

EMIL DUMEA

**ISTORIA BISERICII CATOLICE
DIN MOLDOVA**

IAȘI 2005

Motto:

Istoria, spunea N. Iorga, trebuie scrisă “cu grijă de adevăr, cu compătimire pentru suferințe, cu bucurie pentru triumfurile scump câștigate și înainte de toate, cu ceea ce învie orice narațiune: cu iubire”.

(Șt. S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, Ed. Militară, București 1973, 7)

CUPRINS

PREFAȚA	6
BIBLIOGRAFIE DE ORIENTARE GENERALĂ	8
SITE-URI	17
CAPITOLUL I.....	19
CUMANII ȘI EPISCOPIA LOR	19
1. ÎNAINTE DE ÎNCREȘTINARE – 1227	19
2. EPISCOPIA CUMANILOR (1227-1241)	22
3. EPISCOPUL THEODORIC	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
4. LISTA EPISCOPILOR CUMANI.....	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
BIBLIOGRAFIE	30
CAPITOLUL AL II-LEA	32
EPISCOPIA DE SIRET	32
1. PREZENTARE GENERALĂ.....	32
2. EPISCOPII DE SIRET	36
3. ANDREI, EPISCOP DE SIRET	37
4. EPISCOPUL IOAN SARTORIUS	38
BIBLIOGRAFIE	39
CAPITOLUL AL III-LEA	40
EPISCOPIA DE BAIA	40
1. PREZENTARE GENERALĂ.....	40
2. EPISCOPII DE BAIA.....	46
3. SUPLICA ÎNTÂIULUI EPISCOP „MOLDAVIENSIS”	46
4. EPISCOPUL PETRU CZIPSER	47
5. EPISCOPUL IOAN KAMINEZ.....	48
6. MIHAIL MARINOSCHI	48
BIBLIOGRAFIE	49
CAPITOLUL AL IV-LEA	50
EPISCOPIA DE BACĂU	50
1. VIAȚA CATOLICĂ PÂNĂ LA ÎNFIINȚAREA EPISCOPIEI DE BACĂU	50
1.1 Un provizorat „impus”	50
1.2 Un sfânt moldovean printre italieni: Ieremia Valahul	52

2. EPISCOPIA DE BACĂU	54
2.1 Perioada marelui exod (1607-1737).....	54
2.2 Episcopul Ieronim Arseno (1607-1610).....	55
2.3. Episcopul Valerian Lubieniecki (1611-1617)	57
2.4. Episcopul Adam Goski (1618-1626).....	58
2.5. Înființarea misiunii franciscanilor conventuali (1623).....	58
2.6. Episcopul Gabriel Fredro (1627-1631).....	59
2.7 Episcopul Ioan Zamoyski (1633-1649).....	60
2.8 Episcopia de Bacău condusă de vizitatori apostolici	61
2.9 Sinodul diecezan de la Cotnari	62
2.10 Marcu Bandulovič – Bandinus	64
2.11. Localitățile catolice din Moldova la 1646	66
2.12 Comunități post-bandiniene	78
2.13 Episcopul Matei Kurski (1651-1661).....	79
2.14 Episcopul Ștefan Rudzinski (1662-1675)	80
2.15 Vito Piluzio	81
2.16 Petru Parcevich	82
2.17 Preoții autohtoni în pastorație în Moldova.....	84
2.18 Episcopul Iacob Dluski.....	85
2.19 Episcopul Stanislau Bieganski (1698-1709).....	86
2.20 Perioada 1710-1737	87
3. EPISCOPIA DE BACĂU ÎN TIMPUL LUI RAIMUND JEZIERSKI (1737-1782).....	89
3.1 Prefecții apostolici Francisc Pesci, Iacint Lisa și Francisc Manzi.	90
3.2 Intervenția Statului Catholic (Status Catholicus)	91
3.3 Prefecții apostolici și activitatea lor în perioada 1745-1765.....	92
3.4 Imigrări catolice (ceangăiești) în Moldova	96
3.5 Moldova catolică în timpul celor doi episcopi auxiliari ai lui Jezierski (1765-1789).	99
3.6 Conflict între Sfântul Scaun și domnitorul Moldovei.	99
3.7 Prefectul Iosif Martinotti.	104
3.8 Prefectul Fidel Rocchi	105
3.9 Starea misiunii	106
3.10 Naționalismul ungar	110
3.11 Protectoratul și incertitudinile lui	112
4. SCAUNUL VACANT AL EPISCOPIEI DE BACĂU (1789-1808).....	114
4.1 Prefectul apostolic Mihai Sassano	114
4.2 Prefectul apostolic Vincențiu Gatt	115
4.3 Prefectul apostolic Dominic Brocani	116
4.4 Prefectul apostolic Alois Landi	117
4.5 Protectoratul.....	117
4.6 Episcopul Bonaventura Carenzi (1808-1814)	118
4.7 Episcopul Bonaventura Berardi (1815-1818).....	119
4.8 Viața misiunii	122
5. VIAȚA CULTURALĂ A CATOLICILOR DIN MOLDOVA	124
5.1 Școlile parohiale catolice din Moldova	124
BIBLIOGRAFIE	136

CAPITOLUL AL V-LEA	139
VICARIATUL APOSTOLIC AL MOLDOVEI (1818-1884).....	139
1. VIAȚA MISIUNII	141
1.1 Viața morală a credincioșilor	141
1.2 Instituirea vicarilor forani (decani)	142
1.3 Sistematizarea parohiilor	142
2. DISENSIUNI ȘI CONFLICTE.....	143
3. PERIOADA 1826-1838: CONDUCEREA MISIUNII SUB PREFECȚII APOSTOLICI.....	144
4. STAREA MISIUNII.....	148
BIBLIOGRAFIE	160
CAPITOLUL AL VI-LEA	162
EPISCOPIA DE IAȘI.....	162
1. ÎNFIINȚAREA ȘI EVOLUȚIA EPISCOPIEI DE IAȘI ÎN PERIOADA 1883-1944.....	162
2. SEMINARUL „SF. IOSIF” DIN IAȘI	171
2.1 1886-1906: 20 de ani sub conducerea Societății lui Isus	171
2.2 1907-1930: Seminarul sub conducerea preoților diecezani	175
2.3 1930-1939: Seminarul a doua oară în grija Societății lui Isus	177
3. GIMNAZIUL FRANCISCAN.....	179
4. PRESA CATOLICĂ DIN MOLDOVA ÎNTRE ANII 1913-1944.....	181
4.1. Lumina creștinului	181
4.2. Viața.....	185
4.3. Curierul parohiei catolice din Galați.....	187
4.4. Aurora franciscană	188
5. DIECEZA DE IAȘI ÎN PERIOADA 1944-1984	190
5.1 Dieceza de Iași	190
5.2 Perioada 1944-1989	190
5.3 Perioada 1989-2005, statistici și dezvoltare la nivel diecezan	193
6. FRAȚII ȘCOLILOR CREȘTINE, O COMUNITATE CU TRADIȚIE.....	195
7. ACTIVITATEA PREOȚILOR IEZUIȚI ÎN IAȘI ÎNTRE ANII 1993-2005	195
8. SINODUL DIECEZAN	199
9. PĂSTORII DIECEZEI DE IASI (1884-2005)	
10. „ISTORIA PREZENTULUI” – CUVÎNT DE ÎNCHEIERE	212
BIBLIOGRAFIE	214

PREFAȚA

Sub titlul *Istoria Bisericii Catolice din Moldova*, ne-am propus să redăm în linii generale evoluția catolicismului local, începând cu secolul al XIII-lea până în prezent.

Lucrarea începe cu prezentarea primei episcopii din Moldova, la curbură munților Carpați, episcopia cumanilor. Nașterea acestei episcopii a constituit o necesitate, ca urmare a dorinței Ungariei de a se apăra de năvălirile tătărești. De aceea, când Ungaria fa fi înfrântă, va dispărea și episcopia sub loviturile hoardelor lui Gînghiz-Khan. Totuși, elementul catolic va fi mereu prezent la est de Carpați, deoarece Ungaria va căuta neîncetat să dețină poziții strategice bine întărite în aceste zone.

În nordul Moldovei, influența polonă se va face simțită din ce în ce mai mult începând cu secolul al XIV-lea, iar statul mușatinilor va avea nevoie adesea de monarhul polonez. În aceste condiții, iau naștere cele două episcopii, de Siret și de Baia, în care au slujit călugării franciscani și dominicani. Marea majoritate a catolicilor erau sași și unguri. Bunul mers al acestor două episcopii era adesea tulburat de influența husiților și, ulterior a protestanților, față de care, de multe ori, domnitorii vor avea atitudini conciliante, deși ei erau ortodocși.

În secolul al XVI-lea, Despot Vodă, domn cu vederi umaniste, –concepții ce au fost împrumutate din Europa Occidentală– vrea să schimbe fața culturală a Moldovei, motiv pentru care înființează la Cotnari o școală latină și aduce profesori din Occident. Spre sfârșitul secolului, pentru a-și întări legăturile cu Polonia, Petru Șchiopul îi favorizează pe catolici, dar rezultatele obținute au fost reduse.

La începutul secolului al XVII-lea, ia ființă episcopia de Bacău. Din cei 19 episcopi pe care i-a avut în fruntea sa, 16 au fost numiți la propunerile regilor polonezi. În timpul primului secol de existență, episcopia a mers într-un continuu declin, fapt datorat războaielor dintre marile puteri: Turcia, Rusia și Polonia. În prima jumătate a secolului următor, se poate observa o ușoară ameliorare, pentru ca apoi, în a doua jumătate, statisticile alcătuite de misionarii italieni ce slujeau aici să indice o creștere considerabilă a populației catolice. Cea mai mare parte dintre noii veniți, nemulțumiți cu situația existentă în Transilvania, s-au stabilit în vechile așezări catolice din județele Bacău și Neamț, sau în jurul lor, formând noi comunități. Ei au contribuit la refacerea demografică a țării, atât de necesară în urma pierderilor din nenumăratele lupte și conflicte armate desfășurate în această regiune. Comunitățile catolice încep astfel să se structureze, să participe la viața economică și politică a Moldovei. Ultimile decenii ale secolului al XVIII-lea și primele patru ale secolului următor sunt marcate de opoziția clerului ortodox local și de împotrivirea boierilor față de restaurarea episcopiei de Bacău. La aceste dificultăți, se mai adaugă cele ridicate de clerul și autoritățile maghiare, care voiau să-i îndepărteze pe misionarii italieni. Perioada următoare ce se extinde în acest studiu până la începutul secolului nostru, este caracterizată de existența diferitelor proiecte, de realizări ce aveau drept scop rezolvarea

problemelor interne, evitarea unor pericole externe (de exemplu, exageratul protecționism maghiar) și fructificarea avantajelor oferite de reformele politice și civile de după unirea Principatelor.

În secolul al XX-lea, episcopia de Iași, înființată în timpul episcopului N.I. Camilli, va face progrese uimitoare: o viață spirituală profundă, mai mulți preoți autohtoni formați în noile seminarii locale, construcții de biserici, înființarea de noi parohii, dezvoltarea scrierilor și publicațiilor religioase etc. În perioada actuală catolicii din Moldova împreună cu păstorii lor își păstrează neștirbită credința și fidelitatea față de Roma, ca și dragostea față de întregul popor și față de pământul lor străbun. Purtând amprenta prefacerilor sociale și politice de după caderea regimului comunist, se poate lesne observa un continuu progres spiritual și material, dar și o serie de simptome și probleme îngrijorătoare cauzate de noul context social, politic, economic, cultural de după anul 1989.

Pentru a urmări cu ușurință succesiunea evenimentelor, le-am tratat într-o ordine strict cronologică, insistând asupra unor fapte mai importante sau asupra activității unor episcopi, prefecți ori vizitatori apostolici, de care depindea într-o măsură mai mare progresul catolicismului local. Nu au fost omise nici exemplele pozitive sau uneori negative, oferite de unii credincioși, preoți sau autorități locale. Am încercat să inserăm viața religioasă catolică în cea ortodoxă, predominantă în legăturile ei cu viața politică și socială a Moldovei, sau în relațiile cu puterile limitrofe și cu cele protectoare. Nu am pus un accent prea mare pe raportul dintre biserică și stat, considerînd necesar un studiu aparte asupra acestei probleme.

Lucrarea de față intenționează să fie o mică contribuție la o mai bună înțelegere a istoriei catolicilor din Moldova, despre care s-a scris puțin, iar uneori nu cu cele mai bune și curate intenții. Este un prinos de recunoștință adus celor care ne-au precedat, care și-au trăit credința lor simplă, dar puternică, în Dumnezeu, care ne-au lăsat moștenire în pofida vicisitudinilor vremurilor, o biserică vie, dându-ne exemplu și curaj pentru a merge mai departe.

Mulțumesc tuturor acelor care într-un fel sau altul m-au ajutat în elaborarea acestui compendiu, în special lui Manuela Mihoci, d.lui Dănuț Doboș și pr. Alois Moraru.

BIBLIOGRAFIE DE ORIENTARE GENERALĂ

1. *** *Aurora franciscană*, Huși, anii 1918-1920; 1921-1927; 1938-1944.
2. *** *Buletin istoric, nr. 1/2000*, Ed. Presa Bună, Iași 2000.
3. *** *Buletin istoric, nr. 2/2001*, Ed. Presa Bună, Iași 2001.
4. *** *Buletin istoric, nr. 3/2002*, Ed. Presa Bună, Iași 2002.
5. *** *Buletin istoric, nr. 5/2004*, Ed. Presa Bună, Iași 2004.
6. *** *Curierul parohiei catolice din Galați*, Galați, anii 1925-1930.
7. *** *Din Arini la Săbăoani*, publicație realizată de Fundația Culturală Siret, Roman 2004.
8. *** *Documenta Catholicorum Moldaviae, A. Documente românești I-1*, Ed. Presa Bună, Iași 2002.
9. *** Însemnări asupra călătoriei P.A. Gegö în Moldova din anul 1836, *Buletinul Societății geografice române*, 13(1892) 56-73.
10. *** *Istoria toleranței religioase în România*, București 1868.
11. *** *Lumina creștinului*, Iași, anii 1913-1916; 1919-1944.
12. *** *Monitorul oficial*, octombrie 1864, care cuprinde decretul domnitorului Cuza pentru înființarea unui seminar pentru românii de peste Milcov.
13. *** *Plângerea către Domnie a Mitropolitului Veniamin și a celorlalți ierarhi din Moldova pentru infiltrarea unor agenți catolici ai Romei în Biserica ortodoxă a Moldovei*, Iași 1820.
14. *** *Pro Memoria, nr. 1/2002*, București 2002.
15. *** *Pro Memoria, nr. 2/2003*, București 2003.
16. *** *Pro Memoria*, Revistă de istorie ecleziastică nr.2/2003, nr.3/2004, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București.
17. *** *Sentinela catolică*, Iași, anii 1921-1934.
18. *** *Storia della Chiesa*, îndrumată de H. JEDIN, vol. VIII/2, Milano 1993.
19. *** *Viața Fericitului Ieremia Valahul*, A.R.C.B., 1988.
20. *** *Viața*, Săbăoani, anii 1913-1916; 1918-1944.
21. AA. VV., *Călători străini despre Țările Române*, 1-6, București 1968-1977.
22. AA. VV., *Momente din istoria Bisericii locale*, (manuscris), Iași 1984.
23. ANDREESCU C., „Așezări franciscane la Dunăre și Marea Neagră în secolele XIII-XIV”, în *Cercetări istorice*, 8-9 (1932-1933), 151-163.
24. ANDREESCU C., „Reacțiuni ortodoxe în contra catolicizării regiunilor carpatodunărene în prima jumătate a secolului XIII”, în *Biserica ortodoxă română*, 6 (1938), 770-779.
25. AUNER C., „Cei din urmă episcopi de Siret”, în *RvC* 3 (1914), 565-567.

26. AUNER C., „Episcopia de Baia”, în *RvC* 4 (1915), 89-127.
27. AUNER C., „Episcopia de Siret”, în *RvC* 2 (1913), 226-243.
28. AUNER C., „Episcopia Milcoviei în veacul al XIV-lea”, în *RvC* 3 (1914), 60-80.
29. AUNER C., „Episcopia Milcovului”, în *RvC*, 1(1912), 533-551.
30. BĂNESCU N., „O misiune a lui Miron Pompiliu (în chestia misionarilor unguri printre ceangăi)”, în *Convorbiri literare*, 43 (1909) 133-135.
31. BARIȚIU G., „Idei despre unu regulamentu pentru clerul Moldovei. Memorialu adresatu fostului ministru de cultura Dimitri Sturza”, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 22 (1859) 32, 245-247; 253-255.
32. BERCIU D., „Rapporti culturali italo-rumeni nel Settecento”, în *Archivio Storico Lombardo*, CX (1975), 177-198.
33. BIANU I., „Vito Piluzio. Documente inedite din Arhiva Propagandei”, în *Columna lui Traian*, 6 (1883), 142-164; 257-287.
34. BOZGAN O., *Cronica unui eșec previzibil, România și Sf. Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963-1978)* Ed. Curtea Veche, București 2004.
35. BRĂȚIANU I. C., *La situation religieuse en roumanie. Letre B Monsieur le Directeur de l'opinion nationale*, Paris 1866.
36. BRINZEI D., *Începuturile arhitecturii religioase în Moldova și ctitorii de la Baia din sec.V-XVI*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 7-8 (1955), 381-390.
37. BUCUR M., STAN L., *Perspectiva bisericii catolice în România, documente din arhiva Europei Libere 1948-1960*, Ed. Galaxia Gutenberg, 2005.
38. BUCUR T., *Biserica catolică din Moldova de la începuturile ei la constituirea episcopiei de Iași*, (manuscris), 1984.
39. BULAT T. G., „Biserica romano-catolică la începutul veacului al XIX-lea”, în *Arhivele Basarabiei*, 13(1936) 225-231.
40. CĂLINESCU G., *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII*, Roma 1925.
41. CĂLINESCU G., „Altri missionari cattolici nei paesi romeni”, în *DI*, 2 (1930), 305-514.
42. CANTEMIR, D., *Descrierea Moldovei*, Ed. Minerva, București 1986.
43. CISAR A., *Brevis conspectus historiae Dioceseos Iassiensis*, (manuscris), 1923.
44. CISAR A., *Catolicii din Moldavia (România)*, Roma 1923.
45. CIUBOTARU I. H., DESPINESCU A., DOBOȘ D., (coord.), *Gherăești, un sat din ținutul Romanului*, Ed. Presa Bună, Iași 2003.
46. CIUBOTARU, M., ZARĂ P., *Comuna Horlești*, Ed. Performantica, Iași 1999.
47. CONDURACHI I.D., *Suveranitatea polono-ungară și efectele ei asupra suveranității Principatelor române până la 1500*, Cernăuți 1923.
48. COSTACHESCU G., „Iașii în cronicari și istorici străini. Iașii în descrierea

- misionarului catolic Bandini de la 1646”, în *Ioan Neculce*, 2 (1922), 338-344.
49. COSTACHESCU M., *Despre un episcop latin omorât în timpul lui Ștefan cel Mare. Despre Mitropolitul Teoctist*, Iași 1937.
50. COȘA A., *Cleja, monografie etnografică*, Ed. Semne, 2001.
51. DAIANU I., *Un sfânt pribeag român. Ieremia Valahul, 1556-1625*, Cluj 1926.
52. DEL CHIARO, A.M., *Istoria della moderne rivoluzioni della Valachia e religioni degli abitanti*, București 1914.
53. DENSUSIANU O., „Manuscrisul românesc al lui Silvestru Amelio din 1719”, în *Grai și suflet*, 1 (1924), 286-311.
54. DESPINESCU A., *Prezența elementului catolic în Moldova de-a lungul veacurilor*, (manuscris), Iași 1978.
55. DESPINESCU A., *Viața catolică în Moldova în secolele XVII și XVIII*, (manuscris), Iași 1977.
56. DESPINESCU, A., *Scurt istoric al Bisericii Catolice din Moldova*, Ed. ITRC de Grad Universitar Iași, Iași 1995 (manuscris).
57. DIACONU P., „A propos de l’invasion cumane de 1148”, în *Études byzantines et post byzantines*, 1979, 19-27.
58. DIACONU P., *Les Coumans au Bas-Danube au XI-e et XII-e siècle*, București 1978.
59. DOBOȘ D., (coord.), *Sagna, file de monografie istorică*, Ed. Sapienia, Iași 2003.
60. DOBOȘ D., *Biserica și școala. Din istoria operelor sociale catolice în România*. Ed. Presa Bună, Iași 2002.
61. DOBOȘ D., *Răchiteni, file de monografie istorică*, Ed. Presa Bună, Iași 1999.
62. DOBOȘ D., *Săbăoani, file de istorie*, Ed. Presa Bună, Iași 2002.
63. DOBOȘ D., VĂCARU S., *Hălăucești, sat de veche tradiție cultural religioasă*, Ed. Sapienia, Iași 2004.
64. DOBOȘ, F., *La chiesa latina nella Moldavia-România nel XIX secolo*, Roma 2000.
65. DOMOKOS P. P., *A moldavi magyarság*, Cluj 1944.
66. DRAGANU N., „Catehismul din manuscrisul de la 1719 al lui Silvestru Amelio, copie după al lui Vito Piluzio, tipărit în 1677”, în *Făt-Frumos*, 1 (1926), 34-38.
67. DUMEA E., *Catholicismul in Moldova în secolul al XVIII-lea*, Ed. Sapienia, Iași 2003.
68. DUMEA E., *Cărți și reviste catolice românești în Moldova*, Ed. Sapienia, Iași 2002.
69. DUMEA E., *Momente din istoria bisericii locale*, Institutul teologic romano-catolic de grad universitar, Iași 1984.
70. DUMEA E., *Seminarul catolic din Iași, 1886-29 septembrie 1996*, (curs).
71. EUBEL K., „Zur Errichtung des Episcopatus Moldaviensis”, în *Römische Quartalschrift*, 16 (1903), 188-191.
72. EUBEL K., „Zur Geschichte der Römisch - katholischen Kirche in der Moldau”, în

- Romische Quartalschrift*, 12 (1898), 107-126.
73. FAMIN C., *Histoire de la rivalite et du protectorat des églises chretiennes en Orient*, Paris 1953.
74. FERENȚ I., *Cumanii și episcopia lor*, Blaj 1930
75. FERENȚ I., „Jeremia Movilă și catolicismul”, în *Calendarul catolic*, 1915, 37-49.
76. FERENȚ I., „Istoria catolicismului în Moldova. Epoca teutonă”, în *Cultura creștină*, 9 (1920), 136-154; 193-211; 238-246; 302-309.
77. FERENȚ I., „Franciscanii în Moldova și Muntenia înainte de 1291”, în *Cultura creștină*, 14(1925), 52-54.
78. FERENȚ I., *Începuturile Bisericii Catolice din Moldova*, Ediție îngrijită de pr. prof. dr. Eduard Ferent, Ed. Sapiientia, Iași 2004.
79. FILITTI C. I., *Din arhivele Vaticanului: documente privitoare la episcopatele catolice din Principate (1353-1699)*, 1, București 1913.
80. FILITTI C. I., *Documente politice (1526-1788)*, 2, București 1913.
81. FILITTI C. I., *Lettres et extraits concernant les relations des Principatés Roumaines avec la France 1526-1788*, București 1915.
82. FILITTI I.C., *Un raport catolic despre Moldova la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în „*Revista istorică*”, 12 (1926), 193-199.
83. FILITTI, I.C., *Domniile române sub Regulamentul organic, 1824-1848*, București 1915.
84. FILITTI, I.C., *Principatele române de la 1828 la 1834, Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București 1934.
85. FRATIMAN I., „O scrisoare a episcopului de Huși Meletie contra propagandei romano-catolice în Moldova”, în *Revista istorică*, 4(1918) 147-149.
86. FROLLO G.L., „O explorație la arhiva de stat și la Biblioteca Națională din Veneția. Raport adresat către Dl. Dimitri Sturza, ministru de externe”, în *Convorbiri literare*, 17(1884) 405-415.
87. GABOR A., „Un vechi oraș catolic în Moldova. Baia”, în *Calendarul catolic*, 1914, 54-58.
88. GABOR, I., *Arhiepiscopia Catolică de București*, București 1983 (manuscris).
89. GABOR I., *Biserica catolică Bacău* (manuscris).
90. GABOR I., *Biserica catolică Cotnari* (manuscris).
91. GABOR I., *Biserica catolică Focșani* (manuscris).
92. GABOR I., *Biserica catolică Piatra Neamț* (manuscris).
93. GABOR I., *Clerul indigen catolic din Moldova (veacul XVII-1948)* (manuscris).
94. GABOR I., *Dicționar istoric al localităților catolice din Moldova*, litera A-G, (manuscris).
95. GABOR I., *Dicționar statistic al localităților catolice din Moldova (1865-1948)*,

- litera A-Z (manuscris).
96. GABOR I., *Dicționarul comunităților catolice din Moldova*, Ed. Conexiuni, Bacău 1996.
97. GABOR, I., *Ierarhia catolică a Moldovei*, vol. 3, Frumoasa 1974 (manuscris).
98. GABOR I., *Ierarhia catolică a Moldovei: A) Episcopia cumanilor; Episcopia de Siret; Episcopia de Baia; B) Episcopia de Bacău; C) Vicariatul Apostolic al Moldovei; Episcopia catolică de Iași* (manuscris).
99. GABOR, I., *Ierarhia catolică pe teritoriul actual al Arhiepiscopiei Catolice de București*, II, Frumoasa 1976 (manuscris).
- 100.
101. GABOR I., *Lupta de la Săbăoani din 23 aprilie 1831 dintre săteni și armata țaristă (La introducerea Regulamentului Organic)* (manuscris).
102. GABOR I., SIMON I., *Necrolog 1600-2000*, Ed. Presa Buna, Iași 2001.
103. GAZDARU D., „Doi moldoveni din sec. XVII la studii în Italia în Collegio Didahia Fermo”, în *Cercetări istorice*, (1929-1931), 376-377.
104. GAZDARU D., *Informații italiene despre câteva texte românești scrise de misionarii catolici*, în „Studii italiene”, 1 (1934), 79-89.
105. GAZDARU D., „O relațiune italiană despre focul din Iași”, în *Arhiva*, (1934) 118-121.
106. GEORGINI, F., *I passionisti nella Valahia*, Roma 1998.
107. GHIKA A., BUDAPESTI N., „Antichitățile de la Baia”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1909, 65-72.
108. GHIKA V., *Scrisoarea unui preot catolic pământean din veacul al XVII-lea*, în *RvC*, 1 (1912), 578-589.
109. GHIKA V., *Spicuri istorice*, Iași 1935.
110. GIURESCU C., „Cauzele refugierii husiților în Moldova și centrele lor în această țară”, în *Studii și articole de istorie*, 8(1966), 41-43.
111. HAȘDEU B. P., „Armenii în România”, în *Revista nouă*, 3 (1890-1891) 128-135.
112. HAȘDEU P. B., „Craiul Ion în Joinville”, în *Columna lui Traian*, 7 (1876), 438-439.
113. HORVÁT A., *Strămoșii catolicilor din Moldova, documente istorice 1227-1702*, Trisedes Press S.A.Sf.Gheorghe, 1994.
114. HORVÁTH P., *Comentatio de initiis, ac maioribus Iazygum et Cumanorum eorumque constitutionibus. Ex probatis scriptoribus et authenticis documentis deprompta*, Pestini 1800.
115. HURMUZAKI E., DENSUSIANU O., *Documente privitoare la istoria românilor*, I, București 1887, 1-141; 622-623.

116. HURMUZAKI E., DENSUIANU O., *Documente I*, București, 1890, 163; 163-174; 197; 487-489.
117. IORGA N., *Brodnicii și românii*, București 1928.
118. IORGA N., *Histoire des Roumains de Bucovine a partir de l'annexion autrichienne 1775-1914*, București 1931.
119. IORGA N., *Istoria Bisericii Românești*, vol. 2, București 1930.
120. IORGA N., *Istoria învățământului românesc*, București 1923.
121. IORGA N., *Istoria românilor prin călători*, București 1981, 218-234.
122. IORGA N., „La France dans le Sud-Est de l'Europe”, în *Revue historique de Sud-Est Européen*, 13(1936) 21-68.
- 123.
124. IORGA N., „Pietrele de mormânt ale sașilor de la Baia”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1931, 1-6.
125. IORGA N., *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, 1-2, București 1901.
126. ISOPESCU C., *O predică românească ținută la Roma în 1608*, Cernăuți 1926.
127. IVANYI B., „Geschichte der Dominikanerordens in Sibienburgen und der Maldau”, în *Sibienburgische Vierteljahrschrift*, 1939, 25-29; 241-256; 379-394; 1940, 25-40.
128. KARADJA C. J., *Delegații din țara noastră la conciliul de la Constanța (1415)*, București 1927.
129. KAUFMANN J., *Două propuneri inedite și oportune și apel la românii de toate riturile*, Iași 1879.
130. KEMENY J., „Ueber das Bisthum und das Franziskaner-Kloster zu bukow in der Moldau”, în *A kurt Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denke und Merkwürdigen Sibienbürgens*, 2 (1846), 1-82.
131. KUUN G., *Codex Cumanicus*, București 1880.
132. LAPEDATU A., „Die Antiquitäten von Baia”, în *Die Kapathen* (1910), 26-30; 58-60.
133. LOENERTZ R., „Freres Pérégrinantes pour le Crist. La Societé des Freres Pérégrinantes et les couvents dominicainse de Tuthéne et de Moldo-Vallachie”, în *Archivium Fratrum Praedicatorum*, 1932, 1-83; 1933, 1-55; 1934, 1-47.
134. LUCACIU C., *Biserica, școala și armata, factorii vieții naționale și de stat*, București 1915.
135. MANGRA V., „Roma și Biserica românilor”, în *Biserica ortodoxă română*, 7(1883) 5, 290-294; 8, 516-527.
136. MARTINA, G., *Storia della chiesa da Lutero ai nostri giorni*, vol. 1-4, Brescia, 1995.

137. MĂRTINAȘ D., *Originea ceangăilor din Moldova*, Ed. Symbol, Bacău 1997.
138. MĂRTINAȘ I., *Din istoria Bisericii catolice din Moldova*, în *Lcr* 3 (1942), 42-45; 4 (1942), 65-67; 6 (1942), 126-130; 7-8 (1942), 163-167; 11-12 (1942), 280-282; 2 (1943), 48-55; 4 (1943), 108-110.
139. MĂRTINAȘ I., „Margareta Mușata principesa a Moldovei”, în *Almanahul „Presa Bună”*, Iași, 1944, 61-69.
140. MAXIM V., *Romeni e la Santa Sede nel secolo XV*, Roma 1940.
141. MELCHISEDEC E., *Papismul și situația actuală a Bisericii Ortodoxe în Regatul României*, București 1883.
142. MIHORDEA V., *Contribuții la istoria catolicismului în Moldova în secolul al XVIII-lea. Protecția franceză pentru călugării franciscani*, București 1934.
143. MIHORDEA V., *Politica orientală franceză și Țările Române în secolul al XVIII-lea. După corespondența agenților de la „Secrét du roi”*, București 1937.
144. MOISESCU G., *Catolicismul în Moldova până la sfârșitul secolului al XIV-lea*, București 1942.
145. MORARU, A., *Istoria Institutului Teologic Romano-Catolic*, Iași 1988 (manuscris).
146. MORARU, A., *Scurtă istorie a Episcopiei de Iași*, Iași 1998 (manuscris).
147. MORARU A., DIMIȘCĂ I., *Pildești, monografie istorică*, Ed. Presa Bună, Iași 2002.
148. MORARIU B., *La missione dei frati minori e conventuali in Moldavia e Valacchia nel suo primo periodo 1625-1650*, Roma 1962.
149. MORARIU B., *Series chronologicus praefectorum apostolicorum Missionis fr. min. conv. in Moldavia et Valachia durante saec. XVII-XVIII. Series Episcoporum Bacoviensium*, Roma 1983.
150. NAGHIU I., „Catechisme catolice românești în sec. XVII-XVIII”, în *Cultura creștină*, 1943, 593-601.
151. NĂSTASE G., *Ungurii din Moldova după «Codex Bandinus» în 1646*, în „Arhivele Basarabiei”, 6 (1934), 397-414; 7 (1935), 74-88.
152. NECULAES D., „Franciscanii lucrează la Milcov înainte de 1241”, în *Cultura creștină*, 1925, 131-140.
153. NECULAES D., „Franciscanii și Orientul”, în *Cultura creștină*, 1940, 202-217.
154. NECULAES D., „Franciscanii, apostolii latinității românilor”, în *Agru*, 1938, 84-86; 121-123; 150-152; 172-177; 209-211; 257-260; 301-310.
155. NECULAES D., *Rolul ordinului al treilea franciscan român*, Oradea 1936.
156. NISTOR I., „Reîntoarcerea ceangăilor husiți la catolicism și numărul lor în Moldova la 1807”, în *Codrul Cosminului*, 10(1936-1939) 501 - 503.

157. OCCHIPINTI FILIPPO, *La Oțeleni*, Caltanissetta, Tip.Dell Omnibus-F. LLI Arnone 1906.
158. ORTIZ R., *Per la storia della cultura italiana in Romania*, București 1916.
159. OTHMER C., „*De duobus martiribus in Valachia circa a. 1378*”, în *Archivium Franciscanum Historicum*, 25 (1932), 100-102.
160. PĂCURARIU M., „Încercările de propaganda romano-catolică în Țara Românească și în Moldova în secolul al XIX-lea”, în *Studii teologice*, 10(1958) 424-439.
161. PAL F., *Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (Romania)*, Roma 1940.
162. PAL I. P.M., *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii păstorii lor de veacuri*, Ed. Tipografia Serafica Săbăoani, Roman 1942.
163. PAL I., „Franciscanii minori conventuali și limba română”, în *Almanahul revistei Viața*, 1942, 40-46.
164. PAL I., *Notitia almae provinciae „S. Joseph B.M.V. Ordinis Fratrum Minorum, Conventualium in Romania” – Moldavia*, Săbăoani 1940.
165. PAL I., *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii, păstorii lor de veacuri*, Săbăoani 1942.
166. PAL I., *Schematismus fratrum minorum S. Francisci conventualium almae provinciae S. Joseph B.M.V. in Romania*, Săbăoani 1935.
167. PAL P., *Schematismus Dioecesis Iassiensis – 1902*, Iași 1903.
168. PALL F., „Date inedite atingătoare la legăturile culturale italo-române din mijlocul veacului al XVII-lea”, în *Studii italiene*, 6 (1939), 45-69.
169. PALL , F., *Le consuls de Puissances étrangères et le clergé catholique en Valachie au debut du XIX-e siècle*, București 1940.
170. PANAITESCU E., *Latinita' e cristianesimo nell'evoluzione storica del popolo romeno*, în „*Studii sulla Romania*”, Napoli 1928, 103-134.
171. PASCA S., „Manuscrisul italian-român din Göttingen”, în *Studii italiene*, 2 (1935), 119-136.
172. PERIȘ L., *Le missioni gesuite in Transilvania e Moldavia nel seicento*, Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca 1998.
173. PICCILLO G., *Il manoscritto romeno di Silvestro Amelio (1719), osservazioni linguistiche*, în „*Studii și cercetări lingvistice*”, 1 (1980), 11-30.
174. PICCILLO G., „Note sulla lingua valacha del Katechismo kristinesco di Vito Piluzio”, în *Studii și cercetări lingvistice*, 1 (1979), 31-46.
175. PILUZIO V., „Dottrina christiana tradotta in lingua Valacha”, în *Buciumul român*, 1 (1875), 271-274; 320-323; 467-470; 508-513; 553-556.
176. POPA G.-LISEANUL, *Brodnicii*, București 1938.

177. POZSONY FERENC, *Ceangăii din Moldova*, Ed. Asociația Etnografică Kriza Janos, Cluj 2002.
178. RACOVITA C., „Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei”, în *Revista istorică română*, 10 (1940), 238-245.
179. RÂMNEANU P., *Die Abstammung der Tschangos*, Sibiu 1944.
180. RĂZNOVEANU N., *Exposé de la situation religieuse dans les Principautés Unites*, Cernăuți 1865.
181. RELI S., *Icoane din trecutul românesc în orașul Siret*, în „Junimea literară”, 11 (1914), 35-42.
182. ROSSETTI F., *Una dolce amicizia*, Ed. Pistolesi, Siena 1981.
183. ROSETTI R., „Despre ungurii și episcopiile catolice din Moldova”, în *Analele Academiei Române*, istorie, II, 27 (1905), 247-322.
184. SALVATORE S., *Panorama dei contatti e dei rapporti storico-culturali fra l'Italia e la Romania*, Roma 1937.
185. SCHMIDT G., *Romano-catholici per Moldaviam episcopatus et rei romano-catholicae res gestae*, Budapesta 1887.
186. SEVERINI F.P., *Ieremia valahul, un călugăr român în Italia*, Editrice Nagard, 1982.
187. SNAGOV I.D., *La Romania nella diplomazia Vaticana 1939-1944*, Editrice Pontificia Università Gregoriana, Roma 1987.
188. SNAGOV, I.D., *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1850-1866*, Roma 1982.
189. SNAGOV I.D., *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866-1914*, Roma 1989.
190. SORZANO G., *Il papato, l'Europa cristiana e i Tartari*, Milano 1930.
191. SPINEI V., „Informații istorice despre populația românească de la est de Carpați în secolele XI-XIV”, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol*, 1977, 1-21.
192. TAGLIAVINI C., „Alcuni manoscritti rumeni sconosciuti di missionari cattolici italiani in Moldavia (sec. XVIII)”, în *Studi rumeni*, 4 (1929-1930), 41-104.
193. THEODORIAM-CARADA M., *Acțiunea Sfântului Scaun în România de acum și de totdeauna*, București 1938.
194. TIT S., *Culte în România*, București 1938.
195. TOCĂNEL P., *Franciscanii minori conventuali și limba română*, în Rev. „Buna vestire”, 3 (1932), 9-43.
196. TOCĂNEL P., *Storia della chiesa cattolica in Romania*, 3, I: *Il Vicariato apostolico e le missioni dei frati minori conventuali in Moldova*, Padova 1960; II: *Il Vicariato apostolico e le missioni dei frati minori conventuali in Moldova*, Padova

- 1965.
197. TOPPI F.S., *Il beato Geremia Stoica da Valacchia, frate cappucino di Napoli*, Campania Serafica, Napoli 1983.
198. TURCUȘ Ș., *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, Ed. Enciclopedică, București 2001.
199. URECHIA A.V., *Codex Bandinus*, București 1895.
200. URECHIA A.V., *Istoria școlilor de la 1800-1864*, București 1894.
201. URSU I., *Relațiunile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra Neamț 1900.
202. VASILIU V., *Miscellanea di piccolo notizie riguardanti la storia romana dei secoli XVI-XVII*, în DI, 1 (1925), 224-258.
203. VERESS A., *Scrisorile misionarului Bandini din Moldova 1644-1650*, București 1926.
204. VINULESCU G., *Petro Diodato e la sua relazione sulla Moldavia (1641)*, în DI, 4 (1935), 75-126.
205. VOLTRI TEODOSIO P. DA, *Ion Kostist, l uomo che non voleva andare all inferno*, Genova 1961.
206. XENOPOL, A.G. , *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. XIV, București 1930.

Site-uri

1. www.ercis.ro
2. www.itrc.ro

ABREVIERI

(?)	acest semn însoțește o serie de date, localități, asupra cărora nu deținem informații exacte
A.R.C.B.	Arhiepiscopia Romano-Catolică București
AERC Iași	Arhiva Episcopiei Romano-Catolice Iași
APF	Arhiva Congregației <i>De Propaganda Fide</i>
APM Cracovia	Archiwum Prow. Malopolskiej din Cracovia
art.	articolul
DI	Diplomatarium italicum
doc.	documentul
Ed.	Editura
ed. cit.	ediția citată
Ep.	Episcopul
fr.	fratele
Idem	aceiași autor, aceeași lucrare
ITCR	Institutul Teologic Romano-Catolic
Lcr	Lumina creștinului
Mons.	Monseniorul
nr.	număr
o.c.	opera citată
OFM Conv.	Ordinul Fraților Minori Conventuali
pr.	preot
RvC	Revista Catolică
Sf.	Sfântul
SJ	Societas Jesus
trad.	traducere
Vi	Revista Viața
vol.	volumul

CAPITOLUL I

CUMANII ȘI EPISCOPIA LOR

1. Înainte de încreștinare – 1227

Creștinii perioadei antice din stânga Dunării și urmașii lor au fost antrenați și înglobați în masa poporului slav, ce a urmat migrației gepizilor și avarilor. Acest fapt a avut pe plan religios drept consecință mai întâi adoptarea unor superstiții și obiceiuri păgâne, iar apoi, după încreștinarea bulgarilor, încreștinare începută în secolul al IX-lea, transformarea creștinismului latin al localnicilor într-unul de limbă și cultură slavă ce-și va lăsa definitiv amprenta în mijlocul poporului de dincolo de Dunăre. ”Creștinismul în forma ritului latin, și deci sub jurisdicția Papei de la Roma, a dăinuit pe pământul românesc, fără întrerupere, de când s-a ivit în Dacia Traiană și până la întinderea stăpânirii bulgare peste Români în veacul al IX-lea. Sub dominația bulgară, poporul român a fost îndepărtat cu forța de Roma, și înstrăinat cu totul de ritul latin ce-i era cel mai firesc.”¹

Ne lipsesc informațiile clare și precise referitoare la viața politică și socială a locuitorilor Moldovei din acest timp. Avem cunoștință despre existența a două populații: brodnicii sau *locuitorii de la vaduri* (brod-vad, brodnic-locuitor pe vad sau lângă un râu mai mare), învecinați în partea de miazăzi cu ținutul rutenilor, și bolohovenii, în partea de miazănoapte, în sudul Moldovei. Cât privește viața politică și socială a acestor populații din Moldova aceluși timp, se poate vorbi despre posibila existență a unor formațiuni politice, deoarece ele apar bine încheiate în secolul al XIII-lea, încât tătarii nu le-au putut desființa mulțumindu-se numai cu birurile pe care le luau de la localnici².

La început cumanii ocupau teritoriile între Urali și Volga. Puterea lor militară crește între anii 1050-1206, pentru ca mai apoi să cadă brusc sub loviturile hoardelor mongole conduse de Ginghiz-Khan. Poporul era, prin excelență, războinic și migrator. Despre religia lui cunoaștem foarte puține lucruri. Avem unele referințe despre modul cum își îngropau căpeteniile. Astfel, împreună cu stăpânul era înmormântat de viu și cel mai bun ostaș al său care lua cu dânsul scrisori pentru conducătorul anterior, precum și mulți bani. Mormântul era acoperit, iar deasupra lui era ridicată o mare movilă de pământ în memoria celor

¹ XENOPOL A. D., *Istoria românilor*, vol. II, 116, ed. III, Apud. PAL IOSIF PETRU M., *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii păstorii lor de veacuri*, Ed. Serafica, Săbăoani- Roman 1942, reeditată 1997, Bacău, 22.

² GIURESCU C.-D. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, București 1971, 172-173.

CAP. I : CUMANII ȘI EPISCOPIA LOR

răposați³. Urme ale cultului lor se găsesc la sciții iranieni. Acest popor va pricinui numeroase necazuri tuturor vecinilor: ruși, bizantini, maghiari. Vor învinge și vor fi învinși, iar atâta timp cât vor reprezenta o forță, vor fi și un pericol pentru vecini.

Profitând de războiul civil care o face vulnerabilă în fața lor, ei vor ataca Rusia de nenumărate ori. Se aliază ulterior cu pecenegii de la gurile Dunării pentru a pătrunde în imperiul lui Alexios Comnenul (1081-1118), iar când aliații lor vor slăbi, nu-i vor cruța, învingându-i pentru totdeauna. Armata maghiară va fi mai organizată și, ca atare, șansele lor vor fi mai mici la vest de Carpați.

De trei ori vor năvăli în împărăția lui Alexios, iar cu urmașul lui Ioan Comnenul (1118-1143), vor da o aprigă luptă în 1124, întorcându-se apoi în stepele lor; în afară de hanul tătar care, cu armata sa, va lua drumul Ungariei recunoscând suveranitatea regelui Ștefan al II-lea (1114-1131) și devenind privilegiatul său; ceilalți cumani vor continua să atace Rusia, vlăguită deja de războiul civil fratricid.

Cumanii din stepe vor năvăli de trei ori în imperiul bizantin aflat sub domnia lui Manuil Comnenul (1143-1180). Prima invazie este respinsă de împăratul bizantin, la a doua (1154) trupele bizantine sunt zdrobite, iar într-a treia n-a avut loc nici o luptă.” (...) cumanii fură bătuți cumplit de împăratul bizantin Manuil Comnen și siliți prin aceasta să se țină câtva timp mai departe de Dunăre”⁴. La întoarcerea din imperiul bizantin, cumanii se abat din nou asupra rușilor și continuă să-i hărțuiască sub marele han Conceac.

Cumanii, împreună cu supușii lor din stânga Dunării: brodnicii și oastea bulgară, îi ajută pe cei doi frați valahi, Petru și Asan, să scuture jugul bizantin impus de Vasile Bulgaroctonul (Bulgarocton- ucigaș de bulgari) cu un secol mai înainte. Renașterea statului vlaho-bulgar nu poate fi împiedicată nici de retragerea cumanilor, nici de moartea celor doi capi ai armatelor, căci se ridică fratele lor, Ioniță (1197-1207), care, la sfârșitul secolului al XII-lea, realizează idealul național al poporului și al fraților lui; această înfrângere a puterii bizantine se datorează în mare parte și cumanilor. În cele din urmă, bizantinii sunt nevoiți să recunoască independența statului Asaneștilor.

Ioniță realizează o apropiere mare de Roma și probabil că alta ar fi fost soarta catolicismului dunărean dacă armatele latine cruciate, după ce au dat o lovitură puternică Bizanțului în 1204, ar fi recunoscut independența statului creat de Ioniță și nu s-ar fi purtat plini de orgoliu față de dânsul. Acesta ar fi fost un moment prielnic de apropiere între bizantini și latini, însă această ocazie a fost respinsă fără a se anticipa consecințele ei.

În 1206, cumanii sunt iarăși chemați în Rusia, patria sfâșierilor fraterne. Ei sunt chemați în ajutor de trei prinți aliați pentru a cuceri Galiția. Și ar fi continuat să intervină în problemele Rusiei, dacă nu s-ar fi opus sultanul Mahomed, conducătorul Imperiului

³ HAȘDEU B., *Craiul Ion în Joinville, în „Columna lui Traian”*, 1876, 438-439.

⁴ ONCIUL D., *Originile principatelor române*, București, 1899, 81, Apud. FERENȚ I., *Începuturile bisericii Catolice din Moldova*, Ed. Sapientia, Iași 2004, 134

CAP. I : CUMANII ȘI EPISCOPIA LOR

Chorezmian ridicat pe ruinele Selgiucizilor. Acesta ciunțește în 1208, pentru prima dată, granița din răsărit a cumanilor (granițele erau: Ural, Marea Caspică, Dunărea până la Porțile de Fier, Carpați și Nipru) și face eforturi pentru a-și muta centrul mai spre apus, pentru ca ulterior să mai sufere o înfrângere.

Cumanii își dau seama că de acum trebuie să fie în relații bune cu rușii; în același timp ei devastează granița Transilvaniei: Țara Bârsei. Regele Andrei al II-lea (1205-1236) este silit să plaseze pe cavalerii teutoni în această regiune, pentru a o apăra de invaziile cumane. Teutonii trec munții cucerind teritoriul din arcul carpatic, delimitat cu probabilitate între Buzău, Râmnicu Sărat și Focșani. Cu timpul, mulți sași și secui se vor stabili în această zonă. În perioada 1211-1223 sunt construite cetăți de către acești cavaleri-soldați, unele în interiorul arcului carpatic, altele în exteriorul lui: Feldioara, Codlea, Cetatea Crucii, Milcovia (lângă Odobești). ”(...) în documentele privitoare la cavalerii teutoni din Țara Bârsei, se spune că cruciații aceștia stau ca un zid despărțitor între unguri și țara Cumanilor și că Țara Bârsei se mărginește cu cea a *cumanilor*.”⁵ Cumanii recunosc că, de acum calea lor spre Ungaria este închisă și toate încercările lor se vor sfârâma de piepturile vitejilor cruciați-călugări.

Năvălirea tătarilor din 1241 reprezintă, fără îndoială, un eveniment important în istorie, iar pentru cumani este lovitura de grație dată armatelor lor, slăbite deja în lupta cu conducătorul Imperiului Chorezmian, imperiu ce va cădea foarte ușor sub loviturile lui Ghingiz-Khan, care se întorcea victorios din China. În 1223, cumanii aliați cu rușii sunt distruși la Kalga. Trei ani mai târziu, moare Ghingiz-Khan și-i urmează fiul său, Ogodai (1229-1241), care-și împarte armata în mai multe corpuri, cu care cucerește fulgerător Rusia, Polonia, Moldova, Muntenia și Ungaria. Acest cumplit uragan s-a întâmplat în anul 1241. În anul următor, armatele se întorc înapoi în răsărit purtând prăzi imense și robi.

Moldova și Muntenia vor rămâne sub dominația tătarilor până la întemeierea Principatelor, plătind dijmă. Dar, se pare că tătarii n-au locuit aici, în mod efectiv ci au venit numai până la nordul Deltei, viitorul Bugeac. Prin lovitura dată „regatului apostolic” maghiar, ei au oprit înaintarea feudalilor unguri spre răsărit⁶.

⁵ HURMUZAKI E.-DENSUȘIANU, *Document I*, 1, 146 și 149. Apud. FERENȚ I., *Începuturile bisericii Catolice din Moldova*, Ed. Sapienția, Iași 2004, 151.

⁶ FERENȚ I., *Cumanii și episcopia lor*, Blaj 1931, 1-85.

2. Episcopia cumanilor (1227-1241)⁷

Ungurii au fost încreștinați în jurul anului 1000, sub regele Ștefan (997-1038), iar primii călugări care au activat în țara lor au fost benedictinii. Au fost create mai multe episcopii dependente de două mai importante: Strigoniu (Esztergom) și Kalocsa. Un rol decisiv în încreștinarea lor îl are și ungurul Paulus Hungarus, fost profesor de științe juridice la Bolonia. El devine provincialul ordinului dominican și, din inițiativa lui are loc prima misiune de încreștinare a cumanilor, misiune în cadrul căreia nu s-a realizat nimic; cumanii i-au respins pe misionarii dominicani, silindu-i să se întoarcă acasă. Suntem în 1222, în plină epocă teutonă, perioadă în care oamenii din Moldova primesc lovituri puternice din partea călugărilor cruciați, cuceririle lor se întind spre Siret și spre nordul Munteniei. Un motiv al nereușitei misiunii credem că l-a constituit și faptul că misionarii au coborât în Moldova însoțiți de cavalerii teutoni, cavaleri ce erau atât de urâți de cumani.

Predicatorii, liberi de orice intenție șovină, se întorc plini de curaj în mijlocul cumanilor în același an îndreptându-se de această dată nu spre Dunăre, ci spre Nipru. Ei au slujit în mijlocul lor timp de mai mulți ani, suportând nenumărate și mari necazuri; câțiva au fost duși în robie, iar doi dintre ei, Dominic și Albert, au fost uciși. Jertfa lor nu a fost lipsită însă de roade. În 1225, Burch, fiul prințului Bortz-Membrok, care era al patrulea dintre mai marii cumanilor, este trimis de tatăl său ca să ceară botezul pentru el și pentru nobilii cumani care-l însoțeau. Botezul trebuia să fie administrat de către arhiepiscopul Robert, care era și primatul Ungariei. Burch îi mai amintește arhiepiscopului Robert că tatăl său, împreună cu 2000 de cumani, vor să primească botezul. Încreștinarea lui Burch și a însoțitorilor săi are loc la începutul verii anului 1227.

Această primă încreștinare este făcută de către arhiepiscopul amintit, Robert. El scrie îndată papei Grigore al IX-lea despre acest fapt cerându-i totodată ajutoare pentru a duce la îndeplinire dorința lui Bortz, și anume, încreștinarea neamului său. Papa îi răspunde în iulie, același an, dându-i voie să plece în țara Cumanilor și în țara vecină în care locuiau brodnicii⁸, numindu-l astfel delegat apostolic cu dreptul de a predica, a boteza, de a zidi biserici, de a sfinți preoți și de a institui episcopi. Pentru arhiepiscopul Robert, drumul apostolatului era, din punct de vedere teoretic, deschis complet. Adăugăm că un motiv al dorinței cumanilor de încreștinare îl reprezenta și năzuința lor de a se apropia de Ungaria, dându-și seama de numeroasele pericole ce-i amenințau din partea hoardelor tătare.

Robert pleacă în misiune însoțit de trei episcopi: Bartolomeu de Pécs, Bartolomeu de

⁷ Episcopia Cumaniei sau a cumanilor este identică cu cea de Milcov sau a Milcoviei. Identitatea a dovedit-o N. Iorga care a susținut că reședința ei era orașelul Milcov, Cf. C. Auner, *Rev. Catholică* 1912, 542.

⁸ Hotarul lor răsăritean era Siretul inferior. Ca naționalitate era un trib din neamul turcesc al berendicilor, în general migratori, și care au jucat un oarecare rol în războaiele civile din Rusia. Numele lor dispare în secolul al XIII-lea.

Vesprim și Rainald de Transilvania. Împreună cu ei, pleacă și prințul de coroană Béla, *rex junior*, apoi regele Béla al IV-lea, fratele viitoareii sfinte Elisabeta. Pe de altă parte, și Bortz-Membrok se apropie de Moldova, plecat fiind din părțile Niprului. Nu se cunoaște locul întâlnirii lui Bortz cu delegația condusă de arhiepiscopul Robert. Probabil că s-au întâlnit undeva pe Milcov, unde se va ridica centrul episcopiei. Împreună cu Bortz, s-au botezat mulți din neamul cumanilor⁹. Béla a asistat la botez în calitate de naș al căpeteniilor cumane. Cu această ocazie, el a dăruit prințului cuman teritoriul pe care teutonii îl cuceriseră de la ei, donație întărită mai târziu de Andrei al II-lea și de papa Grigore al IX-lea, în 1229¹⁰. O cronică a timpului ne spune că s-au botezat 15.000 de cumani. Tatăl și fiul vor continua să ducă o viață exemplară. Burch moare după câțiva ani, primind Sfânta Împărtășanie din mâinile fraților predicatori și este înmormântat în capela Sfintei Fecioare, pe care o clădiseră în mijlocul acestui neam, misionarii dominicani. În aceeași capelă va fi înmormântat și tatăl său.

Perspectivile ce-i surâdeau misiunii precum și necesitățile pastorale, îl determină pe Robert, arhiepiscopul de Strigoni, să numească un episcop pentru cumani convertiți. Folosindu-se de împuternicirile primite de la Grigore al IX-lea, în iulie 1227, el numește episcop pe dominicanul Theodoric, care fusese superiorul provincial al dominicanilor din Ungaria. În anul 1227 papa Grigore al IX-lea informează pe călugării predicatori din Ungaria că arhiepiscopul de Strigoni (Esztergom) a numit pe Theodoric ca episcop al cumanilor și-i invită să lucreze împreună pentru convertirea cumanilor:

„Gregorius episcopus. Dilecto filio... Priori ordinis Predicatorum de Ungaria salutem etc. Cum Venerabili fratri nostro ... Strigoniensi Archiepiscopo, apostolicae sedis legato, iuxta suum desiderium dominus fructum dederit, conversionem videlicet non parve multitudinis Cumanorum; et in partibus illis idem Archiepiscopus venerabilem fratrem nostrum Theodoricum de ordine tuo per Christi gratiam in episcopum iam prefecerit: tu et fratres ordinis tui, qui es ordine ipso tenemini salutem querere animarum, parati esse debetis toto mentis affectu in partem sollicitudinis huius accedere, ac collaborando Archiepiscopo et episcopo supradictis tam pium et sanctum negotium promovere. Quare devotioni tue per apostolica scripta mandamus, quatenus in mittendis ad Cumanos fratribus, qui magis idonei videbuntur secundum conscientiam eiusdem Archiepiscopi, nec non et ipsius episcopi, qui cum fere per quinquennium. Prior fuerit eiusdem ordinis in Ungaria, magis utiles plene novit, et eorum, qui se ad hoc offerunt, voluntates, te non difficilem, sed facilem debeas exhibere; maxime cum ad hunc laborem, sicut accepimus plures pro Christo se offerant ex fratribus supradictis. Datum Laterani XII. Kal. Aprilis, Pontificatus nostri Anno Secundo”¹¹

⁹ HURMUZAKI E., *Documente I*, București 1887, 102.

¹⁰ HURMUZAKI E., *Documente I*, 113, documentul nr. LXXXIII.

¹¹ HURMUZAKI E., *Documente I*, București 1887, 107.

CAP. I : CUMANII ȘI EPISCOPIA LOR

(Traducere: „Deoarece Domnul a binevoit să îndeplinească dorința venerabilului nostru frate, a superiorului Ordinului predicatorilor din Ungaria, arhiepiscop și legat al Sfântului Scaun apostolic, dăruindu-i ca rod al muncii sale, convertirea unui mare număr de cumani din acele regiuni, și deoarece același arhiepiscop l-a hirortonisit întru episcop, prin harul lui Christos, pe fratele nostru Theodoric din Ordinul tău, tu și frații tăi ai acestui Ordin, care aveți obligația de a vă interesa de mîntuirea sufletelor, trebuie să fiți pregătiți, îndemnați de afecțiunea sufletelor voastre, de a lua parte și de a colabora cu amintitul arhiepiscop și episcop la promovarea unui scop pios și sfînt. De aceea, prin prezenta scrisoare apostolică, poruncim pietăților voastre ca, în privința trimerii la cumani a fraților care, după părerea arhiepiscopului cît și a episcopului –care a fost superior în Ungaria timp de cinci ani-, par a fi mai capabili pentru această muncă, cît și a celor care se vor prezenta în viitor, să nu te arăți dificil ci dimpotrivă, fii îndemnatic, mai cu seamă că am aflat că mulți dintre frații mai sus amintiți se oferă pentru Christos. Dat în Lateran, în ziua a 12-a înainte de calendele lunii aprilie, în anul al 2-lea al serviciului nostru papal.)”¹²

Nu se știe data exactă a numirii, însă poate fi delimitată între 31 iulie 1227 și 21 martie a anului următor. ”(...) schimbă numele Episcopiei Milcovului în Episcopatul Cumanilor. (Episcopatul cumanilor cuprindea și pe secuii și sașii de peste Carpați, până dincolo de Brașov) .”¹³ Sfântul Scaun a fost înștiințat despre situația noii episcopii.

La 21 martie 1228, Sfântul Scaun trimite trei scrisori: una către arhiepiscopul Robert, alta provincialului din Ungaria și a treia prințului Béla¹⁴. Reconstituim conținutul scrisorii lui Robert pe baza răspunsului papei. Înțelegem că Theodoric este bine pregătit intelectual și de o conduită exemplară. Cumanii sunt un popor nomad. Acum însă s-au stabilit și încep să-și construiască case și biserici, iar delegatul apostolic cere papei să-i dea voie să acorde indulgență celor ce vor acorda ajutoare materiale. Arhiepiscopul menționează și despre necesitatea altor misionari în câmpul de convertire. Aceștia sunt însă împiedicați în munca lor de apostolat de către provincialul lor din Ungaria.

În răspuns, papa îl felicită pe Robert și aprobă numirea lui Theodoric ca episcop al cumanilor. De asemenea, îi dă voie să acorde indulgențe de câte 100 de zile pentru cei ce vor contribui la dezvoltarea materială a episcopiei, iar pentru cei ce vor pleca la luptă împotriva sultanului din Iconium și a celorlalți care-i tulbură pe cumani convertiți, le acordă indulgențe până la doi ani. Provincialului îi atrage atenția că nu e bine să împiedice binele sufletesc al cumanilor și să nu-l forțeze pe Theodoric în alegerea misionarilor, căci el îi cunoștea foarte bine ca unul care le-a fost provincial aproape cinci ani. În a treia scrisoare

¹² HORVAT A., *Strămoșii catolicilor din Moldova, documente istorice 1227-1702*, Ed. Trisedes Press, Sf. Gheorghe 1994, 11.

¹³ XENOPOL, *Istoria românilor*, vol. II, p.116, ed. III, Apud. PAL IOSIF PETRU M., *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii păstorii lor de veacuri*, Ed. Serafica, Săbăoani- Roman 1942, reeditată 1997, Bacău, 24

¹⁴ HURMUZAKI E., *Documente I*, 107-108, 111.

CAP. I : CUMANII ȘI EPISCOPIA LOR

papa îl felicită pe Béla pentru aportul ce și l-a dat la încreștinarea cumanilor și îl îndeamnă ca și pe viitor să lucreze la încreștinarea completă a acestui neam.

Am amintit mai sus pe sultanul din Iconium și pe alții care tulburau liniștea cumanilor convertiți. Aceștia îi atacau pe noii botezați și nu lăseau nici pe alții să primească credința catolică. Credem că este vorba de țarul româno-bulgar Asan al II-lea (1218-1241) căruia nu-i conveneau acești noi supuși ai coroanei Ungariei ce se stabiliseră pe un teritoriu pe care el voia să-l înglobeze în statul bulgar de mai mult timp. Pe lângă acest motiv politic mai exista și unul ecleziastic: Ioniță încercase o apropiere de Roma, dar aceasta nu s-a putut realiza din cauza latinilor. Asan avusese o atitudine dușmănoasă față de imperiul latin din Constantinopol, iar acum situația se înrăutățise și mai mult. Înțelegem astfel de ce Asan s-a opus propagării catolicismului roman¹⁵.

La 1 octombrie 1229 papa scrie poporului cuman și conducătorilor lui luându-i sub ocrotirea sa pe ei, ale căror drepturi au fost călcate de cineva care le-a impus jugul robiei din cauza întoarcerii lor la Cristos¹⁶. Cei care încălcase acum drepturile cumanilor erau maghiarii, care îi voiau vasali, cu scopul de a-și întări puterea militară. Acesta este motivul politic pentru care casa regală a Ungariei își dă tot interesul pentru convertirea lor. Principii cumani nu suportă încălcarea drepturilor lor și de aceea au scris papei, cerând confirmarea bulei din partea sa. Ei se plâng, după cum vedem din răspunsul papei, că făcându-se creștini, își pierd libertatea de care se bucură ceilalți cumani.

Arhiepiscopul Robert se întoarce în Ungaria fără a pretinde ca noua episcopie să intre sub jurisdicția lui. Noul episcop, Theodoric, vrea să fie sigur de aceasta și cere o declarație din partea Romei, declarație trimisă la 13 septembrie 1229 în care se specifică că noua dieceză și conducătorii ei vor fi sub directa jurisdicție a Sfântului Scaun¹⁷.

Cu toate acestea, liniștea noii episcopii este tulburată de episcopul Rainald¹⁸ care dorea ca și credincioșii unguri și sași ce vor trece arcul carpatic, să fie tot sub jurisdicția lui. Cumanii nu acceptă aceasta și se adresează primatului Ungariei, Robert, cu rugămintea să revină la ei pentru a clarifica situația. Însă arhiepiscopul, prudent, scrie mai întâi papei care, în 27 februarie 1231 îl numește pentru a doua oară delegat apostolic¹⁹. Prima grijă a lui Robert este să delimiteze hotarele noii dieceze: Carpați, Olt, Dunăre, Siret, iar limita spre nordul Moldovei nu poate fi stabilită cu certitudine. Deci, teritoriul ei este identic cu cel cucerit de cavalerii teutoni și donat de Andrei al II-lea cumanilor convertiți. Centrul diecezei este Milcovia (lângă Odobești), unde exista și o capelă a Sfintei Fecioare; aici era reședința călugărilor dominicani. Încă de la început noua episcopie se lovește de multe lipsuri, intervenții arbitrare.

¹⁵ AUNER C., *Episcopia Milcoviei*, în RvC. 4(1912), 547

¹⁶ HURMUZAKI E., *Documente*, 112-113.

¹⁷ HURMUZAKI E., *Documente*, 112, documentul nr. 87.

¹⁸ HURMUZAKI E., *Documente*, 136, documentul nr. 106.

¹⁹ HURMUZAKI E., *Documente*, 113-114.

CAP. I : CUMANII ȘI EPISCOPIA LOR

Am menționat încălcarea drepturilor din partea casei regale a Ungariei. Arhiepiscopul Robert este silit să ia măsuri contra laicilor unguri și sași ce-și arogau anumite drepturi care periclita autonomia și libertatea de acțiune a păstorului local. Comercianții și bogătașii veneau cu capelanii lor, sau forțau pe episcop să primească preoți pe care el nu-i cunoștea îndeajuns. Acești puternici ai ținutului erau susținuți și de episcopul Transilvaniei. Bunul mers al noii și fragilei episcopii se lovea, așadar, de situația politică, economică și religioasă care era net favorabilă Ungariei. Deși în 1241 episcopia va fi distrusă de tătari, acest conflict va dura (cu o intensitate mai redusă) până la apariția protestantismului. Mult timp de acum înainte regii maghiari își vor adăuga la titlurile lor și pe acela de rege al Cumaniei. Susținerea preoților era o problemă delicată. Arhiepiscopul Robert dispune ca ei să primească a patra parte din dijmele bisericesti. Multe au fost problemele dezbătute de delegatul apostolic împreună cu noul episcop, toate fiind trecute în actul oficial încredințat lui Theodoric și confirmat de Roma în 11 octombrie 1234²⁰.

Valahii nu erau păstoriți de clerul eparhiei cumanilor. Ei își aveau păstoriile lor greco-bulgari veniți de peste Dunăre și separați de Roma și pe care documentele timpului îi denumesc pseudo-episcopi²¹. Pentru atragerea valahilor la religia romano-catolică Roma dă dispoziție în 1234 ca arhiepiscopul Theodoric și Béla al IV-lea regele Ungariei să susțină în noua dieceză un arhiereu-vicar din neamul valahilor, conform directivelor conciliului al IV-lea din Lateran (1215); însă aceasta nu s-a realizat niciodată²². Se ridică problema bisericii episcopale. La început noul episcop s-a folosit de capela închinată Sfintei Fecioare. Apoi a apelat la Iacob de Praeneste, delegatul Sfântului Scaun în Ungaria, pentru ca acesta să-l determine pe regele Béla al IV-lea să urmeze exemplul înaintașilor și să clădească o biserică în Milcovia. Întrucât Béla nu se grăbea, Roma intervine la 25 octombrie 1234, iar biserica este înălțată²³. La năvălirea tătarilor aflăm că noua episcopie avea catedrală cu posesii, bunuri și drepturi, iar episcopul era înconjurat de un capitol de canonici. Se afirmă că a existat lângă catedrală și un palat episcopal, probabil mai modest. Clerul cumanilor era format în cea mai mare parte din călugări dominicani și din preoții pe care îi aduceau ungurii, sașii și secuii ce coborau dincoace de munți. Dintre aceștia erau aleși și canonicii catedralei de pe Milcov. În perioada 1221-1241 documentele nu ne vorbesc de activitatea călugărilor franciscani în dieceza cumanilor.

După 14 ani de existență episcopia cade sub invazia tătară. Un număr de 90 de călugări au murit de săbiile mongolilor, iar cei care au putut scăpa, clerici și credincioși, au fugit în Ungaria. Despre Theodoric nu știm dacă a murit la această dată sau a reușit să fugă și el.

²⁰ HURMUZAKI E., *Documente*, 130, documentul nr.103.

²¹ Din câte cunoaștem pînă acum, pentru zonele nord-dunărene, denumirea de „pseudo-episcopi” dată păstorilor ce activează aici, reprezintă prima atestare documentară din partea papalității a faptului că aceste regiuni nu mai sunt în comuniune cu Biserica Romei.

²² HURMUZAKI E., *Documente*, 132

²³ HURMUZAKI E., *Documente*, 622.

CAP. I : CUMANII ȘI EPISCOPIA LOR

Teritoriul și drepturile episcopiei atâtea câte au mai rămas, au fost luate de către puternicii ținutului, ținut care va deveni loc de misiune mai târziu pentru călugării dominicani și franciscani.

În 1254, regele Béla al IV-lea căuta ajutoare contra tătarilor care reprezentau un permanent pericol. Cu toate acestea, formațiunile politice în Moldova sunt mereu prezente în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. În 1256 cumanii de aici ajută pe țarul Mihail Asan și mai târziu pe împăratul Mihail al VIII-lea în lupta contra puterilor latine din Grecia și împotriva Constantinopolului. Ei vor trece la ortodoxie dispărând în masa poporului valah: ca document istoric anexăm următoarea epistolă a papei Grigore al IX-lea către Bela al IV-lea, rege al Ungariei; datată 14 noiembrie 1234, Perugia: ” În episcopia cumanilor- după cum am fost informați- trăiește un oarecare popor cu numele de valah.. și mulți, atât unguri cât și germani din regatul Ungariei au venit aici. Trăind amestecați cu ortodocși, în vremea aceea au fost asimilați formând un popor cu valahii, primind sfintele sacramente de la ortodocși prin care faptă au negat credința creștină și au scandalizat pe credincioșii ortodocși.”²⁴

Regele Ladislau al IV-lea promitea papei în 1279 o nouă încreștinare a lor, ceea ce nu s-a realizat. Și papii următori s-au interesat de recatolicizarea cumanilor, însă tot fără rezultat. Aproximativ de-a lungul a două secole au fost numiți diferiți episcopi pentru această episcopie a cărei existență mai era menționată doar în documente. Cunoaștem 14 episcopi care au purtat titlul acestei episcopii de la Milcov. Dintre toți Theodoric singur a activat în dieceză, ceilalți fiind simpli titulari, deși unii dintre ei au mai avut legături cu acest teritoriu.

Mult timp tătarii vor ataca granițele Ungariei pătrunzând în Transilvania, prădând, arzând și luând robi. Regii maghiari au purtat războaie dese cu ei. Unul dintre ele este cel din anul 1343. Din armata regelui Ludovic făceau parte și românii maramureșeni aflați sub comanda lui Dragoș. În Moldova tătarii au fost învinși, iar în anul următor regele polon Cazimir i-a împins mai spre răsărit. Românii lui Dragoș, stabiliți în Moldova, s-au întins astfel nestingheriți până la teritoriul brotnicilor locuind aici cu populația băștinașă. În 1352 sau 1353 probabil că regele Ludovic a hotărât să întemeieze această nouă provincie sub conducerea lui Dragoș care însă să-i fie vasal regelui maghiar. Provincia reprezenta un scut de apărare în fața năvălirilor tătare spre Ungaria. Reședința era la Baia unde exista și o importantă colonie săsească. Dragoș a domnit puțin, la fel și fiul lui, Sas.

În același timp cu Sas și Dragoș locuia în Maramureș un voievod, Bogdan, care era în dușmănie cu regele Ungariei din cauză că acesta încălca drepturile autohtonilor români. În 1359 nemaiputând sta în Maramureș vine în Moldova, unde are de luptat cu fii lui Sas, pretendenți la tron. Aceștia, deși ajutați de Ungaria, au fost înfrânți de Bogdan căruia i s-au alăturat mulți dintre locuitorii Moldovei, provincie care forma marca de Răsărit a Ungariei.

²⁴ Originalul latin în *Urkundenbuch zur Geschichte der deutschen in Siebenbürgen. von Franz Zimmermann und Carl Werner*, I, 60, Hermannstadt 1892.

Anul descălecatului lui Bogdan, 1359, reprezintă începutul statului independent moldovean. Este al doilea stat independent, după Țara Românească, în urma războiului din 1330²⁵.

De la cumani ni s-a păstrat un manuscris numit *Codex Cumanicus sau* (Codicele lui Petrarca). După o însemnare din acest manuscris rezultă că a fost scris la 11 iulie 1303. A fost găsit de călugării franciscani din Crimeea. El cuprinde un fragment din Evanghelie, cele zece porunci, Crezul, cele șapte păcate capitale, toate scrise în limba cumană. Pe lângă textele religioase mai găsim un vocabular trilingv: latin, cuman și persan, conținând circa 3.000 de cuvinte, o listă de medicamente, date despre cele 4 elemente, metale, informații despre negoț, unelte, despre meșteșugurile blănăriei, tâmplăriei, bărbieritului, noțiuni despre demnitari, slujitori, pietre prețioase etc. Acest manuscris conține 82 de file²⁶.

3. Episcopul Theodoric

Prin decizia din 21 martie 1228 Grigore al IX-lea a confirmat numirea episcopului Theodoric ca episcop al cumanilor, cu precizarea că el nu va depinde decât de Sfântul Scaun: „...luăm sub ocrotirea noastră persoanele voastre și toate bunurile pe care le stăpîniți pe dreptate acum sau în viitor, oprind cu tărie ca cineva să cuteze a se face stăpîn peste voi sau peste țara voastră, ori să vă pună jugul robiei pentru faptul că v-ați întors spre Hristos, hotărînd să vă bucurați în totul de vechea voastră libertate, păstrînd însă frica lui Dumnezeu”.²⁷ Același papă printr-o decizie legală a decis reunirea mai multor dieceze sărace în una singură, „contopind dieceze de rit grec din teritoriul cumanilor într-un singur vicariat, condus de un vicar ales de episcopul titular...”²⁸ Prin aceasta, episcopul Theodoric își întregea misiunea, lucrînd nu numai pentru evanghelizarea cumanilor, dar pentru administrarea vicariatului de rit grec. Interpretările asupra acestui episod sunt numeroase în istorie, mai ales în ce privește raportul de mai tîrziu cu Ungaria. Numele lui Theodoric apare apoi consemnat într-un document de la anul 1212, cînd ar fi fost însărcinat să se ocupe de administrarea în Țara Bîrsei a proprietății ordinului său.

Activitatea dominicanilor în mijlocul poporului cuman, convertirea lui Bortz, a fiului acestuia și a numeroșilor cumani ce au solicitat botezul, aduce o nouă consemnare documentară despre „crearea unui episcopat al cărui titular devenea priorul dominican din Ungaria, Theodoric.”²⁹ Misionarii dominicani se dovedesc a fi legătura directă dintre Roma și acest „nou posibil stat creștin cuman”

²⁵ GIURESCU C. – GIURESCU D., *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, 220-225.

²⁶ KUUN G., *Codex Cumanicus*, Budapesta 1880.

²⁷ *DIRC, vol. I*, p.236, Apud. TURCUȘ Ș., *Sfîntul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, Ed. Enciclopedică, București 2001, 159.

²⁸ Idem nota 27, 163.

²⁹ GERAUD F. de., *Vitae fratrum ordinis...*, 38, 305; vezi și *Acta Honorii III et Gregorii IX*, 206. Apud TURCUȘ Ș., *Sfîntul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, Ed. Enciclopedică, București 2001, 292.

4. Lista episcopilor cumani

1.	Theodoric	1227-1241
2.	„Th. Cumanorum humilis minister”	1283
3.	Vitus de Monteferro (consacrat?), capelan al regelui Carol Robert.	1332
4.	Toma de Nympti, călugăr augustinian	1347-1348
5.	Bernard de Mazovia, călugăr dominican polonez	1352-1357
6.	Albert de Usk, călugăr dominican	1364
7.	Nicolae de Buda, călugăr augustinian, vicar general la Egger	1371-1375
8.	Gobelinus, fost paroh la Cristian (Sibiu), apoi episcop la Alba Iulia	1386
9.	Emeric Zechel	1431
10.	Grigore Jaurini, vicar general la Strigoni u (Esztergom)	1433-1462(?)
11.	Mihai Turon, episcop auxiliar de Strigoni u (Esztergom)	1468-1493
12.	Paul Ilsine, paroh la Strigoni u (Esztergom)	1501-1504
13.	Ladislau (de Ondola ?)	1510
14.	Mihai	1512-1526(?)

BIBLIOGRAFIE

- ANDREESCU C., „Așezări franciscane la Dunăre și Marea Neagră în secolele XIII-XIV”, în *Cercetări istorice*, 8-9 (1932-1933), 151-163.
- ANDREESCU C., „Reacțiuni ortodoxe în contra catolicizării regiunilor carpato-dunărene în prima jumătate a secolului XIII”, în *Biserica ortodoxă română*, 6 (1938), 770-779.
- AUNER C., „Episcopia Milcoviei în veacul al XIV-lea”, în *RvC* 3 (1914), 60-80.
- AUNER C., „Episcopia Milcovului”, în *RvC* 1(1912), 533-551.
- DIACONU P., „A propos de l’invasion cumane de 1148”, în *Études byzantines et post byzantines*, 1979, 19-27.
- DIACONU P., *Les Coumans au Bas-Danube au XI-e et XII-e siecle*, București 1978.
- FERENȚ I., *Cumanii și episcopia lor*, Blaj 1930.
- FERENȚ I., „Franciscanii în Moldova și Muntenia înainte de 1291”, în *Cultura creștină*, 14 (1925), 52-54.
- FERENȚ I., „Istoria catolicismului în Moldova. Epoca teutonă”, în *Cultura creștină*, 9(1920), 136-154; 193-211; 238-246; 302-309.
- FERENȚ I., *Începuturile Bisericii Catolice din Moldova*, Ediție îngrijită de pr. prof. dr. Eduard Ferent, Ed. Sapiientia, Iași, 2004.
- HAȘDEU P. B., „Craiul Ion în Joinville”, în *Columna lui Traian*, 7(1876), 438-439.
- HORVÁTH P., *Comentatio de initiis, ac maioribus Iazygum et Cumanorum eorumque constitutionibus. Ex probatis scriptoribus et authenticis documentis deprompta*, Pestini 1800.
- HURMUZAKI E., DENSUSIANU O., *Documente privitoare la istoria românilor*, I, București, 1887, 1-141; 622-623.
- IORGA N., *Brodnicii și românii*, București 1928.
- KUUN G., *Codex Cumanicus*, București 1880.
- LOENERTZ R., „Freres Pérégrinantes pour le Crist. La Societé des Freres Pérégrinantes et les couvents dominicainse de Tuthéne et de Moldo-Vallachie”, în *Archivium Fratrum Praedicatorum*, 1932, 1-83; 1933, 1-55; 1934, 1-47.
- NECULAES D., „Franciscanii lucrează la Milcov înainte de 1241”, în *Cultura creștină*, 1925, 131-140.
- POPA G.-LISEANUL, *Brodnicii*, București 1938.
- SORZANO G., *Il papato, l’Europa cristiana e i Tartari*, Milano 1930.
- SPINEI V., „Informații istorice despre populația românească de la est de Carpați în secolele XI-XIV”, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol*, 1977, 1-21.

CAPITOLUL AL II-LEA

EPISCOPIA DE SIRET

1. Prezentare generală

Înființarea acestei episcopii este strâns legată de evenimentele petrecute în Europa orientală, în secolul al XIV-lea. În 1354, turcii intră în Europa, cucerind orașul Gallipoli, poarta Orientului. În 1360, cade Adrianopolul. Pericolul otoman a făcut ca nu numai statele catolice să-și strângă forțele la chemarea papilor dar, mai mult, chiar și țările de dincolo de Dunăre să se îndrepte spre Apus după ajutoare militare. În 1369 o veste zgudui și scandaliză bisericile ortodoxe din Răsărit: împăratul Bizanțului, Ioan al V-lea Paleologul, aflându-se la Roma, abjură schisma și primește unirea cu Biserica Catolică, recunoscând purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl și de la Fiul ca și primatul Papei, în fața a trei cardinali și aceasta deoarece avea neapărată nevoie de sprijinul occidentalilor împotriva turcilor. În Bulgaria, centrul unionist este condus de doamna Ana, soția lui Strașimir. În Moldova, acest curent este reprezentat de Margareta, numită și Mușata (pentru frumusețea ei), iar în Muntenia de doamna Clara.

Evenimentele politice ale Moldovei au generat același curent de apropiere, de alianță cu forțele mari catolice. Bogdan Descălecătorul nu era în relații bune cu regele maghiar și, de aceea, caută sprijinul Poloniei. În această tendință a lui îl avantaja și vecinătatea directă ce o avea cu această țară, prin cucerirea Galiției de către regele Poloniei Cazimir cel Mare, în 1340. Pe de altă parte, și Polonia căuta prietenia Moldovei pentru a avea cale liberă spre porturile de la Marea Neagră și Crimeea, unde să-și desfășoare mărfurile la negustorii italieni, care dețineau monopolul comerțului în porturile Levantului și ale Mării Negre. Drumurile comerciale ale Moldovei tăiau țara, venind din Polonia (Liov, Camenița) și îndreptându-se spre Chilia și Cetatea Albă, peste Siret spre Brăila. Se exportau materii prime, în general produse agricole cu volum mare și preț mic, și se importau produse finite cu volum mic și preț mare.

Orientarea spre catolicism o slujesc în Moldova misionarii franciscani ce făceau parte din vicariatul Ruteniei, cu centrul la Liov. Aceștia, împreună cu călugării dominicani, al căror vicariat este înființat de papa Ioan al XXII-lea în 1324, se ocupau cu apostolatul în provinciile poloneze și ungurești. Mănăstirea cea mai veche a franciscanilor, aparținând de Liov, este cea din Siret, unde în 1340 au fost înmormântați doi martiri: Blasius și Marcu. Alți doi martiri franciscani, Luca și Valentin, au fost înmormântați aici la 12 februarie 1378.

Lor li se alătură alți cinci franciscani martirizați pentru credința lor, în Lituania³⁰. Urmașul la tron al lui Bogdan este Lațcu (1365-1373), care mută capitala de la Baia la Siret. El favorizează catolicismul, fapt care îl avantajează în trei direcții: îl protejează de expansionismul maghiar, are mult de câștigat apropiindu-se de Polonia iar dacă cumva aceasta ar fi încercat să-i știrbească autonomia sau libertatea, atunci ar fi apelat la Papa, în care ar fi găsit oricând un apărător.

Lațcu are intenția de a generaliza ritul latin în Moldova, iar pentru aceasta trimite la Roma pe franciscanii Nicolae de Mehlasck și Paul de Schweidnitz. Prin ei, transmite papei că el și poporul sunt dispuși să îmbrățișeze credința catolică; cere apoi papei Urban al V-lea să ridice în orașul său de reședință centrul unei episcopii catolice, care să fie organizată în mod canonic; să i se trimită misionari, iar episcop să fie numit Andrei de Cracovia, fost duhovnic al reginei Ungariei, Elisabeta. La 24 iulie 1370, papa scrie arhiepiscopului de Praga și episcopilor de Breslau (Wroclaw) și Cracovia ca măcar unul din ei să cerceteze cazul. Dacă totul este în ordine, atunci să-i ceară lui Lațcu și celorlalți care vor să se convertească jurământul de fidelitate de credință; să declare orașul Siret ca reședință episcopală și să transforme una din biserici în catedrală, iar dacă nu este, să ia măsură să se construiască; în sfârșit, episcop să fie sfințit Andrei de Cracovia³¹. Câteva zile mai târziu, Urban al V-lea îi scrie lui Nicolae de Mehlasck, vicarul provinciei rutene a franciscanilor pelerini, ca să trimită 25 de călugări predicatori în Galiția, Lituania și Valahia.

Însă, cel care va duce la îndeplinire cele scrise de papa va fi episcopul Cracoviei, Florian, care în 9 martie 1371 îl consacră pe Andrei Jastrzebiec episcop de Siret, fiind asistat de episcopii Dreslaus de Elaten și Nicolae de Sven³². Acum au fost numiți și primii canonici ai catedralei. La data de 9 mai, Andrei semnează mărturisirea de credință pe care o trimite la Roma³³. Lațcu s-a convertit probabil când a venit Andrei la Siret, iar Jastrzebiec este episcop și are un capitlu, dar îi lipsește catedrala și domeniile ei. Canonicii au scris deci la Roma ca să li se păstreze și beneficiile lor de până acum din Polonia³⁴. Credem că, în asemenea situație, noul episcop a cerut ajutorul lui Lațcu, însă acesta era jenat de faptul că soția și fiica lui rămăseseră ortodoxe iar el nu știa cum să procedeze. De aceea, el l-a întrebat pe papa, printr-o scrisoare, dacă trebuie să se despartă de soție sau nu. În răspunsul său din 25 ianuarie 1372, Grigore al XI-lea îl felicită pentru convertirea lui și-i dă de înțeles că e validă căsătoria lor³⁵. În 1370, moare regele Poloniei, Cazimir al III-lea, iar țara trece sub conducerea regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou (1342-1382). Convertirea lui Lațcu

³⁰ EUBEL K., *Bullarium franciscanum*, 5, Roma 1898, 602, nota 323.

³¹ HURMUZAKI E., *Documente*, I2, București 1893, 163.

³² HURMUZAKI E., *Documente*, 171.

³³ HURMUZAKI E., *Documente*, 168-174.

³⁴ THEINER A., *Vetera monumenta Poloniae et Lituhaniae Gentiumque Finitimarum historiam illustrantia*, 1, Roma 1860, 671.

³⁵ HURMUZAKI E., *Documente*, 197.

este și o concesie făcută acestor două mari puteri. Interesele spirituale se împleteau strâns cu cele politice.

Lațcu ar fi putut clădi o biserică catedrală și să o doteze cu bunuri, însă puternica mișcare antiunionistă ca și drama despărțirii din familia domnească au stins încă din fașă inițiativele atât de promițătoare ale unirii cu Roma. Exista la Siret o biserică închinată Sfintei Treimi, construită de Sas în curtea palatului. De ea depindeau călugării franciscani, semnalati aici din 1349³⁶. Elementele conservatoare ale țării, susținute de familia prinților Koriatovici din Lituania, vor lua măsuri pentru păstrarea ortodoxiei. În anul 1373, Lațcu moare și este înmormântat în cripta bisericii din Rădăuți, alături de tatăl său.

Nu avem amănunte despre credincioșii acelei episcopii. Ceea ce este sigur, este faptul că exista o tendință generală de apropiere de Roma. Pentru teritoriul României, intră în această mișcare vicariatele Ruteniei și Bosniei (pentru mănăstirile din Banat), vicariate ce aveau numeroase mănăstiri³⁷.

În anul în care este înființată episcopia de Siret, este numit episcop al Milcoviei Nicolae de Buda, care trebuie astfel să aibă grijă de clerul și poporul cetății și diecezei de Milcov³⁸. Aceasta ne arată că încă mai existau credincioși catolici în episcopia cumanilor. La început, episcopia de Siret depindea direct de Sfântul Scaun. În 1412, când este înființată arhiepiscopia de Liov, îi devine sufragana³⁹. Hotarele ei erau identice cu cele ale Moldovei, cu toate că activitatea propriu-zisă s-a desfășurat în partea nordică. Juridic, cuprindea și o parte însemnată din teritoriul diecezei de Milcov, dar aici de mult timp nu mai exista o organizare adevărată.

Am văzut deja că, încă de la începutul ei, episcopia se confruntă cu grave probleme ce privesc însăși existența ei. În asemenea circumstanțe, cu siguranță că episcopului Andrei i-ar fi convenit mai mult o altă destinație. La data de 17 ianuarie 1372, papa Grigore al XI-lea îi încredințează administrația episcopiei Haliciului⁴⁰, unde pleacă în grabă. Dar nici aici nu rămâne prea mult; în aceiași ani, îl găsim la Posen, unde o convinge pe regina Elisabeta să scrie papei și să-i expună sărăcia lui. Venitul episcopiei de Siret fiind prea mic, ceru să i se acorde un alt beneficiu (probabil biserica Sfintei Fecioare na Piaskach din Cracovia), chiar de va trebui să mai aibă în grijă și alte suflete, cerere ce îi fu aprobată în 23 iulie 1372⁴¹. Probabil că nu a mai venit niciodată la Siret. Neamul său i-a oferit multe onoruri în Polonia. Sărăcia și propaganda anticatolică ce s-au iscat după moartea lui Lațcu i-au purtat pașii departe de sârmana lui episcopie. În 1388, este numit episcop de Wilna, în Lituania.

³⁶ ROSETTI R., „Despre ungurii și episcopiile catolice din Moldova”, în *Analele Academiei Române*, istorie, seria a II-a, vol. 27(1905), 46.

³⁷ EUBEL K., *Bullarium Franciscanum*, 602.

³⁸ ROSETTI R., *Despre ungurii și episcopiile catolice din Moldova*, 45.

³⁹ HURMUZAKI E., *Documente*, 489.

⁴⁰ ABRAHAM W., *Biskupstwa łacinskie w Moldawii w wieku XIV i XV*, Liov 1902, 12, nota 3.

⁴¹ AUNER C., *Episcopia de Siret*, în *RvC*. 2(1913), 243-244.

După moartea lui Lațcu, (datele istorice nu sunt sigure; ar fi murit la anul 1373, fiind înmormântat în biserica ortodoxă din Rădăuți, care era gropnița domnească, alături de tatăl său), urmează o perioadă confuză. Nici măcar persoana urmașului la tron nu este cunoscută prea bine. Se admite că a domnit Costea (cca. 1373-1375), căsătorit cu Margareta Mușata, fiica sau a lui Lațcu, sau a lui Bogdan. Ea este mama neamului mușatinilor. Petru, fiul Mușatei și a lui Costea, domnește 16 ani (1375-1391). El mută capitala la Suceava. Creștina catolică Margareta cheamă în 1377 un număr de călugări dominicani din Ungaria și le clădește o biserică la Siret, pe lângă mănăstirea franciscanilor. Această biserică avea hramul „Sfântul Ioan Botezătorul”⁴². La data de 28 ianuarie 1378, Grigore al IX-lea va dărui această biserică vicariatului dominicanilor peregrini. După aproximativ zece ani, aceasta va deveni catedrala episcopilor de Siret. Se spune că Margareta Mușata a clădit la Baia, în 1377, o mănăstire pentru călugării franciscani. În acest oraș mai exista o biserică construită de coloniștii sași⁴³. Fiul ei, Petru Mușat, a dărui bisericii „Sfântul Ioan”, în ziua de 1 mai 1384, venitul cântarului din orașul Siret⁴⁴. Margareta Mușata a fost înmormântată în biserica din Siret, iar după dărâmarea acesteia de către Bogdan Orbul, osemintele ei au fost reînhumate sub baptisteriul bisericii catolice din Baia, construită de Alexandru cel Bun în jurul anului 1418.

Andrei Jastrzebiec (cunoscut în istoriografia română sub numela greșit de Andrei Wasilo) a fost numit în 1388 episcop de Wilna. Urma să-i fie numit un succesor. Cu toate că franciscanii erau în număr mai mare la Siret, n-au reușit să aleagă un urmaș din ordinul lor, întrucât unica biserică din oraș era a dominicanilor. Ca urmare, a fost ales Ioan Sartorius. El se intitula: „Ioan, din pronia dumnezeiască, episcop de Siret și sufragane de Cracovia și vicar peste tot Ierusalimul și în valea Iozafat, penitenciar al Domnului Papa și duhovnic al Domnului Rege și al Reginei Poloniei”. Cum putea să locuiască un atare personaj în săraca lui dieceză?⁴⁵ A preferat, așadar, să fie episcop auxiliar. Vizitele lui la Siret au fost făcute grație unor fapte miraculoase întâmplate în mănăstirea dominicanilor. Este vorba despre un corporal în jurul căruia sunt consemnate o serie de minuni. Mănăstirea dominicanilor a devenit astfel loc de pelerinaj atât pentru catolici, cât și pentru ortodocși.

Murind episcopul Ioan, papa Bonifaciu al IX-lea a numit drept succesor la 8 iunie 1394 tot un dominican: Ștefan Martini. În actul numirii, se specifică că trebuie să stea în dieceză, cu o singură excepție, dacă nu poate să celebreze: „... tu te duci la biserica ta, tu vei rămâne acolo și nu vei sluji în altă parte decât în orașul și în eparhia de Siret”⁴⁶. Însă, nu peste mult timp, îl întâlnim ca și pe succesorul său, episcop auxiliar de Cracovia. Noul episcop era tot

⁴² IORGA N., *Studii și documente*, București 1901, XLIX.

⁴³ EUBEL K., „Zur errichtung des episcopatus Moldaviensis”, în *Römische Quartalschrift*, Roma 1903, 189.

⁴⁴ AUNER C., *Episcopia de Siret*, idem nota 35, 244-245.

⁴⁵ IORGA N., *Studii și documente*, XXX; XLVII.

⁴⁶ IORGA N., *Studii și documente*, XXIX.

din familie nobilă și fusese lector în teologie.

În acest timp, urcă pe tron Alexandru cel Bun (anul 1400), care clarifică situația tulbură și încurcată a bisericii ortodoxe locale, făcând să fie numit mitropolitul Iosif, fost episcop de Cetatea Albă. După moartea episcopului, în același an, Ștefan, mută centrul mitropoliei latine la Liov, iar Siretul va deveni sufraganele noii mitropolii. Domnitorul Mușat mută capitala Moldovei la Suceava, iar Siretul va pierde din importanță.

La 5 martie 1413, Ioan al XXIII-lea (antipapă) a numit episcop pe paulinul Nicolae Venatoris⁴⁷, care însă nu le fu pe plac dominicanilor. Generalul lor se grăbi să-l propună papei pe dominicanul Toma Gruber, pe care papa îl va numi la 31 iulie 1413⁴⁸. Roma uitase că mai numise un episcop cu patru luni în urmă. Este posibil ca să fi rămas Venatoris, iar Gruber să fi fost trimis în altă episcopie. Ultimul episcop de Siret a fost franciscanul Ioan. El a fost numit la 29 iulie 1434. Nu se cunosc amănunte despre el. Nu a fost niciodată în episcopia sa, devenită o simplă episcopie titulară.

În tendința de unire caracteristică acestor timpuri, are loc al XVI-lea conciliu ecumenic la Konstanz, Elveția (1414-1418). Sinodul se preocupă și de condamnarea noilor erezii și a capilor lor: John Wyclif și Jan Hus. Alexandru cel Bun trimite la conciliu pe Chirilă, ca reprezentant al Moldovei, și pe mitropolitul Kievului, Grigore Țamblac, reprezentant al Țărilor Române. Cu toate acestea, Moldova n-a avut prea mult de câștigat, căci problema unității religioase nu a fost dezbătută atât cât ar fi trebuit, iar mișcarea antiunionistă din țară a contribuit la pătrunderea definitivă a slavonismului⁴⁹.

2. Episcopii de Siret

1. Episcopul Andrei Jastrzebiec 1371-1388
2. Episcopul Ioan Sartorius (Ioan de Cracovia) 1388-1394
3. Episcopul Ștefan Martini (Zajaczek) 1394-1412
4. Episcopul Nicolae Venatoris 1413-1434
Toma Gruber 1413 - (?)
5. Episcopul Ioan 1434-(?)

⁴⁷ FILITTI I., „Din Arhivele Vaticanului”, în *RvC* 3(1913), 374-376.

⁴⁸ FILITTI I., „Din Arhivele Vaticanului”, în *RvC* 3(1913), 376-377.

⁴⁹ AUNER C., „Moldova la Soborul de la Florența”, în *RvC* 4(1915), 272-285; 379-408; 552-565.

3. Andrei, episcop de Siret

În anul 1371, Florian, episcopul Cracoviei, împreună cu alți doi episcopi din Polonia, sfințește pe călugărul minorit Andrei, ca episcop de Siret. Iată un fragment extras din actul de numire:

„... Hodie, siquidem per vos accepto, quod nobilis vir Laczko Dux Moldaviensis ac populus sui ducatus qui licet christianitas nomine gloriatur, tamen scismatici fuerant hactenus at adhuc erant, quorundam fratrum ordinis Minorum predicacionibus inducti abnegare volebant omne scisma et profiteri sanctam fidem, quam Apostolica et Catholica tenet Ecclesia, ac pro parte ipsius duci nobis humiliter supplicatio, ut opidum suum Czerethense Halecensis dyocesis in civitatem erigere et civitatis vocabulo insignire, ac ipsi Episcopum catholicum, qui ipsos ducem et populum in dicta fide instrueret et nutrieret, preficere dignaremur (...) Harum igitur auctoritate litterarum er potestate nobis in hac parte tradita per easdem volentes mandatis apostolicis, ut tenemur, humiliter obedire, Venerabilem in Christo patrem dominum Andream Fratrem de ordine Minorum; virum scientia sacre pagine illustratum, in temporalibus providum, in spiritualibus circumspectum, moribus honestum, vita laudabilem famaue preclarum, assistentibus nobis Venerabilibus in Christo patribus et dominis Dreslao de ordine Predicatorum Elatensi et Nicolao de ordine Minorum Syensi Episcopi, in Episcopum promovimus ecclesie Czerethensis, nuper eadem apostolica auctoritate erecte et fidem orthodoxam suscipientis, Christi cooperante virtute, sibi iuxta formam ecclesie munus consecrationis, prout decuit, impendentes, perficientes ipsum eadem auctoritate eidem ecclesiae Czerethensi in Episcopum et pastorem, iuramentumque fidelitatis et obediencie iuxta formam in litteris apostolicis interclusam recepimus nomine sedis apostolice, prout ab ea nobis iniunctum fuerat in mandatis, et quam idem dominus Andreas suis litteris suo sigillo signatis ad ipsam sanctam sedem apostolicam se missurum promptum abtulit et paratum.(...) Actum et datum Cracovie in ecclesia nostra Cathedrali die nona mensis Martii, Anno nativitatis domini M.CCC.LXXI. (...)”⁵⁰

Activitatea acestui episcop s-a făcut puțin simțită deoarece a preferat șederea în Polonia, fiind conducător doar cu numele, situație menținută până în jurul datei de 12 martie 1388 când a primit *ordin* de mutare în scaunul Episcopiei catolice din Wilna, în Lituania. Nici acolo nu s-a dovedit prea activ, preferând să o însoțească pe regina Elisabeta a Ungariei în călătoriile sale prin Polonia. Făcându-se activ mai mult în biserica polonă, va primi o avansare din mâinile papei Urban al IV-lea, fiindu-i încredințată Episcopia Wilnei, unde își va găsi odihna veșnică în jurul anului 1399.

⁵⁰ Cfr. HURMUZAKI E., DENSUSIANU O., *Documente*, I, București 1890, 168-171.

4. Episcopul Ioan Sartorius

A făcut parte din ordinul dominican, din Cracovia, iar numirea lui s-a făcut la scurt timp după ce episcopul Andrei a fost mutat. ”După sfințire, nici Ioan Sartorius nu se îndură să părăsească Polonia, ci în loc să meargă la păstoriții săi din Siret, el chibzui să rămână tot la Cracovia, ca episcop ajutor, purtând însă titlul falnic împodobit: Johannes divina providentia episcopus Cerethensis neconon suffraganus Cracoviensis et vicarius domini papae et confessor domini regis et regine Poloniae”.⁵¹ Cu o pregătire profesională deosebită, va fi solicitat să țină ore la școala de la Siret, însă fiind și confesorul regelui Poloniei, Wladislav al II-lea Jagello și al soției acestuia, adesea va fi reținut în Polonia. A făcut puține vizite în episcopia sa din Moldova; moare în anul 1394.

⁵¹ MOISESCU GH., *Catolicismul în Moldova până la sfârșitul veacului al XIV-lea*, București, 1942, 117-118.

BIBLIOGRAFIE

AUNER C., „Cei din urmă episcopi de Siret”, în *RvC* 3 (1914), 565-567.

AUNER C., „Episcopia de Siret”, în *RvC* 2 (1913), 226-243.

EUBEL K., „Zur Errichtung des Episcopatus Moldaviensis”, în *Römische Quartalschrift*, 16 (1903), 188-191.

EUBEL K., „Zur Geschichte der Römisch - katholischen Kirche in der Moldau”, în *Römische Quartalschrift*, 12 (1898), 107-126.

HURMUZAKI E., DENSUIANU O., *Documente* I, București 1890, 163; 163-174; 197; 487-489.

KARADJA C. J., *Delegații din țara noastră la conciliul de la Constanța (1415)*, București 1927.

MĂRTINAȘ I., „Margareta Mușata principesă a Moldovei”, în *Almanahul „Presa Bună”* 1944, 61-69.

MOISESCU GH., *Catolicismul în Moldova până la sfârșitul secolului al XIV- lea*, București 1942.

OTHMER C., „De duobus martiribus in Valachia circa a. 1378”, în *Archivium Franciscanum Historicum*, 25 (1932), 100-102.

RACOVITA C., „Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei”, în *Revista istorică română*, 10 (1940), 238-245.

RELI S., „Icoane din trecutul românesc în orașul Siret”, în *Junimea literară*, 11 (1914), 35-42.

CAPITOLUL AL III-LEA

EPISCOPIA DE BAIA

1. Prezentare generală

Baia (vine de la slavonul *bania*, cu sens de mină de metale ce se scot prin spălare) – *Civitas Moldaviensis* – este un oraș înființat în jurul anului 1200 de către sașii (care iau dat denumirea de *Moldova*, după râul cu același nume) veniți în Moldova în perioadele 1114-1162 și 1211-1225, în timpul colonizărilor ocrotite de cavalerii teutoni. Acesta este cel mai important și mai vechi oraș existent în timpul descălecatului și a reprezentat prima capitală a Moldovei. A fost și un important centru comercial și punct vamal. Sașii de aici și-au păstrat autonomia până în secolul al XVII-lea. În prima jumătate a secolului al XV-lea, orașul număra aproximativ 6.000 locuitori și avem informații despre cinci studenți care studiau la universitatea Jagellonilor din Cracovia. Coloniștii și-au construit aici o biserică cu hramul „Sfânta Treime”, ce număra doar 6 pași⁵² și care exista deja când Margareta Mușata a ridicat mănăstirea pentru franciscani, în 1377⁵³. Aici își avea reședința provincialul vicariatului Ruteniei din acest ordin.

Pentru evenimentul înființării Episcopiei de Baia se pare că există inadvertențe în date, „ar fi luat ființă între 11 XI 1417 -data alegerii papei Martin al V-lea, care a înființat episcopia–și anul 1420 -data când episcopul Ioan Ryza, a scris papei în calitate de episcop de Baia.”⁵⁴ Episcopul Bandini găsește în 1646 o inscripție în partea dreaptă a altarului bisericii mari din Baia: ”Anno 1410. Hoc templum in Honorem B.M.V. dedicatum est, ab Illmo Principe Alexandri Woyda Aedificatum est, una cum monasterio Moldavicen, cujus piae memoriae cujus Margareta sub fonte baptismatis sepulta est. Requiescat in vitae aeternae resurrectionem. Amen.”⁵⁵

Moldova secolului al XIV-lea a cunoscut numeroase turbulențe în procesul politic, datorită feudalilor locali, din care motiv va fi îngreunat procesul de unificare a țărilor care vor forma Țara Moldovei. Ca o idee generală, putem afirma că Alexandru cel Bun (1400-1432) a avut motive întemeiate pentru a se apropia de Polonia. De aceea, el s-a căsătorit a doua oară cu verișoara regelui Vladislav Jagiello, Maria Rimgailla, iar în anul 1402 a

⁵² EUBEL K., „Zur Geschichte der Römisch - katholischen Kirche in der Moldau”, în *Romische Quartalschrift*, 12 (1898), 189 ș.u.

⁵³ AUNER C., „Cei din urmă episcopi de Siret”, în *RvC* 3 (1914), 567.

⁵⁴ GABOR I., *Dicționarul comunităților catolice din Moldova*, Ed. Conexiuni, Bacău, 30.

⁵⁵ „În anul 1410 s-a sfințit această biserică în cinstea Prea Curatei Fecioare Maria; s-a clădit de ilustrul domn Alexandru-Vodă, împreună cu mănăstirea Moldavicen, pentru pomenirea soției sale Margareta, care este înmormântată sub batister. Să se odihnească pînă la învierea spre viața veșnică. Amin.”

încheiat un tratat cu regele polon recunoscându-i suveranitatea. De asemenea, l-a ajutat în luptele cu teutonii la Grünwald (1410) și Marienburg (1422). Nu tot așa se va purta monarhul Vladislav. În 1412, acesta a încheiat la Lublin un tratat cu regele Ungariei, în care era prevăzut faptul că, dacă Alexandru nu îi ajută pe unguri împotriva turcilor, urma să fie detronat, iar Moldova să fie împărțită în două: jumătatea vestică revenea ungarilor, iar cealaltă jumătate, polonilor. Domnitorul va cunoaște acest fapt mult mai târziu și, prin urmare, va încerca o apropiere de Ungaria⁵⁶.

În anul 1413, an în care Roma numise din greșeală doi episcopi pentru Siret, regele polonez și soția lui, Ana, cer antipapei Ioan al XXIII-lea să înființeze o episcopie catolică la Baia, care este populată cu creștini ortodocși, iar episcop să fie numit dominicanul Ioan Ryza, superiorul ordinului pentru vicariatul Ruteniei. La data de 7 august 1413, Ioan al XXIII-lea încredințează episcopului din Kaminec misiunea de a cerceta cazul și, dacă se poate, să înființeze episcopia, care să fie sufragana celei din Liov, iar episcop să fie numit dominicanul Ryza⁵⁷. Nu cunoaștem data exactă a înființării; se poate vorbi doar despre o dată aproximativă și anume, 1418⁵⁸.

Între anii 1417-1420, Alexandru a clădit catolicilor o frumoasă biserică din piatră, în stil gotic, cu bolți și sculpturi frumoase ce măsoară 30/10 pași. De fapt, domnitorul avea o atitudine conciliantă față de toate cultele din Moldova.

Este sigur faptul că, în 1420, Ioan Ryza era episcop de Baia. În același an, este însărcinat de către papa Martin al V-lea cu cercetarea motivelor de anulare a căsătoriei dintre domnitor și Rimgailla⁵⁹. Toate încercările acesteia de a-și converti soțul au rămas zadarnice. Deși despărțirea s-a făcut în mod pașnic, ea a adus totuși o încordare între Moldova și Polonia.

O problemă cu care se confruntă noul episcop o reprezintă reglementarea relațiilor dintre dominicanii pe care-i adusesese el și franciscanii de la Siret, dar care activau și la Baia și care erau mai numeroși. Lor li se datorează și convertirea unor eretici husiți, veniți din părțile Transilvaniei. Cu toate că a încheiat cu ei o înțelegere, în care se prevedea respectarea tuturor drepturilor din partea ambelor ordine, situația nu s-a îmbunătățit, iar franciscanii s-au plâns la Roma, încercând astfel să-și câștige autonomie și libertate de acțiune ca și independența față de episcopul lor dominican. Se va ajunge la un proces între Ioan Ryza și vicarul franciscan Marcus Sclavus, care până la urmă va câștiga. Trebuie să amintim și o altă umbră din viața catolică locală în această perioadă: călugării franciscani din vicariatul Rusiei, Poloniei și Moldovei dădeau scandal, unii apostaziau, iar mulți nu respectau regula

⁵⁶ GIURESCU C.-D. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, 289-290.

⁵⁷ EUBEL K. „Zur Geschichte der Römisch - katholischen Kirche in der Moldau”, în *Romische Quartalschrift*, 12 (1898), 189 ș.u.

⁵⁸ AUNER C., „Episcopia de Baia”, în *RvC* 1 (1915), 99.

⁵⁹ ROSSETI R., „Despre ungurii și episcopiile catolice din Moldova”, în *Analele Academiei Române*, istorie, seria II, 27 (1905), 308-310.

monastică⁶⁰, dând astfel câștig de cauză noilor reformatori, care se pare că pătrunseseră în toate comunitățile catolice din Moldova, fapt considerat a fi rod al muncii călugărilor pelerini. De aceea, se crede că Ryza, nemulțumit și descurajat de toate acestea, a stat mai mult la Liov.

În tot acest timp, husiții au fost tolerați de domn, în timp ce clerul catolic al Moldovei era în mare parte dezorganizat și necorespunzător. În 1431, episcopul de Baia îl înștiințează pe cel din Cracovia de existența unui nucleu husit, format în jurul unui refugiat din Cracovia pe nume Iacob, care și-a asociat un apostat franciscan și acum cutreieră Moldova predicând noua erezie. În această scrisoare, episcopul cere să fie înștiințat regele Vladislav despre această problemă, iar el să-i propună lui Alexandru extrădarea husiților, iar capii lor să fie chemați în fața tribunalului ecleziastic. Regele polonez îi scrie lui Alexandru, deși știa că husiții sunt tolerați chiar de dânsul. În acest timp, domnitorul intrase într-o alianță împotriva tronului Poloniei, alianță ce va avea un sfârșit negativ⁶¹.

În ceea ce privește istoria apariției husiților, se poate spune că Jan Hus, întemeietorul acestei erezii, a fost condamnat la Konstanz pentru ereziile sale și a pierit ars pe rug la 6 iulie 1415. Elev al lui Wyclif, el a comis erori fundamentale. S-a ridicat împotriva misterului, proclamând libertatea umană și preștiința divină. Totodată, el neagă transubstanțierea, nu respectă textele Scripturii și nu acceptă Tradiția. S-a ridicat împotriva autorității civile și bisericești. Erezia s-a răspândit repede în Boemia, Silezia, Moravia, Austria, Ungaria și Moldova. Autoritățile timpului, împărțite în diferite grupuri, se vor ridica împotriva lor. În general anarhici și revoluționari, husiții vor fi chemați mai mult în fața tribunalelor militare decât în fața celor bisericești.

Ei au pătruns degrabă în Maramureșul românesc și în Transilvania, reușind să-și câștige mulți adepți, chiar și din rândurile clerului. Aceștia, imitând pe vecinii lor polonezi, vor încerca să traducă Sfânta Scriptură în limba poporului. Astfel, au apărut manuscrise românești într-o limbă destul de neîngrijită, conținând psalmii, alte cărți ale Vechiului Testament, Evangheliile și Faptele Apostolilor. La acestea, se adaugă crezul catolic, legenda Sfintei Vineri și a Sfintei Duminici, ultimile fiind pline de ereziile pe care preoți bulgari bogomini le răspândiseră printre români. Doi studenți de la universitatea din Praga, Toma Pécsi și Valentin Ujlaki, au fugit din fața inchișitorului Iacob Brandone din Kaminec și, ajungând în Moldova, au tradus pentru prima dată Biblia în ungurește. Din traducerea lor, ni s-a păstrat o copie scrisă la Târgul Trotuș în 1466⁶². Noua lor doctrină era cuprinsă în 38 de articole⁶³.

Husiții, evitând satele ortodoxe, își predică ereziile în satele catolice din nordul și din

⁶⁰ HURMUZAKI E., *Documente I*, București 1893, 578-579.

⁶¹ AUNER C., „Episcopia de Baia”, în *RvC* 1 (1915), 108-109.

⁶² IORGA N., *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, 1, București 1909, 75-76.

⁶³ AUNER C., „Episcopia de Baia”, în *RvC* 1 (1915), 106.

centrul Moldovei. Care și ce sunt aceste comunități? Originea lor istorică și teritorială a fost luată ca punct de plecare pentru explicarea existenței ceangăilor. Aceasta reprezintă o confuzie generată de polemici partinice. Aceste comunități atacate de husiți reprezintă grupuri militare aduse de regele Béla al IV-lea, pentru a apăra granița regatului în fața năvălirilor tătare de după 1241. Ele au fost așezate pe valea Siretului, de la Adjud până la Roman, pentru a păzi văile Troțușului, Bistriței și Moldovei cu ieșirile lor spre Transilvania. Constatăm deci că scopul lor este identic cu cel al cavalerilor teutoni stabiliți la curbură Carpaților⁶⁴. Coloniile din Moldova erau formate din maghiaro-secui, amestecați cu români transilvăneni trecuți la catolicism. Existau însă și saxoni. Acest proces de colonizare a durat până în secolul al XVI-lea. Spre sfârșitul secolului următor, ele se găseau într-un proces înaintat de scădere numerică. Aceasta se datora nenumăratelor atacuri din partea tătarilor, atacuri care i-au silit pe mulți să fugă înapoi în Transilvania sau Polonia⁶⁵.

După moartea lui Alexandru cel Bun, urmează patru ani de lupte fratricide. Propaganda husită slăbește în intensitate deoarece domnitorii se vor îndrepta din nou spre Polonia catolică. Dar această orientare nu va dura mult: husitismul va reînvia și, împreună cu protestantismul, vor distruge viața catolică de la Baia.

Între anii 1439-1442, are loc Conciliul Ecumenic de la Florența. Mitropolitul Damian al Moldovei a semnat decretul de unire, dar nu a acceptat „Filioque” și a rămas pe mai departe împreună cu poporul în religia și tradiția slavă ortodoxă.

În 1438 moare episcopul Ryza, iar papa Eugen al IV-lea numește succesori tot un dominican, Petru Czipser care, până în 1452, nu a fost în episcopia lui. De la început, el trimite la Roma o tristă relatare a situației catolicismului moldovean: ereticii predică nestingheriți atrăgând de partea lor călugări franciscani și dominicani. Astfel, toți contribuie la ruina credinței și a moravurilor⁶⁶. La 28 noiembrie din același an, Papa Nicolae al V-lea scrie episcopului de Esztergom, rugându-l să ia măsuri. Acesta îl înștiințează pe inchișitorul general, viitorul sfânt Ioan Capistran, care-și trimite călugării minoriți pentru a predica dreapta credință în Moldova.

În 1457, an în care urcă pe tronul Moldovei Ștefan cel Mare, moare Czipser și este numit în locul său franciscanul Ioan Kaminez (8 iulie). Este o bună ocazie de comunicare cu franciscanii trimiși de Ioan Capistran, iar rezultatele nu întârzie să apară. În 1445 și 1456, Ioan Capistran a fost în Moldova, predicând în tovărășia interpreților cunoscuți ai limbilor locale⁶⁷. Misionarii franciscani, datorită muncii lor apostolice intense, au reușit să-i readucă pe mulți dintre ruteni, valahi, armeni și alții la credința catolică. În anul următor, acești

⁶⁴ ROSETTI R., *Despre ungurii și episcopii catolice din Moldova*, 282-285.

⁶⁵ CĂLIMĂNESCU G., „Alcuni misionari catolici italieni nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII”, în *DI* 1(1925), 123-124, 128, 133, 137, 140-141.

⁶⁶ ROSETTI R., *Despre ungurii și episcopii catolice din Moldova*, 311-312.

⁶⁷ MANOLESCU R., *Cultura orășenească în Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, București 1964, 84.

călugări trebuia să părăsească Moldova întrucât au intrat în conflict cu clerul ortodox local. Ioan Kaminez, ca și antecesorul său, n-a stat prea mult timp în dieceză și, în cele din urmă, a fost numit episcop auxiliar în Ungaria. Ștefan cel Mare tolerează pe husiți, care în acest timp vin în Moldova în număr din ce în ce mai mare⁶⁸. Se crede că înaintașul la tron, Petru Aron, trecuse la catolicism și ar fi îndepărtat din Moldova pe husiți. De aceea, putem interpreta atitudinea lui Ștefan cel Mare și ca pe o contrareacție la cea a predecesorului său⁶⁹.

Petru Aron se retrăsese la curtea regelui Ungariei Matei Corvin, de unde plănuia să-l înlăture pe Ștefan. Drept răspuns, acesta atacă deseori cetăți și regiuni stăpânite de Ungaria. Matei Corvin trece munții și, rând pe rând, ocupă târgurile Troțuș, Bacău, Roman (la ultimile dându-le foc) și se stabilește la Baia. În seara zilei de 15 decembrie 1467, Ștefan dă foc orașului Baia, după care năvălește și nimicește oastea lui Matei Corvin, el însuși scăpând cu greu și rănit. În luptă, domnul moldovean a luat mulți prizonieri și, astfel, populația ungurească a început s-o întrecă pe cea săsească din nordul Moldovei. În pârjolul acelei seri, din mănăstirea și din splendida biserică a lui Alexandru cel Bun nu au mai rămas decât zidurile. Această dată reprezintă începutul unei scăderi vertiginoase a populației din Baia⁷⁰. În 1472, Kaminez a murit printre străini, departe de episcopia lui, care a rămas vacantă timp de patru ani⁷¹.

Îndrăzneala lui Ștefan supărase foarte tare pe sultanul Mahomed II. Acesta a trimis în țara Moldovei o armată de 120.000 de soldați, însă a suferit o înfrângere din partea domnitorului la Vaslui, în 1475. În anul următor, a hotărât însă să revină personal, pentru a se răzbuna. Văzând pericolul, Ștefan intră în relații cu papa Sixt al IV-lea prin intermediul lui Petru Fenesi, care a fost numit episcop la Baia la 26 martie 1476⁷². Câteva zile mai târziu, papa acordă indulgența plenară tuturor acelor care se vor spovedi, vor recita mai multe rugăciuni, vor contribui cu bani pentru armata lui Ștefan și vor vizita „biserica mai mare din Baia”⁷³. Papa nu cere credincioșilor să viziteze niște ruine căci biserica fusese restaurată de domnitor. Când Fenesi se întoarce de la Roma, o găsește din nou pradă flăcărilor⁷⁴, căci Ștefan obișnuia să ardă totul în fața dușmanilor. Noul episcop își mută reședința la Cetatea Albă, unde, de frica turcilor, nu rămâne decât un an. În 13 decembrie 1477, îl găsim auxiliar episcopului de la Alba Iulia. În tinerețe, fusese bacalaureat în drept și, probabil, misionar în Moldova. Acum se retrăsese în satul natal, activând ca paroh.

⁶⁸ MANOLESCU R., *Cultura orășenească în Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, București 1964, 86

⁶⁹ AUNER C., *Episcopia de Baia*, 114.

⁷⁰ GIURESCU C.- GIURESCU D., *Cauzele refugierii husiților în Moldova și centrele lor în această țară*, 308-309.

⁷¹ FILITTI I., „Din Arhivele Vaticanului”, în *RvC* 1 (1914), 102-103.

⁷² FILITTI I., *Din Arhivele Vaticanului*, 102-103.

⁷³ HURMUZAKI E., *Documente*, II, București 1891, 237 ș.u.

⁷⁴ ESARCU C., „O relațiune contemporană inedită despre Ștefan cel Mare”, în *Columna lui Traian*, 7 (1876), 379.

În vara anului 1484, turcii cuceresc Chilia și Cetatea Albă, devenind de acum un permanent pericol pentru domnul moldovean. Acesta se umilește la Colomeea în fața monarhului polon, în speranța că va obține ajutoare, dar în zadar. Supărat, se îndreaptă spre Mateiaș, regele Ungariei, care-i dă două cetăți în Transilvania: Ciceul și Cetatea de Baltă. Aceste acțiuni au nemulțumit pe polonezi, care caută să nu-și piardă influența asupra episcopiei de Baia. Ca urmare, Simon Dobriolanus a fost numit episcop la 14 noiembrie 1488. În timpul lui, are loc emigrarea în masă a secuilor asupriți de voievodul ardelean, Ștefan Bathory, și de urmașul acestuia, Dragfi⁷⁵. Probabil, din acest motiv papa Alexandru al VI-lea l-a numit episcop, în 1497, pe călugărul dominican din Seghedin, Toma Batcha⁷⁶. El a stat mai mult în Transilvania, vizitându-și foarte rar episcopia. Într-una din aceste vizite, a fost ucis de sătenii din Orăști-Neamț⁷⁷.

În luna iulie a anului 1504, moare *soarele Moldovei*, Ștefan cel Mare, iar urmaș la tron este fiul său, Bogdan al III-lea. Acesta vrea să se căsătorească cu Elisabeta, fiica regelui polon Alexandru. Pentru aceasta este de acord să fie numit un episcop de Baia și să vină preoți care să păstorească poporul⁷⁸. Însă, căsătoria nu a avut loc deoarece Bogdan avea privirea încrucișată și nu i-a fost pe plac logodnicei. Astfel, Baia a rămas fără episcop timp de șapte ani. Noul domnitor răzbunător, dărâmă biserica din Siret, pornind apoi într-o expediție de jaf împotriva Poloniei. În 1510, este amintit ultimul episcop de Baia, Mihai Marinoschi. El nu a arătat nici un interes pentru episcopia devenită titulară. A murit în 1525⁷⁹. Baia a devenit astfel o simplă parohie.

Ofensiva husită și protestantă va slăbi foarte mult viața catolică din Moldova. În 1535 este menționată pentru prima oară mănăstirea franciscanilor din Bacău⁸⁰. Aceștia, împreună cu dominicanii, se vor îngriji în lipsa episcopilor de cei rămași în religia catolică, încercând și reușind, de cele mai multe ori, să-i readucă pe cei căzuți. Ajutați probabil de Petru Rareș, ei vor reface biserica din Baia, reînhumând-o aici pe Margareta Mușata.

Ocaziile de întărire a relațiilor cu Roma vor fi puține și cu rezultate reduse. Pe măsură ce va scădea interesul papilor pentru catolicii Moldovei, în aceeași măsură va crește influența episcopului de Camenița. Catholicismul va lua un nou avânt prin predica și zelul călugărilor franciscani din Pera (lângă Constantinopol) și Polonia, care purtau în ei suflul nou de viață religioasă adus de Conciliul din Trento. Acestora li se datorează convertirea husiților din Huși, Troțuș, Roman și din câteva sate din jurul acestuia din urmă. Știrea este confirmată de un act din 20 august 1571⁸¹. Alături de ei, au muncit și puținii călugări de la Bacău și

⁷⁵ AUNER C., *Episcopia de Baia*, 125.

⁷⁶ FILITTI I., „Din Arhivele Vaticanului”, în *RvC* 3(1914), 329-331.

⁷⁷ MELCHISEDEC, *Papismul și starea actuală a bisericii ortodoxe române*, București 1883, 21.

⁷⁸ HURMUZAKI E., *Documente*, II, 724-727.

⁷⁹ AUNER C., *Episcopia de Baia*, 120.

⁸⁰ IORGA N., *Studii și documente*, 154.

⁸¹ GABOR I., *Ierarhia catolică de rit latin în România* (manuscris), București 1981, 103.

Târgoviște. Dintre călugării veniți din Pera, se remarcă figura nobilă a lui Ieronim Arsengo.

2. Episcopii de Baia

1.	Episcopul Ioan Ryza, dominican	1418-1438
2.	Episcopul Petru Czipser, dominican	1438-1457
3.	Episcopul Ioan Kaminez, franciscan polonez	1457-1472
4.	Episcopul Petru Fenesi	1476-1484
5.	Episcopul Simon Dobriolanus	1488-1497
6.	Episcopul Toma Batcha, dominican	1497-1503
7.	Episcopul Mihai Marinoschi	1510-1525

3. Suplica întâiului episcop „Moldaviensis”

La data de 1 iulie 1420, prin suplica întâiului episcop *Moldaviensis* (Ioan Ryza), adresată papei Martin al V-lea, episcopul cere înaltului pontif s-o dezlege pe Ringala (Rimgailla) de jurământul de căsătorie făcut lui Alexandru cel Bun. În continuare, episcopul notează:

„...Item beatissime Pater! Cum in partibus Walachiae, quae temporalis ditioni devotissimi Sanctitatis Vestrae Sigismundi Romanorum et Hungariae etc., regis illustris subditae ac de ritu Graecorum sive Gentilium ad christianam fidem conversae existunt, quaedam cathedralis ecclesia Moldavien nomine veluti nova plantatio orthodoxae fidei erecta fuerit et in ejus districtu seu diocesi, in quibus etiam adhuc nonnulli Graeci, Gentiles atque Pagani diversarum linguarum moram trahunt, nonnullae parochiales et aliae ecclesiae pro solidatione fidei praedictae et frequenti incremento de novo erectae, aliae, aliae vero adhuc erigendae et ordinandae diutim existant...” Deoarece oamenii și credința lor este slabă și au nevoie de sprijin, episcopul cere papei puterea de a da unele indulgențe care trec peste prerogativele lui. La sfârșit, Ryza mai cere papei să ia măsuri pentru punerea în aplicare a unei constituții a lui Urban al V-lea, prin care se interzicea călugărilor să administreze sacramentele în diecezele ce aveau episcopi și parohi⁸².

⁸² CF. ROSETTI R., „Despre ungurii și episcopiile catolice din Moldova”, în *Analele Academiei Române*, istorie, seria II, vol. 27, 1905, 60.

Numeroase au fost cererile episcopului către Sfântul Scaun fapt ce demonstrează o legătură vie între episcopie și papalitate.

4. Episcopul Petru Czipser

Al doilea episcop de Baia este Petru Czipser (1438-1457). De la el ne-au rămas două *cereri* către episcopii Romei. În prima din 2 iulie 1438 el arată papei Eugen IV (1431-1447) că “biserica din Moldova, constituită din vechime, dar ridicată de puțin timp, are un venit mic, poporul fiind alcătuit în parte de catolici, în parte de ortodocși”.⁸³ Din a doua *suplică* din 28 noiembrie 1452, adresată papei Nicolae V (1447-1455), vedem că vechea ceartă a episcopilor cu călugării minoriți și dominicani era departe de a fi potolită și, de altă parte, că activitatea acestor misionari era tot atât de vie ca altă dată⁸⁴. În această scrisoare se menționează și unii eretici care câștigă tot mai mult teren. Episcopul Petru Czipser îl roagă pe urmașul apostolului Petru să ia măsurile ce le va crede de cuviiță pentru a stăvili răspândirea ereziei. Papa hotărăște în conformitate cu cererea și-l însărcinează pe episcopul de Gran să cerceteze și să ia măsurile de îndreptare ce la va crede de cuviiță. De aici reiese că episcopul din Moldova nu putea să aibă decât o episcopie foarte restrânsă, neincluzând ungurii din teritoriile Roman, Bacău, Trotuș, Suceava, Siret, Cotnari, Hârlău. Se observă de asemenea că episcopul de Baia în nici un act nu arată pretenția de a cuprinde întreaga Moldovă sub autoritatea lui.⁸⁵ În același an cu numirea lui Petru Czipser de către papa Eugen IV (1438) începe a treia serie a episcopilor ce poartă titlul „Milkoviensis”, însă ei trăiesc în Ungaria. Benkő atribuie această restaurare a episcopiei Milcovului lui Sigismund, regele Ungariei, adăugând că a făcut-o cu puțin timp de moartea lui (+3 decembrie 1437).⁸⁶

⁸³ Cf. Arhivele Vaticanului, t. 342, f. 40, citat de ROSETTI, *o.c.*, 310-311.

⁸⁴ Cf. Arhivele Nat. Suppl. t. 457, f. 112, citat de ROSETTI, *o.c.*, 311.

⁸⁵ Cf. ROSETTI, *o.c.*, 313

⁸⁶ Cf. BENKÖ, *Milkovia*, I, pag. 136; citat de ROSETTI, *o.c.*, 316

5. Episcopul Ioan Kaminez

De origine polonez, a fost ales de papa Calixt al III-lea, la 8 iulie 1457. A făcut parte din ordinul franciscan și s-a dovedit deosebit de eficient pentru vremurile acelea tulburi, când relațiile dintre călugării franciscani și episcopii din alte ordine călugărești au dus la numeroase conflicte de interese. Ca și predecesorii săi, Ioan de la Baia a stat prea puțin în mijlocul enoriașilor săi, a teritoriului episcopal (1457-1472). Sunt cunoscute o serie de indulgențe acordate de el în anul 1462 unei confraternități cu sediul la Liov; iar la 15 iulie 1466 acordă indulgențe la Hegen, împreună cu episcopul de la Alba-Iulia, proclamându-se auxiliar al acestuia. La anul 1472, fiind deja retras, i se pierde urma. Până în 1476, când se numește alt episcop de Baia, scaunul episcopal a rămas vacant.

6. Episcopul Mihail Marinoschi

Până la numirea ultimului episcop, în 1510, episcopia de Baia a rămas fără episcop propriu. Despre acesta avem date doar până la 1523, informații luate din relațiile comerciale ale Moldovei cu orașul Brașov, între anii 1522-1523. Mihail Marinoschi a fost cel ce a încheiat seria episcopilor de la Baia. El moare la anul 1525, iar episcopia de Baia devine o simplă parohie. În perioada următoare, credincioșii au căzut tot mai mult pradă husitismului și protestantismului. Aceasta se observă după inscripțiile sepulcrale care în perioada catolică erau latine, iar sub influența curentului reformist sunt în germană.

Franciscanii îi vor păstori mai departe pe locuitorii din Baia, și chiar vor restaura biserica, închinând-o Maicii Domnului. În 1535, se menționează pentru prima dată mănăstirea franciscană din Bacău. "Pe măsură ce slăbește interesul Scaunului Apostolic pentru menținerea episcopiiilor de Siret și Baia, ierarhia poloneză este aceea care își extinde jurisdicția asupra catolicilor moldoveni. Cu sau fără aprobarea Sf. Scaun, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea se constată jurisdicția episcopului polonez din Camenița asupra catolicilor din Moldova. În acest sens, într-o scrisoare a călugărului misionar Mihai Thabuk Fegedinus care reușise să-i alunge pe husiți din orașele Huși, Troțuș, Roman și cinci sate din jurul Romanului, scrisoare prin care călugărul îi cere episcopului de Camenița misionari ca să-l ajute, menționează : " ...sunt enim dicta loca sub jurisdictione tua"⁸⁷.

Neocolită de epidemii, ciuma din anul 1553, de foamete, de invazia lăcustelor din timpul domniei lui Ștefan Lăcustă (1538 - 1540) și seceta din 1540, strivită de povara impozitelor, Baia, neavând fortificații puternice de zid, ca orașele din Europa centrală și

⁸⁷ DESPINESCU, A., *Scurt istoric al Bisericii catolice din Moldova*, ITRC, Iași 1995, 22.

apuseană, a fost supusă de-a lungul secolelor unor devastări repetate și până la urmă a reintrat în rândul satelor⁸⁸.

BIBLIOGRAFIE

AUNER C., „Episcopia de Baia”, în *RvC* 4 (1915), 89-127.

BRINZEI D., „Începuturile arhitecturii religioase în Moldova și ctitorii de la Baia din sec.XV-XVI”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 7-8 (1955), 381-390.

CONDURACHI I.D., *Suveranitatea polono-ungară și efectele ei asupra suveranității Principatelor române până la 1500*, Cernăuți 1923.

COSTACHESCU M., *Despre un episcop latin omorât în timpul lui Ștefan cel Mare. Despre Mitropolitul Teoctist*, Iași 1937.

GABOR A., „Un vechi oraș catolic în Moldova. Baia”, în *Calendarul catolic*, 1914, 54-58.

GHIKA A.-BUDAPESTI N., „Antichitățile de la Baia”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1909, 65-72.

GIURESCU C., *Cauzele refugierii husiților în Moldova și centrele lor în această țară*, în „Studii și articole de istorie”, 8(1966), 41-43.

IORGA N., „Pietrele de mormânt ale sașilor de la Baia”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1931, 1-6.

IVANYI B., *Geschichte der Dominikanerordens in Sibienburgen und der Maldau*, în „Sibienburgische Vierteljahrschrift”, 1939, 25-29; 241-256; 379-394; 1940, 25-40.

LAPEDATU A., „Die Antiquitäten von Baia”, în *Die Kapathen* (1910), 26-30; 58-60.

MAXIM V., *Romeni e la Santa Sede nel secolo XV*, Roma 1940.

NEAMȚU V., *Istoria orașului medieval Baia*, Ed. Universității Al. I. Cuza, Iași 1997.

URSU I., *Relațiunile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra Neamț 1900.

⁸⁸ NEAMȚU, V., *Istoria orașului medieval Baia*, Ed. Universității “Al. I. Cuza”, Iași 1997, 53.

CAPITOLUL AL IV-LEA

EPISCOPIA DE BACĂU

1. VIAȚA CATOLICĂ PÂNĂ LA ÎNFIINȚAREA EPISCOPIEI DE BACĂU

1.1 Un provizorat „impus”

În secolul al XVI-lea ca de altfel și în următoarele secole, Moldova este vasală turcilor, iar domnii sunt schimbați foarte des de către Poarta otomană. Moldovenii nu au drepturi scrise și se conduc după legea strămoșească. Regimul este feudal, boierii sunt mari posesori de pământuri și de multe ori contribuie la urcarea pe tron a unui domnitor sau la căderea lui. Alături de ei stă ierarhia bisericească, care citește Slujba din cărțile slavone și are grijă de întinsele pământuri lucrate de țărani. Pe lângă unele mănăstiri, există și „școli de chilie” pentru pregătirea clerului. În această Moldova, catolicii trăiesc aceeași viață împreună cu ceilalți țărani, iar preoții au grijă mereu să le amintească că sunt catolici și, deci, se deosebesc de ortodocși. Relațiile dintre credincioși vor fi aproape întotdeauna pașnice.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Ștefăniță Rareș (1551-1552) persecută aprig pe catolici și pe armeni. Alexandru Lăpușeanu (1552-1561; 1564-1568), Ioan Vodă cel Viteaz (1572-1574) și Iancu Sasul (1579-1582) au fost potrivnici catolicismului, favorizând pătrunderea protestantismului, erezie care, caz unic în istoria ei, a fost înlăturată total de pe aceste meleaguri. Poporul moldovean este foarte puternic înrădăcinat în tradițiile lui religioase seculare.

Iacob Heraclide Despotul (1561-1563), un aventurier a cărui origine nu este cunoscută prea bine, a petrecut doi ani în biblioteca Vaticanului, apoi s-a perindat pe la diferite curți din Occident. Venind în Moldova, nutrește mari aspirații umaniste (care nu-i erau proprii, ci ale timpului) și este un inovator în istoria și cultura Moldovei. El dorește pace cu vecinii, o educație moral-religioasă profundă a maselor și are o admirație puternică pentru litere și artă. El deschide la Cotnari o școală latină, formată în mare parte din sași și unguri, pentru care aduce profesori din străinătate. Strânge de peste tot copii, de a căror formare umanistă se preocupă personal. La școala lui se formează și Deac Ferenc care, după ce a fost alungat din Moldova împreună cu ceilalți protestanți, a trecut în Transilvania și aici a pus bazele sectei unitarienilor. Despot formează și o grupare de profesori și face eforturi deosebite pentru organizarea unei biblioteci. Prin aspirațiile și viziunile sale, Despot a fost considerat un eterodox, un eretic și nu a fost ajutat de autoritățile Moldovei.

Cotnariul reprezenta pe timpul lui o comunitate catolică în plină dezvoltare. Existau trei clase sociale: nobilii, măcelarii și oamenii de rând. Localitatea avea mai multe biserici

catolice. Aici exista și un episcop protestant, adus de Despot⁸⁹.

Vodă Lăpușneanu are necazuri cu boierii și reteză capetele multora dintre ei. Se îngrijește însă de starea economică a Moldovei, înființând zile speciale de târg, hanuri și construind biserici. El a silit, cu oarecare rezultate, toate naționalitățile din Moldova să se boteze din nou în religia ortodoxă.

În 1572 Ioan Vodă cel Cumplit alungă pe călugării franciscani de la Bacău iar, după doi ani, mănăstirea lor este distrusă de turci. Acest *Ivonia* și-a îndreptat loviturile și împotriva catolicilor de rând. Aproximativ 2.000 de oameni din orașele Huși și Roman fuseseră readuși la biserica catolică de călugărul Mihai Thabuk. Domnitorul nu-i putea suferi, însă Iancu Sasul va fi un adept convins a lui Luther.

Petru Șchiopul, în cele trei domnii (1574-1577; 1578-1579; 1582-1591), pentru a-și îmbunătăți relațiile cu regatul polonez, a ajutat și a susținut mult cauza catolică. Se crede totuși că el era sincer și în convingerile sale religioase filo-catolice. El invită pe protestanți să părăsească țara. Acest gest îi atrage simpatia papei Grigore al XIII-lea, care-i scrie de mai multe ori. În atitudinea sa filo-catolică este sprijinit și sfătuit de marele postelnic Bartolomeu Brutti, un albanez italianizat, care era în legături bune cu Sinan-pașa. Brutti intră în legătură cu nunțiul apostolic din Polonia și arhiepiscopul de Neapole, Anibal de Capua. În 1587 îi cere câțiva misionari iezuiți cunoscători ai limbilor germană și maghiară și, dacă este posibil, să cunoască vreunul și limba greco-latină (româna). În scrisoare, Brutti lasă să se întrevadă și posibilitatea înființării unui seminar pentru copiii catolici moldoveni, în număr de aproximativ 15.000.

În anul următor sosesc preoții iezuiți (și franciscanii) ceruți de dânsul. Aceștia sunt trimiși de superiorul lor, Stanislaus Warszwicz, care este și autorul unui plan de unire a întregii Moldove cu Biserica Romei, plan prezentat nunțiului Anibal. În realizarea acestuia, Warszwicz își pune mari speranțe și în domnitorul muntean Mihnea, a cărui mamă era catolică. Interesant este faptul că acest plan anticipă cu 7 ani unirea rutenilor cu Roma la Brest-Litovsk (1595). La 3 octombrie 1588 Petru Șchiopul scrie papei și nunțiului, mulțumindu-le pentru preoții trimiși și însărcinează chiar pe Ieremia Movilă și pe Brutti să facă act de supunere față de Biserica Catolică în numele său, în fața legatului Aldobrandini. Față de toate aceste aspecte optimiste, Sfântul Scaun a rămas rezervat, așteptând fapte, care însă au întârziat să vină deoarece inițiativele erau particulare, iar poporul era adânc înrădăcinat în credința ortodoxă.

Mai amintim o inițiativă filo-catolică a lui Petru Șchiopul: în 1588, domnitorul dă un decret semnat și de episcopii ortodocși ai Moldovei, în care se spunea ca toți foștii catolici să se reîntoarcă la religia catolică; altfel, va porni împotriva lor cu foc și sabie. Nici în suita sa, în care erau peste 500 de unguri, nu va mai permite nici un eretic.

⁸⁹ S. BIRSANESCU, „*Schola Latina*” de la Cotnari, București 1957.

În anul următor, tot cu sprijinul domnitorului, călugării alungați din Transilvania de către principii lor, care aderaseră la protestantism, vin în Moldova, unde sunt primiți cu bunăvoință de către domn. El îi trimite să predice la toți supușii lor și la toți cei ce ascultă de autoritatea papală. Pentru dâșii el vrea să ridice un seminar la Cotnari. Dar toate planurile lui se destramă la plecarea sa în august 1591 și, apoi, prin luarea în robie de către tătari a lui Brutti. Fostul domnitor pribegeste în Occident și, din diferite locuri, scrie deseori papei Clement al VIII-lea. Moare într-un castel din Tirol și este înmormântat la Bolzano, lângă biserica franciscanilor⁹⁰.

1.2 Un sfânt moldovean printre italieni: Ieremia Valahul

În acest timp își începe viața de călugăr în mănăstirea capucinilor din Neapole fericitul Ieremia Valahul (1556-1625), născut la Tzazo (Sasca?), în Moldova de Nord, „omul care nu dorea să meargă în infern”.⁹¹ Este un exemplu de sărăcie și de dăruire totală lui Cristos prin slujirea celor săraci și bolnavi⁹². Numeroase ar fi aspectele vieții sale de călugăr capucin ce ar putea fi prezentate, bazându-ne, bineînțeles, pe mărturiile epocii. Ne vom opri doar la câteva considerații privind grija și dragostea pe care Ieremia le avea față de cei bolnavi. Din familie învățase prin exemplul și cuvintele părinților că toți cei ce suferă de frig, foame, de boală, sau de orice altceva, trebuiesc ajutați cu generozitate și spirit de sacrificiu. Fiind numit infirmier al conventului, Ieremia, care nici în Moldova și nici în Italia nu a avut posibilitatea să învețe să scrie și să citească, a învățat atât de bine să *citească* în sufletele oamenilor, să le cunoască gândurile și suferințele ce-i frământau și să-i aline; mai mult, pe majoritatea îi ajuta să-și recapete curajul și mai ales, prin comportamentul și sfaturile sale, le inspira lumina supranaturală, forța și bucuria de a-și transforma propriile suferințe într-un izvor de mântuire. Prin viața și harul pe care i-l dăduse Domnul, îi întărea în credință, le inspira o iubire filială față de Cristos, Sfânta Fecioară și Sfântul Francisc. Ne sînt cunoscute astăzi diferite minuni pe care Domnul le-a săvîrșit printr-însul. Pe fruntea bolnavului vizitat, Ieremia făcea semnul Crucii, recitînd aceste cuvinte: *Potentia Dei Patris, Sapientia Dei Filii, Virtus Spiritus Sancti liberet te*

⁹⁰ KARALEVSKIJ C., „Relațiunile dintre domnii români și Sfântul Scaun în a doua jumătate a secolului al XVI-lea după documente inedite din arhivele Vaticanului”, în *RvC* 2(1013), 175-207; 411-426; 570-581; 3(1914), 46-60; 176-209. E. HURMUZAKI, *Documente*, III, București 1880, 95-99; 119. LAZARESCU G.-N. STOICESCU, *Țările Române și Italia până la 1600*, București 1972, 130- 133; 227-228.

⁹¹ TEODOSIO DA VOLTRI, Ion Kostist, *L' uomo che non voleva andare all' inferno*, Genova 1961.

⁹²Cf. EMMANUELE DA NAPOLI, *Vita del Venerabil Servo di Dio Frate Geremia da Vallachia*, Napoli 1761; *Fioretti di Fra Geremia*, Napoli 1963; F. ORESTANO , *Un erou român al meleagurilor Italiei*, Padova 1956, traducere de B. Morariu; *Sacra rituum congregatio, Neapolitana beatificationis et canonizationis Ven. Servi Fr. Ieremiae a Valachia.... Positio super virtutibus*, Roma 1951; F. SEVERINI, *Vita di fra Gieremia Valacco del'Ordine dei Frati Minori Capuccini scritta... l' anoo 1670*; F.TOPPI , *Dall'Oriente un testimone della carieta: il venerabile Geremia da Valacchia*, Roma 1980, 189-206; F.TOPPI, *Il beato Geremia Stoica da Valacchia*, Napoli 1983. T. VOLTRI , *Ion Kostist*, Genova 1961.

ab omni malo, Jesus Maria Francisco, (Puterea lui Dumnezeu Tatăl, Înțelepciunea lui Dumnezeu Fiul, Virtutea Duhului Sfânt să te elibereze de orice rău, Isus, Maria, Francisc), după care, ne spun documentele și mărturiile istorice, numeroși bolnavi erau vindecați.

La sfârșitul lunii februarie 1625, pe o vreme extrem de friguroasă mergea în îngrijirea unui bolnav la Torre del Greco. A rămas alături de el toată noaptea, îngrijindu-l și rugându-se împreună, iar în zorii zilei, epuizat, s-a întors în convent unde a căzut răpus de pneumonie. În după-amiaza zilei de 5 martie, fixându-și privirea asupra Răstignitului și a icoanei Sfintei Fecioare, “surzînd, exclamă: *Da, Isuse, vin! Mulțumesc!*”⁹³ Mergea să-l întâlnească față în față, în glorie, pe acel Isus care-l chemase și pe care-l slujise întreaga viață. Vestea trecerii în veșnicie a fratelui Ieremia sa răspîndit cu iuțeală, iar prima exclamație a mulțimilor a fost aceasta: *A murit sfîntul!*. La fel strigaseră odinioară copiii din Assisi, cînd au aflat de moartea sfîntului Francisc. Era prima recunoaștere de sfințenie din partea tuturor acelorora în mijlocul cărora fratele Ieremia își trăise în modestie propria vocație de călugăr, slujitor devotat al lui Cristos. Din cauza mulțimii care nu vrea să se îndepărteze de lîngă trupul defunctului, cu greu reușesc călugării să închidă porțile conventului. Temîndu-se că în ziua următoare lumea va lua din nou cu asalt mănăstirea, în timpul nopții trupul său a fost înmormântat în capela mănăstirii, numită a Crucifixului. Pe o micuță piatră de marmură e următoare inscripție: “Hic iacet Fr. Jeremia a Valacchia-Q-Obyt die V Marty MDCXXXV”.⁹⁴ După trei secole de misterioasă tăcere, pe data de 30 octombrie 1983 papa Ioan Paul al II-lea îl declară fericit pe fiul adoptiv al Italiei și conaționalul nostru, al catolicilor Moldovei, care prin limbă și credință împărtășim cu el moștenirea credinței.

Poziția Moldovei printre puterile catolice, Ungaria și Polonia, a făcut din micile episcopate un permanent obiect de rivalitate. Centrele de la Liov și Kalocsa își vor disputa întâietatea. Episcopia Milcoviei a fost prea fragilă, iar loviturile tătare prea dure. De aceea a căzut definitiv. Husitismul a găsit episcopiile nordice și comunitățile din centrul Moldovei într-o stare șubredă, precară. După lupta de la Mohacs (1526), puterea catolică transilvăneană intră într-un puternic declin, făcând loc protestantismului, care pătrunde, ca și husitismul, prin trecătorile Carpaților în Moldova, forțând pe mulți catolici să-și reformeze credința și moravurile, alterând viața acestor simpli catolici și, de multe ori, și pe cea a păstorilor sufletești. Episcopii, fiind de neam străin, nu s-au interesat suficient de bunul mers al credincioșilor și păstorilor sufletești.

Mișcarea de contrareformă inițiată de Conciliul Tridentin își face simțită roadele, cu toată opoziția unor domnitori și a unor autorități locale. În climatul ecumenic specific secolelor al XV-lea și al XVI-lea, au loc și aici diferite inițiative de unire. În exterior, avem informații despre unirea rutenilor cu Roma. Sfântul Scaun recompensează Polonia, acordându-i

⁹³ *** *Viața Fericitului Ieremia Valahul*, ARCB., 1988, 131

⁹⁴ TEODOSIO DA VOLTRI, *Ion Kostist*, Genova 1961, 293.

protectoratul catolicilor din Moldova, protectorat care va dura mai bine de un secol și jumătate.

2. EPISCOPIA DE BACĂU

2.1 Perioada marelui exod (1607-1737)

Data înființării episcopiei de Bacău este controversată și a fost confundată adesea cu cea de la Baia. Se susține că episcopia Bacăului este continuarea celei de la Siret, fiind transferată aici de către Alexandru cel Bun în 1401 sau după 1510. Continuarea episcopiei de Siret în cea de Bacău este o afirmație susținută de mulți istorici⁹⁵. Se afirmă astfel că, după o perioadă de două secole în care Moldova a fost răvășită de eretici, episcopia de Siret a fost refăcută în cea de Bacău. Privind contextul epocii, argumentul este valabil, deși nu se bazează pe un document clar și definitiv. Mai clar, înființarea ei se datorează Movileștilor și polonezilor. Datorită lor, în 1607 este numit primul episcop care poartă titlul episcopiei de Bacău, Ieronim Arsengo. Documentar atestăm prin cele ce urmează: scrisoarea cardinalului Borghese către Rangono, nunțiul papal din Polonia. În anul 1606, printr-o scrisoare, cardinalul Borghese îl îndemna pe Rangono, nunțiul papal din Polonia, să facă el, sau prin curia episcopală din Lioy, procesul informativ despre Ieronim Arsengo, numit de Simeon Movilă episcop de Bacău. Iată conținutul acestei scrisori:

Al molto III - mo e R-mo S, come fratello

Qui si éffatta diligenza per avere minuta infirmazione del padre Girolamo Arsengo nominato dal principe de Moldavia al vescovato Bacconiense et si sono intesi altri pochi particolari de la sua persona in modo che N. S-re comanda che o V. S. faccia costi il proceso, o lo commetta all'Archivescovo di Leopoli per tirare innanzi il negozio, Si rispondere al principe a suo tempo, et intanto procuri lei di mandare qua quanto prima le giustificationi necessarie et piú essenziali. Dara l'ordine subito di incaminar la speditione et col pregarle ogni felicità la salutto di core.

Di Roma 17 di Giugno 1606

D. V. S. come fratello aff-mo

⁹⁵ A. CISAR, *Brevis conspectus historiae dioceseos Jassienis* (manuscris), Iași 1923, 4; P.M. DAN, *Ceși, slovaci și români în veacurile XIII-XV*, Sibiu 1944, 227; D. P. TOCANEL, *Storia della Chiesa cattolica in Romania*, III, Padova 1960, 143; A.V. URECHIA NECULAES, *Latinitatea bisericii românești*, Săbăoani 1940, 46; I. PAL, *Schematismus*, Săbăoani 1935., *Codex Bandinus*, București 1895, CLXVI.

Card. Borghiese⁹⁶.

2.2 Episcopul Ieronim Arsengo (1607-1610)

Episcopul Ieronim Arsengo este originar din insula Chios. Între anii 1580-1581 se află la Constantinopol, de unde este trimis de episcopul de Nona pentru a culege informații cu privire la paulinii din Bulgaria și despre starea catolicismului în Țara Românească. De aici a trecut în Moldova, unde a fost bine primit de Petru Șchiopul. Acesta l-a ajutat pe el și pe confrății săi franciscani să-și construiască câteva camere pentru locuit, iar dintr-un grajd mai vechi au amenajat o bisericuță. Ei au mai primit din partea domnitorului satul Trebeș, locuit de 50 de familii catolice, împreună cu două vii și două mori⁹⁷. În 1585 vin primii iezuiți la Iași.

Cu prilejul vizitei sale în Moldova (1586) legatul papal Alexandru Cumolovic îl numește pe Arsengo vicar apostolic și-l sfătuiește pe domnitor să-l ceară de episcop. În 1590 marele postelnic și sfetnic catolic al domnului Bartolomeu Brutti îl trimite în Polonia pentru a fi numit episcop de către legatul apostolic și pentru a-l informa pe acesta despre starea catolicilor din Moldova. Prin numirea lui Arsengo, Brutti urmărea de fapt înlăturarea tutelei episcopilor polonezi. La Roma însă alegerea era deja făcută, fără a se ține seamă de dorințele domnitorului moldovean. Cardinalul De Santa Severina nu-l voia pe Arsengo deoarece, spunea el, este capucin, iar regula lui severă îi interzicea onorurile⁹⁸. În consistoriul din ianuarie 1591 a fost numit Bernardin Quirini, episcop de Argeș cu reședința la Bacău⁹⁹. Deoarece acesta nu a venit în dieceză până la sfârșitul anului 1597, Arsengo a rămas să-l suplinească, locuind retras la Bacău.

În 1595 Movileștii se întorc din exil. Ieronim face o călătorie la Roma, de unde se întoarce cu scrisori papale pentru domnitorul Ieremia Movilă, care-l vrea, ca și Șchiopul, episcop de Bacău. Însă, în 1598 legatul Comulovič scrie cardinalului San Giorgio că nu este nevoie, deoarece era numit deja Quirini, care acum se găsește probabil la Candia, localitatea sa natală. Acesta va reveni în anul următor și va trimite o relatare Sfântului Scaun, în care citim că în Moldova sunt 10.774 catolici în 1.691 familii răspândite în 15 orașe și 16 sate. În Bacău existau 216 familii catolice cu 1.692 de suflete. Existau două biserici catolice, una închinată Sfintei Maria și alta Sfântului Nicolae. Lângă aceasta din urmă, locuiau frații observanți din Transilvania. Aici el celebrează Sfânta Liturghie în fața a o mie de credincioși și dispune să se predice în ungurește. De asemenea, episcopul vizitează în

⁹⁶C. AUNER, „Începuturile episcopatului de Bacău”, în *RvC*, 3(1912), 386.

⁹⁷GABOR I., *Ierarhia catolică de rit latin în România*, (manuscris), București 1981, 104.

⁹⁸AA.VV., *Călători străini despre Țările Române*, 2, București 1670, 505.

⁹⁹KARALEVSKIJ K., „Bernardino Quirini, episcop de Argeș”, în *RvC*, 4(1915), 200.

această perioadă și Baia. Aici numără doar 60 de familii catolice. Exista încă vechea catedrală ce adăpostea mormântul Margaretei Mușata. Cealaltă biserică era foarte mică. În Troțuș erau 68 de catolici, iar în Huși, 435. La Cotnari existau 4 biserici: 3 din piatră și una din lemn; erau doar 198 de catolici, plus o școală laică. În Suceava este menționată o gardă din 2.000 de mercenari catolici și 150 de enoriași. La Roman 138 de catolici, care frecventau două biserici din lemn. În satele Săbăoani, Berendești, Tămășeni, Lucăceni, Adjudeni, Luciani, Quirini numără 1.400 de catolici. În Săbăoani, era o biserică mare din piatră. Despre viața preoților, destul de puțini la număr, episcopul nu scrie multe cuvinte de laudă¹⁰⁰.

În diferite scrisori el se plânge la Roma de necazurile pe care i le creează superiorul călugărilor și al mănăstirii din Bacău, polonezul Valerian Lubieniecki¹⁰¹, care va ajunge episcop după Arsengo. În 1604 episcopul îl trimite pe Arsengo la Roma pentru a face obișnuita vizită canonică. Cu această ocazie el trebuie să ceară și ajutoare pentru misiunea din Moldova. Spre sfârșitul acestui an, Arsengo află de la Viena că Quirini a murit, ucis probabil de tătari¹⁰². Atunci se întoarce prin Polonia, unde cere sprijinul nunțiului apostolic. În acest timp moare și papa Clement al VIII-lea, înainte de a se rezolva situația episcopatului din Moldova.

Ieremia Movilă îi scrie de două ori lui Paul al V-lea, exprimându-și devotamentul față de Sfântul Scaun și cerând în același timp (în a doua scrisoare din 17.01.1606) să fie numit episcop Arsengo, care cunoaște foarte bine limba țării. În continuare nu-l mai vedem pe domnitor insistând direct pentru numirea episcopului deoarece nunțiul apostolic din Polonia voia să fie numit un episcop polonez. El a determinat mai multe voci să se ridice împotriva lui Ieronim, imputându-i-se ignoranța cu care a făcut multe concesii schismaticilor¹⁰³.

În iunie, cardinalul Borghese comunică nunțiului din Polonia, Claudio Rangono, că poate să înceapă procesul informativ despre Arsengo, sau să-l delege pentru aceasta pe arhiepiscopul de Lioveț¹⁰⁴, însă rezultatul a fost o nouă târăgănare. O lună mai târziu, Ieremia Movilă moare și-i urmează fratele său, Simeon Movilă, care, într-o scrisoare din 5 noiembrie 1606 adresată papei Paul al V-lea, după ce îi anunță urcarea la tron alături de asigurarea că dorește să-l urmeze pe fratele lui în zelul și devotamentul față de Sfântul Scaun, concludă cu cererea numirii lui Arsengo ca episcop de Bacău¹⁰⁵. Papa îi răspunde în primele zile ale lui februarie 1607, promițându-i că va fi numit Ieronim¹⁰⁶. El era deja plecat în Polonia, unde după un lung proces informativ, nunțiul Simoneta îl admise la mărturisirea

¹⁰⁰ HURMUZAKI E., *Documente*, III, București 1880, 546-547.

¹⁰¹ AA.VA., *Călători străini despre Țările Române*, 3, București 1971, 492-493.

¹⁰² AUNER C., „Începutul episcopatului de la Bacău”, în *RvC*, 1(1912), 407.

¹⁰³ VASILIU V., „Il principato moldavo e la curia papale fra 1606-1620”, în *DI*, 2(1930), 6-7.

¹⁰⁴ AUNER C., „Episcopia de Baia”, în *RvC*, 4(1915), 54-55.

¹⁰⁵ VASILIU V., „Il principato moldavo e la curia papale fra 1606-1620”, 54-55.

¹⁰⁶ HURMUZAKI E., *Documente*, VIII, 310, CCCCXLII.

simbolului conciliului din Trento, la 24 februarie¹⁰⁷. Aici va aștepta bulele pontificale care-i dau dreptul să fie sfințit episcop, ceea ce se întâmplă abia la 9 decembrie. În ianuarie, anul următor, îl găsim tot la Cracovia. Umil și pacific, primul episcop de Bacău va munci în continuare cu tot devotamentul până la moartea sa, în iunie 1610.

Alegerea lui este o victorie a Movileștilor asupra ierarhiei poloneze. Ei au înțeles dedesubtul politicii lor: sub pretextul protecției religioase, se ascundea intenția de a-și impune cât mai mult punctul de vedere în politica și conducerea Moldovei. De aceea, ei au propus la Roma episcopi care reprezentau interesele țării și erau devotați progresului spiritual al catolicilor.

Lupta pentru tron purtată de urmașii lui Simeon a oferit o ocazie monarhului polon să intervină în viața Moldovei. Se ajunge astfel până acolo încât Sigismund al III-lea Wasa creează precedentul ca episcopii de Bacău să fie polonezi și numiți de regele polon¹⁰⁸.

2.3. Episcopul Valerian Lubieniecki (1611-1617)

Atitudinea Movileștilor, care nu voiau ca episcopul de Bacău să fie numit de Polonia, a creat o stare de tensiune între Sfântul Scaun și Polonia. În țară, soția lui Ieremia Movilă, prin ambițiile ei nelimitate de putere, a adus dezastrul casei sale, după care a urmat o perioadă de instabilitate politică, perioadă în care Poarta concura cu Polonia în a numi domni care să stea cât mai puțin pe tron¹⁰⁹. În această atmosferă, Ieronim Arsengo, bolnav și simțind că moartea îi este aproape, sub presiunea Poloniei, îl numește vicar general pe scandalosul și certărețul Lubieniecki (aprilie 1610). Numirea acestuia ca episcop de Bacău de către Sigismund al III-lea a stârnit un val foarte mare de proteste.

Valerian Lubieniecki era originar din Polonia. În 1594 fuge în Transilvania la călugării franciscani, din rândul cărora făcea parte. De aici, este trimis la Bacău, unde nu stă prea mult datorită unor imoralități, și fuge peste Milcov, apoi în Transilvania, unde falsifică niște acte, dându-se drept superior al franciscanilor din regiune. În această pseudofuncție stă aici 12 ani. După o anumită perioadă, stârnește o răzmeriță printre secui și se întoarce la Bacău, unde se împrietenește cu mercenarii din garda domnească, iar prin ei îl determină pe regele Poloniei să-l numească episcop de Bacău¹¹⁰. Numirea de episcop și, probabil, consacrarea sa, le-a primit în Polonia. În toamna aceluiași an, în drum spre Bacău este luat prizonier de turci, care îl aduceau ca domn pe Ștefan Tomșa. Astfel, a stat în robie până ce s-au adunat

¹⁰⁷ AUNER C., *Episcopia de Baia*, 402-404.

¹⁰⁸ DESPINESCU A., *Prezența elementului catolic în Moldova de-a lungul veacurilor* (manuscris), Iași 1978, 8.

¹⁰⁹ GIURESCU C., *Istoria românilor*, III, București 1994, 13-16.

¹¹⁰ IORGA N., *Studii și documente*, 417-418; C.I. FILITTI, „Din arhivele Vaticanului”, în *RvC*, 3(1914), 345-346.

400 de galbeni pentru a fi răscumpărat. Nu se știe cât timp a stat la Bacău. Probabil că Tomșa îl credea agent polonez, iar el se va fi simțit mai bine în altă parte. Mai târziu, reluându-se legăturile dintre Polonia și Tomșa, Lubieniecki cere papei scrisori de recomandare către temutul domnitor. Întorcându-se în Moldova, cere trei preoți pentru pastorație¹¹¹. Revenind la scaunul Moldovei Alexandrel Moghilă (1615), episcopul speră într-o reînnoire religioasă și politică a întregii țări, dar speranțele lui se spulberă repede, căci Moveștii au fost duși în robie, instalându-se domn Radu Mihnea, care era mai rece în raporturile cu catolicii. Valerian a murit la Bacău, la sfârșitul anului 1617 sau la începutul anului următor¹¹².

2.4. Episcopul Adam Goski (1618-1626).

Fost custode al ordinului franciscan conventual din Liov, mai înainte superior provincial al Poloniei și bine pregătit teologic, Adam Goski este numit în noiembrie 1618, în urma tratativelor dintre Polonia și Sfântul Scaun. În martie 1619 se află la Bacău. Este perioada când Polonia îi mai cere încă consimțământul domnului Moldovei pentru desemnarea episcopului. Însă, nu peste mult timp, această conștiință a arbitrarului va dispărea din sufletul monarhului¹¹³. Este cunoscut faptul că în 1627 și-a însușit 200 de scuzi de la parohia Cotnari și vasele sacre, cu care a încercat să fugă în Polonia. A fost prins la Nistru și i s-au luat lucrurile furate. Din acel moment a fost privit ca fiind demis din postul său¹¹⁴.

2.5. Înființarea misiunii franciscanilor conventuali (1623).

Problema misionarilor care să se ocupe cu pastorația credincioșilor din Țările Române crea multe dificultăți Sfântului Scaun. Roma își dădea seama că aceștia, trimiși în Moldova în număr mic și lipsiți de supraveghere și îndrumare, nu vor satisface cerințele poporului. Pe lângă această realitate tristă, se mai adaugă și cea a lipsei de la reședință a episcopului titular. Un exemplu îl reprezintă însuși Goski și vor urma și alții. De aceea, s-a crezut că fiind oportun a se apela la franciscanii conventuali din Pera Constantinopolului. Aceștia mai prezentau și avantajul de a nu fi suspecți de turci ca agenți ai Poloniei. Această numire intră în problema largă ce frământă Biserica catolică: problema misionară. Și pentru rezolvarea ei, papa Grigore al XV-lea înființează *Congregația De Propaganda Fide* (1662).

¹¹¹ VASILIU V., *Il principato moldavo e la curia papale fra 1606-1620*, 15; 58.

¹¹² VASILIU V., *Il principato moldavo e la curia papale fra 1606-1620*, 42; 58; 18, nota 5.

¹¹³ VASILIU V., *Il principato moldavo e la curia papale fra 1606-1620*, 42, XIII-XIV; 52, XX; 57-58, VI; C.I. FILITTI, *Din arhivele Vaticanului*, 346-348.

¹¹⁴ VASILIU V., *Il principato moldavo e la curia papale fra 1606-1620*, 4.

La 25 aprilie 1623 se înființează pentru Moldova o misiune canonică, iar primul ei misionar, care de fapt mai lucrase în Țările Române, este preotul Andrei Bogoslavich. El vine în Moldova întovărășit de părintele Paul Bonnici și alți 5 franciscani. În același an se duce la Roma și prezintă un raport despre situația bisericilor catolice din Moldova¹¹⁵. Raportul acestui misionar franciscan consemna: „Bacău: aici este o mănăstire a călugărilor noștri, cu o biserică închinată Sf. Francisc; în acea mănăstire locuiește episcopul de Bacău, călugăr din ordinul nostru, împreună cu alți călugări; aici sunt o sută și mai bine de case de unguri catolici, dar case sărace. Alte o sută de case sunt de greci schismatici, având biserica lor cu preot.(ortodox). În afara orașului sunt două sate care țin de sus numita noastră mănăstire, astăzi prefăcută în întregime în episcopie cu un număr 86 de case, tot de unguri catolici. În acea provincie mai este o localitate cu numele de Troțuș, așezată la poalele munților Transilvaniei; acolo este o biserică de-a noastră și sunt 70 de case de unguri catolici cu preotul lor. Mai sunt și alții, dar puțini, schismatici și luterani. În apropierea acestui oraș este un sat de 28 de case de catolici, dar nu au preot...(sunt analizate și alte localități...)”¹¹⁶

Bogoslavich nu a avut comportări prea bune în Moldova și, de aceea, a fost înlocuit în 1627 cu Albert Chiritio. Acesta a venit însă pentru a remedia situația creată de antecesorul său. Superiorul general al ordinului este nevoit să-l numească în 1628 comisar general pe Grigore Polonul, despre activitatea căruia nu se cunosc prea multe lucruri. Între timp, aflând de scandalul dat de Bogoslavich, *Propaganda Fide* scrie superiorului general, cerându-i să trimită misionari buni pentru a îndrepta situația¹¹⁷. Superiorul s-a gândit că este mai bine și mai convenabil, din punct de vedere politic, ca noua misiune să intre în grija provinciei din Pera.

2.6. Episcopul Gabriel Fredro (1627-1631).

Gabriel Fredro a fost numit ca episcop la data de 10 august¹¹⁸. Printre obligațiile lui de căpetenie se număra și aceea de a sta la reședință sau, cel puțin, de a-și vizita teritoriul încredințat¹¹⁹.

În primele decenii ale secolului al XVII-lea, din cauza numeroaselor lupte, numărul parohiilor scade. În 1606 lipseau preoții din marile comunități: Săbăoani, Huși, Hotin,

¹¹⁵ MORARIU B., *La missione dei frati minori Conventuali in Moldavia e Valacchia nel suo primo periodo, 1623-1650*, Roma 1962, 6-8.

¹¹⁶ HORVATH A., *Strămoșii catolicilor din Moldova, documente istorice 1227-1702*, Ed. Trisedes Press S.A., Sf. Gheorghe, 38.

¹¹⁷ MORARIU B., *La missione*, 9.

¹¹⁸ FILITTI C. I., *Din arhivele Vaticanului*, 348-350.

¹¹⁹ MORARIU B., *La missione*, 13.

Fărăoani, Trotuș. În 19 parohii activau doar 3 sau 4 preoți, care călătoreau de la o biserică la alta. Lipseau, de asemenea, veșmintele și vasele liturgice. Credincioșii erau puțini, slab pregătiți din punct de vedere religios, iar când li se cereau taxe puțin mai mari pentru susținerea bisericilor și parohiilor, amenințau cu trecerea la ortodoxie. Mulți chiar făceau acest lucru, deoarece li se promitea ușor iertarea păcatelor¹²⁰. În 1630, Bonnici constată că și la Iași lipsea preotul. La Cotnari era un preot luteran; la Galați slujea un preot ortodox și, în multe comunități mari, luteranii și calvinii erau destul de numeroși¹²¹.

La 30 ianuarie 1629 prefectul apostolic Wilhelm Foca a fost investit de *Propaganda Fide* cu titlul de prefect al misiunii din Moldova și Valahia. Dar, în timp ce se pregătea să vină aici împreună cu un alt preot, Grigore din Bari, se afla în conflict cu reprezentantul Veneției la Poartă și, temându-se de acesta, nu mai vine în Moldova ci, explicându-și situația Congregației, se întoarce în Italia. Din acest moment începe o situație anormală, care va dura aproximativ 25 de ani: credincioșii și, mai ales, misionarii din Moldova și Valahia, au fost lipsiți de sprijinul superiorului lor, care trebuia să-i conducă și să le coordoneze munca. Lipsind episcopul de la reședință, vecinii au început să ridice pretenții asupra scaunului episcopal din Bacău.

Deoarece părintele Foca se retrăsese din funcția de prefect al misiunii, aceasta a fost cumulată cu cea a superiorului provincial din Pera, care trimitea câte doi viceprefecți, unul în Valahia și altul în Moldova. Pentru Moldova, au fost aleși ca viceprefecți Angelus de Sonnio și Paul Bonnici, care-i întorc de la protestantism pe credincioșii din Cotnari. Bonnici a fost aproape tot timpul în relații bune cu domnitorul Mihnea.

2.7 Episcopul Ioan Zamoyski (1633-1649)

După moartea lui Fredro, catolicii moldoveni, împreună cu părintele Bonnici, cer să nu mai fie numit un episcop polonez, nici să nu se mai amestece monarhul, deoarece în Moldova stăpânesc turcii. Polonia afirmă însă că ea are dreptul să numească episcopul de Bacău și că, numind unul din familie nobilă, va putea să rezolve situația destul de precară a finanțelor episcopiei, iar la vreme de război acesta va avea unde să se refugieze. Aceste tratative au târăganat trei ani numirea lui Zamoyski și, ca de obicei, speranțele au fost înșelate.

În acest timp, activează pe tărâm apostolic cu tot devotamentul misionarii Angelus Petricca de Sonnio și Anton Frascello care, datorită zelului lor, vin în conflict cu ortodocșii. Se poartă discuții aprinse, ajungându-se chiar la proba focului (ordalii). Pentru aceasta, pr.

¹²⁰ AA. VA., *Călători străini despre Țările Române*, 4, București 1972, 387.

¹²¹ CALINESCU G., *Altre notizie*, 334.

Frascello a fost dojenit de *Propaganda Fide*. Din cauza greutăților, a bolilor și a războaielor, cei doi misionari au fost nevoiți să se întoarcă la Constantinopol.

La 9 iunie 1634 a fost numit prefectul apostolic Wilhelm Vizani. Înaintea lui a fost Ioan d'Anagnia (1631-1637). Vizani și-a luat ca viceprefect pe pr. Benedict Remondi care, după multe peripeții, ajunge la Iași în 1635. Aici însă găsește casa ocupată de vicarul lui Zamoyski, Iacind de Osimo. Remondi stă mai mult timp la Iași pentru a-și însuși limba țării și, tot acum, îl însoțește pe Zamoyski în vizita lui pastorală, după care acesta din urmă, în ciuda tuturor insistențelor, s-a întors în Polonia. Pe lângă aceasta, episcopul nu voia nici să recunoască privilegiile spirituale ale misionarilor, puteri pe care ei le primiseră de la *Propaganda Fide*. Pentru aceasta, în 1636, pr. Remondi pleacă la Constantinopol ca să expună situația superiorului său Vizani. Congregația reîntărește drepturile lor, drepturi pe care le recunoaște, din Polonia, și episcopul de Bacău.

Prefectul apostolic Angelus Petricca a fost numit la 30 ianuarie 1638. Luptător înfocat contra invaziei calvine, s-a preocupat îndeaproape de catolicii moldoveni. A trimis aici pe misionarii Francisc de Castro, Ioachim d' Aquapendente, Simon Appoloni și Bartolomeu.

2.8 Episcopia de Bacău condusă de vizitatori apostolici.

Lipsa episcopului de Bacău, în paralel cu afirmarea ierarhiei locale ortodoxe, favorizează mult aspirațiile filo-ortodoxe ale lui Vasile Lupu. Practic, el nu voia o subminare a catolicilor, ci doar o bună organizare a ambelor religii, cu precădere a celei ortodoxe. În 1638 domnitorul îl trimite la Roma pe Remondi ca să ceară un episcop italian stabil. Congregația îi dă un ultimatum episcopului Zamoyski ca, în decurs de cel mult trei luni, să se întoarcă la Bacău. Acesta răspunde cu greu, plângându-se de situația grea din țara Moldovei și mai ales de faptul că nu era agreat nici de domnitor. Totodată, era polonez, iar acum Polonia se afla în război cu turcii, care erau principala autoritate în țară. Îl roagă, așadar pe papa să trimită un vizitator apostolic¹²².

În 1640 Petru Bogdan Baksič este numit de papa Urban al VIII-lea vizitator apostolic, după ce fusese auxiliar al episcopului de Sardica (Sofia). El ne-a lăsat o relatare foarte bună despre starea bisericii din Moldova. Își începe vizita în septembrie 1641. La Galați găsește 51 de catolici unguri, care-și uitaseră limba. Existau și mulți negustori din Ragusa (Dalmația). Și la Bârlad întâlnește 160 catolici unguri, care vorbeau doar moldovenește. În Huși numărul catolicilor era de 495 suflete iar paroh era Iacob de Ossimo, lăsat de episcopul Zamoyski ca înlocuitor al său. Acum zăcea din cauza unei grele lovituri de cuțit primită de la un credincios, deoarece ceruse taxe „exagerate”. La Iași comunitatea catolică era destul

¹²² PALI., *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii, păstorii lor de veacuri*, Săbăoani 1942, 163-165.

de pestriță: 202 credincioși negustori, soldați, trimiși polonezi, italieni, slavi, unguri, francezi. În Cotnari erau 497 catolici, cei mai mulți sași; toți vorbeau moldovenește. În fosta capitală a țării, Suceava, erau doar 50 de catolici, iar catolicii armeni erau cam 1000 de suflete. În Târgu Neamț erau 91 de catolici; la Săbăoani și în împrejurimi, 195 de suflete; la Adjudeni, 116 suflete; la Tămășeni, 64 de suflete; la Tețcani, 165 de suflete; la Licușeni, 33 de suflete, iar la Roman, 31 de enoriași. În Bacău erau 500 de catolici; la Fărăoani, 300 de suflete; la Trebeș, 125 de suflete; la Salonț, 90 de suflete; la Lucăcești, 63 de suflete; la Valea Seacă, 50 de suflete; la Trotuș, 122 de suflete; la Stănești, 106 suflete¹²³. Baksič a trecut și prin sate locuite de „ungureni”. Din cauza regimului agrar foarte sever din Transilvania, mulți țărani fugeau în Moldova, populând zonele pustiite de atacurile tătare. Mai veneau țărani și din Polonia și Rusia și toți erau incluși în titlul generic de „ungureni”, deoarece cei mai mulți veneau din Transilvania. Acest proces de imigrare a continuat pe timpul domniilor lui Miron Barnowski și Vasile Lupu¹²⁴. Terminându-și vizita în Moldova, Baksič se întoarce la Chiprovăț, iar relația o prezintă Congregației De *Propaganda Fide* în anul următor¹²⁵.

Deja l-am menționat mai sus pe superiorul provincial, Angelus Petricca, care activa intens pentru oprirea progresului calvinist. Fiind și prefect al misiunii din Moldova, acum începe să se bucure de roadele muncii misionarilor trimiși de dânsul. Din cauza patriarhului de Constantinopol, Chiril Contaris, care, după ce făcuse promisiunea de credință catolică, și-a schimbat total atitudinea, Petricca pleacă din Constantinopol, urmând într-o perioadă de zece ani patru prefecti apostolici pentru misiunea din Moldova și din Valahia: Ioan Merciadriani (1641-1643), Ioan Siroli (1643-1644), Ioan de Modaldeschis (1644-1647) și Ioan Circhi d’Agnania (1647-1650), acesta din urmă, a doua oară. El este și ultimul care nu a stat pe teritoriul misiunii. În perioada aceasta de zece ani au activat ca viceprefecți ai misiunii: Felix Polidori (1643), Petru Caravini (1643) și Gaspar de Notto (1644). El a tradus în limba comună a țării – româna – catehismul lui Robert Bellarmin, pentru a-l preda copiilor și celor mari, căci mulți nu știau nici semnul Sfintei Cruci să-l facă¹²⁶.

2.9 Sinodul diecezan de la Cotnari

Preotul Bartolomeu Bassetti vine în misiune în perioada care coincide cu vizita lui Baksič. Lăsat de acesta ca vicar general, Bassetti convoacă la 6 noiembrie 1642 un sinod diecezan, la Cotnari. Motivele erau următoarele: abuzurile clericilor, ale credincioșilor și ale

¹²³ VINULESCU G., „Pietro Diodato e la sua relazione sulla Moldavia (1641)”, în *DI*, 4 (1939), 91-97.

¹²⁴ VLAD M., „Cauzele colonizării rurale din Țara Românească și Moldova în sec. XIII și XIV”, în *Studii și articole de istorie*, 13(1969), 95-116.

¹²⁵ MORARIU B., *La missione, 1623-1650*, Roma 1962, 51.

¹²⁶ DUMEA E., *Scrieri și presă catolică românească la est de Carpați* (manuscris), Iași, 1983, 2.

altora, precum și ignoranța religioasă a catolicilor. În acest centru, s-au adunat trei călugări misionari și șase sau șapte preoți seculari care lucrau în misiune. Problemele discutate și hotărârile luate la acest mic sinod au fost adunate și notate într-o lucrare: *Speculum ordinis*, lucrare ce a fost trimisă apoi la *Propaganda Fide*, cu rugămintea de a fi citită, corectată și, dacă era cazul, tipărită. Iată problemele grave cu care era confruntată viața religioasă: unii preoți cereau taxe prea mari pentru botez și, din această cauză, mulți credincioși amânau botezul copiilor lor până adunau suma cerută; alți preoți nu voiau să dea sacramentul Maslului, pe motiv că nu se obișnuia; alții nu voiau să dea canon la spovadă, spunând că penitentul trebuie să și-l impună singur. Câțiva dascăli veniți din Transilvania învățau poporul că trebuie să primească Sfânta Euharistie sub ambele specii. În alte locuri se admiteau nași ortodocși la botez, iar dacă se întâmpla ca părinții copilului să moară, atunci ei luau copilul și-l creșteau în religia ortodoxă. Nici abuzurile legate de căsătorie nu erau puține. Din această relatare se observă cu ușurință influența protestantă și ortodoxă în rândul catolicilor, atât a laicilor cât și a preoților.

În anul următor, Bassetti pleacă la Roma ca să susțină doleanțele sinodului, și anume:

- a) permisiunea de a deschide un seminar la Iași pentru moldoveni și secui; pentru aceasta, existau deja la Iași doi profesori, unul numit Iacob, pentru limba maghiară și altul, Paul, pentru limba română;
- b) diferite înlesniri și facultăți pentru preoții din pastorație;
- c) pentru cultivarea științelor teologice între preoți, Bassetti cerea manuale de teologie morală, dogmatică și cărți despre hotărârile conciliilor ecumenice.

Bassetti a mai prezentat spre soluționare și diferite cazuri matrimoniale. Congregația răspunde curând: trimite parohilor din Moldova patru exemplare din Sfânta Scriptură, patru exemplare din documentele Conciliului Tridentin și tot atâtea manuale de teologie morală ale lui Layman, manuale ce se ocupau cu rezolvarea cazurilor de conștiință. *Propaganda Fide* nu menționează *Speculum ordinis*, pe care voia să-l tipărească. Planul de seminar al lui Bassetti se va concretiza în mica școală pentru copii a iezuitului Beke de la Iași, iar celelalte probleme ridicate în sinod vor trece în uitare, fiind acoperite de personalitatea, aspirațiile și vederile lui Baksič¹²⁷, a cărui informație intra în atenția *Propagandei*, tocmai când se desfășura acest mic sinod. În această informație, el specifică că nu poate supraveghea Moldova și Valahia, deoarece teritoriile sunt prea vaste. Pentru remediere el propune Congregației numirea unui episcop titular, creat *ad-hoc*, episcop care va fi Marcu Bandulovič. Congregația a crezut că fiind potrivit faptul ca toate problemele sinodului să fie încredințate noului venit. Ca și cauză a eșecului mai putem menționa faptul că au urmat vremuri tulburi după domnia lui Vasile Lupu. În 1643 Bassetti trimite la Roma o relatare

¹²⁷ MORARIU B., *La missione*, Roma 1962, 48; I. GABOR, *Ierarhia catolică a Moldovei*, II, Episcopia de Bacău (manuscris), 86.

despre catolicismul local¹²⁸.

2.10 Marcu Bandulovič – Bandinus

Originar din Skopje (Bosnia), Marcu Bandulovič aparținea ordinului franciscan. În 1628, îl găsim misionar la Belgrad, iar doi ani mai târziu la Caransebeș, chemat de credincioșii catolici din oraș. Timp de 12 ani el face numeroase călătorii prin Europa pentru interesele misionare ale Bisericii. La sfârșitul anului 1642 se zvonea că provincia franciscană ce cuprindea Bulgaria și Țările Române se va despărți, având ca hotar Dunărea. Bulgaria urma să rămână în grija arhiepiscopului de Sofia, iar teritoriul român să se transforme într-o dieceză separată sub conducerea unui prelat, iar momentan misionarul Bandulovič era cel mai potrivit, mai ales pentru faptul că știa limba Moldovei și pentru că era bine pregătit din punct de vedere intelectual și spiritual. Ajungând aceste aprecieri la Roma, el primește *placet* -ul Scaunului Apostolic în iulie 1643 și, prin bula din 16 decembrie același an, este numit arhiepiscop, ales de Marcianopol (lângă Varna), acest titlu fiind înființat „in patribus infidelium”, direct pentru dânsul.

Marcu pleacă la Sofia pentru a stabili cu arhiepiscopul Deodat limitele teritoriului în care își va desfășura activitatea. Prelatul din Sofia își menține Bulgaria, până la Milcov, iar Moldova și Dobrogea le încredință arhiepiscopului de Marcianopol, care însă nu a fost mulțumit de această delimitare întrucât majoritatea catolicilor din orașele Munteniei erau negustori de la care putea avea un venit mai mare decât de la toți catolicii Moldovei.

La 21 august 1644 a fost sfințit episcop în mănăstirea din Chiprovăț de către Baksič, iar apoi a pornit în căutarea veșmintelor bisericești, conforme cu demnitatea sa. Toate căutările lui au fost însă zadarnice. În această stare, primește o scrisoare de la misionarul Ioan Lillo, „vicarul Moldovei”, în care acesta îl roagă să vină cât mai repede în Moldova. Marcu pornește însoțit de Petru Parcevič și de doi slujitori, cu zece taleri în pungă și câteva odăjdii primite cu mare greutate. Ajuns în Moldova, este primit cu răceală și suspiciune de către Vasile Lupu, care nu se încredea în misionarii care nu aveau recomandare specială din partea papei; și erau destui dintre aceștia prin Moldova, ei pricinuind multe necazuri domnitorului și dovedindu-se a fi niște șarlatani fără nici o educație religioasă și dornici de câștiguri josnice. Până la primirea scrisorii papale, domnitorul îl includea pe Bandulovič în rândul acestei categorii de misionari.

Retras la Bacău, Marcu Bandulovič a așteptat nouă luni scrisoarea papei Inocențiu al X-lea. În acest timp s-a străduit să refacă biserica și locuința din oraș. Sărăcia îl obliga să cerșească pentru a trăi. El i-a scris lui Vodă să-i dea moșia de la Trebeș, dar secretarul domnesc, Gheorghe Kutnarski, l-a convins pe domnitor să nu i-o acorde, pentru ca astfel să-

¹²⁸ CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 343-347.

i rămână lui. Pe data de 20 mai 1645 el primește scrisoarea brevă de la Roma și se grăbește să i-o prezinte domnitorului, care-și retrase imediat toate suspiciunile, dându-i voie să acționeze în plinătatea puterilor lui spirituale și rugându-l insistent să expulzeze pe toți misionarii vicioși și pe falșii preoți.

După primăvara aceluia an apele Bistriței au distrus moara mănăstirii din Bacău, luându-i episcopului și această modestă sursă de venit cu care abia reușea să se întrețină. Deși sărac și părăsit, își anunță totuși vizita pastorală printr-o scrisoare bilingvă, în latină și română, vizită pe care o începu la 1 noiembrie 1646, însoțit de parohul din Cotnari, Gheorghe Grossul. El îi îndemna pe credincioși în nenumărate rânduri să vină la biserică în zilele de duminică și sărbători. Decăderea spirituală a poporului era cauzată și de comportamentul scandalos al păstorilor. Totuși, credem că Bandulovič, simpatizant al iezuiților, exagera în accentuarea lucrurilor în acest sector. El i-a descris astfel pe misionarii franciscani, încât *Propaganda Fide*, la citirea raportului său, ar fi trebuit să-i înlocuiască neapărat cu misionarii iezuiți, ceea ce nu s-a întâmplat. Din alte rapoarte apropiate ca dată cu cel al lui Bandulovič nu reiese că misionarii ar fi fost atât de scandaloși. Din cauza greutăților cauzate de dificultățile pastorației, ca și datorită conflictelor lui cu misionarii, sănătatea lui începe să se șubrezească. Descurajat de starea tristă a misiunii și de responsabilitatea pe care o avea, a început să-l bănuiască chiar și pe credinciosul Beke, care lucra cu râvnă pentru luminarea minților copiilor moldoveni. Din cauza neputinței de a mai supraveghea pe credincioși și a mai păstori, au început imediat rivalitățile între preoți cât și micile aranjamente pentru a-l îndepărta pe neputinciosul episcop. În această atmosferă Marcu moare la 27 ianuarie 1650 și este înmormântat de secretarul său, Parcevich, împreună cu alți preoți din Moldova.

Raportul său este cel mai voluminos dintre toate rapoartele misionarilor care s-au perindat vreodată pe aceste teritorii. Este un raport final oficial, compus din 198 de pagini, cuprinzând amănunte folositoare pentru cunoașterea vieții catolicilor și a populației Moldovei de la mijlocul secolului al XVII-lea. Această dare de seamă cuprinde perioada 19 octombrie 1646 – 20 ianuarie 1647, perioadă în care misionarul a vizitat 33 de sate și orașe în care existau catolici, notând până și numele celor 1122 de familii catolice moldovene¹²⁹.

Înainte de a da curs listei localităților catolice după *Codex Bandinus*, redăm pe scurt un eveniment-conflict care se va repeta vreme îndelungată. Secretarul domnesc Kutnarski îl aduce la Iași, în vara anului 1644, pe iezuitul Beke, cu intenția de a introduce aici Societatea lui Isus. Acesta, prin predicile în limba maghiară și prin purtarea lui, câștigă simpatia ungarilor din localitate, care se ridică împotriva franciscanilor, pretinzând că le-au luat biserica, iar acum trebuie să le-o înapoieze. Rapoartele încep să curgă spre prefectul misiunii, dar iezuiții nu cedează. În 1646, Paul Beke mai aduce un misionar, pe Martin Dezdi, și astfel se pun bazele primei lor reședințe, lângă care alcătuiesc și școala amintită.

¹²⁹ Cf. A. V. URECHIA, *Codex Bandinus*, București 1895; A. VERESS, *Scrisorile misionarului Bandini din Moldova*, București 1926.

S-a ajuns la incidente scandaloase și la numeroase intervenții la domnitor, dar în zadar. Acesta reprezintă începutul disensiunilor mai grave dintre iezuiți și franciscani. Biserica din Iași a fost clădită de boierul Enache Vevelli, care a dăruit-o franciscanilor pe timpul lui Angelus Petricca. Lângă biserică, un alt boier, Iacob Sevastoss, a construit și o locuință pentru misionari¹³⁰.

2.11. Localitățile catolice din Moldova la 1646¹³¹

Codex-ul lui Bandulovič (latinizat – Bandinus) ne prezintă 42 de localități, care aveau sau avuseseră populație catolică. Pentru o mai bună informare asupra catolicismului moldovean în secolul al XVII-lea, completăm aceste informații cu altele, ulterioare acestui an, publicate în diverse studii.

Adjudeni

Adjudeni este o localitate veche, datând dinaintea de 1420. Suferind de pe urma predicilor husite (ca și multe alte localități catolice). În relatarea lui Petru Bogdan Baksič, avea 100 de suflete fără biserică și cele necesare pentru slujbele sfinte. Credincioșii mergeau la biserică din Săbăoani sau la cea de la Tămășeni. Bandinus menționează 30 de familii cu 63 de suflete. Satul a rămas timp îndelungat ca moșie ce a aparținut diferitelor mănăstiri, mai ales Trei Ierarhi, sau boieri.

Amăgei

Amăgei a fost un sat vechi. La 1599, avea biserică închinată Sfintei Treimi. Aici se celebra liturghie numai duminică, iar în cursul săptămânii credincioșii mergeau la Cotnari. Bandinus a găsit în această localitate 99 de catolici. Alături de această informație, misionarul mai menționează: „Amadsei, hoc est deceptor tum quia homines incolunt arte decipiendi prepollentos, tum quia vinum, quod ibi nascitur bibones suavitate deceptos prosternit”. Localitatea este menționată până la sfârșitul secolului al XVII-lea.

¹³⁰ B. MORARIU, *La missione dei frati minori Conventuali in Moldavia e Valacchia nel suo primo periodo, 1623-1650*, 40, nota 25.

¹³¹ Le redăm în ordine alfabetică, completând informațiile lui Bandinus cu altele, din lucrările: I. GABOR, *Dicționar istoric al localităților catolice din Moldova* (manuscris); I. GABOR, *Dicționar statistic al localităților catolice din Moldova* (manuscris). Actualizăm și cu alte publicații mai recente, ce vor fi trecute ca note.

Bacău

Cercetările mai recente par să dovedească faptul că Bacăul a fost centrul organizației statale din timpul lui Dragoș Vodă. „Prima mențiune documentară certă a Bacăului, este privilegiul acordat de Alexandru cel Bun la 6 octombrie 1408 negustorilor din Lemberg, în care se arată că pentru mărfurile aduse sau în tranzit prin Moldova, afară de vama gospod de la Suceava, vor mai trebui să plătească taxe specifice și la vama de la *marginē*, în Bacău.(...) Aici a avut reședință Alexandru, fiul și coregentul lui Ștefan cel Mare. Lângă aceste *curți* era și biserica domnească, terminată la 1 ianuarie 1491.¹³²

Bandinus ne spune că Bacăul a fost reședința episcopului catolic. Aici se găseau 680 de suflete, catolicii fiind mai numeroși decât ortodocșii, cu care împărțeau, alternativ, conducerea târgului. Credincioșii de aici au avut de suferit de pe urma husitismului. În 1608 se înființează episcopia de Bacău, iar de acum încolo știrile vor fi mai dese. Biserica a fost clădită, după cum spune tradiția, de Margareta Mușata. Acum biserica era o ruină din lemn, iar casele episcopale la fel. Aceasta s-a întâmplat și din cauza proastei administrări a bunurilor episcopiei.

Baia

Ca și Bacăul, Baia înfățișa și ea acum vestigiile unei prosperități apuse. Relatarea ne spune că, odinioară, orașul a avut o populație de 6.000 de suflete, locuind în peste 1.000 de case. Acum nu mai erau decât 40 de case, cu 256 de catolici. Rămăsese doar frumoasa biserică din piatră, construită la începutul secolului al XV-lea. Mulțimea sașilor de aici s-a stins prin asimilarea lor de către românii ortodocși. Ortodocșii reprezentau majoritatea populației, judecând după cele patru biserici existente. La scăderea numărului catolicilor a mai contribuit și emigrarea lor în alte centre catolice. Sașii și ungurii de aici, ca și cei din Roman, dețin vii la Cotnari, fac comerț cu vin în sudul țării și transportă pește din apele de munte până la Iași. Acesta era orașul Baia, fost mare centru comercial și târg domnesc de vamă, reședința superiorului vicariatului Ruteniei, centru episcopal între 1413-1523.

¹³² GABOR I., *Dicționarul comunităților catolice din Moldova*, Ed. Conexiuni, Bacău 1996, 19.

Bălana

Bălana este un sat dispărut. După afirmațiile lui Bandinus, îl putem localiza pe stânga Tazlăului, la nord de gura acestuia. Avea 12 case cu 87 de unguri. Locuitorii acestui sat, împreună cu cei din Mănești și Grozești, trebuiau să păzească căile de acces spre Brașov și Trei Scaune.

Bârlad

Influențați de reformă, cei aproximativ 150 de catolici aveau o sărăcăcioasă bisericuță din lemn, fără preot, numai cu un dascăl pe nume Andrei care cânta și citea rugăciuni pentru popor. Conform relatărilor lui Bandinus ”Catolicii se găsesc în acest oraș 140 de suflete pentru împărtășit și 20 de copii, maghiari de neam, dar sunt puțini cei care știu bine ungurește, fiind departe de granița Ungariei. Au o biserică de lemn lungă de 8 pași și lată de 5 pași acoperită cu paie; nu mi-au putut spune cui era închinată”.¹³³

Bogdana

Satul fusese locuit de emigranții de peste munți. Mai rămăseseră acum 6 case cu 18 suflete, ceilalți trecând la „Schisma grecilor, pentru că acest sat de nimeni, niciodată mai înainte nu a fost inspectat sau îngrijit și nici misionarii nu s-au ocupat de el”.¹³⁴

Ciobârciu

Aceasta este singura localitate nevizitată de Bandinus, din cauza pericolelor ce-l amenințau pe drumurile Bugeacului tătăresc. Singura comunitate mai apropiată era Huși iar preotul de aici avea grijă și de cei 200 de catolici din Ciobârciu. Nu se cunoaște locul unde a fost satul.

Cotnari

La sfârșitul secolului al XVI-lea, erau în această localitate 1083 de catolici, care aveau

¹³³ GABOR I., *Dicționarul comunităților catolice din Moldova*, Ed .Conexiuni, Bacău, 42.

¹³⁴ CĂLINESCU G., *Alcuni misionari*, 105-108.

patru biserici, dintre care trei erau din piatră. Biserica din Cotnari avea și o școală, la care preda Petru Elmon, suspect de protestantism. A urmat o perioadă de mai bine de o sută de ani în care aproape toți locuitorii au trecut la protestantism. Preotul Paul Bonnici, după șapte ani de predică și intensă muncă apostolică, îi readuce pe drumul cel bun. În consecință, 12 pârgari din oraș, în numele tuturor catolicilor de aici, îi scriu papei Urban al VIII-lea o scrisoare de supunere totală. Roma le răspunde la 29 martie 1632, iar acest răspuns era păstrat la Cotnari și era citit în public la marile sărbători. Acesta era orașul lui Despot Vodă, care a adus aici profesori din Occident și a deschis o *Schola latina*, la care preda profesorul Johann Sommer. Aici exista și o *biblioteca de curte*, iar Despot voia să deschidă o Academie. Erau proiecte mari, strălucite pentru Moldova de atunci. Bandinus găsește comunitatea într-o stare prosperă și cu o bună organizare bisericească. Existau 276 de catolici, între care cei de origine maghiară erau mai mulți. Totuși, mai importanți erau sașii. Erau organizați în confraternități și aveau trei biserici. Principala sursă de venituri o constituiau podgoriile din împrejurimi.

Fărăoani

Fărăoani era o localitate așezată lângă drumul principal, constituind astfel o țintă bună pentru atacurile tătare. Din acesta cauză, comunitatea nu a putut să se dezvolte normal timp de mai multe secole. Bandinus găsește aici o comunitate catolică formată din 40 de suflete cu o biserică din lemn, având câteva odore destul de simple. Comunitatea aparținea de parohia Bacău. „Prima mențiune documentară a satului o avem în *Efemeridele Cibirului* care menționează că în anul 1420 husiții, alungați din Boemia și Ungaria, au trecut în Moldova așezându-se, sașii la Cotnari și Baia, iar ungurii la Fărăoani, Valea Seacă și Bacău.”¹³⁵

Fântânele

Satul își trage numele de la o serie de izvoare, printre care și ape gazoase și sulfuroase. „Catolicii au fost semnalati la Fântânele de relația ep. Petru Bogdan Baksič în anul 1641, de Codex Bandinus și în general de relatările din prima jumătate a sec. al XVII-lea.”¹³⁶ Cu timpul, toți catolicii au fost asimilați de băștinași. Localitatea se afla lângă Trebeș.

¹³⁵ Idem nota 116, 96

¹³⁶ Idem nota 118, 99

Galați

Acesta reprezenta un port comercial foarte activ și cu populație bogată. Aici erau peste 15.000 locuitori, majoritatea români, alături de care trăiau și greci, armeni, turci. La aceștia se adaugă un număr de 70 de unguri (care știau și moldovenește), având o bisericuță rudimentară din lemn, cu cimitir în jurul ei. În secolele următoare catolicismul va prospera mult aici. „Existența comunității catolice din Galați a fost semnalată, pentru prima dată, de raportul pr. Francisc Candia în anul 1622.”¹³⁷

Gyla-Giulești

Fostă așezare catolică; Bandinus găsește în Gyla-Giulești ruinele impunătoare ale unei biserici. După informațiile lui, localitatea trebuie să fi fost la jumătatea drumului dintre Târgul Neamț și Baia, pe malul drept al Moldovei.

Grozești

Această localitate exista și în secolul al XIV-lea. Bandinus găsește aici 14 case cu 69 de suflete, ce aparțineau de parohia Troțuș.

Hârlău

Vechi târg al Moldovei, cunoscut și cu numele de *Târgul Bahluiului*, sau *Bahlovia*, Hârlău a fost în secolele XIV-XV a doua reședință domnească. Episcopul găsește comunitatea catolică în proces de asimilare și convertire la religia ortodoxă. Biserica era în ruină, iar viile ei părăginite. Mai existau 28 de suflete, însă generația nouă a trecut la ortodocși.

Huși

Este discutabilă ipoteza înființării orașului de către husiți, care i-ar fi pus numele conducătorului lor. Pe timpul lui Bandinus, târgușorul era locuit de români și unguri, aceștia

¹³⁷ Idem nota 121, 110

din urmă fiind mai numeroși: 682 de suflete. Conducerea orașului era încredințată, alternativ, un an românilor, un an ungarilor.

Iași

„Așezarea este atestată documentar, pentru prima dată, într-o listă de orașe valahe din anii 1387-1392, inserată în mai multe letopisețe rusești, sub forma *Isski torg- târgul Iași* (...) În anul 1408 este menționat ca vamă de margine, în privilegiul comercial acordat de Alexandru cel Bun negustorilor din Lemberg.(...) Cronica Conciliului din Konstanz menționează orașul Iași sub forma *Iessmarkt* și nu face nici o specificare despre confesiunea delegaților(...) ¹³⁸.

O altă mențiune despre comunitatea catolică ne-o dă Quirini, în 1595¹³⁹. Bandinus găsește aici aproximativ 30 de catolici, în majoritate unguri . Mulți dintre ei nu locuiau în oraș, ci în viile din împrejurimi.

Licușeni

„Despre Licușeni am putea spune că a aparținut dintotdeauna Episcopiei Romanului și am avea dreptate, numai că satul este mai vechi decât episcopia. Întra-devăr, la 16 septembrie 1408, Alexandru cel Bun întărea bisericii *Sfânta Vineri* din Roman, locul de îngropăciune al mamei sale, doamna Anastasia, două sate, între care și cel care ne interesează pe noi: *Leucoșăuții lui Brătianu și cu moara care este la fântână*”¹⁴⁰. Bandinus, afirmă despre ea: foarte apropiată de Săbăoani, Licușeni avea 40 de familii catolice, care, nu demult, s-au contopit cu partea de nord a satului Săbăoani.

Lucăcești

La 20 mai 1459, Ștefan cel Mare dispunea ca „toți ungurii din acest sat mănăstiresc, Lucăcești, câți vor fi, să plătească darea episcopală mănăstirii... de la Bistrița”¹⁴¹. Pe timpul lui Bandinus, catolicismul era în decădere: din cele 100 de case, câte avusese mai înainte, mai rămăseseră 15, cu 86 de credincioși. Niciodată vreun episcop n-a mai vizitat localitatea;

¹³⁸ Idem nota 119, 148.

¹³⁹ KARALEWSKI C., „Bernadinus Quirini – episcop de Argeș”, în *RvC*, 4(1915), 47-62.

¹⁴⁰ *Documenta Romaniae historica*, A, vol. XXII, 145, nr.132

¹⁴¹ I. BOGDAN, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, 1, București 1913, 29-30, XVIII.

CAP. AL IV-LEA: EPISCOPIA DE BACĂU

o singură dată s-a abătut pe aici un misionar. Biserica din lemn, ruinată, încă mai păstra odoare frumoase. Credincioșii nu au nici cunoștințele religioase elementare. Izolarea satului de centrele catolice a dus la asimilarea catolicilor de către credincioșii ortodocși.

Mănești

Mănești era un sat în decădere. Biserica era în ruină, iar din satul mare și populat de altădată mai rămăseseră 4 case cu 48 de catolici. A dispărut, probabil, la sfârșitul secolului al XVII-lea

Pașcani

„Așezarea-ca sat-este veche, fiind atestată documentar încă din sec. al XVII-lea, având obiective istorice biserica Sf. Voievozi din anul 1664 și casa Cantacuzino- Pașcanu. Numele așezării este legat de curtea boierului Oana Pașca, boier atestat în anul 1453.”¹⁴² Localitatea se afla în fața Fărăoanilor, în lunca Siretului. Aici se găseau 6 case cu 30 de catolici. Poporul era lipsit de îngrijire pastorală și, de aceea, se repetă situația din alte localități: treceau frecvent la ortodocși.

Piatra

În vizita sa, Bandinus a constatat că în Piatra mai existau 3 case cu 16 unguri, dintre care numai un bătrân mai vorbea ungurește.

Răchiteni

„Prezența unei biserici în satul Răchiteni, până la mijlocul secolului al XVII-lea, nu poate fi demonstrată documentar, nici arheologic. În prima relatare despre satul Răchiteni, cea a episcopului Petru Bogdan Baksič din 16 octombrie 1641, se menționează existența unui număr de 150 de locuitori la Răchiteni, sat aparținând de parohia Săbăoani, lipsiți însă de o biserică proprie.”¹⁴³

Veche comunitate catolică, Răchiteni era menționat des în rapoartele primilor misionari

¹⁴² Idem nota 120,199

¹⁴³ *Diplomatarium italicum* (se va cita *DI*), Roma 1939, 118

(ale căror nume nu le cunoaștem), satul aflându-se în drumul lor, iar prima informație istorică e de la anul 1736, când activa ca misionar pr. Franciscus Ant. Manzi de Longeano. Bandini amintește de 389 de catolici în această zonă; și el afirmă lipsa bisericii. Redăm un fragment de la anul 1646 din relația arhiepiscopului Marcu Bandini- *Domafalva* (denumirea satului Răchiteni, în textul lui Bandini): „Id est Dominipagus, ValachiceReketent, hic homines cum parvulis trecenti octuaginta novem computantur, Szabojensem frequentant Ecclesiam, unde uno militari italico distant, ubi confirmationis quoque Sacramentum perceperunt verum magna pars laboribus Dominorum impedita aberat.”¹⁴⁴

La jumătatea secolului al XVIII-lea exista o casă pentru misionari; ”un document din 1745 intitulat *Măreția și calitatea Misiunii din Moldova* , satul apare menționat de mai multe ori printre centrele misiunii, fiind chiar catalogat unul din cele mai mari centre din Moldova.”¹⁴⁵ Recensământul populației la anul 1772 în satul Răchiteni indica „un număr de 52 de case, existența unui popă unguresc, a doi țigani, două văduve și 52 de birnici”.¹⁴⁶

Roman

După informațiile lui Bandinus, orașul ar fi avut cândva o însemnată populație catolică, formată din unguri și sași, fiecare comunitate având biserica ei. Acum mai rămăsese doar biserica săsească. Cu puțini ani în urmă, se găseau la Roman (1646) peste 300 de case de unguri și sași. La sfârșitul anului 1646 episcopul mai găsește doar 6 case cu 36 de suflete. Mulți dintre ei aveau vie la Cotnari.

Satul de Jos

Localitatea Satul de Jos se afla pe un afluent al Tazlăului. În timpul vizitei sale, Bandinus nu a mai găsit nici un catolic din vechea și marea comunitate, iar biserica, din piatră și cu trei altare, era pustie.

Săbăoani

Misionarul Quirini (1599) amintește de o formă aparte a numelui satului Săbăoani, cu

¹⁴⁴ Apud. DOBOȘ D., *Răchiteni file de monografie istorică*, Ed. Presa Bună, Iași 1999, 165.

¹⁴⁵ Ibidem, 183-184.

¹⁴⁶ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea a II-a, Recensământul populației moldovenești din anul 1772-1773, Chișinău 1975.

denumirea de *Sabograni*. „Szabofalva, (Denumirea satului Sabăoani în textul lui Bandini. Traducere de Mons. Anton Despinescu, după V.A.Urechia, Codex Bandinus, pp. 64-65) adică satul croitorului, în valahă Sabojen, în care se află o biserică din piatră închinată Nașterii Fecioarei Maria, acoperită cu șindrilă, sacristia și clopotnița cu paie; aici este reședința parohului, când există. Acest sat este primul pe drumul de la Roman la Iași.”¹⁴⁷ Informațiile oferite de misionari sunt sărace. La 1599, parohia Săbăoani era vacantă, credincioșii aflându-se în grija parohului din Roman¹⁴⁸, situație identică și la 1606¹⁴⁹ și în 1630¹⁵⁰. Abia în 1636 e consemnat că biserica avea un preot ungar care folosea odăjdiile de la biserica din Roman, slujind și în acest loc, dar care locuiește cea mai mare parte a anului la Săbăoani.¹⁵¹

Veche și importantă comunitate catolică, Săbăoani, în anul 1646, număra 44 de familii, cu 300 de suflete. Se afirmă că actuala comunitate în urma unei molime, s-a mutat pe dealul din lunca Siretului. În vale exista un sat, Berindești, care s-a unit apoi cu Săbăoani¹⁵².

Sărata

„Sărata-Talpa sat component actualei com. N. Bălcescu, jud. Bacău, așezat pe dealurile din dreapta Siretului, de o parte și de alta a pârâului Sârâții, la 9 km. depărtare, spre sud-vest de orașul Bacău(...) catolicii din Sărata au fost menționați, pentru prima dată, de o statistică a bisericilor și satelor catolice din Moldova, întocmită pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea, când se arată la parohia Călugăra așezarea Sărata.”¹⁵³ Bandinus amintește însă de localitatea Sărata care se află la miazăzi de Cotnari, fiind locuită de 40 de catolici.

Siret

„La Siret era o ramură a franciscanilor din vestita asociație misionară a Călugărilor Peregrini din Vicariatul Ruteniei și Galiția. Biserica acestei mănăstiri exista înainte de anul 1340, când se pomenește îngroparea în această biserică a doi martiri din aceste părți - Blasius și Marcu, probabil martirizați de tătari.”¹⁵⁴

¹⁴⁷ DOBOȘ F., (coordonator) *Săbăoani, file de istorie*, Ed. Presa Bună, Iași 2002, 330.

¹⁴⁸ Călători străini despre Țările Române, vol. IV, 42.

¹⁴⁹ Ibidem, 338

¹⁵⁰ Ibidem, vol. V, 16.

¹⁵¹ Ibidem, 95

¹⁵² G. NĂSTASE, *Ungurii din Moldova la 1646 după „Codex Bandinus”*, Chișinău 1935, 16.

¹⁵³ GABOR I., *Dicționarul comunităților catolice din Moldova*, Ed. Conexiuni, Bacău, 239.

¹⁵⁴ Ibidem nota 138, 244.

CAP. AL IV-LEA: EPISCOPIA DE BACĂU

Fost centru episcopal (1371-1434), Siretul nu mai avea la această dată nici un ungar sau sas. Toți trecuseră la ortodoxie sau se mutaseră în alte centre catolice, fiind supuși la persecuții de husiți. Anul 1340 este foarte important, pentru că ne arată că la Siret erau catolici înainte de întemeierea statului feudal al Moldovei și al înființării Episcopiei Catolice Siret.

Slobozia

În 1646, satul era recent înființat, fiind format din populație ungurească și românească. Locuiau 49 catolici. Localitatea se afla lângă Troțuș. Astăzi este dispărută.

Sălonțul

Sălonțul avea 35 de case cu 175 de catolici. Ca și cei din Lucăcești, și aceștia erau lipsiți de păstorire. Episcopul nu a fost pe aici și nici misionarii nu s-au îngrijit de ei. Aveau biserică și un dascăl care anunța sărbătorile și posturile și cânta în zilele de sărbători. Cu timpul, catolicii au dispărut din sat.

Stănești

Localitatea avea 150 de suflete și o bisericuță din bârne. Probabil a dispărut la sfârșitul secolului al XVII-lea. În 1671 încă mai exista¹⁵⁵. A fost situată pe locul actualei localități Cașin, lângă Onești.

Strunga

Existau în Strunga 2 familii, cu 11 suflete. Acestea se aflau în partea de miazăzi a trecătorii care poartă numele localității.

Suceava

„Suceava este trecută printre orașele *volohes* în lista rusească de orașe alcătuită între anii

¹⁵⁵ CĂLINESCU G., *Ungurii din Moldova la 1646 după „Codex Bandinus”*, 109.

1387-1392.(...) Catolicii din Suceava au fost semnalati, pentru prima dată, în statisticile catolice de relația din anul 1599 a episcopului Bernardino Quirini. El află la Suceava 30 de familii catolice, cu 153 credincioși și vreo 2000 soldați polonezi și unguri la curtea domnească. La Suceava erau atunci două biserici, dar nu ne spune unde erau amplasate.”¹⁵⁶

Bandinus amintește despre ea ca despre o mare colonie catolică, ce avusese cândva 8.000 de suflete și mai multe biserici. Acum nu mai rămăseseră decât 25 de sași. Procesul de asimilare era pe sfârșite.

Tămășeni

„Relatarea episcopului Bernardino Quirini, din anul 1599, lasă să se înțeleagă că atunci - în perioada contrareforme din Moldova- nu era biserică la Tămășeni.(...) raportul episcopului Petru Bogdan Baksič, din anul 1641, spune că la Tămășeni era o biserică de lemn construită, din evlavie, de unul din credincioșii satului:”...al treilea sat e Tămășeni, unde sunt 50 de suflete pentru împărtașanie și 14 copii, de neam sunt unguri. În acest sat se află o biserică sau capelă de lemn, dar nu are nimic pentru oficierea slujbei. Capela a fost construită din cucernicie de unul din locuitorii catolici.”(...) Peste doi ani, relatarea preotului Bartolomeu Bassetti ne dă mai multe amănunte despre biserica din Tămășeni: ”Biserica din Tămășeni este închinată *Adormirii Maicii Domnului* ; este din lemn, acoperită cu paie, lungă de opt pași, largă de șase; are un potir de argint cu piciorul și patena de alamă, un liturghier de la Strigonium...toate în stare rea, o planetă din mătase veche, galbenă și ruptă, o albă, două fețe de altar și una cruce de argint...”(...) Câteva amănunte despre satul Tămășeni le dă raportul episcopului Marcu Bandini, care a vizitat satul la 13 decembrie 1646:”...*Thamasfalva* , adică satul Sfântului Toma, românește Tămășeni... situat la o milă unjurească depărtare, spre NE de Roman, într-un loc mănăs lângă Siret (...) Clopotnița este o furcă bifurcată ridicată ca o coloană; este închinată Sfântului Nicolae, Are un liturghier fără valoare, rupt și distrus, un potir de alamă,... Am miruit aici 25 de bărbați și 18 femei. Împreună cu copiii, sunt în sat 70 de suflete”.¹⁵⁷

Tecuci

„Prezența catolicilor la Tecuci a fost semnalată, pentru prima dată, la Schematismul Misiunii 1850, fiind vorba de personalul tehnico – administrativ de la reședința județului și

¹⁵⁶ Idem nota 139, 255.

¹⁵⁷ *** *Buletin istoric* nr. 3(2002), Ed. Presa Bună, Iași 2002, 144-145.

de la marile proprietăți agricole din regiune.”¹⁵⁸

În trecut, din cele 500 de case ale orașului, 200 erau catolice și aveau biserică și dascăl. Bandinus nu mai găsește nici un catolic și nici urmă de biserică și cimitir. Molimele și războaiele, emigrările și trecerile la ortodoxie i-au desființat total.

Tețcani

„Catolicii din Tețcani au fost semnalati, pentru prima dată, în statisticile catolice de relatarea din anul 1641 a episcopului Petru Bogdan Baksic și apoi în toate relatările și rapoartele privitoare la situația bisericilor catolice din Moldova. Nu aveau lăcaș de cult, cu toate că numărul lor era destul de mare, (cum a fost în anul 1745, când erau la Tețcani 53 de familii)”¹⁵⁹. Bandinus găsește la Tețcani 160 catolici.

Târgul Neamțului

Localitatea ar fi avut în trecut 100 de case de catolici și 5 biserici. Acum exista o biserică de lemn, clădită pe la anul 1620 de către o săsoaică, și 48 catolici fără preot.” (...) Episcopul Bernardino Quirini, în relatarea sa din anul 1599, semnalează prezența aici a 74 de familii catolice cu 383 de credincioși, iar episcopul Marcu Bandinus, în anul 1646, menționează că erau două biserici catolice și un număr de 21 de familii.(...) Un raport al nunțului din Polonia -din anul 1676– spune că toți catolicii din Târgul Neamț au fugit.”¹⁶⁰

Târgul Troțușului

Localitatea era capitală de ținut, iar conducerea era încredințată un an unui ungar, iar un an, unui român. Mai erau 125 de suflete și 30 de case. Bandinus spune că aici era frumoasa biserică construită de Margareta Mușata. Acești credincioși erau rar vizitați de episcop. De obicei slujeau preoții peregrini, dar poporul dorea un preot stabil. Vizitatorul, în urma multor insistențe, le-a consacrat un preot transilvănean, mediocru la învățătură.

Trebeș

¹⁵⁸ Idem nota 141, 270.

¹⁵⁹ Idem nota 143, 271.

¹⁶⁰ Idem nota 144, 272.

CAP. AL IV-LEA: EPISCOPIA DE BACĂU

Trebeș reprezenta proprietatea episcopiei de Bacău. Cei 155 de catolici nu aveau biserică și mergeau la Bacău. Nu a fost biserică catolică pînă în anul 1923.

Valea Seacă

Situată la nord de Fărăoani, Valea Seacă avea 55 catolici și un număr mai mic de români.

Vaslui

Odinioară localitatea avusese 1200 catolici ce sălășluiau în 300 case, având biserică, preot și dascăl. Credem totuși că cifra era cam exagerată. În urma invaziei polone ce a avut loc cu aproximativ 200 ani mai înainte, catolicii de aici au fost decimați de ciumă, duși în robie de tătari, iar alții au intrat în procesul local de asimilare. Biserica a fost arsă apoi de români. Cu vreo 6 ani înainte, mai erau 30 case de catolici; acum însă misionarul mai găsește 14 catolici. Orașul începe să se refacă, însă comunitatea catolică nu mai revine la starea de odinioară.

Bandinus nu a avut știri despre toate așezările care au existat înaintea lui. Cu siguranță, el ne-a relatat despre toate câte existau la data vizitei sale. Din cele 42 de așezări, 5 își pierduseră populația ungurească sau dispăruseră total: satul fără nume de lângă Huși, Satul de Jos, Gyula-Giulești, Tecuci și Siret. Dintre celelalte 37, după această dată au dispărut: Stănești, Mănești, Slobozia, Bălana, Pașcani, Amăgei și Sarata. Altele și-au pierdut cu timpul graiul unguresc: Ciobârciu, Vaslui, Bârlad, Galați, Bogdana, Solonț, Lucăcești, Fântânele, Strunga și altele.

2.12 Comunități post-bandiniene

În bazinul Slănicului, Oituzului, Cașinului, Tazlăului de Jos, de la Târgu Ocna în jos existau următoarele comunități: Slănic, Gura Slănicului, Pârgărești, Tuta, Nicorești, Bahna, Satu-Nou, Onești, Borzești, Gutinașu, Vișoara, Coraclău, Pralea etc. Populația din aceste localități era venită începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea.

În bazinul Dărmăneștilor putem enumera comunitățile: Dofteana, Bogata, Dărmănești,

Comănești. Acestea provin din perioada secolelor XVIII-XIX¹⁶¹. În valea superioară a Troțușului existau comunitățile Ciugheș și Brusturoasa.

Din bazinul Tazlăului pot fi menționate: Frumoasa, Tazlău-Sarata, Cucuiești, Pustiana, Tărăța, Sârbi, Năsuiești, Moinești, Richitiș, Petricica, Enăchești, Găidar, Lărguța, Stufu, Livezi, Bălăneasa, Butucari-Berzunți.

În regiunea de la gura Bistriței, în dreapta acestui râu și a Siretului, erau prezente comunitățile: Capota, Răcăciuni, Berindești, Ciocani, Fundu-Răcăciuni, Valea Rea, Cleja, Somușca, Valea Mare, Buchila, Galbeni, Izvoare, Talpa, Luizi-Călugăra, Barați, Secătura, Mărgineni, Schineni, Lespezi.

În lunca Siretului, pe dreapta, se aflau: Cozmești, Mogoșești, Luncași, Hălăucești, Mircești, Ursărești, Traian și Izvoarele. În bazinul inferior al Moldovei existau comunitățile: Corhana, Pildești, Gherăiești, Iugani, Barticești, Muncelul de Sus, Tupilați, David, Talpa, Breaza, Văleni, Bârgăoani.

Toate aceste colonii de transilvăneni s-au stabilit în Moldova mai târziu (secolele XVII-XIX) și au fost primiți cu bunăvoință de autoritățile locale. Ele reprezintă o nouă stratificare de populație transilvăneană, adusă aici de valul masiv al pribegilor ardeleni care s-au revărsat spre cele două principate române¹⁶².

Începând cu 1650 prefectii misiunii nu au mai stat la Constantinopol, ci pe teritoriul pentru care erau numiți. Primul dintre aceștia este *Bonaventura Campofranco*, care și-a fixat reședința la Târgoviște. Pe lângă titlul de prefect, aceștia mai erau și superiorii provinciali ai Transilvaniei.

2.13 Episcopul Matei Kurski (1651-1661)

Matei Kurski este numit, după transferarea episcopului Ioan Zamoiski, la Episcopia de Prezemysl, cu condiția ca „...ecclesie predicte reparationi pro viribus incumbat et servitio eiusdem reintegrationis et in ea utramque prebenda ac seminarium ad prescriptum Sacri Concilii Tridentini erigat, et in civitate Baccoviensi Montem pietatis institui.”¹⁶³ Acesta l-a numit paroh la Cotnari în locul lui pe iezuitul Labenta. Datorită lipsei mijloacelor de transport, multe biserici depărtate de parohie erau lipsite de asistență spirituală. Existau credincioși care nu se spovediseră de zeci de ani. Numărul mic al preoților l-a determinat pe episcop să trimită diaconi pentru a suplini această lipsă a preoților, atât cât puteau: asistența

¹⁶¹ LUPU N., *Cercetări geografice în bazinul Dărmăneștilor de pe valea Troțușului*, în „Buletinul Societății R. R. de Geografie”, (1932), 234.

¹⁶² CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 476; I. PAL, *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii, păstorii lor de veacuri*, 84; S. METES, *Emigrările românești din Transilvania în sec. XIII-XX*, București 1971, 227-228.

¹⁶³ FILITTI C. I., „Din arhivele Vaticanului”, în *RvC*, 3(1914), 353-354.

căsătoriilor, botezuri, înmormântări, binecuvântări¹⁶⁴.

Anii de după moartea lui Vasile Lupu (1653) au fost ani de restriște și jale, iar situația politică a avut influențe nefaste și asupra catolicilor. Intervențiile străine la numirea domnitorului, ca și dese războaie ale turcilor împotriva Poloniei, silesc populația să ia drumul codrilor, astfel încât, la un moment dat, mai rămăseseră în Moldova doar vreo 300 de catolici¹⁶⁵. Ne putem da seama în ce situație se aflau episcopii de Bacău, episcopi numiți și susținuți de regii polonezi, în aceste vremuri în care puterea turcească colinda în voie ținuturile Moldovei în drum spre Polonia. Din aceste motive Kurski nu a putut rămâne în Moldova¹⁶⁶.

Cererile curgeau într-una la Roma pentru a fi numit aici un *administrator apostolic*, deoarece episcopii nu stăteau la reședință. Însuși Kurski scrie în 1654 că nu a putut să stea în Moldova și că ar fi bine dacă s-ar numi un administrator apostolic. Aceași cerere o exprimă mai explicit în 1656. Iar ceea ce este foarte important pentru preoții care ar veni aici în pastorație, este faptul ca ei să cunoască limba română¹⁶⁷.

2.14 Episcopul Ștefan Rudzinski (1662-1675)

Spre mijlocul acestui secol, dar și mai târziu, întâlnim un fapt nou în rapoartele misionarilor: plângerea față de numărul mic al catolicilor și, mai ales, privirea nostalgică îndreptată spre acele vremuri în care catolicii formau grupuri puternice la Baia, Cotnari, Trotuș etc. În 1661 la Piatra Neamț nu se mai aflau decât urmele bisericii catolice, iar amintirea despre catolicii transilvăneni dispăruse cu totul¹⁶⁸. Procesul de asimilare a acestora de către autohtoni era pe sfârșite. Situația putea fi îmbunătățită numai printr-o acțiune generală de contrabalansare, în care să se unească toate forțele posibile. Dar, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, ca de altfel și în prima, ele erau prea puține.

Acest lucru îl putem constata și din raportul episcopului Ștefan Rudzinski, raport încheiat în urma sinodului ținut sub conducerea lui la Bacău, în perioada 27 aprilie - 1 mai 1663¹⁶⁹. Cele aproximativ 25 de biserici erau în grija a 5 parohi: *Ioan Bărcuță*, preot local, a primit Cotnariul împreună cu patru filiale; *Anton Reczowski* a primit Baia, Suceava și Neamțul; *Mihai Repczon* a fost repartizat la Săbăoani și în satele vecine, plus târgul Romanului; *Ioan Zlatony* a fost trimis la Huși și Bârlad, având reședința la Galați. Numele celui de-al cincilea

¹⁶⁴ CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 429.

¹⁶⁵ GHIKA V., *Spicuri istorice*, Iași 1936, 20.

¹⁶⁶ CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 446, 449-450.

¹⁶⁷ CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 446.

¹⁶⁸ CANDEA R., *Catolicismul în Moldova în secolul al XVII-lea*, Sibiu 1917, 48-49.

¹⁶⁹ Acest raport este publicat de Romul Căndea în lucrarea citată (pp. 55-62), iar originalul lui se afla în 1927 în arhiva statului din Viena.

preot nu-l cunoaștem. Cei patru preoți au luat o serie de măsuri menite să micșoreze abuzurile încetățenite în biserică: moșiile să fie date cu camătă mai mică, preoții să stea mai mult la biserică decât prin vie și să nu mai vândă ei vinul, ci să-i pună pe laici. Dacă doresc sprijinul poporului, ei trebuie să le predice cu exemple din Sfânta Scriptură. Preoții străini sunt opriți de a-și exercita funcțiunile sacre fără recomandare din partea episcopului. Testamentele prin care unii clerici înșelaseră credincioșii să le lase lor viile și prisăcile, sunt considerate invalide. Nu a fost evitată nici problema spinoasă a raporturilor dintre misionari și episcop. Însuși Rudzinski a fost reclamat de trei ori domnitorului de către misionarul G. Thomasius. De aceea, sinodul a hotărât să se elaboreze instrucțiuni pe baza constituțiilor papilor Martin al V-lea și Grigore al XIII-lea, iar misionarii să se adreseze, în caz de nemulțumiri, nunțului polon sau arhiepiscopului de Liov. În sfârșit, sinodul a rezolvat, pentru moment, și problema bisericii din Iași, pentru care se zbăteau iezuiții, franciscanii conventuali și parohienii. Deoarece s-a constatat că biserica n-a fost niciodată proprietatea vreunui ordin, ea urma să rămână a parohienilor, iezuiții trebuind să se mulțumească cu cele două case primite de la Kutnarski și de la un alt polon, la aceasta adăugându-se mai multe daruri, bani și alimente.

Tot din acest raport mai aflăm despre o întrunire a misionarilor franciscani și iezuiți, întâlnire ținută la Troțuș, în 1659. Aceștia și-au împărțit parohiile între ei, spunând că nu mai au nevoie de episcop, neavând și așa cu ce să-l întrețină. Rudzinski se va pronunța ferm împotriva lor.

Doi ani mai târziu, vice-prefectul B. Koiosewicz ne dă știri importante despre catolicii de aici, știri adunate în urma vizitei făcute în satele catolice¹⁷⁰. În Cotnari situația era acceptabilă: existau vie bogate, biserica era frumoasă, dotată, și exista și un preot care se îngrijea și de catolicii din Hârlău. La Baia biserica era în stare bună, dar numărul catolicilor era în continuă scădere. În Suceava existau 46 de catolici. La Bacău biserica din centru era pustie; doar la cea a mănăstirii mai slujea un observant bulgar. Lumea mai vorbea încă ungurește și avea chiar și un învățător. În alte părți situația nu era de invidiat.

2.15 Vito Piluzio

Din corespondența purtată¹⁷¹ ne putem face o imagine generală asupra activității lui Vito Piluzio. Era originar din Vignanello, Italia. În 1653 vine în Moldova ca simplu misionar, timp în care se familiarizează cu limba țării și-și câștigă simpatia autorităților. În timpul activității sale ca simplu misionar, conducerea misiunii era lipsită de unitate. Exemple ne

¹⁷⁰ CANDEA R., *Catolicismul în Moldova în secolul al XVII-lea*, 23, 47-53, 61.

¹⁷¹ BIANU I., „Documente inedite din Arhivul Propagandei”, în *Columna lui Traian* (1883), 142-164, 257-287.

stau Thomasius și Koiosewicz. În 1663 îl găsim în localitatea natală, numit prefect al misiunii. În același an se întoarce în Moldova și-și începe activitatea, ajutat de încă alți trei convenționali: unul la Troțuș, altul la Galați, și al treilea în satele dinspre Transilvania. În 1670 Vito își dă seama că activitatea lui este prea grea, mai ales că era și bolnav, însă aceasta nu-l împiedică să ceară conducerea Vicariatului de Bacău, post pe care îl ocupă total după moartea episcopului *Jacob Górecki* (1678-1679). Muncește în Moldova până în 1687, iar după doi ani moare în Italia.

În cele trei decenii cât a stat în Moldova a încercat cu toate puterile să organizeze misiunea, să grupeze în jurul său toate forțele disponibile. Cu toate acestea, activitatea lui, ca și a altor misionari, n-a fost scutită de deziluzii și nereușite. În timpul cât a fost plecat în Italia, episcopul de Bacău, *Iacob Dluski*, a adus preoți voiți de dânsul, dar nu și de popor. Aceștia erau totuși foarte puțini¹⁷². Cu toate eforturile sale, nici ultima relatare despre starea misiunii nu este mai îmbucurătoare. Multe biserici sunt pustii, iar credincioșii fugiți prin păduri din cauza războaielor turco-poloneze. În jurul anului 1690 aproape toate satele catolice vechi erau supuse cotropitorilor. La Bacău este nevoit să celebreze într-o casă de lemn, iar dacă se plângea uneori că nu are ce mânca, nimeni nu-l credea¹⁷³. În fața atâtor dificultăți vrednicul prefect trăiește cu speranța că situația se va îmbunătăți¹⁷⁴. *Piluzio* a intrat în istoria Moldovei mai ales prin catehismul său românesc, tipărit la Roma în 1677¹⁷⁵. A fost în relații bune și cu *Miron Costin*, căruia i-a dat multe informații pentru începutul cărții sale *De neamul Moldovenilor*.

2.16 Petru Parcevich

În 1668 a fost numit vicar apostolic și administrator al Moldovei *Petru Parcevich*, misionar cu activitate îndelungată, mai ales în domeniul politicii religioase. I-a fost foarte greu să se acomodeze cu traiul modest pe care i-l rezerva misiunea sa. Contribuțiile tot mai mari față de Poartă au făcut ca mulți locuitori să treacă în Polonia și Muntenia, iar emigranții catolici să se întoarcă în Transilvania; unii au trecut la ortodoxism și au rămas în Moldova.

Este adevărat că *Parcevich* a mai găsit în Moldova 13 misionari conventuali, însă mulți dintre ei, pentru a putea trăi, se ocupau cu comerțul. Pe lângă aceasta, reședința lui din Bacău era gata să se surpe dacă nu se găseau imediat oameni care să o restaureze. Nici din partea credincioșilor *Parcevich* nu avea multe satisfacții. El ia măsuri împotriva

¹⁷² BIANU I., *Documente inedite din Archivulu Propagandei*, 262, doc. 11.

¹⁷³ BIANU I., *Documente inedite din Archivulu Propagandei*, 262.

¹⁷⁴ BIANU I., *Documente inedite din Archivulu Propagandei*, 155, 159-160.

¹⁷⁵ DUMEA E., *Scrieri și presă catolică românească la est de Carpați* (manuscris), 3-22.

concubinajului, poligamiei, dar cu rezultate slabe. Învățământ nu se practica, cu excepția inițiativelor iezuiților de la Iași. Pentru severitatea lui, boierii îl reclamau deseori lui Duca Vodă, având astfel de suportat și observațiile nejustificate ale acestuia.

Probabil ca să redreseze puțin situația, Parcevich încheie o înțelegere cu franciscanii observanți din Csiksomlyó (Ciuc-Sumuleu), prin care li se dă acestora biserica din Bacău cu toate posesiile ei, dar cu anumite condiții. Călugării împreună cu episcopul lor urmau să locuiască și să activeze la Bacău și în împrejurimi. Biserica din Bacău, cu posesiunile ei, urma să fie încorporată în provincia ungurească a Divinului Răscumpărător, din următoarele motive: Bacăul este numai la două zile depărtare de centrul provinciei, Șimleul Cucului; credincioșii vorbesc și limba călugărilor; episcopul de Bacău nu are preoți care să păstorească poporul; cu 76 de ani mai înainte biserica era tot a lor, dar din cauza lipsei de preoți, episcopii sau vizitatorii apostolici au ocupat-o.

Conventul din Somlyó acceptă, cu condiția ca episcopii sau vicarii lor să nu-i alunge de acolo și să fie dezlegați de datoria de a cerși, căci și așa nu aveau de la cine. Această convenție a avut loc în vara anului 1670. Surparea bisericii din Bacău în 1676, a lăsat problema nerezolvată, așa încât în misiune lucrurile mergeau ca și mai înainte. *Propaganda Fide* și nunțiul polon erau cei care ar fi trebuit să-l ajute pe Parcevich, dar nu au făcut-o. Acesta a încercat să muncească în comun cu Piluzio, dar nu a reușit, căci Piluzio se considera egal cu el, ca și foști elevi ai Congregației. Mai mult, nimeni nu accepta rapoartele lui așa cum erau trimise; toți credeau că lucrurile stau mai bine decât cum erau scrise pe hârtie. Ce putea face singur? „Poporul strigă împotriva polonilor, mie nu-mi crede nimeni. Sunt eu oare Moise sau Ilie să fac minuni, să sfărâm pietre ca să curgă apă?”

Misionarul Ioan del Monte, prin mai multe relatări (1670-1671), ne-a lăsat o descriere a bisericii catolice din acest timp. Catolicii din Iași aveau două vii la Cotnari, dispuneau de un loc pentru construcția unui seminar, iar pentru refacerea bisericii, arse probabil încă din 1650, erau necesari 200 de scuzi. La Cotnari, în jurul bisericii celei mari, existau cel puțin 40 de vii aparținând parohiei locale și altor biserici din Moldova. Ele erau îngrijite de seculari. Erau aici 400 de credincioși. La Troțuș se găseau 400 de suflete. Romanul nu avea preot. De Săbăoani aparțineau cinci sate vecine. Paroh era Benedict Ballati. De asemenea, nici Trebeșul, Neamțul, Bârladul nu aveau preot. Biserica din Bacău, centrul episcopal, avea 500 de catolici, iar la Farăoani era un preot. La Huși existau 150 de credincioși, iar Ciuberciul avea 125 de suflete, fără preot. Parohia din Galați era mai puțin săracă. Parohul Benedict de Cortona primea anual de la enoriașii săi armeni 300 de aspri. Bisericile din Suceava și Baia aveau și ele vii la Cotnari. În fostul centru episcopal mai existau doar 40 de case de catolici¹⁷⁶.

În timpul activității sale, de-a lungul a șapte ani, Parcevich asistă la toate contrastele

¹⁷⁶ CĂLINESCU G., *Alcuni misionari*, 103-112.

posibile. Ca reprezentant al episcopului, vine în conflict cu misionarii care voiau libertate deplină. Alții încercau să scape de sub supravegherea lui. Încearcă să-i mai tempereze pe iezuiți, dar în zadar. Episcopul pe care îl reprezenta nu-l agreea și aceleași sentimente le avea și nunțul polon. Ca urmare, din diplomatul de odinioară rămase un izolat, care mai avea însă o singură dorință: de a lupta până la capăt în ciuda tuturor necazurilor ce-i ieșeau în cale.

Și el și Piluzio veniseră în Moldova plini de avânt pentru cauza lui Cristos și a Bisericii. Ambii luptaseră, uneori pe căi diferite, pentru aceeași cauză, dar rezultatul muncii lor a fost sub așteptări: ambii au închis ochii îndurerați pentru acele „sărmane suflete” ale Moldovei.

2.17 Preoții autohtoni în pastorație în Moldova

Sinodul de la Cotnari eșuase. Pentru aceasta, misionarii au luat inițiativa lăudabilă de a trimite tineri din familiile înstărite la studii în Cetatea eternă. Deși misionarii s-au bazat mult pe ei, acești elevi ai *Propagandei Fide* nu au corespuns așteptărilor misionarilor și credincioșilor. Fiind din familii bogate, nu voiau să meargă acolo unde îi trimiteau superiorii, iar când vremurile erau mai vitrege, se retrăgeau cu familiile lor peste hotare, neîmplinind astfel nici ultima dorință, aceea de a ajuta din prinosul lor cerințele misiunii sărace.

Dintre preoții autohtoni, aflați în pastorație în Moldova, putem enumera:

1. Pr. Gheorghe Grosul, originar din Baia. A fost sfințit preot de episcopul Baksič, în 1641, cu ocazia vizitei sale la Baia. A fost trei ani paroh la Baia și opt ani la Cotnari.

2. Pr. Ioan Botezătorul Bărcuță (1634-1695). A fost vicar episcopal la Bacău în perioada 1675-1678, risipind averea mănăstirii, și paroh la Cotnari între 1658-1669 și 1678-1687. Era originar din Cotnari.

3. Pr. Grigore Grossul (1635-1676), originar din Baia, nepotul lui Gheorghe Grossul. El a fost paroh la Suceava.

4. Pr. Valentin Bărcuță, originar din Cotnari, nepotul lui Ioan Bărcuță.

5. Pr. Petru Wolf (1651-1678), paroh la Cotnari în perioada 1672-1678. Era originar din această localitate.

6. Pr. Dominic Capră, din Cotnari.

7. Pr. Ioachim Wolf, din Baia.

8. Pr. Petru Grossul, din Baia.

9. Pr. Iacob Capră, din Baia¹⁷⁷.

¹⁷⁷ Un studiu foarte bun despre clerul local a fost alcătuit de pr. I. GABOR, *Clerul indigen catolic din Moldova* (manuscris), 1967.

2.18 Episcopul Iacob Dluski

Iacob Dluski a manifestat dorința de a se așeza în scaunul episcopal însă timpul petrecut în Moldova l-a folosit mai ales în misiuni diplomatice. Incursiunile poloneze au făcut ca localnicii să urască numele de polonez, nume identificat adesea cu cel de catolic. Astfel, condițiile externe au făcut ca credincioșii catolici să fie urâți de ortodocși. Tot în această perioadă începe războiul împotriva austrieilor și a aliaților lor, culminând cu asediul Vienei (1683). Țările Române participă cu oaste în ajutorul asediaților, iar pe spatele poporului se pun biruri grele pentru plata mercenarilor. Acum este perioada cea mai critică din istoria catolicismului local. Doar vreo 300 de catolici au mai rămas în țară. Probabil că aceștia nu aveau nici o rudă sau cunoscut peste granițe de nu au fugit din fața atâtor jefuitori ce treceau pe aici și din cauza taxelor mult prea mari.

Ultimele două decenii ale secolului al XVII-lea sunt pline de *antagonisme și contradicții interne*: iezuiții sunt în conflict cu franciscanii, se iscă neînțelegeri de jurisdicție între Dluski și Piluzio (episcopul era probabil gelos din cauza popularității de care se bucura Piluzio în întreaga Moldovă), la acestea adăugându-se necorespunderea unor misionari și soluțiile ce s-au luat pentru aducerea lor pe calea cea dreaptă.

Aducerea de misionari italieni a scos în mare parte Moldova catolică de sub patronajul polonez. Această țară căuta mereu sectoare noi de influență, iar menținerea iezuiților la Iași și Cotnari reprezenta pentru ea o problemă vitală. De fapt, Polonia intenționa să-și exercite nu numai o influență religioasă în Moldova; prin preoții formați de ordinul misionar a lui Ignățiu de Loyola, monarhul din Varșovia voia să-și spună cât mai mult cuvântul în politica țării Moldovei. Polonezii ajung până acolo încât cer, pe cale diplomatică, revenirea iezuiților la Iași¹⁷⁸. Rămânerea lor aici depindea de succesul pe plan politic sau pe câmpul de luptă al Poloniei. Astfel, după înfrângerea turcilor sub zidurile Vienei, iezuiții au venit în Moldova, iar în anul următor, când Polonia ocupase Moldova până la Iași, alt grup stătea gata de drum la hotarele Pocuției. Revenind la Dluski, adăugăm că acesta nu-i suporta pe misionarii franciscani. Din cei patru sau cinci, el îi suporta numai pe doi, iar în locul celor expulzați din misiune intenționa să pună preoți localnici, care însă nu voiau să meargă decât în comunitățile mai mari, dar care erau ocupate de franciscani. În 1629 îl trimite la Roma pe Ioan Bărcuță. În relatarea pe care acesta o duce cu sine găsim grave acuze la adresa misionarilor, abateri de la morala sacerdotală, camătă, neglijență. Se iau o serie de măsuri, misionarii sunt rechemati în patrie și sunt făcute proiecte pentru a-i înlocui pe misionarii franciscani cu misionarii augustinieni. Dar timpul nu permitea asemenea schimbări¹⁷⁹.

¹⁷⁸ PALL F., *Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (Romania)*, Roma 1940, 183.

¹⁷⁹ PALL F., *Le controversie*, 187-188.

2.19 Episcopul Stanislau Bieganski (1698-1709)

În perioada 1698-1709 episcop de Bacău este Stanislau Bieganski. În 1698 nunțul de Varșovia scrie, printre altele, că bisericile din Moldova sunt într-o stare deplorabilă¹⁸⁰, iar într-o altă scrisoare din anul următor, observăm și alte motive pentru care misiunea nu mergea bine:

a) misionarii erau prea tineri și își pierdeau imediat și puținul spirit de viață călugărească pe care-l aveau;

b) nu li se dădeau ajutoare bănești, iar ei erau nevoiți să recurgă la alte mijloace de trai, în care apoi se complicau;

c) stăteau prea mult timp în misiune și în prea mare libertate.

Pentru remedierea situației se propune ca:

– cei trimiși să studieze cel puțin doi ani la Roma sau în altă parte;

– să stea numai patru ani în misiune;

– bisericile să fie dotate cu cele necesare¹⁸¹.

Din 1695, la conducerea misiunii a fost numit prefectul apostolic *Felix Zauli* care, timp de 16 ani, printr-o muncă susținută, a redresat puțin starea misiunii. Cu el reședința prefectilor apostolici se stabilește definitiv la Iași. Influența capitalei Moldovei și-a spus cuvântul.

Un eveniment politic demn de menționat îl reprezintă pacea de la Karłowicz (1699), în care, printre altele, se consemnau următoarele: Polonia era obligată să-și retragă garnizoanele din mănăstirile moldovenești, iar Turcia trebuia să respecte și să garanteze libertatea cultului catolic în Principate¹⁸². Profitând de această pace, iezuiții s-au întors la vechile lor posesiuni: moșia Horlești, Toxobeni, Cotnari și Iași. În noiembrie 1699 se întoarce la Iași preotul iezuit Cristofor Wierzchowski, care reușește să obțină dreptul de a stăpâni fosta reședință a iezuiților din Iași, reședință luată prin mijloace nedrepte de la franciscani. S-a iscat scandalul, iar iezuiții și-au pierdut cinstea în fața parohienilor. Conflictele între franciscani și iezuiți, generate de cârciumile deschise pentru vânzarea vinului, vor fi foarte dese.

La reședința lor de pe Ulița Mare, vizavi de intrarea Treisfetitelor, ei aveau o școală elementară pentru copiii din societatea înaltă dar, probabil din cauza ambițiilor prea mari, școala rămâne fără elevi, motiv pentru care, în 1707, superiorul lor provincial din Polonia dorea să-i retragă din Iași pentru că roadele erau prea slabe¹⁸³. Trebuie totuși să amintim că

¹⁸⁰ FILITTI C.I., *Din arhivele Vaticanului*, 381-382.

¹⁸¹ FILITTI C.I., *Din arhivele Vaticanului*, 385-386.

¹⁸² GABOR I., *Ierarhia catolică a Moldovei, II, Episcopia de Bacău* (manuscris), 316-322. Aici ni se dă întreaga copie a tratatului de pace dintre Polonia și Turcia.

¹⁸³ PALL F., *Le controversie*, 190.

la școala lor au studiat copii din marile familii ale Moldovei: Duca, Roset, Mavrodi, Costin, Hurmuzaki, Palladi, Catargi, copii ai nobilimii polone.

2.20 Perioada 1710-1737

Pălpâirea de viață religioasă și de libertate ce s-a aprins după pacea de la Karlowitz a fost înăbușită, nu peste mult timp, de înfrângerea lui Dimitrie Cantemir la Stănilești (1711). În urma acestei lupte, domnitorul fuge în Rusia cu oastea care l-a ajutat, iar în urmă turcii iau totul fără milă¹⁸⁴. Acum fuge și prefectul misiunii, Zauli, trecând în Transilvania, la Esztelnek, unde era un seminar în care era propus a se pregăti preoți pentru Moldova. Prin țară încep să treacă nestingheriți și cu gânduri de pradă turcii, care fac drumul spre Hotin și înapoi, însoțiți de mercenarii lui Carol al XII-lea al Suediei. Această situație face ca într-o perioadă de numai 20 de ani să se perinde la conducerea Moldovei 14 domnitori și căimăcani, odată pe scaunul Moldovei, apoi pe cel al Țării Românești, după dorința sultanului și după propria abilitate. În 1720 prefectul misiunii, Francisc d'Amelia, scrie: „de pe urma jafurilor și a prădăciunilor s-au luat 90.000 de robi; bătrânii nu-și mai aminteau să fi văzut vreodată atâta amar de robi și dezastre; lupii urlau prin țara bântuită de ciumă; prefectul a văzut personal cum oamenii măcinau scoarță de ulm sau de tei ca să facă pâine și cum sorbeau apa infectată, în timp ce ciuma secera mii de vieți și creștea din zi în zi”¹⁸⁵. Anul 1739 aduce altă nenorocire: un alt război în plină iarnă se iscă între turci și austrieci, încheiat cu ocupația rusească. După ce se încheie pacea, rușii se retrag ducând totul, luându-l în robie și pe pr. Manzi, care reușește apoi să scape și să se ascundă în Polonia¹⁸⁶.

Îndată ce se mai liniștesc timpurile, Manzi se reîntoarce la Iași, dar la vederea atâtor prădăciuni și pustiiri, descurajat, își cere schimbarea, recomandându-l pe Alexandru Fischer, profesor la seminarul din Esztelnek. Pe timpul lui Zauli, episcopi de Bacău au fost *Ioan Lubieniecki* (1711-1714) și *Adrian Skrzetuski* (1715). Fischer este numit în 1711 și stă în Moldova până în 1716, când își sfîșește zilele în râul Trotuș, înecându-se. Este trimis din nou Zauli, care vizitează întreg teritoriul misiunii și relatează Congregației *De Propaganda Fide* cele constatate. După împlinirea celor trei ani cât fusese aprobat în funcție, se întoarce în Italia. El activase 24 de ani în Moldova.

În 1719 vine ca prefect apostolic Silvestru de Amelio, care în 1711 era misionar în Moldova și cunoștea bine limba poporului. El este autorul unui manual de predici

¹⁸⁴ Cf. Registrul de administrație al reședinței iezuiților din Iași (1678-1711), în arhiva Episcopiei catolice din localitate. Reprodus fragmentar la N. IORGA, *Studii și documente*, 71.

¹⁸⁵ G. CĂLINESCU, *Alcuni misionari*, 14.

¹⁸⁶ G. CĂLINESCU, *Alcuni misionari*, 15.

duminicale, *Conciones latinae-muldauo* (1725), și al unui catehism, *Summa Envaezaeturi Krestineszty* (1719)¹⁸⁷.

La expirarea termenului este înlocuit cu Ioan Bossi. Acesta, vizitând teritoriul misiunii, îl găsește mai bine administrat de confrății săi franciscani. Dintr-o relatare a sa din 3 mai 1725, vedem că el intenționa să țină un sinod diecezan. Din aceeași scrisoare deducem că *Propaganda Fide* îi ceruse explicații cu privire la refuzul episcopilor de Bacău de a administra mirul și, în special, pentru ce episcopul Parysowicz (1717-1732) nu și-a îndeplinit această obligație. Bossi răspunde că oamenii stau ascunși prin păduri sau prin locuri pustii. El nu are registre ca să vadă ce au făcut înaintașii, dar i-au spus mulți că nu au văzut fața vreunui episcop, ci doar au auzit că de multe ori au fost în vizite pastorale prin Moldova¹⁸⁸.

În 1729 este numit, în locul lui Ioan Bossi, Romuald Cardi, care de 12 ani era misionar în Moldova. El era admirat de domnitor pentru cunoștințele sale cât privește limba și locuitorii¹⁸⁹. Prefectura de 6 ani a lui Cardi este întunecată de înăsprirea conflictului cu iezuiții din Iași. Superiorul reședinței de aici, pr. Iosif Bielicki, împreună cu prietenul lui Gașpar Niezolyński, nu voiau să-l asculte pe Cardi. Ei și-au construit în mod clandestin o capelă la reședința lor și aici celebrau și administrau sacramentele, împiedicând controlul parohial și laudându-se în public că își vor face o biserică a lor în Iași, unde erau numai 165 de suflete și nu era nevoie de două biserici. Iezuiții nu voiau să vină la slujbele parohiale, ci mergeau în provincie și celebrau unde le convenea lor¹⁹⁰. Tot din cauza neascultării lor ajuns în conflict cu Grigore al II-lea Ghica, care dă ordin să fie expulzați din țară¹⁹¹.

O scrisoare a lui Cardi din 20 septembrie 1731 ne arată că, din cauza nenorocirilor care se abăteau asupra Moldovei, voia să pună misiunea sub protecția Franței, așa cum erau misiunile din Orient¹⁹², dar a intervenit un iezuit polonez, gelos pe protecția statului său, și a stricat toate eforturile diplomatice anterioare¹⁹³. Ulterior conflictele se vor înmulți, mai ales că de partea călugărilor iezuiți va fi episcopul Jezierski. Ei întrețineau, cu un zel demn de o cauză mai bună, atitudinile șovine și vor avea, nu peste mult timp, un susținător în cardinalul Leopold Kollonich, care va interveni pentru înființarea de seminarii speciale în care să se formeze misionari pentru Moldova, seminarii care să funcționeze la Târgu Mureș și Csik¹⁹⁴. Scopul propagandistic era evident; exista deja un seminar la Esztelnek pentru

¹⁸⁷ DUMEA E., *Scieri și presă catolică românească la est de Carpați* (manuscris), 23-28.

¹⁸⁸ CĂLINESCU G., *Alcuni misionari*, 153. Bossi mai scrie și despre viața acestor catolici: iarna sunt în bordeie, iar vara se duc la lucru și nu-i mai găsești.

¹⁸⁹ CĂLINESCU G., *Alcuni misionari*, 159-161.

¹⁹⁰ PALL F., *Le controversie*, 183. 306-307.

¹⁹¹ PALL F., *Le controversie*, 308-309.

¹⁹² PALL F., *Le controversie*, 318.

¹⁹³ SCHMIDT G., *Romano-catholici per Moldaviam episcopatus et rei romano-catholicae res gestae*, Budapesta 1887, 107.

¹⁹⁴ SCHMIDT G., *Romano-catholici*, 107.

misionarii care veneau aici. În 1732 episcop a fost Toma Zaleski.

3. Episcopia de Bacău în timpul lui Raimund Jezierski (1737-1782)

Episcopul Jezierski a avut cea mai lungă conducere, iar pentru suplinirea bătrâneților lui au fost necesari doi episcopi auxiliari. El a fost numit, ca de obicei, de monarhul polonez. A vizitat o singură dată teritoriul episcopiei – 1741, când a luat și o serie de măsuri împotriva prefectului Lisa. Despre vizita lui în Moldova, episcopul Jezierski ne-a lăsat câteva scrisori și o relatare scurtă despre starea misiunii¹⁹⁵. El crede că există în toată dieceza „circiter octo milla” suflete¹⁹⁶. Găsește un misionar la Fărăoani, care a fost lăsat acolo și căruia i s-a recomandat să învețe limba vorbită în această comunitate, adică limba română¹⁹⁷. O altă scrisoare (din 26 august 1741) ne ajută să înțelegem mai bine starea misiunii. Bisericiile se află într-o stare deplorabilă, iar în cele unsprezece parohii („possent tamen reduci aliquae earum sunt nimis vicinae”¹⁹⁸) slujesc doar trei misionari.

După contactul pe care l-a avut cu realitățile din dieceza sa, a cerut să i se transfere reședința la Sniatyn, oraș care îi facilita legăturile cu Polonia și cu Moldova. La 3 august 1751 papa îi aprobă transferul reședinței și Jezierski se mută îndată acolo. Cu toate că acum reședința era într-o localitate poloneză, protectoratul Poloniei asupra catolicilor din Moldova este aproape nul, regele având alte preocupări mai importante, dintre care, în primul rând, războaiele cu turcii. În 1742 era deja bolnav și dorea să se întoarcă în Italia¹⁹⁹. Probabil învățase bine limba română de la Manzi, pentru că, dintr-o scrisoare a lui, aflăm că scrisese o gramatică și un vocabular al acestei limbi, care puteau fi utile noilor misionari²⁰⁰.

¹⁹⁵ APF, *Moldova*, 4, 316-321.

¹⁹⁶ APF, *Moldova*, 4, 130-131.

¹⁹⁷ „Quia tamen nec unicum verbum moldavicum loqui scivit alteri callenti linguam hanc Ecclesiam commendavi”: cf. APF, *Moldova*, 4, 99. Episcopul îl găsește la Săbăoani pe părintele Moyses, care „non est missionarius sed ex Transylvania venit et cum licentia sui superioris curam animarum exercuit”: APF, *Moldova*, 4, 99.

¹⁹⁸ APF, *Moldova*, 4, 131.

¹⁹⁹ „Din zi în zi, ba chiar din oră în oră, boala care m-a atins încă de la intrarea mea, pe care am făcut-o în Viena pentru a-l însoți pe părintele Lisa bolnav, mi se agravează atât de sensibil încât mă îndoiesc că îmi rămân mai mult de câteva zile de viață; în timp ce o boală puternică mi-a luat vederea, din cauza simptomelor foarte grele și a durerilor de cap pe care le am continuu, îmi slăbesc puterile în întregime și aerul mă persecută”: APF, *Moldova*, 4, 232-233. Boala lui este confirmată și de doi medici, și de misionarul Basilio Frenk: Cf. APF, *Moldova*, 4, 236-238. A informat Propaganda cu privire la boala lui și cu privire la dorința de a se întoarce în Italia, lucru pe care l-a făcut și cu arhiepiscopul de Iconiu, Camillo Paolucci: Cf. APF, *Moldova*, 4, 230-231; G. CĂLINESCU, „*Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia ...*”, 161-162.

²⁰⁰ „Mă angajez să ofer Sfintei Congregații, pentru binele veșnic al acestor sfinte misiuni și pentru un rod mai mare, această gramatică succintă și foarte utilă în limba latină și valahă, cu un vocabular adăugat, alcătuite de mine în această țară ca misionar”: APF, *Moldova*, 4, 234.

3.1 Prefecții apostolici Francisc Pesci, Iacint Lisa și Francisc Manzi.

În ianuarie 1736 a fost numit F. Pesci în locul lui Cardi, apreciat de domnitorul Ghica mai ales pentru faptul că a știut să aplaneze conflictul iezuiților din Iași. Antecesorul său, Cardi, l-ar fi voit pe Manzi, diplomat iscusit, iubit de popor și de autorități, dar Congregația *De Propaganda Fide* nu l-a acceptat pe motiv că avea legături prea strânse cu aristocrația moldovenească.

F. Pesci este ajutat în activitatea apostolică de mai mulți misionari: Francisc Manzi, Francisc Maffei, Daniel Notarangelo, veniți în Moldova în 1721, Bonaventura Cianni, Ferdinand Boni, Anton Amelio, Francisc Brunetti, Bernardin Venuti, Francisc Madrelli și Moise Boroslaj²⁰¹. În 1739 Pesci moare la Iași, iar în locul lui a fost ales Lisa, alegere care nu a fost pe placul multora. Astfel s-a iscat între el și Manzi un conflict, în timpul căruia acesta din urmă a fost sprijinit de autoritățile locale, de cler și de credincioși.

Episcopul Jezierski intervine abuziv, numindu-l ca vicar general al său pe Manzi, titlu care însă era unit cu cel de prefect al misiunii, deci al lui Lisa. Episcopul merge mai departe și, în 1741, îi poruncește lui Lisa să plece din Iași la Galați și Bârlad²⁰², intervenție destul de violentă dacă luăm în considerare faptul că misionarii nu puteau fi schimbați fără aprobarea Propagandei. Părintele Lisa pleacă la Roma ca să se plângă de nedreptatea ce i s-a făcut; în 1743, la chemarea Congregației, sosește și Manzi pentru disculpare. În 1744, cu intervenția nunțiuului din Polonia, Manzi e numit prefect al misiunii, după ce petrecuse 25 de ani în Moldova. La Roma, Manzi prezintă un raport din care extragem următoarele: în Moldova există locuri de misiune la Iași și în împrejurimi: 60 de familii; la Săbăoani 170 de familii; la Răchiteni, împreună cu Tămășeni 160 de familii; la Bacău, Călugăra și împrejurimi 160 de familii; la Fărăoani 220 de familii; la Grozești și Troțuș 100 de familii; la Galați 50 familii; la Cotnari și în împrejurimi 80 de familii; la Huși și Ciubărciu 100 de familii; răzlețe prin Moldova 170 de familii. În total existau aproximativ 1270 de familii. Numărul familiilor prezentate trebuie să fi scăzut mult, deoarece mulți au trecut în Transilvania din cauza birurilor.

În această perioadă s-au realizat foarte multe refaceri de biserici. În 1728 s-a refăcut la Bacău biserica aflată în cimitir. Biserica din Răchiteni a fost avariata de ocupanții ruși, ca de altfel și casa parohială. Ele au fost restaurate de către pr. Manzi. Biserica din Fărăoani a rămas afară din sat, acesta mutându-se peste râpă. În 1730 Manzi a construit biserică și parohie în noua așezare. El a adus și o orgă din Transilvania. La Grozești nu era biserică, iar cea de acum fusese construită tot de Manzi, în 1734, împreună cu parohia. La Huși exista o

²⁰¹ Pe parcursul timpului, numărul misionarilor veniți în Moldova va fi mare, iar despre mulți avem doar menționarea numelui. Îi vom aminti pe cei mai importanți, sau care au ridicat probleme în misiune.

²⁰² PALL F., „Date inedite atingătoare la legăturile culturale italo-române din mijlocul veacului al XVII-lea”, în *Studii italiene*, 6 (1939), 326-327.

biserică nouă construită de pr. Ferdinand Boni, între anii 1732-1739. În satul Trebeș, Manzi a adus 33 de familii de coloniști, probabil din Transilvania.

Simbria și ajutoarele pe care poporul le dădea preotului erau structurate astfel: la administrarea sacramentelor nu dădeau nimic, afară de căsătorie, când fiecare trebuia să dea preotului 6 sau 10 bănuți; de cinci ori pe an se dădeau ajutoare speciale: la Crăciun, la sărbătoarea Epifaniei, la Paști, la Rusalii și la sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului (15 august). Aceste daruri cuprindeau: puțini bani, pâine, brânză, porumb, alte grâne. Toate împreună erau evaluate la 11 scuzi pe an²⁰³.

3.2 Intervenția Statului Catolic (Status Catholicus)

Probabil că domnitorul Constantin Mavrocordat era în legătură cu Ioan Szegedi, rectorul colegiului iezuiților din Cluj, întrucât a cerut să i se trimită în Moldova câțiva iezuiți care să scrie istoria Moldovei și a Valahiei. Astfel, nu peste mult timp, apar aici trei iezuiți: Carol Peterfi din Posson, Andrei Patai și Gheorghe Szegedi, din Cluj. Misiunea lor a fost consemnată în analele iezuiților ca o explicație literară și istorică²⁰⁴. Acesta nu era însă decât un paravan pentru a fi introduși în pastorație. Încă din 1707, reprezentanții din *Status Catholicus* scriau lui Mihai Angelus, superiorul general al iezuiților, că de secole se aflau aici câteva mii de unguri și îl roagă să trimită misionari care să frângă pâinea Cuvântului lui Dumnezeu acestui popor flămând²⁰⁵.

Astfel, vestita expediție literară și istorică și-a diversificat câmpul de activitate; scopul istoric a trecut în grija lui Peterfi²⁰⁶, iar ceilalți doi se gândeau la o problemă care li se părea lor mult mai importantă: să meargă între transilvănenii din Moldova și să se stabilească numaidecât aici²⁰⁷. Intenția lor a fost sesizată la viceprefectul misiunii, Francisc Ausilia, care s-a opus spunându-le că nu pot pleca în pastorație, deoarece nu aveau trimitere de la *Propaganda Fide*. Atunci ei au cerut aprobarea de la Jezierski, dar nu au mai așteptat răspunsul și, numai după două săptămâni de la sosire, voiau să meargă la Stoiceni, unde

²⁰³ CĂLINESCU G., *Alcuni misionari*, 165-173. Un raport anonim din 1745 ne prezintă următoarele taxe stolare: la botez, 3 bănuți; la căsătorie, 4 bănuți; pentru Liturghia citită, 10 bănuți, iar pentru cea cântată, 15 bănuți; la înmormântare, 4 bănuți. Însă, din cauza birurilor grele, puțini dădeau sumele cerute. G. CĂLINESCU, *Alcuni misionari*, 197. O noutate: documentul publicat în aceeași lucrare la pagina 189 îi menționează pe „feciorii de biserică”.

²⁰⁴ NILLES N., *Symbolae ad illustrandam historiam Orientalis in terris coronae S. Stephani*, 2, Oeniponte 1885, 570.

²⁰⁵ NILLES N., *Symbolae*, 1023.

²⁰⁶ Înainte de venirea lor, iezuitul Regarski culesese datele necesare pentru istoria Moldovei din biblioteca domnitorului. El scrisese deja 60 de caiete.

²⁰⁷ PALL F. „Date inedite atingătoare la legăturile culturale italo-române din mijlocul veacului al XVII-lea”, 212.

erau vreo 300 de catolici, anexați la parohia Huși, și unde era paroh franciscanul Ioan Iannucci. Ausilia, alarmat, îi excomunică pentru cazul în care ar merge totuși la Stoiceni. Iezuiții și-au schimbat atitudinea, pretinzând că au fost jigniți cu această excomunicare și au urmat o serie de intervenții la Sfântul Scaun pentru a li se aproba cererea de apostolat în Moldova, mai ales că Patai și Szegedi știau românește. În favoarea lor a intervenit Kollonich²⁰⁸. După câteva intervenții, cererea le este aprobată, cu mențiunea că misiunea lor va avea un caracter provizoriu.

Abia s-au mai liniștit puțin lucrurile că iezuiții au intervenit iar (de data aceasta cei din Polonia) cu vechea lor cerere: construirea unei biserici la Iași, nu pentru pastorație, ci pentru a susține o școală. Pentru celebrările liturgice, polonezii din oraș trebuiau să meargă la biserica parohială. La noua lor cerere, Congregația răspunde în 1745 că nu trebuie inovat nimic. Cu toate că au primit acest răspuns, în anul următor ei cer intervenția dietei poloneze pe lângă domnitor, dar în zadar. Intervențiile și cererile au continuat la toate forurile care ar fi putut avea o oarecare influență; astfel s-a ajuns să se obțină aprobarea firmanului turcesc pentru construcție, ca și aprobarea lui Jezierski; Congregația s-a opus mereu, încercând să păstreze liniștea în misiune. În 1753 dă și un decret prin care îi obligă pe iezuiți să se supună episcopului și parohului locului și să acționeze totdeauna cu consimțământul lor:

- a) să fie subordonați în spirit de credință prefectului și episcopului de la Bacău;
- b) să celebreze la Iași Sfânta Liturghie la ora fixată de parohul franciscan și să-l ajute în toate;
- c) să nu spovedească fără aprobarea episcopului și vicarului său;
- d) să nu celebreze nici într-un loc Sfânta Liturghie fără aprobare bisericească;
- e) să nu meargă în nici o comunitate catolică pentru a spovedi fără aprobarea prefectului;
- f) să nu strângă bani și pomeni²⁰⁹.

3.3 Prefecții apostolici și activitatea lor în perioada 1745-1765

După ce a activat în Moldova timp de 28 de ani, din care trei în calitate de prefect al misiunii, Manzi a fost înlocuit, în 1748, cu Carol Leonardi, care a condus misiunea numai un an, murind la Iași în anul următor²¹⁰. În luna noiembrie a aceluiași an, este numit Clement Laydet, preot și diplomat iscusit. Pe timpul lui va fi construită biserica din Iași, terminată în 1755²¹¹. În jurul acestui prefect s-au creat, din cauza geloziei diplomaților

²⁰⁸ PALL F., „Date inedite atingătoare la legăturile culturale italo-române din mijlocul veacului al XVII-lea”, 133. Kollonich era cardinalul primat al Ungariei.

²⁰⁹ CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 469.

²¹⁰ MORARIU B., *La missione*, Roma 1962, 15.

²¹¹ IORGA N., *Studii și documente*, 107-108.

francezi, mai multe intrigi legate prea puțin de misiunea sa de prefect al catolicilor de aici²¹². El a condus misiunea pe durata a două perioade de câte trei ani, perioade în care cunoaștem mai mult activitatea sa diplomatică și mai puțin realizările în teritoriul misiunii.

În 1755, în locul lui Laydet este numit Iosif Cambioli, care era misionar de 18 ani. Acesta conduce misiunea timp de cinci ani, fiind înlocuit apoi cu Ioan Dejoannis, un ortodox convertit, preot și misionar foarte activ, vărul patriarhului ortodox din Constantinopol. (A fost persecutat mult de acesta pentru trecerea la catolicism). Este numit în 1760 și ajunge în misiune în ianuarie, anul următor. De la el avem o relatare foarte amănunțită despre cele constatate aici. Din ea redăm doar informațiile referitoare la parohii. În 1761, catolicii erau în număr de aproximativ 6.000. Parohiile descrise sunt următoarele:

a) **Jassi** are 160 credincioși, în 45 de case sărace și mizerabile. Între ei, sunt mulți dezertori italieni, francezi, spanioli, ca și fugari din alte națiuni. Biserica este din lemn, cea mai mare din misiune, cu altar din lemn aurit și înzestrată cu odăjdiile necesare. Alături de biserică se află reședința misiunii, construită de curând. În ea locuiește prefectul misiunii și preotul misionar, ca și alți preoți care vin la centru. Pentru întreținerea bisericii și a misionarilor, parohia are în proprietate două vii, o cârciumă și câteva camere pentru chiriași.

b) **Cocòteni (Horlești)** este un sat situat spre sud, la o distanță de două ore de Iași. Are 22 case în care locuiesc 121 catolici. De ei se îngrijește parohul din Iași.

c) **Niclosceni (Butea)** este un sat așezat la o distanță de o zi și jumătate de Iași. Are 38 de case catolice, cu 171 credincioși. Nu au biserică și sunt îngrijiți sufletește de parohul din Răchiteni.

d) **Totojést (Totoești)** reprezintă un grup de case, la apus de Horlești, din care numai cinci sunt catolice, cu 21 suflete de care se îngrijește misionarul de la Iași.

e) **Rechettino** este un sat așezat într-o pădure. Are 50 de case, cu 238 suflete. Biserica este mică, de lemn, acoperită cu paie și închinată Sfântului Anton. Aici se află reședința misionarului Anton Mauro. După Liturghie, Dejoannis a examinat poporul și s-a convins că este suficient de pregătit în cele spirituale.

f) **Giudena** este o localitate situată la o jumătate de oră distanță, la sud de Răchiteni. Are 30 de case, cu 140 catolici, fără biserică. De ei se îngrijește preotul din Răchiteni.

²¹² MIHORDEA C., *Politica franceză și Țările Române în sec. al XVIII-lea 1749-1760*, București 1937, 232-235.

CAP. AL IV-LEA: EPISCOPIA DE BACĂU

g) **Damasceni** are 31 de case catolice, cu 147 suflete. Deține o biserică veche cu hramul „Sfântul Ioan Botezătorul”. Biserica este amenințată în mod iminent de ruină. Și ei aparțin de parohia Răchiteni.

h) **Burjanest** este un sat peste Siret, după Tămășeni. Are 21 de case, cu 84 catolici, fără biserică. Aparțin tot de parohia Răchiteni.

i) **Rotonda**, sat situat la jumătate de oră distanță de Buruienești, are 12 case catolice, cu 58 suflete. Nu are biserică și aparține tot de Răchiteni.

j) **Traesseno (Fărcășeni)** este o localitate situată la trei ore depărtare de Răchiteni, la nord. Are zece case, cu 54 catolici, fără biserică; aparțin tot de parohia Răchiteni.

k) **Cottinara** este așezat la cinci ore depărtare de Fărcășeni. Are cinci case catolice și o biserică mare de piatră, descoperită și fără șanse mari de refacere, din cauza sărăciei puținilor catolici care au mai rămas. În jurul Cotnariului, Dejoannis mai numără încă patru grupuri de câte 4-8 case, grupuri ce nu pot fi identificate: Liuguebagul, Sludica, Dem și Gialalui voda. Toate aparțin de Răchiteni.

l) **Baccovia** este un oraș episcopal, așezat la două zile depărtare de Răchiteni. Are 24 de case catolice, cu 131 suflete. Biserica este închinată Sfântului Nicolae, este construită din lemn și este acoperită cu paie. Credincioșii aparțin de parohia Călugăra. În jurul Bacăului, mai sunt satele Fontinal, Mazinen și Trebeș.

m) **Calughera** este un sat situat la o jumătate de oră depărtare de Bacău, așezat pe dealuri, în mijlocul unei păduri întregi de livezi cu pomi fructiferi. Sunt 34 de case, cu 204 catolici. Biserica este din lemn și acoperită cu paie. Paroh este Carol Gattinara. Aici se menționează că Sfânta Liturghie este cântată după modelul unguresc, adică, cum ne explică cel ce ne relatează aceste informații, cântată de femei și fete. Parohul anterior, Ioan Frontali, ne-a lăsat informația că, atunci când a venit el, a găsit biserica în ruină. Porcii rămău mormintele din cimitir și mestecau oasele răposaiilor²¹³.

n) **Faruan** este cel mai mare sat catolic din Moldova, așezat la trei ore depărtare de Călugăra. Există 214 case, cu 900 catolici. Fiecare casă are grădiniță cu pomi fructiferi, astfel încât satul seamănă cu o pădure. Aproape toți sunt dogari (butnari), iar în religie sunt bine instruiți de parohul comunității, Iosif Frontali. Biserica este din lemn, foarte lungă (30

²¹³ CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 469.

CAP. AL IV-LEA: EPISCOPIA DE BACĂU

de pași) și are o casă pentru misionari. Înainte de slujbă, dascălul face catehism. Este amintită și bisericuța Sfântul Martin, din cimitir. Cea din sat este închinată Adormirii Maicii Domnului.

În jur mai sunt următoarele așezări catolice:

Lunga: 18 case, cu 87 suflete.

Valea Seaca: 53 case, cu 248 suflete.

Gioseni: 24 case, cu 112 suflete.

Presesti: 94 case, cu 172 suflete.

Trotos: oraș cu majoritatea credincioșilor de religie ortodoxă. Are o biserică mică de lemn, acoperită cu paie. Sunt 15 case de catolici, cu 59 credincioși ce aparțin de parohia Grozești.

Grosect: sat la două ore depărtare de Troțuș. Aici sunt 70 de case, cu 359 credincioși. Au biserică și casă pentru preot. Paroh este Iosif Zingali.

Sabuano: sat cu 75 case, cu 335 catolici. Aici exista una dintre cele mai bune biserici din misiune, închinată Sfântului Mihail Arhanghelul, precum și o locuință pentru preot, paroh fiind, în acea perioadă, Fr. Ghiarolanza. Clopotnița bisericii era din lemn și separată de biserică. Cel ce relatează constată buna pregătire a poporului.

În jur mai există următoarele sate:

Alucest: la două ore depărtare, la nord de Săbăoani. Are biserică din lemn, construită cu trei ani înainte, și închinată Nașterii Maicii Domnului. Poporul este instruit de dascălul care locuiește în sat.

Girestro: la jumătate de oră depărtare de Săbăoani. Are opt case, cu 62 catolici, fără biserică.

Tezcano: sat cu 28 case și 151 suflete, fără biserică.

Talpa: sat la patru ore depărtare, la vest de Săbăoani, format în ultima vreme din bejenarii diferitelor sate, cu ocazia năvălirilor tătare din 1759. Are 26 case, cu 11 catolici. Anul precedent (1760) a fost anul construirii bisericii lor, pe care n-au acoperit-o pentru a nu plăti bir pe ea. Au dascăl local.

Bargovano: sat la jumătate de oră depărtare, la vest de Talpa. Reprezintă o grupare de 12 case, cu 53 catolici.

Usci: oraș mic și amărât, la două zile depărtare de Săbăoani. Sunt 65 de case, cu 300 catolici. Au biserică din lemn, acoperită cu țiglă, închinată Sfintei Cruci. Paroh este părintele Lamacchia. Într-o pădure situată în apropierea orașului se află cea mai mare parte a catolicilor, care frecventează o biserică închinată Sfântului Anton (biserica din Corni). Aici misionarul are o casă de locuit și o grădină cu pomi fructiferi. Cu prilejul sărbătorilor, Sfânta Liturghie se celebrează în oraș, iar în cursul săptămânii în cealaltă biserică. Preotul

are o mică vie și două dughene în oraș.

Autorul menționează în continuare localitățile Ciubărciu, Bârlad, Galați, Moghilău, Chilia. Mai menționează că sunt încă multe alte sate catolice răspândite în această provincie. Însă oamenii, pentru a se sustrage de la plata tributului sau pentru a scăpa de incursiunile tătarilor, stau prin locuri neumbrate, departe de orașe și sate. În privința limbii vorbite de locuitorii catolici, Dejoannis notează că nu este folosită decât limba moldovenească; numai pentru expunerea doctrinei creștine, în unele sate de transilvăneni, este folosită maghiara²¹⁴.

3.4 Imigrări catolice (ceangăiești) în Moldova

La 20 aprilie 1763, preotul Iosif Cambioli scrie Congregației *De Propaganda Fide* următoarele:

„...în Moldova, de șapte ani încoace, numărul catolicilor a crescut și crește zilnic, nu pentru că se fac convertiri, ci pentru că în Ungaria și mai ales în Transilvania a fost și este mare foamete iar acum, de când s-a făcut învoire de pace între Austria și Rusia, îi strâng pe oameni cu forța pentru a-i face soldați²¹⁵ și, de aceea, au venit și vin mereu în Moldova familii întregi și mare număr de tineret de la 14 ani în sus, pentru că de la acea vârstă se iau în armată. Mai este și câte un calvin care, neavând aici păstor de credința lui, vine la noi. Luându-se în considerare sporirea numărului catolicilor noștri, de patru ani încoace s-au făcut în Moldova, în două sate, două biserici noi, frumoase, așa cum n-au mai fost, fiind cele mai bune pe care le avem în această misiune: una este la Eleucești și alta la Talpa. La Eleucești sunt 60 de familii, iar în împrejurimile satului Talpa încă 30 de familii, toate catolice. Sunt încă multe familii sosite în aceste zile și care s-au hotărât să se stabilească acolo. În continuare, Cambioli ne relatează despre scutirea de biruri și de alte datorii, prin care boierii îi privilegiau pe noii veniți”²¹⁶.

Populația de peste munți trăia vremuri grele cauzate și de alte împrejurări: românii uniți cu Roma erau prizonieri de fanaticii instigați de predicatorul religios Sofronie, care, sub masca dorinței eliberării de iobăgie și dobândirea drepturilor sârbilor, considerați națiune cvasi-acceptată, împingea pe mulți să rupă unirea, iar pe cei rămași statornici îi închidea în temnițe. Pentru aceste motive, mulți români au luat calea fugii în Moldova sau în Țara Românească. Acest exod este menționat zece ani mai târziu (1773), într-o petiție a clerului unit către împărăteasa Maria Tereza. Poporul moldovean, văzând mulțimile imense ce

²¹⁴ CĂLINESCU G., *Alcuni missionari*, 204-214.

²¹⁵ Este vorba de acțiunea Austriei de a forma regimente de grănicerești.

²¹⁶ CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 474-475.

soseau în țara lor, a exclamat: „Toată Transilvania a venit la noi...”²¹⁷.

Această mișcare masivă de populație va genera o dispută extinsă legată de originea catolicilor. Mergem înapoi în timp pentru a privi fenomenul în ansamblul său, accentuând aspectul spinos al originii acestor refugiați²¹⁸. Conform istoriografiei românești, din punct de vedere istoric, problema ceangăilor este legată și de situația generală a vechilor relații dintre români și secui. Până la diferențierea religioasă, istoria ceangăilor se confundă cu istoria românilor din Transilvania răsăriteană. Prin trecerea lor la una dintre confesiunile dominante, pe atunci calvină, reformată, romano-catolică și unitariană, ei se diferențiază confesional de restul românilor ortodocși și intră în orbita religioasă a secuilor. În acel timp, schimbarea apartenenței religioase era considerată echivalentă cu schimbarea apartenenței etnice. Odată cu intrarea în sânul noii confesiuni, românii catolici încep a deprinde și limba ungurească a preotului, limbă pe care o vorbesc greoi, după priceperea lor, amestecând cuvinte, forme gramaticale din ambele limbi, aducând în noua limbă o parte din vechea lor zestre lingvistică. Încetul cu încetul, ei se constituie într-o grupare confesională și lingvistică deosebită de restul românilor rămași în religia ortodoxă, deosebită și de secui, din cauza jargonului unguresc specific pe care îl vorbesc. Fiind catolici sau calvini, sunt considerați și ei unguri, dar de o categorie secundară (*csángómagyarok*), deoarece amestecă limba și obiceiurile secuiești, se îmbracă în haine valahe, trăiesc după datinile valahilor, au aceleași superstiții ca și ei²¹⁹. Așa, susține istoriografia românească, a luat naștere gruparea religioasă și lingvistică a ceangăilor. ”În limba maghiară sunt denumiți ceangăii maghiarii care trăiesc în Moldova, Ghimeș și Țara Bîrsei.”²²⁰ Secuii refugiați în Bucovina, în secolul al XVIII-lea, mai apoi restabiliți în Bazinul Carpatic (de exemplu la Deva în 1892) sunt identificați cu același etnonim.”²²¹ Acest proces a durat timp îndelungat, începând din secolul al XIV-lea, odată cu catolicizarea și maghiarizarea clasei conducătoare a cnezilor și boierilor transilvăneni, și continuându-se, etapă cu etapă, prin asimilarea religioasă a satelor. Tipic pentru procesul de secuizare a statelor românești este cazul cnezatelor românești de la Brețcu și Vlăhița, ai căror locuitori, la începutul secolului al XV-lea (1425), trec la catolicism, secuizându-se cu timpul.

La fel se întâmplă și cu alte sate românești din regiune, locuite de iobagi băștinași români (*ösi jonágy*) care, sub influența mediului dominant și în speranța de a-și croi o soartă mai bună, se catolicizează și, cu timpul, se contopesc cu elementul secuiesc. Procesul asimilării

²¹⁷ BUNEA A., *Episcopul Petru Pavel și Dionisie Novacovici*, Blaj 1902, 259; Cf. D. PRODAN, *Les migrations des roumains de la Carpathes au XVII-eme siecle*, Sibiu 1945; I. NISTOR, *Emigrările de peste munți*, București 1915.

²¹⁸ În lipsa unui alt termen mai adecvat care să facă diferența între catolicii care vorbesc numai românește și cei bilingvi, vom folosi vechiul termen ceangău (*csángók*).

²¹⁹ CĂLINESCU G., *Alcuni missionari*, 186.

²²⁰ FERENC POZSONY, *Ceangăii din Moldova*, Asociația Etnografică Kriza János, Cluj 2002, 7.

²²¹ Ibidem.

religioase s-a accentuat în secolul al XVII-lea, datorită prozelitismului unor principii calvini ai Transilvaniei, ca Gabriel Bethlen și Gheorghe Rákoczi. Aceste încercări culminează cu traducerea și tipărirea catehismului calvin, în 1640. Se știe că unii dintre ceangăii emigrați în Moldova, în secolul al XVIII-lea, erau de confesiune luterană sau calvină. Paralel cu propaganda calvină, are loc și o intensă pastorație catolică. Procesul de catolicizare se accelerează în secolul al XVIII-lea sub dominația habsburgilor, când numeroase sate românești trec la religia romano-catolică. În această perioadă se produce unirea unei părți a românilor din Transilvania cu Biserica Romei, luând naștere Biserica greco-catolică, iar unii dintre aceștia au venit în Moldova, după cum a fost menționat²²².

Ceangăii de pe valea Siretului mijlociu constituie așadar o nouă stratificare de populație, alcătuită din transfugi bejenari, cei mai mulți din secuime, alții din părțile Bistriței și ale Năsăudului. Acești coloniști ceangăi populează puținele sate catolice de odinioară, sate părăsite în mare parte de vechii locuitori, sau întemeiază și așezări noi, pe dreapta și pe stânga Siretului²²³ și în regiunea cursului inferior al Moldovei. Unii cercetători folosesc denumirile de ceangău-maghiar și secui-maghiar, pentru a diferenția grupurile interne ale maghiarilor din Moldova. Știm că în sate vechi ca Săbăoani, Tămășeni, Adjudei, Fărăoani, numărul catolicilor crește vertiginos abia spre anul 1744²²⁴. „În toată Moldova, numărul catolicilor nu crește decât prin numărul catolicilor veniți din Transilvania”, scrie Jezierski în 1763 și, în continuare el adaugă: „deoarece catolicii din Transilvania aparțin (vorbesc n.n.) la limba maghiară... de moldoveni nu sunt numiți catolici, ci unguri”²²⁵. Împreună cu ceangăii emigrează și mulți secui, care, în urma sângeroaselor evenimente de la Madefalău, spre a scăpa de represaliile autorităților austriece și de înrolarea în armata imperială, se alăturau ceangăilor, refugiindu-se în Moldova, aici așezându-se pe văile Trotușului și Tazlăului²²⁶. O altă cauză a acestor emigrări de peste munți a reprezentat-o calvinizarea, de care vroiau să scape mulți catolici. Astfel numeroși secui au rămas grupați și au întemeiat în Moldova, sate majoritar secuiești, cu precădere în comunitățile : Pustiana, Frumoasa, Lespezi, Vladnic, Călugăreni. ”În regiunea dintre Siret și Carpați s-au format mai multe așezări mixte din punct de vedere etnic și confesional la sfârșitul secolului al XVIII-lea.(...) Procesul de amestecare etnică a avut loc și în teritoriile muntoase aflate în apropierea coloanei principale a Carpaților. Brusturoasa, Vizantea, Ciugheș, Gutinaș, Ferăstrău-Oituz s-au format probabil în acest fel.”²²⁷ Migrarea în masă a secuilor a scăzut la sfârșitul

²²² MĂRTINAȘ D., *Sigmatismul și problema originii ceangăilor* (manuscris), Buzău 1965, 61-62. (Precizăm că unii greco-catolici se vor stabili în partea de nord a Moldovei, adică Bucovina, anexată la imperiul habsburgic în 1775).

²²³ NĂSTASE G., *Ungurii din Moldova la 1646 după „Codex Bandinus”*, Chișinău 1935, 28-29.

²²⁴ RIMNETEANU P., *Die Abstammung der Tschangos*, Sibiu 1944, 19.

²²⁵ CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 176; I. PAL, *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii, păstorii lor de veacuri*, Săbăoani 1942, 84.

²²⁶ Un articol de MELCHISEDEC, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 6/1883, 271-272.

²²⁷ POZSONY F., *Ceangăii din Moldova*, 37.

secolului, dar într-o mai mică măsură a continuat la începutul secolului al XIX-lea.

La data colonizării lor în Moldova, cei mai mulți ceangăi erau bilingvi, vorbind ungurește și românește. Misionarul secui Zöld Péter, care a slujit ca preot în Moldova între anii 1765-1770, vizitând satele Hălăucești, Gherăești și Talpa în chiar epoca colonizării lor, scrie despre ele: „Toți (din aceste trei sate n.n) cunosc și vorbesc moldovenească sau valahă cât și ungară”²²⁸, iar despre limba ungurească vorbită de ceangăi spune: „Vorbesc ungara cu greutate”²²⁹. Despre portul lor, Zöld notează: „Îmbrăcămintea lor este, de asemenea, românească, ieftină și făcută de femei”²³⁰. „În prezent, etnonimul ceangău desemnează o comunitate care s-a îndepărtat parțial - sub aspect lingvistic, cultural și social - de comunitatea maghiară, dar încă nu s-a integrat întrutotul în comunitatea română”²³¹.

3.5 Moldova catolică în timpul celor doi episcopi auxiliari ai lui Jezierski (1765-1789).

În 1763, este numit prefect Ioan Oviller, care l-a înlocuit pe Cambioli. I.Oviller, după expirarea termenului de 3 ani, este înlocuit cu Claudiu Gavet, care atunci era misionar în Moldova. El moare în același an la Iași și, înainte de moarte, a lăsat ca vice-prefect pe Bonaventura Giovaninetti²³². În timpul lui, arde biserica construită de Laydet și sfințită în 1755. O dată cu biserica, arde și toată Ulița Mare până aproape de Spiridonie. Lipsa titularului de Bacău de pe teritoriul misiunii, ca și neînțelegerile lui cu misionarii, au făcut să fie numit un auxiliar, în persoana franciscanului Francisc Ossolinski, despre care nu cunoaștem multe amănunte.

3.6 Conflict între Sfântul Scaun și domnitorul Moldovei.

Această perioadă este marcată de o stare de tensiune între Roma și domnitorii Moldovei. Conflictul pornea din faptul că domnitorul voia să numească prefect al misiunii pe Anton Tazzetti și nu pe B. Giovaninetti; intermediar în această problemă era secretarul domnitorului Grigore Ghica, Petru Nagni. Sunt trimise Congregației mai multe scrisori în care se insistă pentru numirea lui Tazzetti; prin ultima scrisoare, Congregația îi comunică domnitorului că nu-i mai răspunde. Voia să-i dea de înțeles că dorește să aibă mână liberă în

²²⁸ Scrisoarea lui Zöld din 11 ianuarie 1781 către episcopul Transilvaniei Ignác Bathyáni, publicată în *VESZELY, IMETS, KOVACS, Utazása Moldva-Oláhbonban*, nr. 1/1870, Târgu-Mureș.

²²⁹ MIKECS L., *Csángók*, Budapesta 1941, 372.

²³⁰ RIMNETEANU P., *Die Abstammung der Tschangos*, 17.

²³¹ MĂRTINAȘ D., *Sigmatismul și problema originii ceangăilor* (manuscris), Buzău 1965, 7.

²³² CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 488-489.

desemnarea misionarilor și nu voiește să fie influențată de capricii politice²³³.

În 1766, fără a satisface dorințele domnitorului, *De Propaganda Fide* numește, pentru a două oară, pe Ioan Dejoannis, ca prefect al Misiunii. El scrie Congregației că nu e dorit în Moldova²³⁴, și acesta se va vedea și din faptul că autoritățile locale nu-i vor permite obișnuita audiență la domnitor²³⁵.

Între timp, tensiunea dintre Congregație și domnitor se agravase. Într-o altă scrisoare, Nagni expune *Propagandei* nemulțumirea pentru Dejoannis și cere, ca de obicei, pe Tazzetti. Congregația rămâne însă pe poziție, iar domnitorul va trebui să se resemneze. Primirea lui Dejoannis a fost rece, și îndată au început să apară tot felul de neazuri. Au mai intervenit și intrigile patriarhului ortodox de Constantinopol, iar Dejoannis ajunge în temnița capitalei turcești, din ordinului sultanului. De aici își dă demisia în 1768, pentru ca superiorii să poată numi pe altcineva în misiune²³⁶.

Succesor este numit Iosif Carisi, care de opt ani era misionar în Moldova. El va conduce misiunea numai un an, pentru că în 1770 moare de ciumă la Săbăoani. În timpul prefecturii lui, izbucnește războiul ruso-turc (1768-1774), care a cauzat multe pagube reședinței de la Iași, iar lucrurile de valoare ale bisericii catolice au trecut prin „vama cucului”, deoarece era oprită trecerea lor legală peste graniță; oamenii au luat, ca și cu multe alte ocazii, calea codrului²³⁷. Memoriile Pr. Sassano istorisesc încercările prin care au trecut misionarii în timpul războiului:

„...în 21 septembrie al aceluiași an (1769), cazacii și arnăuții au făcut o incursiune generală și au invadat orașul Iași, îndreptându-se în primul rând asupra bisericii și conventului catolicilor...devastând totul, nelăsând nici ferestrele; pr. prefect Iosif Carisi din Correggio, împreună cu părinții misionari Cahoni și Martinotti au fost prinși, legați cu mâinile la spate și conduși afară din Iași, pentru a li se tăia capul; însă, apoi le-a fost lăsată viața ca printr-o minune a lui Dumnezeu; după aceea toți trei au stat ascunși șapte zile în închisoarea Mitropoliei, mâncați de păduchi și alte mizerii...”²³⁸.

După moartea lui Carisi, conducerea misiunii îi revine lui Anton Mauro, care, în perioada 1770-1774 a fost vice-prefect, iar apoi, pentru un interval de trei ani, prefect al misiunii. Lui i-a revenit misiunea grea de a reclădi ceea ce fusese dărâmat în timpul războiului ruso-turc. Tot în acest timp (23 iunie 1773), prin bula *Dominus ac Redemptor*, papa Clement al XIV-lea suprimă ordinul iezuiților și astfel bunurile lor din Moldova trec în posesia

²³³ CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 321, 491.

²³⁴ CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 493-495.

²³⁵ CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 495.

²³⁶ CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 499-500.

²³⁷ IORGA N., *Studii și documente*, 73-75.

²³⁸ MORARIU B., *La missione*, 35-36.

franciscanilor²³⁹. Probabil că cei doi preoți iezuiți au trebuit să plece din misiune²⁴⁰.

În anul 1776, a fost numit alt episcop auxiliar de Bacău (Ossolinski fusese transferat la Kiev încă din 1773) în persoana franciscanului polonez *Petru Dominic Karwosiecki*. Notăm că acesta este ultimul episcop de Bacău propus de monarhul polonez. În 1776, el face o vizită pastorală pe teritoriul diecezei și, la încheierea sa, dă o dispoziție circulară ca în toate bisericile să se recite împreună cu poporul, în zilele de duminică și sărbători, rugăciunile de dimineață după formularul trimis ad-hoc.

În 1775, are loc ocuparea Bucovinei de către austrieci, iar propaganda lor de colonizare, împreună cu toate restricțiile puse în viața economică și socială, au dus la separarea totală, pe timp de 154 de ani, a episcopului de Bacău de teritoriul acesta. El va trece sub jurisdicția arhiepiscopului de Liov (Lemberg), care va institui un decanat la Cernăuți. Curtea din Viena interzice, în 1781, orice relație, chiar și bisericească, între Bucovina și Moldova, impunând comunităților dizidente o organizație autonomă²⁴¹.

Din această perioadă, avem un *raport anonim și nedatat* despre situația catolicilor moldoveni. Se observă creșterea vertiginoasă a numărului catolicilor. Pentru aceasta, este suficient să se compare această statistică cu cea a lui Bandinus, din 1646, sau cu cea a lui Dejoannis, din 1762. Numărul catolicilor va continua să crească mult timp, semn că exodul continuă.

Iată parohiile descrise:

Grozești, cu biserică și casă pentru preot; au și dascăl;

Grozești: 450 suflete;

Herse: 30 suflete;

Ceresleu: 20 suflete;

Trotuș (cu biserică și dascăl): 130 suflete;

Octara (Târgu Ocna) și Mognest: 50 suflete;

Total – 680 suflete.

Fărăoani, cu biserică, parohie și dascăl 470 suflete;

Capsa: 330 suflete;

Vale mare: 250 suflete;

Vale draga: 250 suflete;

Nasipeni: 90 suflete;

²³⁹ PAL F., *Date inedite atingătoare la legăturile culturale italo-române din mijlocul veacului al XVII-lea*, 353-354.

²⁴⁰ IORGA N., *Studii și documente*, 110-111.

²⁴¹ XENOPOL A.D., *Istoria Românilor*, 9, București 1929-1930, 180-182; N. IORGA, *Istoria bisericii românești*, 2, București 1930, 166-173; S. RELI, „Începuturile catolicismului austriac în Bucovina”, în *Codrul Cosminului*, 4-5/1927-1928, 19-22, 31-32. Autorul neagă eronat existența catolicilor în Bucovina, înainte de ocupația austriacă.

CAP. AL IV-LEA: EPISCOPIA DE BACĂU

Gioseno:	350 suflete;
Vale saca:	300 suflete;
Burchila:	240 suflete;
Pisota:	80 suflete;
Larzechoi:	150 suflete;
Total – 2.530 suflete.	

Toate aceste localități se află în jurul localității Fărăoani, la aproximativ o jumătate de oră depărtare.

Călugăra, biserică, casă pentru preot și dascăl.

Călugăra:	290 suflete;
Sarata:	30 suflete;
Gialno vo:	40 suflete;
Bacova (cu biserică):	100 suflete;
Boraz (cu biserică):	150 suflete;
Morgineno:	190 suflete;
Pineno (Schineni):	60 suflete;
Poloboch (Gloduri-Vermești):	50 suflete;
Toslero (Tazlău):	80 suflete;
Total – 990 suflete.	

Saboano, cu biserică, casă pentru preot și dascăl.

Saboano:	670 suflete;
Ghiriest (cu biserică și casă pentru preot):	550 suflete;
Tescano	460 suflete;
all' Isvor:	30 suflete;
Talpa (cu biserică):	20 suflete;
Fiumicino, Lancuza și Bargovano:	60 suflete;
Total – 1790 suflete.	

Alocest, cu biserică, dascăl și parohie.

Alocest:	500 suflete;
alla lonca:	60 suflete;
Total – 560 suflete.	

Rechitino, cu biserică, dascăl și parohie.

CAP. AL IV-LEA: EPISCOPIA DE BACĂU

Rechitino:	400 suflete;
Miclosceno:	350 suflete;
Ianacchachi (Șcheia):	70 suflete;
Franchasceno:	80 suflete;
Total – 900 suflete.	

Giudeno, cu biserică, dascăl și parohie.

Giudeno:	300 suflete;
Rotonda:	90 suflete;
Damasceno, cu biseerică:	200 suflete;
Borianest:	250 suflete;
Sagna:	90 suflete;
Total – 930 suflete.	

Cocoteno, cu biserică, dascăl și parohie.

Cocoteno:	250 suflete;
Popest:	130 suflete;
Cottenara, Totoest, Garleva (Hârlău), la Ioseph și Slodica:	130 suflete;

Parohul din Cocoteno (Horlești) se mai îngrijește și de „Le Odaje” ale negustorilor armeni catolici, care nu știau decât poloneza; de aceea le trebuie un preot polonez.

Toate aceste „Odaje”:	250 suflete;
Total – 760 suflete.	

Jassi, capitala Moldovei. Aici este reședința prefecturii misiunii și o simplă capelă, deoarece biserica este arsă. Comunitatea are 170 suflete

Usci, cu biserică, dascăl și parohie:	300 suflete;
Al corni:	200 suflete;
Barlat:	10 suflete;
Total – 510 suflete.	

Raportul mai amintește de parohia Zamosci, în Bucovina, la trei ore depărtare de Suceava, cu aproximativ 700 catolici. Mai erau și alți catolici răzleți prin Suceava, Cernăuți și alte locuri, aproximativ 100 în total²⁴².

²⁴² CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 505-507.

3.7 Prefectul Iosif Martinotti.

În 1777, acesta îi urmează lui Mauro; lucra deja de 11 ani în Moldova, ca simplu misionar, iar în ultimul timp fusese vice-prefect. Ajungând prefect, s-a străduit mult să sistematizeze și să organizeze bunul mers al misiunii, grupând parohiile într-un fel de vicariate. El ne este cunoscut mai ales prin instrucția sa pastorală: „Modus agendi apostolicum ministerium in Moldavia patribus misionariis per epistolam instructivam exhibitus ab eorum patre praefecto anno 1778”²⁴³. Redăm pe scurt cuprinsul ei: Preoții să observe în toate celebrările rubricile misalelor și ale celorlalte cărți liturgice; să celebreze liturghiile pentru popor în zilele de duminică și sărbătoare; să nu permită credincioșilor munca de clacă în sărbători; se stabilesc timpurile de post; se reamintește obligația preoților de a predica și catehiza; se precizează modul și normele ce trebuie observate pentru a boteza valid; grija de a avea mereu ostii proaspete pentru Sfânta Euharistie; se prescrie ca preotul să aibă dinainte cele necesare pentru a merge la bolnavi, iar în administrarea sacramentului maslului să se respecte prescrierile ritualului; oprește pe preoți să fumeze tabac, mai ales înainte de celebrarea Sfintei Liturghii; se insistă ca ei să oprească tot felul de superstiții și ocazii de păcat, mai ales jocurile de noapte din ajunul nunții; în privința praznicelor, le permite preoților să meargă să le binecuvânteze, iar, mai târziu, superiorii se vor strădui timp îndelungat să-i îndepărteze de la ele; preoții trebuie să țină în parohii *Status animarum, batizatorum, mortuorum și matrimoniorum*; se recomandă apoi uniformitate la Sfânta Liturghie și la alte ceremonii; se consideră că este periculos pentru trupul și sufletul tinerilor „scrânciobul”; preoții trebuie să posede un inventar al parohiei și al bisericii; se oprește negustoria, iar dascălii să se roage împreună cu poporul înainte de Sfânta Liturghie; se reglementează procesiunile de la sărbătoarea Trupului Domnului și de la hramuri; țărani să-și trimită fetele la biserică; catolicii să nu facă negoț și să nu poarte arme; să se ferească de superstiții și să nu mai folosească lumânări la nunți și la botezuri; fiecare familie va da anual simbria – 20 parale, o căpiță de fân, o demerlie de porumb, iar văduvele pe jumătate sau, dacă n-au nici un fiu mai mare, vor da 10 parale; dascălii vor primi câte 10 parale de la fiecare casă; la înmormântare, 30 parale; la botez, nașii vor da 10 parale, din care 9 sunt ale preotului și una a dascălului, dacă a fost de față; la căsătorie, mirele va da 40 de parale (din care 10 pentru dascăl) și un car cu lemne, iar *comestibilia*, de va voi mirele.

Prefectura părintelui Martinotti a fost tulburată din cauza neînțelegerilor cu unii misionari, respectiv Francisc Minotto, Iosif Borioli și Bartolomeu Montaldi, care râvneau să ajungă la conducerea misiunii. Aceștia răspândeau acuze împotriva prefectului, iar pe Borioli, prefectul a fost nevoit să-l îndepărteze din misiune pentru că nu voia să plece. L-a

²⁴³ GABOR I., *Ierarhia catolică a Moldovei – Episcopia de Bacău* (manuscris), 327-338. Aici este publicată întreaga instrucție pastorală.

reclamat domnitorului Moruzi, care l-a îndepărtat cu forța²⁴⁴.

Pentru aplanarea conflictului, în 1779, procuratorul general al misiunilor ordinului retrage oficial titlul de prefect lui Martinotti, numindu-l prefect, pentru a doua oară, pe Anton Mauro. Venind în Moldova, grija lui principală a fost să-i liniștească pe misionarii nemulțumiți și să sistematizeze parohiile, pentru a le ușura munca puținilor misionari. El este și autorul unui ghid de conversație italo-român, pe teme liturgice și pastorale frecvente în misiune²⁴⁵. După expirarea termenului de trei ani, Mauro s-a retras în Italia.

3.8 Prefectul Fidel Rocchi

Din 1784, misiunea va fi sub conducerea lui Rocchi, care după cinci ani de conducere voia să renunțe, din cauza unor neplăceri avute chiar din partea episcopului, care îl amenința cu cenzuri speciale în cazul în care ar fi îndrăznit să administreze sacramentul mirului. Rocchi primise această facultate de la *De Propaganda Fide* și episcopul cunoștea aceasta. Prezentându-și demisia, Congregația nu-i aprobă cererea; deoarece cunoștea meritele lui, cu decretul din 1789, îl confirmă în funcție *ad beneplacitum S. Congregationis*²⁴⁶. Prefectul era în relații bune cu Alexandru Ipsilanti care, în 1788, îl trimite la Cernăuți cu informații politice secrete pentru agentul austriac von Metzburg; apoi va fi trimis în Valahia, cu același scop²⁴⁷.

Rocchi obține de la principii moldoveni confirmarea vechilor privilegii și aprobarea altora noi, care garantau scutirea de impozite pentru bunurile misiunii, libertatea cultului, exercițiul jurisdicției în problemele spirituale, inviolabilitatea hotarelor posesiunilor bisericesti din Barați și Trebeș, etc²⁴⁸.

Fiind bolnav monseniorul Dovanlia, vicarul apostolic al Valahiei, *De Propaganda Fide* îl propune pe el să meargă la congresul de pace dintre Austria și Turcia, pentru a îndemna pe plenipotențiarul din Viena și Berlin să apere cauza catolicilor, mai ales a preoților care sufereau mult în părțile Imperiului turcesc, cu toate că otomanii se obligaseră deseori să respecte cele semnate în Congresul de la Belgrad din 1789. Congresul nu s-a ținut la București, ci la Sistov, în 1791, și la Iași, în 1792. Aici Rocchi a insistat mult asupra cauzei expuse mai sus.

În timpul războiului care s-a purtat timp de patru ani, în mare parte pe teritoriul Moldovei, Rocchi obține de la comandamentul turcesc privilegiul ca credincioșii catolici să

²⁴⁴ CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 324.

²⁴⁵ GABOR I., *Ierarhia catolică a Moldovei – Episcopia de Bacău* (manuscris), 339-357.

²⁴⁶ SCHMIDT G., *Romano-catholici per Moldaviam episcopatus et rei romano-catholicae res gestae*, 132-133; B. MORARIU, *La missione*, 1623-1650, 17-18.

²⁴⁷ IORGA N., *Studii și documente*, 328-331; XENOPOL A.D., *Istoria Românilor*, 202-204.

²⁴⁸ SCHMID G., *Romano-catholici*, 132-133.

fie imuni la orice invazie sau pericol; de această realizare însăși *De Propaganda Fide* a rămas foarte mulțumită²⁴⁹.

Acest prefect a depus eforturi susținute pentru a sistematiza activitatea parohilor, pentru apărarea disciplinei bisericești, pentru a aduce noi misionari, dar, mai ales, pentru reconstruirea frumoasei biserici din Iași, sfințită la 15 august 1789. Cu toată activitatea și rezultatele frumoase obținute, părintele Rocchi n-a fost scutit de necazuri și opozanți. Neputința alegerii unei puteri protectoare, problema creată de filomaghiarii care voiau să-i înlocuiască pe misionarii italieni cu alții veniți din Ungaria, grijele mereu sporite pentru pastorația credincioșilor și altele, toate acestea l-au făcut ca deseori să ceară schimbarea, cerere care i-a fost aprobată în 1795.

3.9 Starea misiunii

Comunitățile catolice din ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea reuneau aproximativ 14.000 suflete. Existau 10 parohii, cu 40 biserici-filială, administrate de 10-12 misionari italieni și câțiva unguri, toți din ordinul Fraților Minori Conventuali. În bisericile parohiale, pe lângă preot, mai existau dascălul și feciorii de biserică, împreună cu clopotarul. În filiale, dascălul trebuia să suplinească pe preotul misionar aproape în tot ceea ce privește disciplina, pregătirea catehetică, vizitarea bolnavilor etc. Pentru aceasta, formarea spirituală a dascălilor a fost totdeauna o problemă importantă în viața misiunii, mai ales pentru că cei veniți din Transilvania nu aveau totdeauna formarea și calitățile cerute pentru un asemenea oficiu cu atâtea responsabilități. În 1745, în relatarea sa trimisă la Propaganda²⁵⁰, misionarul Giovanni Ausilia ne prezintă 21 de comunități cu 787 familii catolice aparținând singurei episcopii, de Bacău²⁵¹: **Iași** (60 de familii), **Cotnari** (9 familii), **Răchiteni** (56 de familii), **Huși** (48 de familii), **Bârlad** (12 familii), **Bacău** (12 familii), **Fărăoani** (140 de familii), **Grozești (Oituz)** (30 de familii)²⁵², **Călugăra** (42 de familii), **Trebeș** (30 de familii), **Tămășeni** (40 de familii), **Adjudeni** (15 familii), **Săbăoani** (90 de familii), **Tețcani** (53 de familii), **Gherăiești** (13 familii), **Ciubărciu** (40 de familii), **Galați**

²⁴⁹ IORGA N., *Studii și documente*, 131, nota 92.

²⁵⁰ CĂLINESCU G., „Alcuni misionari cattolici italiani nella Moldavia ...”, 183-200. Citatele ulterioare din relație, citările prezente în paginile care urmează, trebuie căutate în paginile menționate în această notă.

²⁵¹ Comunitățile le-am citat cu numele actuale, care nu sunt foarte diferite de cele date de Ausilia. El doar italianizează puțin numele: Cotnari=Cottnaro etc. Comunitățile scrise cu litere aldine sunt „cele mai importante... și mai ușor de ajutat spiritua”.

²⁵² În aceste comunități, părintele Manzi „unum templum edificavit”, atât de necesară și pentru că „per decursum Annorum quot homines Catholicici venient ex Transilvania... ita quidem ut ex Dei gratia jam sunt 700 Animae”. În 1733, cu ajutorul credincioșilor, Manzi construisese și o casă pentru misionari: APF, *Moldova*, 3, 417-418.

(11 familii), Hotin (60 de familii)²⁵³, Sperieți (3 familii), Trotuș (11 familii), Baia (12 familii)²⁵⁴. După circa două decenii, adică în 1762, prefectul Di Giovanni trimite la *De Propaganda* o altă relatare despre starea misiunii²⁵⁵, din care aflăm că numărul catolicilor din toată Moldova este de aproximativ șase mii²⁵⁶. Numărul crescuse, deci, comparativ cu cel din relația lui Ausilia din 1745, când erau 787 de familii. Dacă facem o medie și admitem că o familie era alcătuită din cinci persoane, atunci înainte misiunea cu două decenii număra aproximativ patru mii de catolici. Exodul populației transilvănene este atestat de Frontali, majoritatea fiind formată din catolici, dar și din câțiva luterani și calvini²⁵⁷ care, neavând păstori, trec la credința catolică. Principala problemă printre catolici era faptul că unii ar fi voit să se căsătorească după ce, în prealabil, o mai făcuseră și în Transilvania, trăind aici cu alte femei, în adulter. Alții, neobținând adeverința de stare liberă, mergeau la preotul ortodox pentru a se căsători. Di Giovanni este foarte exact sub acest aspect: „De douăzeci de ani încoace (adică din 1742, n.n.), numărul catolicilor a crescut pentru că mulți dezertori și fugari din Ungaria, Polonia și Transilvania au venit, de multe ori cu toată familia, pentru a se stabili în acest principat”. Dintr-un scurt raport despre starea misiunii scrisă în 1777²⁵⁸, aflăm că „în Moldova se numără circa zece mii de catolici, iar aceștia vorbesc aproape toți limbile moldavă și maghiară”. În relatarea lui Di Giovanni din 1762 rezultau circa șase mii; acum, după 14 ani, numărul se dublase, așa cum aproape se dublase de când își scrisese Ausilia relația lui din 1745, până la relația lui Crisostomo. Este o creștere numerică impresionantă, care poate fi explicată numai acceptând ceea ce ne spun documentele timpului, respectiv sosirea multor catolici transilvăneni. Nu este lipsit de

²⁵³ Este interesant că în Hotin mai sunt catolici și că misionarul poate merge acolo liber, întrucât în 1713, orașul și zona înconjurătoare au devenit „raia”, adică zonă aflată complet sub dominație turcească. Acest lucru ne face să credem că autoritățile otomane erau destul de tolerante în materie de credință, dar sub alte aspecte, Di Giovanni ne spune în 1762 că satul Mohilău, aflat în această „raia” „este foarte mult supus atacurilor turcilor din Hotin, care deseori trec pe acel drum și jefuiesc acei sărmani oameni”: CĂLINESCU G., *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia*, 210.

²⁵⁴ Cu doi ani înaintea lui, în 1743, misionarul ungar Andrei Patai ne spune că în Moldova sunt 26 de comunități catolice, după părerea lui toate cu populație de origine maghiară; și numele comunităților sunt toate maghiarizate: PALL F., „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (România)”, 333-334.

²⁵⁵ PALL F., „Le controversie”, 203-215.

²⁵⁶ Aceeași cifră o indică și Cambioli în scrisoarea sa adresată Propagandei în același an: PALL F., „Le controversie”, 211.

²⁵⁷ Din Ungaria și Transilvania de multe ori fug oameni, fie din lipsa celor necesare traiului, fie de teama războiului și, printre aceștia, uneori se află uneori luterani și calvini; dacă rămân în Moldova, abjură cu ușurință, fără ca schismaticii să se opună, pentru că numindu-i unguri pe catolicii noștri, cred că toți au aceeași religie, iar aceștia rămân catolici buni, neavând predicatori sau sectanți care să îi distragă și, prin harul lui Dumnezeu, au ajuns la mine mulți în cei 22 de ani [1743-1765, n.n.]. Cea mai mare dificultate este că uneori fug dezertori și aduc femei din Transilvania, iar apoi vin la misionar pentru a se căsători; când se poate primi asigurarea stării libere de la parohii lor din Transilvania, se căsătoresc, iar când nu, ori rămân așa, ori merg la schismaticii pentru a se căsători”: CĂLINESCU G., *Altre notizie sui missionari cattolici italiani* ..., 482.

²⁵⁸ Publicată de CĂLINESCU G., *Altre notizie*, 505-507.

importanță totodată, să știm că aproape toți vorbeau limba româna și limba maghiară, după cum am subliniat, chiar din momentul sosirii în Moldova. Într-un timp atât de scurt nu ar fi avut timpul necesar pentru a învăța româna în Moldova. și apoi, formând comunități „închise”, adică fără a se amesteca printre ortodocși, nu ar fi fost ajutați să învețe limba locului. Este mult mai probabil că, încă de la sosirea lor, erau bilingvi.

Localitățile catolice totuși erau formate dintr-un număr mic de străini: polonezi refugiați aici după împărțirea țării lor în 1772 și din cauza persecuțiilor guvernului rusesc; armeni și ucraineni care veneau în Moldova din Nordul Ucrainei, din Polonia și Galiția, datorită condițiilor grele de viață sau din motive comerciale (în acest ultim caz nefiind stabili, schimbându-și mereu domiciliul, după exigențele comerțului); germani veniți din Bucovina sau Transilvania, în căutare de lucru sau din motive politice. O mare parte a catolicilor o formau ceangăii emigrați din Transilvania²⁵⁹, iar o altă parte, deloc neglijabilă, o formau greco-catolicii; la toate aceste grupuri se adăugau și autohtonii convertiți de misionari²⁶⁰. În 1789, prefectul Rocchi a trimis la *De Propaganda* o scurtă relatare despre starea misiunii, din care aflăm că, în districtul Bacău, existau patru parohii: Grozești, Fărăoani, Valea Seacă și Călugăra, care împreună cu filialele lor aveau aproximativ 5.566 de suflete. În districtul Roman existau alte patru parohii: Săbăoani, Hălăucești, Adjudeni și Răchiteni²⁶¹, care împreună cu filialele lor formau un număr de 5.631 de suflete, o cifră aproape egală cu cea a comunităților din zona Bacăului. Mai trebuie menționate și parohiile Cucuteni (Horlești) și Popești, cu doar un preot, motiv pentru care credem că formau o singură parohie cu 700 de suflete. La Iași erau circa 200 de credincioși, în afară de un mare număr de străini, iar în parohia Huși, 400 de credincioși. În această comunitate din urmă, deja de mult timp „puțini misionari putuseră să trăiască în pace” cu episcopul local, după cum va scrie Rocchi în 1791²⁶². Așadar, în toată misiunea existau 10 parohii cu aproximativ 16.000 de suflete, spre deosebire de ceea ce ne relatează fostul prefect, Cambioli, relatare scrisă la câțiva ani după 1762, când existau circa 10.000 de credincioși. Misiunea crescuse deci în aproximativ douăzeci de ani cu 6.000 de catolici, fapt care se poate explica numai prin nașteri, dat fiind că timpurile erau mai liniștite și comunitățile puteau să aibă o viață destul de normală, nemaifiind constrânse să se refugieze în păduri²⁶³. Putem să ne facem o idee despre creșterea numerică a comunităților doar pe baza nașterilor citind relatarea lui Rocchi din 1792. Vizitând parohiile, prefectul ne spune că în toată misiunea au fost 583 de

²⁵⁹ POPA-LISSEANU G., *Sicules et Roumains. Un procès de desnationalisation*, București 1922, 34, 57. Autorul demonstrează că cei veniți din Transilvania erau maghiarizați cu ajutorul școlii, al bisericii, al armatei și al administrației.

²⁶⁰ CĂLINESCU G., *Alcuni misionari*, 176.

²⁶¹ În 1792, aceasta era unită cu parohia Adjudeni pentru faptul că murise parohul Antonio Polonera: APF, *Fondo di Vienna*, 31, 177.

²⁶² APF, *Fondo di Vienna*, 31, 243.

²⁶³ APF, *Fondo di Vienna*, 31, 115-116.

botezuri, iar morți 251, adică o creștere de 287 de persoane pe an, în timp ce căsătorii se oficiaseră 95 în total²⁶⁴. Dacă acest fapt reflectă o realitate constantă pentru aproximativ două decenii, atunci pentru acest din urmă arc de timp (1770-1790) nu putem să ne gândim la o sosire consistentă de populație din Transilvania. Totuși dacă generalizăm mișcarea demografică a acestei perioade, la sfârșitul secolului al XVII-lea existau circa 300 de catolici, numărul lor urcând la aproximativ 18.000 mii în ultimele patru decenii ale secolului al XVIII-lea, ceea ce reprezintă o creștere demografică cu adevărat impresionantă pentru acele timpuri.

Această varietate de naționalități, de obiceiuri, practici, limbi, rituri, faptul că mulți emigranți erau ignoranți sau indiferenți în cele religioase, în plus, contactul continuu cu moldovenii ortodocși, cu protestanții și calvinii (în special la orașe), îngreunau considerabil apostolatul misionarilor și conducerea prefecturilor. În special autoritățile străine, ecleziastice sau civile, cu pretextul că se îngrijeau de supușii de naționalitatea lor, pretindeau dreptul de a se amesteca în problemele interne ale misiunii. Unii credincioși, incitați de cei interesați, trimiteau scrisori în care acuzau pe misionarii italieni sau protestau împotriva dispozițiilor prefectului, care voia să îndepărteze unele abuzuri și practici contrare religiei²⁶⁵.

Pe de altă parte, *De Propaganda Fide* și *Ordinul* însuși, cu toată bunăvoința lor, nu erau totdeauna în stare să găsească un număr suficient de misionari (de rit armean, ucrainean, greco-catolic) pentru credincioșii de aceste rituri care, după dispozițiile papei Benedict al XIV-lea, trebuiau să-și păstreze ritul lor²⁶⁶. Nici pentru catolicii de rit latin nu era ușor de găsit misionari care să cunoască bine limba poporului și să fie bine pregătiți pentru a înfrunta toate dificultățile apostolatului de aici. Astfel, uneori se găseau și dintre aceia care erau mai puțin demni de vocația lor, sau care, în contact cu dificultățile locului, pierdeau spiritul cu care veniseră și provocau nemulțumiri, chiar și în relațiile cu ceilalți misionari. La Roma, producea destulă mirare relatarea unor fapte și, pe lângă aceasta, Congregația *De Propaganda Fide* trebuia să se intereseze și de veracitatea surselor informatoare ca și de căile pe care soseau informațiile. Dar, cu toate aceste dificultăți interne, găsim dese informații care ne spun că, în satele catolice, viața spirituală era la un nivel mai ridicat în comparație cu celelalte comunități în mijlocul cărora trăiau.

În secolul al XVIII-lea, în Moldova existau catolici cu rădăcini transilvane sau maghiare, puțini autohtoni convertiți la catolicism, secui sosiți de curând, precum și poloni,

²⁶⁴ APF, *Fondo di Vienna*, 31, 177-180, 264.

²⁶⁵ În orașe, existau cazuri de divorț și de căsătorii mixte; prefectul avea facultatea de a dispensa un anumit număr de cazuri, iar pentru alții trebuia să ceară dispensă de la Sfântul Scaun și, dacă dispensa întârzia să vină, adesea căsătoria se celebra în fața ministrului acatolic, cu pericolul ca partea catolică să apostazieze și să-și educe copiii în cealaltă religie. În sate, erau abuzuri cu ocazia hramurilor și a praznicelor. Nu mici erau problemele ridicate de filomaghiari.

²⁶⁶ IORGA N., *Studii și documente*, 132-133; I. NISTOR, *România și Rutenii în Bucovina*, București 1915, 84-89; NISTOR I., *Istoria bisericii din Bucovina*, București 1916, 29 ș.u.

armeni, ucraineni și români transilvăneni, dar aceste trei grupuri din urmă erau de rit oriental. Românii transilvăneni de rit oriental, sosiți în Moldova, neavând preoți de ritul lor, au trecut la ortodoxism. Pentru dînșii, este interesant faptul că a învins ritul oriental în fața comuniunii cu Roma. Aceasta ne spune cât erau de convinși interior de unirea lor cu Biserica Romei, adică foarte puțin. De asemenea, în comunitatea cosmopolită din Iași, spre sfârșitul secolului, apar și catolici de alte naționalități, ca germani și francezi, având ocupații politice, militare, sau negustorești. În total, la sfârșitul acestui secol, numărul catolicilor din Moldova urca la aproximativ 13.000, deși unele statistici indică aproximativ 16.000, dar considerăm că sunt exagerate. Mai rămâne în discuție problema originii etnice a catolicilor „csangok”, și pentru ei, ca și în secolul al XIX-lea (mai puțin în secolul al XVIII-lea), se ciocnesc interese care nu favorizează o soluționare științifică „pacifică” și utilă pentru toți, români și unguri.

3.10 Naționalismul ungar

Unul dintre marile conflicte pe care prefecții, vicarii apostolici și chiar credincioșii trebuiau să-l depășească era șovinismul maghiar, provocat de misionarii și autoritățile Ungariei. În 1776, provincialul Minorilor Conventuali din Transilvania, Roman Jakabfalvy, scria vice-prefectului Iosif Martinotti că misionarii italieni din Moldova erau inutili și incapabili de a munci pentru binele spiritual al credincioșilor, deoarece ei nu cunoșteau limba maghiară²⁶⁷.

Martinotti îi răspunde că „numai o limbă este necesară în Moldova... fără de care nimeni nu poate exercita licit slujirea apostolică în Moldova, când sunt multe sate în care limba ungară este ignorată cu desăvârșire”; în alte sate limba maghiară era vorbită doar de cei veniți de curând din Transilvania și care, în scurt timp, vor învăța moldovenește²⁶⁸.

Faptele ce vor urma vor demonstra că Jakabfalvy și-a schimbat atitudinea la insistențele autorităților civile și bisericești maghiare. Scopul acestei încercări, ca și al celorlalte ce vor urma, era acela de a sustrage misiunea de sub jurisdicția *De Propaganda Fide*, pentru a o pune sub autoritatea ierarhiei maghiare, și apoi de a înlocui misionarii italieni cu preoți și călugări unguri. Pentru a reuși în planurile lor, respectivele autorități se vor servi și de puținii misionari maghiari ce activau în Moldova. Aceștia vor trimite mereu superiorilor lor scrisori pline de acuze la adresa misionarilor italieni. Necunoașterea limbii maghiare din partea acestora era doar un pretext, un motiv care să impresioneze *De Propaganda Fide*, spunându-se că, fără limba maghiară, catolicii își vor pierde credința.

Pe de altă parte, este meritul misionarilor italieni de a fi susținut necesitatea limbii

²⁶⁷ IORGA N., *Studii și documente*, 131, XCII.

²⁶⁸ IORGA N., *Studii și documente*, 121.

române, într-un moment în care prevala în Moldova cultura greacă și slavonă, și doar candidații la preoție învățau puțină română. Cu toată influența culturii occidentale²⁶⁹, nobilimea moldoveană se rușina parcă să vorbească propria limbă și nici nu se interesa de instruirea poporului în această privință. Acest pericol, referindu-ne la catolici, a fost evitat mulțumită misionarilor italieni. Ei au fost primii care au ridicat școli populare în sate și orașe, pentru a-i învăța pe tineri religia și cunoștințele științifice elementare în limba lor. Au scris în limba română, unele din scrierile lor păstrându-se până astăzi²⁷⁰. Vorbind românește și fiind considerați români, catolicii moldoveni, grație și intervențiilor prefectilor și unor misionari, vor obține numeroase drepturi civile și politice, drepturi ce le erau negate de moldovenii ortodocși. Dând faliment tentativele lui Jakabfalvy, zece ani mai târziu, episcopul Transilvaniei, Ignaz Batthyani, trimite o scrisoare papei Pius al VI-lea în care insistă asupra necesității de a fi trimis cler unguresc în Moldova pentru pastorația catolicilor care acum ajunseseră și prin Basarabia și Crimeea și care, spune dânsul, „nu înțeleg altă limbă decât pe cea ungară”. Din această cauză mulți nu erau botezați, mulți nu se spovediseră de 20 de ani și astfel mureau fără sfintele sacramente. Pentru remedierea unor rele așa de mari, el propunea ca, din misiunea Moldovei, „să fie îndepărtați toți Minorii Conventuali italieni, conducerea ei să fie transferată Episcopului Transilvaniei”, dându-i lui titlul de vicar apostolic, pentru a putea trimite preoți cunosători ai limbilor maghiară și valahă în toate locurile în care se găseau catolici²⁷¹.

După ce a examinat cu atenție împreună cu *De Propaganda Fide* starea lucrurilor și propunerea episcopului, în ianuarie 1788, Pius al VI-lea îi va răspunde clar și decis că era rău informat asupra catolicilor din Moldova. Misiunea era ridicată pentru autohtoni și fusese încredințată Minorilor Conventuali din 1625, iar ei au lucrat și continuă să muncească foarte bine, după cum dă mărturie credința catolică plantată în aceste regiuni și marea biserică din Iași, binecuvântată recent de prefect. În privința mirului, când episcopul sau coadiutorul lui sunt împiedicați, se dă indult prefectului pentru a administra acest sacrament. *De Propaganda Fide* a trimis misionari care cunosc limba poporului și, dacă era necesar să mărească numărul lor, mai ales al celor de limbă maghiară și polonă, trebuia să știe că *Propaganda* se gândise deja la aceasta și i-a încredințat prefectului misiunea de a alege misionari franciscani din Polonia, iar primatul Ungariei trebuia să trimită în Moldova doi misionari unguri. Pe lângă aceasta, Congregația se ocupa, împreună cu prefectul apostolic, de catolicii din Basarabia care fac parte din Moldova și, în concluzie, lucrurile pot fi lăsate așa cum au fost stabilite de atâta timp²⁷².

²⁶⁹ XENOPOL D.A., *Istoria Românilor*, 10, 166-303; IORGA N., *Istoria Românilor*, 8, București 1938, 12 ș.u.

²⁷⁰ Cf. DUMEA E., *Scrieri și presă catolică românească la est de Carpați* (manuscris), 1-72.

²⁷¹ IORGA N., *Studii și documente*, 138.

²⁷² PACURARIU M., „Încercările de propagandă romano-catolică în Țara Românească în secolul XIX”, în *Studii teologice*, 10(1958), 432. Autorul afirmă în mod eronat că misionarii, în majoritate, erau maghiari; rareori numărul lor a trecut de 6 și 7.

În perioada în care papa Pius al VI-lea îi scria lui Batthyani, seseau în Moldova doi misionari unguri: Serafim Bialis și Toma Possoni. Pe acesta din urmă, prefectul îl va trimite la Grozești, unde va scandaliza poporul cu viața lui incorectă, pentru care fapt prefectul îl va exclude din misiune, cu toată opoziția lui Batthyani. Conflictul naționalismului maghiar va dura până în zilele noastre, tulburând de multe ori bunul mers al misiunii.

3.11 Protectoratul și incertitudinile lui

Puterile limitrofe, respectiv Rusia, Polonia și Austro-Ungaria, se interesau prea puțin de viața misionarilor și a catolicilor din Moldova. Singur, regele Poloniei, în special după pacea de la Karlowitz (ianuarie 1699) cu Turcia, ia sub protecția sa biserica catolică din Principate și obține de la Poartă unele favoruri în favoarea sa, interesându-se de episcopul de Bacău prin prezentarea la Roma a candidatului, atunci când scaunul episcopal rămânea vacant²⁷³.

Cu toate că scaunul episcopal a fost mutat pentru o scurtă perioadă la Snyatin, Polonia nu s-a îngrijit de misiune, aceasta și din motivul că era slăbită în urma războiului cu turcii. Puterea protectoare era aproape nulă; un exemplu este incendierea bisericii din Iași, în 1775, de către cazaci, urmând imediat maltratarea misionarilor. Atunci, un misionar, încă necunoscut nouă, obține de la regele Poloniei o scrisoare către țarina Ecaterina a II-a, în care se cere ca ea să primească protectoratul catolicilor moldoveni, cerere pe care țarina o acceptă și-i poruncește consulului general rus din Iași să apere misiunea. Direcția pe care o luaseră misionarii era destul de promițătoare, dacă ținem cont de avantajele pe care le aveau catolicii din aceste regiuni, după pacea de la Kutschiuk-Kainarghi (1774). Rusia obține dreptul de protectorat asupra creștinilor din Balcani; tot ea determină pe agenții ei din Constantinopol să asculte plângerilor românilor și tot ea se consideră moștenitoarea Poloniei în protectoratul catolicilor moldoveni și în numirea episcopului de Bacău. În realitate, toate puterile se ocupau de acești catolici mai mult din interese politice decât religioase, așa cum am mai afirmat.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea în Valahia existau patru convente la Câmpulung, Târgoviște, Râmnic și București, așa cum rezultă dintr-un raport pe care superiorul provinciei Bulgariei și Valahiei trebuia să-l prezinte la Capitlul General al franciscanilor observanți din anul 1773.²⁷⁴ În congresul de la Iași din ianuarie 1792, pr. Fedel Rocchi, viitor prefect al misiunii din Moldova, va susține cauza catolicilor și va încerca să convingă diplomații de la Viena și Berlin să apere mai ales preoții care sufereau mult. Prefectul misiunii, Rocchi, face cunoscut Congregației *De Propaganda Fide* că cea mai bună și

²⁷³ XENOPOL D.A., *Istoria românilor*, 8, 37-49.

²⁷⁴ IORGA, N., *o. c.*, 309-310, n. 81

eficace protecție vine din partea Rusiei; îl vedem astfel pe principele Potemkin, comandantul general al armatei ruse din Moldova, contribuind în mare măsură la construirea bisericii din Iași. Luând cunoștință de acest fapt, papa Pius al VI-lea își exprimă speranța că, la viitorul congres, Rusia va deveni protectoarea *de jure* a catolicilor, ceea ce s-a întâmplat la congresul de pace din 1792, la care Poarta otomană recunoaște protectoratul Rusiei nu numai asupra catolicilor, ci asupra tuturor creștinilor în general²⁷⁵. În realitate, protecția rusească nu va fi *de jure*, ci *de facto*, totul depinzând de avantajele pe care i le vor oferi diferitele situații în care se va afla Moldova. Această protecție displăcea Austriei, care va încerca să plaseze misiunea sub protectoratul ei. Și, în parte, va reuși, fie pentru că Rusia nu se va opune formal, văzând că avantajele pe care le urmărea le putea obține fără obligațiile protectoratului, fie datorită evenimentelor politice care facilitau activitatea agenților austrieci la Iași, agenți care-și găseau un sprijin în însăși principii locale și în ambientul cultural al Iașului, care se forma sub influența Occidentului²⁷⁶.

În 1743 a fost dat episcopului de Nicopole și titlul de Administrator apostolic al Valahiei, cu obligația de a ține mereu în dieceză un vicar general care să posede toate facultățile necesare când episcopul nu putea să fie rezident.²⁷⁷ Așadar atât Mons. Paul Dovanlia (1777-1804) cât și următorii episcopi pasioniști până la 1883 au avut o dublă funcție: pe cea de episcopi de Nicopole – Bulgaria de nord – și pe cea de administratori apostolici ai Valahiei. La sfârșitul secolului al XVII-lea, turcii au devastat Biserica din Bulgaria iar misionarii, arhiepiscopul de Sofia și episcopul de Nicopole s-au refugiat în Valahia sau în Transilvania sub protecția principelui valah sau al Austriei. Eforturile congregației *De Propaganda Fide* la începutul secolului al XVIII-lea de a relua activitatea misionară în Bulgaria în favoarea catolicilor care rămași fără îngrijire spirituală s-au reîntors la vechile lor abuzuri, vor întâmpina o serie de greutăți în special din partea Patriarhului ortodox de Constantinopol și a Mitropolitului ortodox de Filippoli. Datorită acestor opoziții la Sofia și Filippoli vor fi numiți doar administratori apostolici, rămânând doar titlul de episcop de Nicopole. Însă episcopul găsea în Valahia mai multă siguranță, ba mai mult, diferite sate din Valahia erau alcătuite din bulgari catolici care își vor mări numărul în timpul secolului al XVIII-lea și în prima parte a secolului al XIX-lea. Astfel că în 1782, Mons. Dovanlia își mută reședința la București. Consacrarea preotului bulgar, Paul Dovanlia din anul 1777 încheie perioada de scaun episcopal vacant de Nicopolis ad Hystrum. În anul 1781 Mons. Dovanlia primește în misiune misionarii pasioniști și pune problema austriecilor care mâncau carne sâmbăta, nu sărbătoreau trei zile de Paști, Rusalii și Crăciun și nici ziua dinaintea sărbătorii Nașterii Sf. Ioan Botezătorul (24 iunie), celebrau

²⁷⁵ XENOPOL D.A., *Istoria Românilor*, 9, 217-218.

²⁷⁶ XENOPOL D.A., *Istoria Românilor*, 10, 166 ș.u.

²⁷⁷ GEORGINI, F., *I passionisti nella chiesa di Bulgaria*, Curia Generale Passionisti, Roma 1998, 13.

căsătorii mixte contravenind astfel legilor impuse de Biserica Romană²⁷⁸. Episcopul Paul Dovanlia moare la București în anul 1804, fiind înmormântat în biserica Bărăției, ce devenise acum, biserică catedrală a episcopiei Nicopole ad Hystrum.²⁷⁹

4. Scaunul vacant al Episcopiei de Bacău (1789-1808)

În 1789, moare ultimul episcop propus de regele polonez, iar războaiele lui Napoleon I, care încep în această perioadă, vor zgudui adânc Europa și tot ele vor constitui cauza principală a acestui scaun vacant.

4.1 Prefectul apostolic Mihai Sassano

Pe timpul lui Sassano, liniștea misiunii este tulburată de ex-misionarul Vicențiu Gatt, care acum se găsea la Viena, alături de Martin Vignoli, plecat și el din Moldova. Gatt socotea umilitor faptul de a se întoarce în Moldova ca simplu misionar. Punând înainte unele fapte meritorii, el a dat de înțeles împăratului austriac și Congregației *De Propaganda Fide* că ar voi o recompensă. Astfel, capătă unele recomandări cu care îl determină pe papa Pius al VI-lea să accepte ca după terminarea mandatului trienal al lui Sassano, să-l numească pe el prefect al misiunii Moldovei; până atunci, i s-a recomandat să se întoarcă ca simplu misionar. Gatt este nemulțumit de această soluție și-i explică cardinalului Borgia că, dacă va veni acum în Moldova, va avea unele neplăceri din partea lui Sassano. Fiind constrâns să plece, Gatt i se adresează direct împăratului Austriei și, printr-un oarecare marchiz Ghislieri, ajunge, cu autoritatea papei Pius al VI-lea, să fie numit prefect în 1799, fără ca Sassano să știe ceva. La începutul acestui an, el își face obișnuita vizită canonică, iar în relatarea sa din 25 martie ne oferă unele informații prețioase despre situația Bisericii locale.

Dieceza avea aproximativ 14.000 de catolici, împărțiți în nouă parohii. Printre ei, erau mulți armeni și ruteni, care la început se fixaseră în jurul Botoșanilor. Acum era dificilă îngrijirea lor sufletească, neexistând nici un preot de limba și ritul lor. Misionarii italieni stăteau la reședința lor, purtau rasa călugărească, vorbeau limbile română, maghiară și polonă și trăiau din darurile credincioșilor, nepracticând nici un fel de comerț. Își îndeplineau datoriile cu sârguință, erau apreciați de toți, iar prin eforturile lor reușeau să convertească mulți protestanți. Catehismul, mai ales în filiale, era predat de dascăli. Multe abuzuri fuseseră dezrădăcinate, mai ales din cele care se întâmplau la praznice, la adunările

²⁷⁸ PALL, F., *Les consuls des puissances étrangères et le clergé catholique en Valahia au début du XIX siècle, extrait des Melanges de l'Ecole, Roumanie en France, XV, 1939-1940*, București 1940, 11.

²⁷⁹ GABOR, I., *Ierarhia catolică București*, (manuscris), Frumoasa 1976, 78.

nocturne ale tinerilor și tinerelor; divorțul și concubinajul scăzuseră și ele în orașele în care erau mulți germani, polonezi și unguri dezertori, urmăriți deseori de autorități.

4.2 Prefectul apostolic Vincențiu Gatt

Aflând de numirea lui Gatt, Sassano îi scrie mai multe scrisori, la care nu primește nici un răspuns și, din această cauză devine prevăzător și chiar bănuitor, ceea ce îl va pune în relații nu prea bune cu noul prefect. Acesta întârzia prin Transilvania, deoarece în Moldova bântuia ciurma și, doar la sfârșitul verii, se întâlnește cu Sassano la Tămășeni.

Relațiile lui Gatt cu vechiul prefect și cu misionarii vor fi încordate încă de la început. Sassano cere să plece în Italia și, printre motivele pe care le aduce, amintim: Gatt și-a început activitatea prin a dojeni misionarii și prin a-i schimba dintr-un loc în altul; voia să aducă cinci misionari unguri; pe cei italieni nu-i numea misionari, ci cooperatori; îngăduise abuzurile ce se făceau cu ocazia praznicelor și a bâlciurilor. Multe din acuze le credem puțin exagerate. Însă, ceea ce rămâne adevărat este faptul că noul prefect era intransigent și puțin cunoscut de popor și de misionari, cu care nu obișnuia să se consulte. Printre altele, el a destituit din funcție pe organistul german din Iași, ceea ce a nemulțumit pe agentul austriac Schilling, care a început să-l discrediteze și să nu-i mai dea nici un ajutor în munca de organizare și conducere a misiunii. Relatarea sa din anul 1800 prezintă o creștere vertiginoasă a numărului catolicilor:

Grozești:	222 familii cu	1114 suflete;
Fărăoani:	333 familii cu	1544 suflete;
Clesia:	400 familii cu	1448 suflete;
Valea Seacă:	200 familii cu	1148 suflete;
Călugăra:	539 familii cu	2347 suflete;
Tămășeni:	486 familii cu	1807 suflete;
Hălăucești:	453 familii cu	1499 suflete;
Janasachi:	126 familii cu	653 suflete;

Sunt amintite și localitățile Săbăoani și Talpa, fără a se reda numărul catolicilor²⁸⁰. În părțile Romanului, sunt menționate 16 sate locuite de „ungureni”²⁸¹: Săbăoani, Chiriești, Tetscani, Ciorana, Segna, Burianești, Tămășeni, Adjudeni, Răchiteni, Căcăceni, Rotunda, Bohonca, Maxinești, Oțeleni²⁸².

²⁸⁰ IORGA N., *Studii și documente*, 2, 104.

²⁸¹ Vezi nota anterioară din lucrare despre „ungureni”.

²⁸² IORGA N., *Studii și documente*, 108.

4.3 Prefectul apostolic Dominic Brocani

Neșansa lui Gatt a fost și faptul că prefectul Congregației a primit alte informații imparțiale și, deoarece nu cunoștea starea reală a misiunii și nici nu avea probe suficiente pentru apărarea acuzatului, a decis să-l mute, iar în locul lui să-l numească, în 1801, ca vice-prefect, pe părintele Brocani, paroh în localitatea Luizi-Călugăra. Ceea ce l-a determinat, în primul rând, pe prefectul Congregației, Gerdil, să-l schimbe pe Gatt, a fost amenințarea filoungurilor din Săbăoani și Tămășeni că se vor reboteza și vor trece la ortodoxie, supunându-se episcopului de Roman; aceasta urma să se întâmple, spuneau ei, dacă nu-l schimbă pe Gatt. În revolta lor, ei erau susținuți din umbră de preotul maghiar Ștefan Botskor. Vizita canonică pe care o face noul numit nu aduce nimic nou. El ne relatează aceeași stare de mai înainte: lipsa de preoți, greutatea de a stârpi complet unele superstiții și împiedicarea căsătoriilor mixte, etc. Deoarece misiunea mergea relativ bine, iar Brocani era în relații bune cu autoritățile civile locale, în 1803, Congregația l-a numit prefect al misiunii *ad beneplacitum S. Congregationis*. Nu mult după numirea lui, misionarul Angelo Cantone, revenit în misiune cu speranța că va ajunge în posturi înalte, începe să discrediteze, în fața Propagandei, atât pe prefect cât și pe misionarii despre care credea că au posibilități de avansare. Acuzele au început să fie cercetate de nunțul Severoli din Viena care, la rândul său, a cerut informații episcopului de Nicopole (cu sediul la București), Paul Davanlia, și consulului Sumerer. Ambii au dat relatări foarte bune despre Brocani; aceleași informații le-a dat și agentul austriac Timoni, din Iași. În final, toate autoritățile centrale rămaseră mulțumite de cele aflate și se convinseseră de denigrările lui Cantone și de intențiile lui.

Din scrisorile misionarilor, din relatările prefectilor și răspunsurile Propagandei, deducem că erau necesare unele reforme (acestea, bineînțeles, nu numai pentru timpul când conducea preotul Brocani) și, pentru a putea fi realizate, nu era suficientă numai autoritatea prefectilor. La 27 mai 1803, Brocani a convocat la Fărăoani pe toți clericii, pentru a discuta și rezolva probleme importante: căsătoriile mixte, bâlciurile, praznicele după înmormântare, pastorația armenilor, a rutenilor și uniților și schimbarea taxelor stolare²⁸³. Pe lângă aceasta, s-a introdus recitarea rugăciunilor de dimineață în biserică, duminica și în zilele de sărbătoare, tradiție care s-a păstrat până astăzi²⁸⁴. Tot Brocani a fost cel care a tradus în

²⁸³ TOCĂNEL P., *Storia della chiesa cattolica in Romania*, 1, Padova 1960, 58-62.

²⁸⁴ Preci da recitarsi ai Vesperi, e prima della Messa Parrocchiale in tutte le Feste di precetto in ogni Chiesa della Missioni Apostoliche di Moldavia. A seconda dal Decreto dei Mondignor Domenico Karwicieski Min. Conv. Vescovo di Bakow; confermato dal RP Pref. Dom.co Brocani con sua circolari dei 15 giugno 1804. C. TAGLIAVINI, „Alcuni manoscritti rumeni sconosciuti di missionari cattolici italiani in Moldavia (sec. XVIII)”, în *Studi rumeni*, 4(1929-1930), 49.

românește și în ungurește broșura părintelui Pianzola, „Rezumat al doctrinei creștine”, și aceasta pentru ca poporul să poată învăța ușor formulele absolut necesare din doctrina creștină.

4.4 Prefectul apostolic Alois Landi

În 1806, Brocani cere să fie eliberat din funcție, cerere care i se aprobă, fiind numit în locul său Landi, care activa de 13 ani ca misionar în Moldova, timp în care clădise multe biserici. Acesta, după vizita canonică din 1807, fără nici o formalitate, schimbă vechea organizare a parohiilor, având în vedere apropierea dintre ele. În urma acestei sistematizări, apar următoarele parohii: Călugăra (paroh Bonaventura Berardi), Răchiteni (Ludovic Scarpati), Tămășeni (Angelo Cantone), Săbăoani (Dominic Brocani), Grozești (Iosif Colonna), Hălăucești (Francisc Barattani), Huși (Francisc Longhi), Fărăoani-Cleja (Alois Maffei).

Această distribuire a provocat nemulțumiri la Roma, deoarece era rezervată *Congregației* dreptul de a organiza teritoriul, cu excepția cazului în care limitele parohiilor nu erau clare, bine stabilite. Landi răspunde Congregației că hotarele parohiilor erau foarte mobile și că, la fixarea lor provizorie, trebuia să se țină seama de următoarele: instabilitatea domiciliului pentru numeroși credincioși, posibilitatea de a găsi un popor mai numeros și mai compact, starea căilor de acces, avantajele și primejdiile pe care le ofereau drumurile de atunci, etc.

Parohii s-au adunat în grupuri când și unde au putut, pentru a hotărî dacă această împărțire era bună și singura metodă de îmbunătățire asupra căreia cu toții au fost de acord era cea a măririi numărului misionarilor.

În domeniul pastorației, amintim botezarea copiilor din părinți luterani sau calvini de către preotul catolic. A fost permis acest lucru deoarece toți aceștia, venind din Transilvania, nu erau urmași decât rareori de pastorul lor. Sub prefectura lui Landi, ca și sub cea a lui Brocani, n-au lipsit intrigile și calomniile și, ceea ce era mai rău era faptul că acestea au pornit de la unii clerici, dornici de mărire și putere. Intrigantul ungar Ștefan Boskor și fostul misionar Francisc Barbieri sunt două exemple triste, printre altele. În esență, demersurile lor rușinoase au aceeași evoluție: calomniază pe conducător și misionar, dând de înțeles apoi forurilor superioare că ei ar fi mai capabili în conducere.

4.5 Protectoratul

Problema s-a pus în formă juridică, după cum s-a văzut, pe timpul prefecturii lui Rocchi

însă, din cauza timpurilor agitate, aceasta a rămas nerezolvată. Puterile în drept erau acum Rusia și Austria. Activitatea Rusiei se mărginea la ceea ce făcea consulul rusesc de la Iași, însă acesta nu făcea prea multe. Austria i-ar fi putut ajuta mult pe catolici, dar de când cu răpirea Bucovinei, ea devenise de nesuportat în ochii moldovenilor. Problema era dificilă.

În 1804 Rusia închisese nunțiatura din Sankt Petersburg și ca atare, de la ea nu se mai putea aștepta nimic. Mai rămăsese Austria și Franța, dar acestea căutau avantaje politice. Franța avea protectoratul catolicilor din Imperiul Otoman și nu se voia acum decât o înglobare explicită a Moldovei în acest protectorat. Pe de altă parte, nici prefectura misiunii și nici *De Propaganda Fide* nu erau decise în privința protectoratului ce ar fi fost cel mai potrivit să-l aleagă. La Iași, consulii fiecărei puteri își disputau întâietatea. Austriecii își arogau dreptul de putere protectoare, deoarece, prin împărțirea Poloniei din 1795 (a treia împărțire), le-ar reveni lor acest drept, mai ales că aici erau mulți austrieci, iar Moldova era mai aproape de Austria decât de Franța, putând astfel beneficia mai ușor de ajutoare materiale. Pe de altă parte, Talleyrand, care era atunci ministru de externe, însărcinase pe consulul Reinhard să-i facă o expunere a beneficiilor și dezavantajelor ce ar rezulta din urma protectoratului francez. Reinhard i-a răspuns ministrului său că, de pe urma celor aproximativ 20.000 de catolici, nu se poate avea nici un beneficiu. În plus, ei mai sufereau și din cauza zelului exagerat al mitropolitului Veniamin Costache. Puterile centrale așteptau decizia Romei. În septembrie 1806, Landi primește instrucțiunile în privința protectoratului, iar acestea, spre nemulțumirea puterilor centrale, îi ceru prefectului apostolic să nu accepte protectoratul nici unei țări, ceea ce s-a și realizat²⁸⁵.

4.6 Episcopul Bonaventura Carenzi (1808-1814)

Revenirea unui episcop la Bacău a pornit de la ideea preotului Landi. El susținea că un număr de aproape 24.000 de catolici, cu 20 de biserici și 12 preoți, trebuie să aibă un episcop. La aceste motive de ordin religios se adăuga și unul politic. În viitoarea pace ce va pune capăt ostilităților dintre Turcia și Rusia se prevedea că aceasta din urmă va deveni protectoarea catolicilor moldoveni, iar atunci prezența episcopului trebuia să fie deja o realitate, pentru ca nu cumva încercarea de restaurare a scaunului episcopal să întâmpine greutăți. Sfântul Scaun, intuind evoluția lucrurilor, a decis să acționeze de unul singur. Nunțiul de Viena, Severoli, credea că este mai recomandat să fie numită persoana desemnată de episcopul Transilvaniei, și anume decanul de Bucovina, prin aceasta urmărindu-se o anexare camuflată a Moldovei la episcopia Transilvaniei, prin decanatul Bucovinei. Planul nunțiului a fost criticat la Roma de către Berardi, care a arătat

²⁸⁵ TOCĂNEL P., *Storia della chiesa cattolica in Romania*, II, Edizioni Messaggero, Padova 1965, 76-82.

Congregației toate dezavantajele care ar rezulta dintr-o asemenea numire.

Cu asentimentul Congregației, pentru prima dată în istoria misiunii franciscanilor din Moldova, ordinul propune, fără alți intermediari, direct Scaunului apostolic pe candidatul său, Bonaventura Carenzi. El nu a putut veni imediat pe teritoriul misiunii din cauza campaniei napoleoniene împotriva rușilor. Astfel, întreaga grijă a diecezei rămâne în mâinile prefectului Landi, care-i relatează episcopului său starea diecezei, comunicându-i, printre altele, atitudinea favorabilă a mitropolitului Bănulescu. Landi cumpăraseră un loc pentru cimitir în Păcurari și începuse aici construirea unei biserici. Modul său de a acționa pricinuia adesea critici (de multe ori injuste) printre ceilalți misionari, critici care îl descurajaseră, făcându-l să ceară insistent eliberarea din funcție. În 3 ianuarie 1812 cererea i se aprobă fiind astfel înlocuit cu pr. Bonaventura Berardi. La câteva zile după aceasta, B. Berardi a avut surpriza să afle că Landi și-a rezervat jurisdicția de vicar general al episcopului de Bacău, iar conflictul a început să devină acut când a fost vorba de sfințirea bisericii din Păcurari (cartier al Iașului), pe care voia să o sfințească Landi pe motiv că el o construise. Noul prefect îl suportă și acum, dar când află că trimite scrisori pastorale și dă directive preoților, atunci îl acuză în public de uzurpare a drepturilor ce i se cuveneau. Conflictul ajunge la cunoștința Congregației *De Propaganda Fide*, care îi suspendă explicit orice drept ce aparținuse funcției fostului prefect, promovându-l însă ulterior în funcția de prefect al misiunii din Constantinopol.

În anul 1812, prin pacea de la București, Moldova rămânea sub dominația turcă iar Basarabia intră între granițele Imperiului țarist. Pierderea acestui grânar al Moldovei a scumpit mult viața moldovenilor. Consulul rus Pini, un bun catolic, a dat asigurări că toți catolicii rămași în Basarabia vor fi îngrijiți spiritual de arhiepiscopul de Mohilev. Un alt necaz i-a fost creat prefectului Berardi de revenirea ex-misionarului pr. Ioan Barbieri. Acesta, pe lângă multele intrigi și scandaluri pe care le-a iscat, a furat multe copii din arhiva misiunii și mai ales manuscrise vechi. Pr. Berardi, intervenind la *Propaganda Fide* îl va conștânge pe pr. Barbieri să se întoarcă în Italia, lucru ce se va realiza la sfârșitul lui mai 1814, când intrigatorul preot va pleca spre Constantinopol.

4.7 Episcopul Bonaventura Berardi (1815-1818)

Monseniorul Carenzi nu mai sosea în Moldova din motive cunoscute doar în parte. Situația politică defavorabilă, ca și vârsta lui înaintată, vor duce la renunțarea de bună voie la scaunul episcopal de Bacău, lăsând astfel cale liberă pentru numirea altuia. În septembrie 1814 el renunță, iar în primăvara anului următor, Congregația *De Propaganda Fide* îl numește pe pr. Bonaventura Berardi, care din fericire avea o bogată experiență locală și era înzestrat cu multe calități necesare pentru o bună conducere în acele vremuri, în care

începeau să se schimbe multe din valorile anterioare ale Europei. Pr. B. Berardi a fost primit cu plăcere în cercurile civile locale, și, doar mai târziu, instigatorii puși de Veniamin Costache, dușman deschis al catolicilor, îl vor scoate din Moldova. El voia să fie sfințit la Viena de către nunțul Severoli, însă, momentan, îl rețineau în țară unele probleme administrative, printre care fixarea limitelor posesiunii reședinței pe strada ce desparte biserica catolică de mănăstirea Trei Ierarhi, limitele juridice între episcop și prefectul misiunii. Îl mai reținea carantina vamală, impusă în urma ciumei ce bântuia prin Europa.

După ce a găsit bani la un binefăcător, a plecat spre Viena, unde va fi sfințit în februarie 1816; în Moldova rămăsese locuitor pr. Alois Landi. Opoziția ortodoxă față de un episcop local cu sediul la Bacău începuse să crească, luând proporții fără precedent. Un rol important l-a avut mitropolitul Veniamin, însă, nu toată vina este a lui. Factorul politic nu trebuie deloc neglijat. După răpirea Bucovinei, austriecii au căutat să rupă orice legături cu Moldova. Ei au închis vămile și drumurile comerciale, iar apoi s-au amestecat și în problemele bisericești. Exemplu ne stă însuși Iosif al II-lea, care, în 1781, declară exemptă episcopia Rădăuților și mută centrul la Cernăuți, capitala Bucovinei, încetând astfel jurisdicția mitropoliei Moldovei asupra acesteia. Legile care au urmat au fost din ce în ce mai grele pentru ortodocși. Mulți călugări au fugit în Moldova liberă aducând cu dâșii ura pentru catolicismul care stătea sub asemenea auspicii. Cu toate insistențele consulului austriac Raab, domnitorul, influențat de clerul ortodox și de ceilalți membri ai divanului, nu acceptă în nici un fel prezența episcopului de Bacău. În decembrie 1815 divanul domnesc răspunde în linii generale, aducând următoarele argumente contra instalării episcopului catolic, cu titlul de Bacău: nu a existat nici un episcop catolic care să aibă reședința stabilă în vreun oraș al Moldovei și, nici mai târziu, cronicile locale nu vorbesc de un asemenea episcop; cei care veneau erau considerați și se considerau ca simpli oaspeți; episcopul de Bacău nu putea purta acest titlu, căci orașul aparținea episcopului ortodox de Roman și, chiar de-ar fi încercat să locuiască la Bacău, nu ar fi avut mijloace de existență.

Sosind la Viena, Berardi află de atitudinea divanului ortodox moldovean și își dă seama că trebuie să trimită urgent la Iași un răspuns bine documentat iar acesta trebuie să ajungă înainte de a se pronunța Cancelaria otomană, deoarece ulterior cu greu se va putea revoca firmanul turcesc. Între atâtea greutăți plana o întrebare: care era cauza principală a acestei opoziții? De unde trebuia început pentru a se ameliora situația? După discuții prelungite, s-a ajuns la concluzia că ceea ce șoca mai mult era titlul „episcop de Bacău”, titlu pe care voia să-l poarte episcopul Berardi. Nu se luă totuși decizia de a se renunța la el, ci se găsi o altă soluție: internunțul de Constantinopol, Fanton, care trebuia să obțină cât mai repede firman turcesc pentru statutul de episcop de Bacău, fără să se țină seamă de raportul dat de divan. Deoarece acest raport ajunsese la cunoștința Porții, raport ratificat de Poartă cu câteva zile înainte de consacrarea lui Berardi, curtea din Viena, împreună cu episcopul, întocmire un scurt istoric al catolicismului din Moldova, demonstrând prin acte și mărturii istorice

autenticitatea și vechimea episcopatului catolic moldovean. Situația nu se îmbunătățește nici după sfințirea lui Berardi, în 25 februarie 1816. De la Constantinopol nu venea nici un răspuns, iar în Moldova persista aceeași atitudine ostilă. Episcopul Berardi scrisese consulului Raab ca să ceară principelui Scarlat Callimachi permisiunea de a se întoarce în Moldova, unde era atât de nevoie de el. Principele îi răspunse că-l acceptă ca simplu vizitator apostolic și, deci, va sta atât timp cât va fi necesar pentru rezolvarea problemelor celor mai urgente. Raab acceptă această soluție, însă pr. Berardi și Severoli nu au fost de acord cu propunerea domnitorului; a venit vara și lucrurile au rămas neclarificate. În acest timp, în Moldova s-a iscat un conflict de jurisdicție, în urma căruia Landi a fost transferat la Constantinopol, încredințând preotului Brocani administrarea prefecturii. La începutul lui august 1816, pr. B. Berardi și curtea din Viena au aflat că Poarta, influențată de Divan, nu intenționa să revoce firmanul dat. În această situație, i se propunea lui Berardi întoarcerea forțată în Moldova, acceptând orice risc, comportându-se aici ca simplu misionar. Aflând aceasta, Callimachi scrie nunțului Severoli, dându-i de înțeles că nu-i poate acorda protecție noului venit atât timp cât Poarta nu-și revocă firmanul. Pr. Berardi se întoarce fără a anunța vreo oficialitate locală. Ajuns la Iași, consulul Raab își pune în joc toată diplomația și energia pentru a-l face acceptat de autorități. De abia în Săptămâna Mare a anului 1817, cu greu, domnitorul i-a dat o simplă recomandare particulară către ispravnicii ținuturilor, fiind numit „episcop al catolicilor din Moldova, superior al Bisericii Catolice din Iași”²⁸⁶.

În decembrie 1816, vine la Iași preotul Emeric Doénes, care deschide la reședința misiunii o școală catolică pentru copii. Aici se învață catehismul și scrierea în limba moldovenească și, în cele din urmă, cele două limbi străine, germana și maghiara. Școala a început apoi să fie frecventată și de copiii protestanților, întreg învățământul fiind gratuit.

În vara anului 1817 episcopul Berardi își începu vizita canonică pe care intenționa să o prelungească cât mai mult posibil, ca să aibă motiv de a mai rămâne în țară. Peste tot, episcopul a fost bine primit; toți erau mândri, văzând, în sfârșit, și un episcop de alt neam.

În iarna aceluiași an, a murit la Săbăoani de febră tifoidă parohul Andrei del Chiari, după ce muncise aici 6 ani. După începutul lunii martie, Berardi își reia vizita canonică pe care o întrerupsese curând din cauza unor dureri puternice la cap și a temperaturii ridicate; își dă seama că a contractat și el aceeași boală de care murise Chiari. Va muri la 20 aprilie 1818 și este înmormântat în biserica locului²⁸⁷.

A fost ultimul episcop cu titlul de Bacău și, deși vor mai veni arhierii care vor păstori turma, nici unul nu va mai purta acest titlu, care a iscat atâtea critici și opoziții înverșunate. La cele expuse, redăm câteva concluzii:

Protecția regatului polonez față de episcopia Bacăului nu a reușit să-i facă pe catolicii moldoveni dependenți de Polonia, iar aceasta din diferite motive evidențiate deja:

²⁸⁶ IORGA N., *Studii și documente*, 198.

²⁸⁷ TOCĂNEL P., *Storia della chiesa cattolica in Romania*, 128-165.

- a) episcopii n-au stat pe teritoriul misiunii;
- b) instituirea prefecturii apostolice, în 1623, a asigurat o supraveghere permanentă din partea *Congregației De Propaganda Fide*;
- c) neînțelegerile dintre franciscani și iezuiți s-au încheiat parțial cu victoria primilor în defavoarea iezuiților, susținuți de Polonia.

Catolicii secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea sunt, în mare parte, emigranți veniți din Transilvania și Polonia, în căutarea unei vieți mai bune. Ei erau de rituri diferite, predominând categoric romano-catolicii. Organizarea diecezei a pus capăt, încetul cu încetul, izolării parohiilor, care vor cunoaște un continuu progres numeric și spiritual. Moldova catolică apare tot mai mult legată de lumea latină. Italia catolică face din frații franciscani predicatori zeloși și apărători ai graiului și culturii latine străbune, chiar dacă vor activa într-o masă de oameni influențați și formați în cultura și spiritualitatea bizantină și slavonă²⁸⁸. În ciuda diversităților lingvistice și confesionale, următoarea perioadă istorică va cunoaște ample dezvoltări spirituale și intelectuale, reflectate în viața culturală comună.

4.8 Viața misiunii.

Misionarii erau profund întristați din cauza veștilor rele pe care le transmiteau la superiorii lor vagabonzi și impostorii, care colindau Moldova în căutarea de funcții înalte, bani și onoruri. Lipsea din misiune episcopul titular care să-i liniștească. Reamintim că, pe lângă inconvenientele sociale pe care le-a adus răpirea Basarabiei, pe plan religios aceasta a atras pierderea multor comunități catolice. Atunci a izbucnit și o ciumă care a secerat mii de vieți. În urma tuturor acestor neazuri s-au înmulțit hoții de drumul mare, căzându-le pradă, printre mulți alții, parohul de Valea Seacă, Remegius Silvestri²⁸⁹. Greutățile din pastorație erau tot cele de mai înainte: nași necatolici la botez, întâlniri nocturne ale tineretului, căsătorii mixte. Pe plan social, prefectul Berardi a dat o dispoziție cât se poate de bună pentru acele timpuri. Era vorba de acei copii rămași de mici fără tată și care, de multe ori, ajungeau pe drumuri, chiar dacă mama lor se recăsătorea. El prescrie ca la moartea soțului, parohul să facă inventarul bunurilor casei, iar partea copiilor să o transforme în bani pe care să-i depună la reședința misiunii cu 6 lei dobândă pe an, iar când copiii vor ajunge să se căsătorească, să li se dea tot ce li se cuvine.

Moldova va simți apoi o altă rană produsă în sânul ei datorată sustragerii unui nou teritoriu, cel al Basarabiei produs în 1812, ca urmare a războiului ruso-turc izbucnit în 1809.

²⁸⁸ BUCUR T., *Biserica catolică din Moldova de la începuturile ei la constituirea episcopiei de Iași* (manuscris), 1984, 150.

²⁸⁹ IORGA N., *Studii și documente*, 165.

Aceste două mari pierderi teritoriale vor duce la periclitarea situației economice, politice și sociale a Principatelor. În acest secol, idealurile de veacuri ale românilor – moldoveni și valahi - ca unirea și independența, capătă contur din ce în ce mai multor în mintea lor. Astfel că aceste două idealuri majore se regăsesc printre țelurile revoluției de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu. Însă odată cu înfrângerea ei vor fi înfrânte pentru puțin timp și idealurile românilor. Vor izbucni din nou în 1848, când dorința de unitate și independență îi aduce împreună pe cei ce gândesc și simt românește. Unsprezece ani mai târziu, în anul 1859, se va concretiza unul din visele seculare ale poporului român, cel al unirii prin dubla alegere la Iași – 17 ianuarie – și București – 24 ianuarie, a unui singur domnitor în persoana lui Alexandru Ioan Cuza. Parcurgând istoria cu repeziciune, alt episod marcant a fost anul 1866, când la 11 februarie, în urma unei lovituri de stat, domnitorul Al.I.Cuza este silit să abdice și să părăsească țara. Succesor îi va fi Carol I de Hohenzollern, descendent al familiei napoleonice. Sub conducerea lui, România își va dobândi independența în războiul ruso-turc din 1877. Tratatul de la Berlin din 1878 va recunoaște independența României însă teritoriile sustrate în 1775 – Bucovina – și în 1812 – Basarabia – de către Austro-Ungaria, respectiv de către Rusia, nu îi vor fi restituite.

Pe fondul celor mai importante realizări unirea și independența, dobândite prin perseverența și răbdarea de care a dat dovadă poporul român de-a lungul veacurilor, transformări ce vor determina și schimbări la nivel spiritual al românilor conturându-se o populați divizată în trei mari religii: ortodoxism, protestantism și catolicism.

Misiunea franciscanilor minori conventuali din Moldova, va avea pe parcursul întregului secol al XIX-lea o activitate rodnică prin creșterea populației catolice care ajunge la 16.000 de suflete, câte ne semnaleză Vincențiu Gatt în relatarea sa din 1800; la aproximativ 65.000 de suflete, după cum notează episcopul Nicolae Iosif Camilli într-un raport din 1890. Lipsa misionarilor, a bisericilor, a resurselor financiare, a posibilităților de a studia și mai ales a raporturilor dificile cu Biserica Ortodoxă și cu statul vor obstacula predicarea evangheliei și mulți misionari izbindu-se de ele vor capitula cu repeziciune.

Apariția funcției de *dascăl* în acest secol se datorează tocmai lipsei misionarilor. Dascălii vor avea datoria să conducă rugăciunea dinaintea sfintei Liturghii dar și să instruiască pe alții în doctrina creștină. Catolicii erau aproape toți săraci și obligați să lucreze adesea și duminica, mai ales în timpul secerișului. Oamenii nu puteau evita acest serviciu din zilele de duminică fie datorită necesității banilor, fie pentru a nu crea opoziție sau răzbunare din partea dominatorilor.

Dezvoltarea culturală va cunoaște o perioadă de înflorire mai ales în a doua parte a secolului al XIX-lea, și se va concretiza prin crearea unui învățământ primar generalizat, ce va oferi șanse egale populației multinaționale care locuia în România. Misionarii prin inițiativele lor în plan școlar vor avea un rol important în emanciparea catolicilor. Crearea unei ierarhii de sine stătătoare în România, în 1883 Arhiepiscopia de București și în 1884

Episcopia de Iași, demonstrează că eforturile de secole ale misionarilor au fost răsplătite. Așadar, perioada cuprinsă între 1801-1900 se va dovedi pentru misiunea catolică prezentă în spațiul românesc, o perioadă de înflorire atât în plan spiritual cât și social.

5. Viața culturală a catolicilor din Moldova

Biserica este cel dintâi și cel mai puternic factor de civilizație culturală a unui popor iar școala, își rezervă locul al doilea. Ea vine spre a completa educația morală formând caractere luminate, oameni adevărați, conștienți de alegerile lor. Secolul al XIX-lea a fost o perioadă în care s-a încercat descătușarea școlii de limbă greacă, îmbrățișându-se cu căldură cauza culturii și a limbii românești. În a doua jumătate a secolului s-a ajuns de la școala primară la gimnaziu, licee și universități de stat. La ampla dezvoltare a școlilor au contribuit cei care păstoreau misiunea catolică și se vor strădui mereu ca să împărtășească catolicilor binefacerile culturii, ale cărților. „Au jertfit din sărăcia lor cât mai mult bănet și au înființat pentru copiii bieților moldoveni catolici școli, începând cu cele primare și rând pe rând, luptând cu foarte multe și mari greutăți, de-au deschis gimnaziu, liceu, școală de dascălie și seminarii pentru formarea clerului indigen”.²⁹⁰

Însă școlile catolice nu se nasc acum, ele au fost menționate încă din 1641 de către episcopul vizitator apostolic, Petru Bogdan Baksič – „școala de la Cotnari”²⁹¹, iar în 1700 este menționată la Iași prima școală catolică românească care va dispărea odată cu suprimarea Ordinului Iezuit (1773) care se ocupa de această școală. Caracteristicile în sens nefericit ale școlilor misionarilor din secolul al XIX-lea sunt: lipsa banilor, absența unui învățător pentru mult timp, întreruperea periodică a cursurilor și lipsa unui local propriu.

5.1 Școlile parohiale catolice din Moldova

Școlile misionarilor au fost deschise în scopul de a combate situația precară a instrucției religioase a tineretului de la orașe dar și de la sate. Astfel că încă din 1812 prefectul Berardi cerea misionarilor să-i supravegheze pe dascăli și să-i pună să-i învețe pe copii catehismul.²⁹² Proiectele școlare ale misionarilor erau destinate în special celor săraci indiferent de religia căreia îi aparțineau. Insuși papa va contribui prin Congregația *De Propaganda Fide* la susținerea școlilor din Moldova.

²⁹⁰ PAL. I.P., *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii păstorii lor de veacuri*, Bacău 1997, 202.

²⁹¹ DESPINESCU A., *Scurt istoric al Bisericii Catolice din Moldova*, Iași 1995, 34 (manuscris).

²⁹² IORGA, N., *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, I-II, București 1901, 162, n. 121.

5.1.1 Școala Primară de la Iași

La 28 mai 1817, episcopul Bonaventura Berardi cerea Prefectului Congregației *De Propaganda Fide* un ajutor financiar pentru instrucția școlară a celor 30 de elevi înscriși la școala parohială primară din Iași²⁹³, pentru a cărei deschidere, episcopul Berardi ceruse subsidii în decembrie 1816. În pofida tuturor problemelor financiare care existau în misiune, totuși instrucția școlară la școala din Iași era gratuită. Elevii înscriși aici învățau să scrie și să citească dar și limbile germană, română și maghiară²⁹⁴. Primul învățător al școlii a fost preotul Emeric Deenes. Lipsa banilor își va face resimțită prezența și în următorii ani ai funcționării școlii. La 30 octombrie 1826, prefectul Iosif-Gualtieri semnaleză starea de nemulțumire din rândul populației catolice în urma deselor întreruperi ale școlii parohiale din Iași, urmând ca la 23 aprilie 1827 școala să fie închisă din nou.²⁹⁵

Noul prefect vizitator apostolic al Moldovei, Carol Magni, în 1832, constată lipsa de educație religioasă din rândul tinerilor catolici și propune redeschiderea școlii parohiale.²⁹⁶ Școala va fi redeschisă în 1835 și va fi condusă de preotul învățător Filip Nicola. În primul an, școala va fi urmată de 34 de copii dintre care trei erau ortodocși și cinci luterani.²⁹⁷ Orarul școlii începea de la ora 7⁰⁰ dimineața continuând până la ora 10⁰⁰ când elevii participau la sfânta Liturghie. Programul reîncepea la ora 15⁰⁰ prelungindu-se până la ora 17⁰⁰. În decembrie 1835, Carol Magni cere Congregației *De Propaganda Fide* un înlocuitor pentru pr. Nicola, grav bolnav.²⁹⁸ Pr. Carol Magni în timpul păstoririi sale va mai deschide o școală la Săbăoani, la care era el însuși profesor.²⁹⁹

Succesorul său, episcopul Rafael Arduini va continua eforturile lui Magni în domeniul școlar. Îl va numi pe părintele Dornseiffer, profesor la Școala elementară din Iași, dar va susține și celelalte școli elementare catolice de la Galați, Călugăra, Grozești, Huși, Focșani, Săbăoani, asigurându-le profesori plătiți.³⁰⁰ În 1841 la conducerea școlii din Iași se afla pr. Eugen Zapolski. În 1843, noul vizitator apostolic, episcopul Paul Sardi într-o scrisoare adresată Congregației *De Propaganda Fide* se plângea de situația financiară precară a

²⁹³ *Ibidem*, 200, n. 153, 202, n. 156.

²⁹⁴ *Ibidem*, 202, n. 156.

²⁹⁵ DOBOȘ, D., *Biserica și școala*, I, Iași 2003, 48.

²⁹⁶ TOCĂNEL, P., *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, vol. III, partea I, 249.

²⁹⁷ GABOR, I., *Ierarhia catolică a Moldovei. Vicariatul Apostolic al Moldovei* (manuscris), Frumoasa 1974, 44.

²⁹⁸ DOBOȘ, D., *o. c.*, 51.

²⁹⁹ GABOR, I., *o. c.*, 45.

³⁰⁰ DOBOȘ, D., *o. c.*, 52.

misiunii moldovene.³⁰¹

Episcopul Antonio de Stefano, vizitator apostolic al Moldovei între 1848-1859, se va strădui să construiască câteva școli elementare în comunitățile catolice moldovene. În urma vizitei de la Roma din 1851, lasă Sfintei Congregații o scurtă relatare în care sunt descrise câteva din realizările sale, între care se numără și câteva școli ținute pe cheltuiala misiunii: Iași, Huși, Săbăoani, Galați și Petrești. La aceste școli predau atât misionari cât și învățători laici, învățându-i pe copii să scrie, să citească și catehismul.³⁰² Episcopul Antonio de Stefano intenționa să aducă în misiune călugărițe pentru instruirea tineretului, însă planul nu a fost aprobat de Superiorul General al ordinului.

Din raportul Vizitatorului General al Moldovei, episcopul Iosif Tomassi, adresat Congregației *De Propaganda Fide* la 10 decembrie 1858 aflăm că dintre școlile elementare care erau în misiune mai înainte, doar cea de la Iași funcționează sub conducerea pr. Iosif Clementis și era frecventată atât de băieți cât și de fete, indiferent de națiune și religie, învățându-se scrierea, citirea și matematica³⁰³.

În 1862, lipsa învățătorului din școala de la Iași va ridica noi probleme, urmând ca în 1864 postul să îi revină lui Samuel Kadar. Tot în 1864, an al reformei învățământului, Ministerul Instrucțiunii Publice cere elaborarea unor statistici cu privire la elevii, profesorii, caracterul școlii și limba de predare, prin aceasta condiționând autorizația de funcționare. Numărul elevilor la această dată era de 43, pregătiți de Carol Sfrogner, iar limbile de predare fiind germană și română.³⁰⁴ Din 1864, învățământul românesc va fi generalizat însă școala de la Iași va continua să funcționeze până în 1948 când va fi desființată de regimul comunist. În 1879 Ministerul Instrucțiunii publice, dispune armonizarea programei de studii a școlii din Iași cu cea a școlilor elementare statale.

5.1.2 Școala parohială primară de la Galați

Școala de la Galați va fi deschisă în 1835, însă va fi recunoscută oficial de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice abia în 1922. Și școala de la Galați se va confrunta cu aceleași probleme: lipsa banilor, a personalului adecvat, a unui local propriu și a întreruperilor repetate. Timp de 10 ani (1838-1848) va avea de înfruntat adversitățile mitropolitului Veniamin Costachi și ale lui Gheorghe Asachi care militau pentru desființarea școlilor private confesionale, învinuindu-le că îi învață pe copii limbi străine.

În 1843, episcopul Paul Sardi, propune înființarea la Galați a unei școli cu limba de

³⁰¹ Ibidem, 53.

³⁰² GABOR, I., *o. c.*, 72.

³⁰³ DUMITRU-SNAGOV, I., *Le Saint-Siège et la Roumanie Moderne, (1850-1866)*, I, Roma 1982, 373.

³⁰⁴ DOBOȘ, D., *o. c.*, 54.

predare franceză³⁰⁵. În 1846, pr. Filip Nicola era așteptat de la Constantinopol pentru a prelua conducerea școlii de la Galați cu limbile de predare italiană, franceză, germană și română.³⁰⁶ În 1868 școala va fi reînființată în urma discuțiilor episcopului Iosif Salandari cu domnitorul Alexandru Ioan Cuza, dar și datorită eforturilor parohului de Galați, Daniel Pietrobono. Zece ani mai târziu, în 1878, episcopul Dehm i-a încredințat pr. Adolf Müller conducerea școlii parohiale invocând necesitatea intensificării studiului limbii germane, indispensabilă în parohia Galați.³⁰⁷

În 1880, la păstorirea comunității din Galați va reveni pr. Daniel Pietrobono, care va primi 1.000 de franci de aur pentru școala de Galați; la această dată, școala era frecventată de 98 de băieți. Se respecta programa statală și era structurată pe următoarele materii: citirea, scrierea, catehismul, istoria sacră, istoria profană, geografia, aritmetica și desenul. Se mai învățau și limbile română, franceză, italiană și germană.³⁰⁸

În 1883, noul vizitator apostolic al Moldovei, Nicolae Iosif Camilli, confirmă că școala de la Galați funcționa într-un local cu patru clase, iar elevii erau în număr de 100, în mare parte săraci. Elevii erau îndrumați de un preot și trei profesori diecezani.³⁰⁹ Intrând în conflict cu profesorii diecezani, pr. Pietrobono îi solicită pe Frații Școlilor Creștine să continue activitatea școlară la Galați, însă nu sosesc în țară până în 1891.

5.1.3 Școala de dascăli de la Săbăoani

Carol Magni, în timpul vicariatului său apostolic, va hotărî fondarea la Săbăoani a unei școli destinate copiilor săraci ulterior evoluând spre o școală specializată pentru formarea dascălilor, dorindu-se astfel înlocuirea celor maghiari care creau adesea probleme misionarilor italieni. Din 1859 va funcționa la Săbăoani și o școală statală. Tot în acest an, Mihail Kogălniceanu cere ca localul școlii de dascăli să fie cedat noii școli statale. Fondată în 1835, școala de dascăli își va deschide porțile oficial la 2 martie 1837, materiile de învățământ fiind citirea și scrierea în limba română, aritmetica și învățătura creștină, iar limba maghiară și latină erau predate ca obiecte secundare.³¹⁰

Episcopul Rafael Arduini va fi încântat de acest proiect, iar episcopul Antonio de Stefano va cere subsidii Operelor Pontificale din Lyon pentru menținerea școlilor din Moldova printre care se numără și cea din Săbăoani. Vizitatorul General, Iosif Tomassi, în relatarea sa susține că școala funcționa numai în lunile de iarnă și se studia româna, latina,

³⁰⁵ TOCĂNEL, P., *o. c.*, vol. 3, partea a II-a, 334.

³⁰⁶ DOBOȘ, D., *o. c.*, 56.

³⁰⁷ GABOR, I., *o. c.*, 118.

³⁰⁸ DOBOȘ, D., *o. c.*, 58.

³⁰⁹ *Ibidem*, 59.

³¹⁰ *Ibidem*, 63.

cântecele, orga, istoria sacră și catehismul. Cei care alegeau puteau fi dascăli în parohiile din Moldova.³¹¹ Episcopul Iosif Salandari dorea să reorganizeze Școala de dascăli de la Săbăoani. În 1870 solicită Curiei Generale a Ordinului Fraților Minori Conventuali (OFMC) misionari care să se ocupe de acest proiect.³¹²

În 1874 școala era frecventată de 35 de elevi. În 1877 școala funcționa încă, însă doi ani mai târziu Dehm îi va cere parohului Antolini să redeschidă Școala de dascăli de la Săbăoani. Școala va funcționa mult timp fără autorizație de funcționare, aceasta va fi obținută abia în 1898. La 15 decembrie 1883, episcopul Camilli menționa că școala din Săbăoani nu mai funcționa normal încă din 1875. În 1890, Mons. Camilli avea să vorbească din nou de necesitatea redeschiderii Școlii de la Săbăoani. Misionarul Carradini, în urma închiderii școlii de la Săbăoani a înființat o școală de dascăli la Butea care a funcționat până la transferul școlii la Hălăucești în 1895.³¹³ Școala de la Săbăoani reprezintă o etapă importantă din activitatea culturală desfășurată de vizitatorii apostolici pe teritoriul Moldovei. Școala de dascăli de la Săbăoani are un caracter special datorită faptului că a suplinit procesul de învățământ al copiilor din Săbăoani în perioada 1835-1859 când au fost fondate școli publice statale, continuându-și activitatea și după 1859.

5.1.4 Alte școli confesionale

Școlile de la Iași, Galați și Săbăoani nu sunt singurele înființate în această primă jumătate a secolului al XIX-lea în Moldova, ci au mai fost înființate școli la Huși, Focșani, Călugăra, Grozești, Vizantea de către episcopul Rafael Arduini, care va asigura acestora învățători plătiți de către bisericile locale. O contribuție semnificativă la dezvoltarea învățământului pe teritoriul Moldovei a fost tipărirea a 1.000 de abecedare românești cu litere chirilice, latinești, ungurești și nemțești și cumpărarea unor gramatici în limbile respective.³¹⁴

La 21 martie 1837, pr. Carol Magni informează congregația *De Propaganda Fide*, că pentru scurt timp ar fi existat la Horlești o școală specială din inițiativa episcopului Ioan-Filip. Paroni, vizitator apostolic al Moldovei între anii 1818-1825³¹⁵. El susține existența la Horlești a unei astfel de școli dar poziția e destul de controversată, astfel că pr. Tocănel în scrierile sale nu amintește de această școală, ci doar de inițiativa episcopului Paroni de a pregăti dascăli autohtoni. Așadar el va recomanda misionarilor dar și dascălilor pricepuți să

³¹¹ TOCĂNEL, P., *o. c.*, vol. 3, partea a II-a, 478.

³¹² *Ibidem*, 568.

³¹³ DOBOȘ, D., *o. c.*, 71.

³¹⁴ GABOR, I., *o. c.*, 53.

³¹⁵ DOBOȘ, D., *o. c.*, 76.

instruiască doi sau trei tineri, așa cum făcea și el la Horlești.³¹⁶ O cercetare mai recentă nu menționează existența la Horlești a unei școli înainte de 1877.³¹⁷ ”La Horlești , intenția de a se înființa școală primară exista încă din anul 1865, din moment ce prin procesul-verbal mai sus menționat se prevedeau 22 de prăjini de teren pentru casa (primăria) și școala comunală.”³¹⁸

Din timpul păstoririi episcopului Paul Sardi, datează proiectul înființării unei școli la Bacău în noiembrie 1843 cu susținerea Operelor Pontificale din Lyon. Proiectul va fi reluat în 1883 de către episcopul Nicolae Iosif Camilli. În 1885 misionarul Francisc Kurpas prezintă episcopului de Iași, Iosif Camilli proiectul școlii din Bacău, din care reieșea faptul că profesorul școlii trebuia susținut de către elevi. Însă proiectul nu va fi aprobat.³¹⁹ În 1845, în timpul vizitei pastorale, episcopul Sardi deschide o școală la Fălticeni sub îndrumarea unui institutor austriac. Un an mai târziu, în 1846, același episcop Sardi informează Sfânta Congregație de existența unei școli pentru elevii catolici, de origine armeană, cu limba de predare germană la Botoșani. Evoluția acestei școli va fi caracterizată de numeroasele intermitențe cu care se va confrunța. În 1878, episcopul Fidelis Dehm solicita aprobarea Congregației *De Propaganda Fide* pentru a redeschide școala de la Botoșani.³²⁰

Școala de la Grozești făcea parte din grupul primelor școli parohiale catolice deschise în 1835. În 1859, parohul de Grozești, Cosma Funtak, cere principelui Cantacuzino aprobarea înființării unei școli catolice la Grozești. La 25 august 1861, va fi fondată la Grozești o școală elementară statală, ultima fondată într-un sat catolic până în 1864, anul reformei școlare.³²¹ Evoluții de scurtă durată au mai cunoscut și școala de la Văleni, care a funcționat doar în anul 1858, întreținută fiind de episcopul Antonio de Stefano³²²; de la Piatra Neamț deschisă în 1878 de episcopul Dehm cu funcționare în casa parohială³²³ și cea de la Petrești, care va funcționa doar în timpul Vicariatului apostolic al episcopului Antonio de Stefano.

În relatarea sa din 10 decembrie 1858 Vizitatorul General Iosif Tomassi atestă prezența a doar două școli în Moldova, cea de la Iași și Săbăoani.³²⁴ Mai târziu în 1878, episcopul Dehm confirmă funcționarea școlilor de la Iași, Galați și Pașcani. În urma discuțiilor îndelungate purtate la București în 1879 cu Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în legătură cu înființarea unor școli parohiale și chiar a unui colegiu la Iași, episcopul Dehm

³¹⁶ TOCĂNEL, P., *o. c.*, 838.

³¹⁷ CIUBOTARU, M., ZARĂ, P., *Comuna Horlești*, Iași 1999, 139.

³¹⁸ Idem nota 287, 139

³¹⁹ DOBOȘ, D., *o. c.*, 77.

³²⁰ TOCĂNEL, P., *o. c.*, 3/2, 634.

³²¹ MORARU, A., DOBOȘ, D., „Din istoria operelor sociale catolice din Moldova până la 1848”, în *Buletin istoric*, nr. 1(2000), Iași 2000, 43.

³²² DUMITRU-SNAGOV, I., *o. c.*, vol. I, 356.

³²³ DOBOȘ, D., *o. c.*, 81.

³²⁴ DUMITRU-SNAGOV, I., *o. c.*, vol. I, 373.

reuşeşte să aplice proiectul său şcolar în şcolile de la Roman, Dărmăneşti şi Miclăuşeni.³²⁵

În aprilie 1879 episcopul Dehm cere aprobarea ministerială pentru şcoala din Roman. Aceasta funcţiona într-un local compus din două săli care adăposteau 22 de băieţi şi fete provenind din familiile catolice ale oraşului. La conducerea şcolii au fost aduse trei maestre italiene care predau germana, poloneza şi muzica, iar limba română era predată de o profesoară locală.

Şcoala de la Dărmăneşti a fost fondată în 1880 cu ajutor financiar primit de la Societatea „Sfântul Ladislau” din Budapesta. Aceeaşi societate va ajuta financiar şi şcoala din Miclăuşeni. La sfârşitul anului 1880, parohul de Dărmăneşti Scaramucci, va fi nevoit să închidă şcoala de aici, aflându-se în imposibilitatea de a plăti profesorii. În 1885, episcopul Camilli aducea la cunoştinţa Congregaţiei că în Moldova mai rămăseseră trei şcoli catolice primare, frecventate de aproape 300 de băieţi.³²⁶ Tot în 1880 funcţiona la Pustiana o şcoală parohială cu 24 de băieţi condusă de parohul Serafim Ferraccioli. Copiii care pentru a frecventa şcoala veneau de la distanţe mari erau găzduiţi în casa parohială.³²⁷ Şi la Huşi exista o şcoală parohială încă din timpul episcopului Arduini, având ca dată a înfiinţării 1838. În 1849 îşi va înceta temporal activitatea, însă din august 1864 îşi va continua activitatea alături de alte şcoli catolice.³²⁸

Şcoala de la Călugăra va fi vizitată de către episcopul Dominic Jaquet în 1896³²⁹, iar cea de Bârlad va fi menţionată într-o relatare trimisă de acelaşi episcop Curiei Generale OFMC, la 18 noiembrie 1895.³³⁰ Şcoala de la Cleja a fost fondată în perioada anilor 1891-1906, în timpul păstoririi parohului Gratian Carpati.³³¹

5.1.5 Şcolile statale din satele catolice

La 1 septembrie 1858, sunt inaugurate primele 25 de şcoli săteşti din Moldova printre acestea numărându-se şi cele din satele catolice Răchiteni şi Gherăeşti³³², iar Vicariatul Apostolic al Moldovei va fi solicitat de către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice să se implice direct în deschiderea şcolilor comunale pentru săteni catolici.³³³

La 20 august 1859 va fi înfiinţată şcoala statală din Săbăoani. Tot acum Mihail Kogălniceanu cere Mons. Iosif Tomassi cedarea localului şcolii de dascăli în favoarea nou

³²⁵ TOCĂNEL, P., *o. c.*, vol. 3, partea a II-a, 637.

³²⁶ DOBOŞ, D., *o. c.*, 86.

³²⁷ TOCĂNEL, P., *o. c.*, vol. 3, partea a II-a, 642.

³²⁸ SIMION, I., „Şcoala de la Huşi-Corni”, în *Lumina creştinului*, nr. 5 (1999) Iaşi.

³²⁹ TOCĂNEL, P., *o. c.*, vol. 3, partea a II-a, 767.

³³⁰ *Ibidem*, 792.

³³¹ *Ibidem*, 743.

³³² URECHIA, V.A., *Istoria şcolilor de la 1800 la 1864*, vol. III, Bucureşti 1892, 213.

³³³ *Idem*, 132.

înființatei școli statale. În 1860 este deschisă școala de la Pildești, Ministerul cerând deschiderea ei în casa parohială și tot acum va fi inaugurată și școala de la Pustiana. Ultima școală statală deschisă într-un sat catolic înainte de 1864, când se va generaliza învățământul elementar, va fi cea de la Grozești în anul 1861, în urma solicitării parohului Funtak și a 500 de catolici din Grozești și satele din împrejurimi.³³⁴

5.1.6 Institutele „Notre Dame de Sion”

Ideea aducerii în Moldova a unui institut de surori pentru educația fetelor a fost preluată de mai mulți episcopi aflați la păstorirea Vicariatului Apostolic, realizându-se abia în 1866, când la Galați sosesc primele patru surori ale congregației *Notre Dame de Sion*, la cererea Vicariatului Apostolic și a lui Iosif Salandari (1864-1875). În iunie 1866 sosea la Iași, superioara generală a Congregației, sr. Larise Weywada³³⁵ pentru a organiza conducerea institutului catolic.

Primele școli înființate de această congregație au fost: Școala Externă de Fete, Orfelinatul *Sf. Andrei Apostolul* și pensionul *Sf. Anton de Padova*. În noiembrie 1866 frecventau școlile externe 100 de eleve; cursurile pensionatului 45 de fete, iar clădirile orfelinatlui adăposteau zece orfane catolice.³³⁶ Institutul catolic de la Galați va primi autorizația de funcționare din partea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice în luna decembrie 1867.³³⁷ Institutul va fi pus sub patronajul Sf. Francisc de Assisi.

În 1869, părintele Théodore Ratisbonne vizitează institutul de la Iași și Galați, declarându-se mulțumit de activitatea sursorilor și de interesul elevelor pentru școală: „Nicăieri nu am aflat eleve mai dornice de însușirea cuvântului”, declara el.³³⁸ După 1879 în clădirile *Notre Dame de Sion* de la Iași a funcționat și școala primară parohială de fete, iar din 1866 un liceu de fete, o școală de meserii, un curs primar pension alături de o grădiniță, un cămin pentru studente, un orfelinat și un dispensar medical.³³⁹ La clasele primare de la internat, cât și la extern se va urma programa școlară statală însă cursurile secundare urmau o programă proprie în limbile română și franceză.

În martie 1868 erau înscrise la Institutul *Notre Dame de Sion* din Iași 50 de eleve la pension, 15 orfane la Orfelinat și 100 de fete la școlile externe. În 1870, cele 38 de călugărițe de la Iași se ocupau de 200 de fete în pensionat și orfelinat și 100 de fete care

³³⁴ Moraru, A., Doboș, D., o. c., 43.

³³⁵ TOCĂNEL, P., o. c., vol. 3, partea a II-a, 555.

³³⁶ DOBOȘ, D., o. c., 112.

³³⁷ TOCĂNEL, P., o. c., vol. 3, partea a II-a, 561.

³³⁸ ***, **Théodore Ratisbone. Fondation et dernières années 1854-1884**, Roma 1983, 157, în DOBOȘ, D., o. c., 115.

³³⁹ MORARU, A., DOBOȘ, D., o.c., 43.

frecventau școlile externe. În principiu școlile externe erau destinate elevilor catolice, iar pensionul, fetelor ortodoxe și israelite provenite din familiile înstărite din oraș și care plăteau o anumită taxă pentru școală. Tot acum școlile de la Galați erau frecventate de 30 de fete în pension și de 40 de eleve în școlile externe.³⁴⁰ În anul 1891, la Galați erau 479 de eleve.

Disciplinele școlare de bază în institutele *Notre Dame de Sion* fondate la Iași și Galați erau: limbile română, franceză, germană și italiană alături de scrierea, citirea, aritmetica, geografia, istoria, catehismul și lucrul casnic. Neacceptarea unui preot ortodox pentru a preda catehismul ortodox în Institutele *Notre Dame de Sion*, va da naștere unor reacții negative din partea oficialităților, însă în 1898 episcopul Dominic Jaquet va accepta ca directorii școlilor din Iași și Galați să nominalizeze profesorii ortodocși pentru religie.³⁴¹

5.1.7 Înființarea seminarului diecezan

Lipsa misionarilor dar și problemele de care se izbeau misionarii străini veniți în Moldova au determinat necesitatea de a forma un cler autohton care să cunoască bine limba și obiceiurile poporului. Ideea l-a preocupat chiar și pe Carol Magni, Superior al Misiunii catolice din Moldova între 1832-1838, însă mai târziu se va ivi momentul prielnic. Episcopul Paul Sardi în 1843 va reuși să amenajeze un institut în apropierea rezidenței din Iași, destinat perfecționării misionarilor și instruirii acestora în limbile necesare activității din Moldova. Pentru organizarea seminarului, episcopul Sardi folosește ajutoarele primite de la Congregația *De Propaganda Fide* din Lyon și șase copii cu vârste între 9 și 13 ani au fost aleși de episcop să frecventeze cursurile seminarului după o verificare prealabilă asupra bune cunoașteri a limbii română, germană, polonă și ungară.³⁴²

Succesorul său, episcopul Antonio de Stefano va relua ideea înființării unui seminar, proiectând în 1849 un colegiu pentru 12 tineri indigeni. Guvernul însă va condiționa deschiderea seminarului de o lege privitoare la misionarii catolici, lege care urma să stopeze intrarea în țară a preoților străini, în paralel cu formarea unui cler indigen căruia să-i fie rezervate parohiile din țară. În 1858 încep tratativele între Vicariatul Apostolic al Moldovei și Guvernul Moldovei, care se vor încheia cu promisiunea de ajutorare în vederea înființării și susținerii seminarului catolic. În octombrie 1858, episcopul Antonio de Stefano va discuta problema înființării unui seminar împreună cu misionarii din Moldova. Disciplinele ce urmau a fi studiate în seminar erau: doctrina creștină, algebra, geografia, istoria, religia, istoria popoarelor, latina și literatura italiană; în timp urma ca o parte din studenți să fie

³⁴⁰ *Ibidem*, 119.

³⁴¹ *Ibidem*, 130.

³⁴² TOCĂNEL, P., *o. c.*, 351.

trimiși la Roma pentru a urma filosofia și teologia.³⁴³

În 1860, ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice face cunoscut Vicariatului Apostolic al Moldovei decizia Guvernului român privind înființarea unui seminar catolic la Săbăoani³⁴⁴ însă treptat ideea va fi abandonată. Tratatul cu Guvernul Moldovei în privința înființării seminarului vor fi reluate și de Iosif Salandari, vicar apostolic între 1864 și 1875. Însă publicarea „Regulamentului Seminarului Catolic din România de peste Milcov” publicat în 16 octombrie 1864 în „Monitorul Oficial”, care limita drepturile autorităților bisericești, va determina Congregația *De Propaganda Fide* să amâne proiectul de înființare a unui seminar catolic în Moldova.³⁴⁵ În 1884 episcopul Nicolae Iosif Camilli va relua problema deschiderii unui seminar pentru formarea clerului local astfel că la 1 august 1885 semnează un contract cu superiorul iezuiților din Galiția pentru a-i aduce pe iezuiți la conducerea seminarului ce urma să fie deschis la 29 septembrie 1886, avându-l drept patron pe Sfântul Iosif.³⁴⁶

5.1.8 Institutul Cipariu

În 1895, episcopul de Iași, Dominic Jaquet deschide la Iași *Institutul Cipariu*, ca școală medie pentru băieți, fiind echivalentul Liceului de fete Notre Dame de Sion. Numele *Institutului Cipariu* este dat de numele învățatului ardelean Timotei Cipariu al cărui nume domina viața culturală a vremii.³⁴⁷ Gimnaziul a funcționat sub conducerea pr. Iosif Malinowski, care-l stima foarte mult pe Timotei Cipariu și cu care se va consulta în problemele de limbă română.

Ca profesori ai institutului funcționau tinerii diaconi ai seminarului episcopal, iar pentru perfecționarea lor îi va trimite la studii de specializare la Universitatea din Innsbruck. Gimnaziul a funcționat într-o clădire închiriată inițial; abia în 1901-1902 construindu-și un local propriu pe Copou, în care începând cu anul 1908 va funcționa seminarul episcopal.

Școala din Institut se făcea după programa analitică guvernamentală iar examenele trebuiau să se țină în fața unei comisii speciale de stat. Lecțiile de limbă română se făceau după cele mai avansate metode, iar limba de conversație era cea franceză. S-a început numai cu clasa I secundară, avându-se 14 elevi din familiile din Iași: 7 catolici, 4 ortodocși și 3 evrei. Lipsurile materiale pentru întreținerea acestui gimnaziu și mai ales intrigile împotriva activității episcopului Dominic Jaquet au dus la retragerea acestuia de la conducerea

³⁴³ DOBOȘ, D., *o. c.*, 133.

³⁴⁴ *Ibidem*.

³⁴⁵ DOBOȘ, D., *Proiecte privind înființarea unui seminar în Moldova*, în *Buletin istoric*, nr. 3 (2002), Iași 2002, 97.

³⁴⁶ DOBOȘ, D., *o. c.*, 141.

³⁴⁷ GABOR, I., *o. c.*, 161.

episcopiei de Iași, iar după plecarea lui în 1904, Institutul Cipariu își va înceta activitatea.

5.1.9 Activitatea tipografică

Pe lângă faptul că au ridicat școli populare în sate catolice, misionarii au lăsat și diferite scrieri în limba română sau doar au încercat să traducă în limba română diferite lucrări. Astfel avem la începutul secolului al XIX-lea pe prefectul Alois Landi care a încercat să traducă „Ristretto della dottrina cristiana” a pr. Piazoła.

Tot din această perioadă, a începutului de secol XIX datează și o serie de predici, găsite în arhivele parohiei catolice de Iași intitulate chiar „Mai multe predici din anul 1800” dar și alte cinci manuscrise descoperite de Carlo Tagliavini printre manuscrisele poliglotului Mezzofanti, scrise de misionari și păstrate în Biblioteca Comunale dell'Archiginnasio din Bologna:

1. *Diverse materie in lingua moldava*, de Anton Maria Mauro.
2. *Envezzatura crestinaska*, de Mihai Sussano.
3. *Discorsi*, de Vincențiu Gatt
4. *Vreo 20 de predici*, de diferiți misionari: Iosif Berardi, Alois Landi, Gianfrancesco Barattani, P. Simoncini, G. Colonna.
5. *Preci da recitarsi ai vesperi e prima della messa parrocchiale in tutte le feste di precetto in ogni chiesa delle Missioni Apostoliche di Moldavia*³⁴⁸

În 1841, episcopul Rafael Arduini tipărește câte 100 de abecedare în limba română, cu litere chirilice, maghiară, latină și germană intitulat: „Abecedar pentru învățătura pruncilor catolici din principatul Moldovei”. Acesta va circula în școlile moldovenești înființate de misionarii franciscani.³⁴⁹

Activitatea episcopului Antonio de Stefano pe tărâm literar a fost foarte bogată. În 1848, tipărește la Brașov „Katehismul Krestinesc pentru junimea de religia romano-catolică, alcătuită de părintele Antonio de Stefano din Ordinul Minorilor Conventuali și Misionariu Apostolicu în Principatul Moldaviei.” Cartea este tipărită cu litere chirilice și cuprinde elementele catehismului mic.³⁵⁰

Alte scrieri ale episcopului Antonio de Stefano sunt:

1. *Kalea Crucii. Ascultarea Sfintei liturghii și modul de a se face o cuviincioasă mărturisire și spre a lua cu vrednicie Sfânta Kumunicătură pentru junimea Romano-catolică în Principatul Moldovei*, Brașov 1849. Tipărită tot cu litere chirilice.

³⁴⁸ DUMEA, E., *Cărți și reviste catolice românești în Moldova*, Ed. Sapienția, Iași 2002, 71-72.

³⁴⁹ GABOR, I., *o. c.*, 53.

³⁵⁰ PAL, I.P., *o. c.*, 236.

2. *Katehismul Krestinescu pentru junimea romano-catolică iar mai ales pentru cei în vârstă*, Lemberg 1857. Este catehismul mare folosit în misiune până în 1885 și cuprinde explicarea tuturor sărbătorilor de peste an despre ziua morților, sfinții patroni, învățături și meditații.³⁵¹

3. *Explicațiuni evanghelice pentru toate duminicile de peste an*, vol. I, Iași, 1858, vol.II, Iași, 1859. Cuprinde predici ținute de episcopul Antonio de Stefano în limba română.

4. *Rugăciuni către Dumnezeu și imnuri sacre*, Napoli 1886.³⁵²

În 1885 sunt publicate următoarele lucrări:

1. *Catehism pentru catolicii din Moldova*, care este catehismul mare al Episcopiei de Iași și este prelucrat de pr. Iosif Malinowski.

2. *Micul catehism pentru copiii din Moldova*, publicat de episcopul N. I. Camilli.

3. *Călăuza creștinului*, traducere de Iosif Malinowski și cuprinde învățături și rugăciuni alese.

Tot acum spre sfârșitul secolului al XIX-lea este tradusă de către pr. Iosif Malinowski cartea *Prescurtare de istorie scară* cu 47 de figuri prelucrată după *Istoria sacră* a lui Schuster.³⁵³ Deși sunt puține la număr, operele franciscanilor străini au contribuit la creșterea catolicilor moldoveni, meritând toată lauda. Fiii „sărăcuțului din Assisi” cu bani puțini dar cu suflet mare au reușit să deschidă noi orizonturi în fața „bieților moldoveni” apăsați de boli, foamete și sărăcie.

³⁵¹ DESPINESCU, A., *o. c.*, 46.

³⁵² GABOR, I., *o. c.*, 75.

³⁵³ PAL. I.P., *o. c.*, 238-239.

BIBLIOGRAFIE

- BERCIU D., „Rapporti culturali italo-rumeni nel Settecento”, în *Archivio Storico Lombardo*, CX (1975), 177-198.
- BIANU I., „Vito Piluzio. Documente inedite din Arhiva Propagandei”, în *Columna lui Traian*, 6 (1883), 142-164; 257-287.
- BÎRSĂNESCU S., *Schola Latina de la Cotnari*, București 1957.
- BUCUR T., *Biserica catolică din Moldova de la începuturile ei la constituirea episcopiei de Iași* (manuscris), 1984.
- CĂLINESCU G., *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII*, Roma 1925.
- CĂLINESCU G., „Altri missionari cattolici nei paesi romeni”, în *DI*, 2 (1930), 305-514.
- Cf. EMMANUELE da NAPOLI, *Vita del Venerabil Servo di Dio Frate Geremia da Vallachia*, Napoli 1761; Fioretti di Fra Geremia, Napoli 1963;
- COSTACHESCU G., „Iașii în cronicari și istorici străini. Iașii în descrierea misionarului catolic Bandini de la 1646”, în *Ioan Neculce*, 2 (1922), 338-344.
- DAIANU I., *Un sfânt pribeag român. Ieremia Valahul, 1556-1625*, Cluj 1926.
- DENSUSIANU O., „Manuscrisul românesc al lui Silvestru Amelio din 1719”, în *Grai și suflet*, 1 (1924), 286-311.
- DESPINESCU A., *Viața catolică în Moldova în secolele XVII și XVIII*, (manuscris), Iași 1977.
- DRAGANU N., „Catehismul din manuscrisul de la 1719 al lui Silvestru Amelio, copie după al lui Vito Piluzio, tipărit în 1677”, în *Făt-Frumos*, 1 (1926), 34-38.
- FERENȚ I., „Jeremia Movilă și catolicismul”, în *Calendarul catolic*, 1915, 37-49.
- FILITTI C. I., *Din arhivele Vaticanului: documente privitoare la episcopatele catolice din Principate (1353-1699)*, 1, București 1913.
- FILITTI C. I., *Documente politice (1526-1788)*, 2, București 1913.
- FILITTI C. I., *Lettres et extraits concernant les relations des Principautés Roumaines avec la France 1526-1788*, București 1915.
- FILITTI I.C., *Un raport catolic despre Moldova la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în „*Revista istorică*”, 12 (1926), 193-199.
- GAZDARU D., „Doi moldoveni din sec. XVII la studii în Italia în Collegio Didahia Fermo”, în *Cercetări istorice*, (1929-1931), 376-377.
- GAZDARU D., „Informații italiene despre câteva texte românești scrise de misionarii catolici”, în *Studii italiene*, 1 (1934), 79-89.
- GHIKA V., „Scrisoarea unui preot catolic pământean din veacul al XVII-lea”, în *RvC*, 1

(1912), 578-589.

GHIKA V., *Spicuri istorice*, Iași 1935.

HURMUZAKI E., *Documente, III*, București 1880.

IORGA N., *Istoria românilor prin călători*, București 1981, 218-234.

ISOPESCU C., *O predică românească ținută la Roma în 1608*, Cernăuți 1926.

KARALEVSKIJ C., „Relațiunile dintre domnii români și Sfântul Scaun în a doua jumătate a secolului al XVI-lea după documente inedite din arhivele Vaticanului”, în *RvC* 2(1913) și 3(1914).

KEMENY J., „Ueber das Bisthum und das Franziskaner-Kloster zu bukow in der Moldau”, în *A kurt Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk und Merkwürdigen Sibienbürgens*, 2 (1846), 1-82.

LĂZĂRESCU G., N. Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București 1972.

ORESTANO F., *Un erou român al meleagurilor Italiei*, Padova 1956; traducere de B. Morariu; *Sacra rituum congregatio, Neapolitana beatificationis et canonizationis Ven. Servi Fr. Ieremiae a Valachia...* Positio super virtutibus, Roma 1951;

MIHORDEA V., *Contribuții la istoria catolicismului în Molodova în secolul al XVIII-lea. Protecția franceză pentru călugării franciscani*, București 1934.

MIHORDEA V., *Politica orientală franceză și Țările Române în secolul al XVIII-lea. După corespondența agenților de la „Secrét du roi”*, București 1937.

MORARIU B., *La missione dei frati minori e conventuali in Moldavia e Valacchia nel suo primo periodo 1625-1650*, Roma 1962.

NAGHIU I., „Catechisme catolice românești în secolul XVII-XVIII”, în *Cultura creștină*, 23 (1943), 593-601.

NĂSTASE G., „Ungurii din Moldova după «Codex Bandinus» în 1646”, în *Arhivele Basarabiei*, 6 (1934), 397-414; 7 (1935), 74-88.

PALL F., „Date inedite atingătoare la legăturile culturale italo-române din mijlocul veacului al XVII-lea”, în *Studii italiene*, 6 (1939), 45-69.

PALL F., „Le controversie tra i minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (Romania)”, în *DI*, 4 (1940), 136-268.

PASCA S., „Manuscrisul italian-român din Göttingen”, în *Studii italiene*, 2 (1935), 119-136.

PICCILLO G., „Il manoscritto romeno di Silvestro Amelio (1719), osservazioni linguistiche”, în *Studii și cercetări lingvistice*, 1 (1980), 11-30.

PICCILLO G., „Note sulla lingua valacha del Katechismo kristinesco di Vito Piluzio”, în *Studii și cercetări lingvistice*, 1 (1979), 31-46.

PILUZIO V., „Dottrina christiana tradotta in lingua Valacha”, în *Buciumul român*, 1 (1875), 271-274; 320-323; 467-470; 508-513; 553-556.

SEVERINI F., *Vita di fra Gieremia Valacco del'Ordine dei Frati Minori Capuccini*

CAP. AL IV-LEA: EPISCOPIA DE BACĂU

scritta l'anno 1670;

TAGLIAVINI C., „Alcuni manoscritti rumeni sconosciuti di missionari cattolici italiani in Moldavia (sec. XVIII)”, în *Studi rumeni*, 4 (1929-1930), 41-104.

TOCĂNEL P., *Storia della chiesa cattolica in Romania*, III, Edizioni Messaggero, Padova 1960, 1965.

TOPPI F., „Dall'Oriente un testimone della carità: il venerabile Geremia da Valacchia”, în *Santi e Santità nell'Ordine Cappuccino*, Roma 1980.

TOPPI F., *Il beato Geremia Stoica da Valacchia*, Napoli, 1983. T. Voltri, Ion Kostist, Genova 1961.

URECHIA A.V., *Codex Bandinus*, București 1895.

VASILIU V., „Miscellanea di piccole notizie riguardanti la storia romana dei secoli XVI-XVII”, în *DI*, 1 (1925), 224-258.

VERESS A., *Scrisorile misionarului Bandini din Moldova 1644-1650*, București 1926.

VINULESCU G., „Petro Diodato e la sua relazione sulla Moldavia (1641)”, în *DI* 4 (1935),

75-126.

CAPITOLUL AL V-LEA

VICARIATUL APOSTOLIC AL MOLDOVEI (1818-1884)

Perioada care se întinde de la moartea episcopului Iosif Bonaventura Berardi, 1818, până la înființarea episcopiei de Iași, 1884, poartă denumirea de *Vicariatul apostolic al Moldovei*, perioadă în care s-au succedat un număr de 12 vizitatori apostolici. Condițiile epocii nu au mai permis nici unui episcop să poarte titlul episcopiei de Bacău, iar cauza principală o considerăm a fi vigilența ultrasensibilă a ierarhiei ortodoxe. Cu toate acestea, Sfântul Scaun va depune eforturi stăruitoare, permanente pentru a pune capăt vacantei episcopale din Moldova, ceea ce se va întâmpla în 1884. Neobținându-se firmanul de rezidență în Moldova pentru episcopul latin din partea Înaltei porți și din necesitatea îngrijirii spirituale a catolicilor se va trece la înființarea Vicariatului Apostolic al Moldovei, organizare bisericească ce va dura până în 1884, când se va înființa Episcopia de Iași. Vicariatul apostolic este o cvasidieceză, un teritoriu de misiune, în care datorită condițiilor socio-politice vitrege Sfântul Scaun numește o ierarhie catolică fără a înființa o episcopie propriu-zisă.

În misiune era neapărată nevoie de un prefect care să supravegheze viața călugărească a misionarilor. Însă, pentru a nu alarma autoritățile, care ar fi observat prezența acestuia pe lângă cea a episcopului și, pe de altă parte, pentru a nu se isca conflicte de competențe între episcop și prefect, s-a recurs la un compromis: superiorul misiunii va fi vicar sau vizitator apostolic cu caracter episcopal, fiind însă episcop titular. Acest compromis nu a convenit Austriei, deoarece abandonarea titlului de episcop de Bacău nu mai justifica insistențele ei la protectoratul catolicilor de aici, insistență care se concretiza vag pe plan religios.

Firmanul turcesc, care interzicea șederea unui episcop catolic în Moldova, nu fusese revocat, iar protectoratul Austriei nu era aprobat oficial de către Poartă. În aceste condiții vitrege, *De Propaganda Fide*, fără să anunțe nici una din cele două puteri, propune papei ca vizitator apostolic pe Ioan Filip Paroni (1818-1825), care a fost numit în funcție la 2 august 1818. El fusese rector al colegiului misionar *Sfântul Anton* din Roma, vizitator apostolic în Orient și din 1814 fusese procurorul misiunilor ordinului său.

Noul episcop, nemulțumit de situația juridică în care se afla, ca și de slabele preocupări ale nunțului Stümmer, de la Constantinopol, pentru revocarea firmanului, pleacă el însuși în capitala Imperiului. Aici abia reușește să obțină o simplă aprobare care-i permitea să rezolve unele probleme bisericești. Această aprobare nu-l putea mulțumi nici pe el nici pe noul internunțiu, Lutzow, care prezentă Porții copii ale firmanelor, începând din anul 1741, prin care Înalta Poartă porunca domnitorului să nu pună piedici șederii episcopului în Moldova.

CAP. AL V-LEA: VICARIATUL APOSTOLIC AL MOLDOVEI (1818-1884)

Cu toate acestea, în martie 1819, Lutzow primește o reconfirmare a firmanului anterior. Acum intervine și cardinalul Fontana, noul prefect al Congregației *De Propaganda Fide*, care credea că turcii ignorau motivele șederii episcopului în Moldova, motive aduse nu demult de Berardi, și, de aceea, ține să le enumere încă o dată. Ca rezultat, Lutzow primi o notă în care este informat că, dacă va mai insista, ori i se va repeta același răspuns, ori nu va mai fi ascultat. Atunci Paroni se îndreaptă către consulul rusesc de aici, iar acesta, consecvent directivelor țarului, nu-l ajută cu nimic. Rusia, protectoarea Moldovei ortodoxe, nu vedea cu ochi buni intervențiile Austriei pe același teritoriu.

În Moldova, ortodocșii au aflat despre numirea lui I. Paroni în martie 1819 și, îndată, Divanul Moldovei s-a adunat la reședința mitropolitului, unde au formulat o notă care a fost trimisă prin domnitor, Porții și în care se aduceau o serie întreagă de motive care interziceau șederea episcopului în misiune. Poarta s-a grăbit să reconfirme firmanul anterior. Cu toate aceste atitudini ostile, pr. Paroni se hotărăște să vină în Moldova, unde avea atât de multe de făcut. În capitala Moldovei, unde locuia mitropolitul și clerul înalt și influent, Paroni nu-și găsește un loc liniștit. Se retrase atunci la Horlești, lăsând la Iași pe prefectul misiunii, Ludovic Scarpati. La venirea lui Paroni în Moldova aici erau 40.000 de credincioși catolici împărțiți în 13 parohii: Iași, Huși, Tămășeni, Săbăoani, Răchiteni, Hălăucești, Prăjești, Valea Seacă, Călugăra, Faraoani, Troțuș, Cleja și Gherăești.

Pentru redresarea vieții catolice din Moldova, episcopul Paroni și-a propus realizarea mai multor reforme în viața morală a credincioșilor, fixând ca înainte de liturghie să se recite cu glas tare rugăciunile și principalele adevăruri de credință, iar în timpul Adventului și a Postului Mare să se facă credincioșilor catehism special.³⁵⁴ Paroni va sistematiza parohiile și va înființa protopopiatele districtuale, unul la Faraoani pentru părțile Bacăului, iar al doilea la Săbăoani pentru părțile Romanului. Tot acest vizitator apostolic va încheia o convenție cu superiorul provincial al franciscanilor din Transilvania, prin care Provincia se obliga să dea misiunii șase preoți misionari iar misiunea trebuia să plătească Provinciei 100 de scuzi anual. Datorită unor conflicte între episcopul Paroni și prefectul Scarpati, cel din urmă va pleca la 29 iunie 1820 la Roma. La 1 august 1820 i se va trimite episcopului Paroni decretul de numire ca Prefect al misiunii.³⁵⁵

Acest episcop, atât de nedorit de clerul ortodox și în fața căruia se ridicau atâtea lipsuri și greutăți, a fost, încetul cu încetul, chinuit și slăbit și atunci nu a mai avut puterea să judece realitățile așa cum erau, ci credea că este dușmănit și i se pun piedici chiar din partea misionarilor, a prefectului Scarpati, a lui Raab și chiar din partea superiorului ordinului franciscan. Misionarii nu se opuneau șederii lui în Moldova, ci doar reacționau puțin iritați de unele reforme neobișnuite. Trebuie să notăm că Raab își pusese în joc toată abilitatea diplomatică pentru a-i crea la Iași o atmosferă favorabilă. Episcopul a complicat și mai mult

³⁵⁴ DESPINESCU, A., *o. c.*, 43.

³⁵⁵ GABOR, I., *o. c.*, 25.

lucrurile în cadrul unei vizite pastorale în care inițiativele și glasul său i-au semnalat prezența într-un grad prea ridicat, care nu era de competența lui. Divanul s-a hotărât să nu-l mai tolereze, dar apoi, în cadrul discuțiilor în care problemele au fost analizate în perspective mai îndepărtate, s-a ajuns la concluzia că nu este bine să se insiste prea mult în niște situații politice atât de schimbătoare. Puterile locale stăteau în expectativă și nu știau dacă e cazul sau dacă este prudent să refuze atât de categoric pretențiile și intențiile Austriei. Cultura și ideile occidentale pătrundeau încet dar sigur, iar revoluția eteristă de la 1821 era deja presimțită de către boieri.

1. Viața misiunii

Am menționat deja insistențele (uneori imprudente) și tenacitatea episcopului, pentru creșterea spirituală a păstorilor și credincioșilor. Reformele vizate de dânsul se îndreptau în trei direcții: viața morală a credincioșilor, instituirea vicarilor forani și sistematizarea parohiilor.

1.1 Viața morală a credincioșilor

Catolicii din Moldova erau în număr de aproximativ 40.000 și, la adresa lor, episcopul avea numai cuvinte de laudă. Prin aceasta, indirect, aducea elogiile misionarilor care, cu atâtea sacrificii, se străduiau să-i păstorească, dar pe care el însă, îi muștra și-i admonesta sever. Existau și credincioși răi, mai ales printre cei veniți de curând din Transilvania, dintre care foarte mulți erau certați cu legea și moralitatea publică. O problemă care frământa pe misionari o ridicau catolicii orientali, veniți din Galiția, Polonia și Transilvania. Aceștia, venind în Moldova și nerecunoscând ritul latin al catolicilor și, pe de altă parte, văzând că ritul bizantin al credincioșilor ortodocși se aseamănă mult cu al lor, credeau că sunt de aceeași religie și, ca atare, se duceau la bisericile lor. A fost foarte greu să se găsească preoți de ritul lor și, mai ales, să fie primiți în Moldova. Pentru adulți, episcopul a fixat ca înainte de Sfânta Liturghie, să se recite de către toți rugăciunile și cele mai importante adevăruri de credință, așa cum prescrieseră și mai înainte, în 1776, episcopul Petru Karwosiecki. O problemă veche era și cea a bâlciurilor. Se constata că, cu această ocazie, preoții, dascălii, negustorii și proprietarii locali ai satelor realizau câștiguri mari în urma comerțului și a schimbului de mărfuri ce avea loc. Nu lipseau abuzurile, iar aceste zile de sărbătoare începuseră a se transforma în zile de afaceri. Ca atare, episcopul redusese numărul acestor zile

de bălci la una singură pe an, cu ocazia hramului bisericii. Pentru credincioșii care luau parte cu evlavie la hram, el a cerut Sfântului Scaun apostolic să le acorde indulgențe plenare³⁵⁶.

Căsătoriile mixte au prezentat mereu o problemă aproape de nerezolvat. Protestanții nu acceptau decât foarte rar să treacă în religia romano-catolică și nici catolicii nu voiau să-și părăsească credința lor, iar curtea de la Viena nu se străduia nicidecum să interzică aceste căsătorii. Interesele ei erau eminentamente politice și își dădea aportul în problemele religioase atâta timp cât avea de câștigat pe celălalt tărâm, supărând și dezamăgind în multe probleme.

1.2 Instituirea vicarilor forani (decani)

Pentru o mai bună comunicare între preoți și superiori, ca și pentru a coordona mai ușor activitatea pastorală a misionarilor, episcopul a mai instituit încă doi vicari (protopopi districtuali), afară de cel pe care-l avea la Iași. Unul din ei avea reședința la Fărăoani, pentru districtul de Siret. Paroni le-a delegat o serie de puteri, pentru a putea acționa în lipsa episcopului. În concepția lui, acești vicari trebuiau să aibă unul sau doi capelani, care să-i suplinească pe preoții bătrâni sau bolnavi. Proiectul acesta a fost aprobat *De Propaganda Fide* în aprilie 1822³⁵⁷. Episcopul a început să-i învinuiască pe vicarii forani că au dat prea multă libertate misionarilor, în exercitarea unor drepturi și privilegii și i-a oprit pe aceștia din urmă să mai bineze (să celebreze două liturghii) în duminici și sărbători, fără aprobarea episcopului. Judecând după împrejurări, era normal ca dispozițiile episcopului să stârnească discuții. Fiecare misionar avea cel puțin 4-5 biserici, filiale și era greu să corespundă cerințelor spirituale ale credincioșilor, fără binare. Această dispoziție a episcopului, alături de altele, a avut un rol important în crearea disensiunilor dintre dânsul și misionari.

1.3 Sistematizarea parohiilor

Râurile Siret și Moldova, care despărteau multe parohii de filialele lor, creau dificultăți serioase misionarilor, mai ales pe timpul iernii, iar în această direcție, episcopul voia o nouă sistematizare teritorială. Însă, altă dispoziție i-a supărat pe misionari. În misiune, unde existau 13 parohii, era obiceiul ca parohii să-și schimbe anual parohiile, pentru ca fiecare să simtă dificultățile și înlesnirile pe care le aducea fiecare parohie. Acest obicei mulțumea pe

³⁵⁶ TOCĂNEL P., *Franciscanii minori conventuali și limba română*, în „Buna vestire”, 3 (1932), 183.

³⁵⁷ IORGA N., *Studii și documente*, 205.

mulți, dar, în același timp, reprezenta o mare piedică pentru o pastorație mai solidă, din partea unor păstori care voiau să realizeze ceva care cerea timp mai mult. De asemenea, era o piedică în calea unor construcții de biserici. Episcopul a interzis rotația preoților; însă nu acest lucru a nemulțumit, ci modul cum a fost făcut. Odată cu apariția Eteriei, s-au stagnat sau a fost imposibil de realizat unele din inițiativele lui Paroni. În această mișcare, notăm că nu a intrat nici Paroni și nici misionarii³⁵⁸. Misionarii, în vâltoarea represaliilor turcești, au rămas demni și curajoși alături de credincioși, încurajându-i și suportând împreună acele vremuri sângeroase.

Prin demersurile sale, episcopul Paroni și-a câștigat simpatia și bunăvoința Porții și, prin câteva legături și intervenții, a reușit să se dea uitării vechiul firman dat de cancelaria otomană, episcopul putând astfel să stea oficial în Moldova, chiar dacă situația lui juridică nu era clară în acte.

2. Disensiuni și conflicte

Episcopul era nemulțumit de finanțele misiunii și de modul cum se administrau bunurile materiale de către prefectul misiunii, căruia îi revenea această obligație. Probabil în 1820 episcopul a găsit registrele în dezordine și cu un decret din martie același an, a poruncit ca administrația să se facă de către trei persoane numite de dânsul, să se țină registre speciale și să se justifice lunar cheltuielile făcute. Prefectul misiunii nu a mai putut suporta reformele superiorului său și, în vara aceluiași an, a plecat la Roma lăsând în misiune o confuzie generală. Nu după mult timp, au început să sosească scrisori de plângere contra modului de conducere a episcopului. *De Propaganda Fide* a tras concluzia că situația nu mai putea continua astfel mult timp. Lucrurile au rămas într-o falsă liniște până în 1825, când a fost numit episcop titular, vicar apostolic și Prefect al misiunii *Bonaventura Zabberoni* (1825-1826), până atunci custode al sacrului convent din Assisi. Bonaventura Zabberoni, episcop titular de Helenopolis (*Helene* = insulă mică în Marea Egee), va conduce Vicariatul Apostolic pentru puțină vreme. Va primi consacrarea episcopală la 4 septembrie 1825 în Bazilica Sfinților Doisprezece Apostoli din Roma; numirea era făcută însă din 12 iunie 1825. În februarie 1826 va pleca spre Moldova însoțit de Alois Landi, Iosif Cacchioni-Gualtieri și de Placidus Angeloni. Va ajunge la Iași în 8 aprilie 1826, și va fi primit cu mare bucurie și cu multă cinste de domnitorul Ioniță Sandu Sturza.

În timpul său se dezlănțuiesc vechile conflicte de competență dintre dânsul și noul prefect, Landi, care acum purta titlul de Comisar General. La numai patru luni după sosire,

³⁵⁸ IORGA N., *Studii și documente*, 398.

episcopul se îmbolnăvește de febră hepatică și moare la 30 iulie 1826, fiind înmormântat în catedrala din Iași³⁵⁹.

După moartea episcopului Zabberoni, ortodocșii se vor împotrivi din nou șederii episcopilor catolici în Moldova. Astfel că la 14 octombrie 1826 consulul austriac la Iași, Lippa, primește o notă oficială conform căreia nici un episcop catolic nu putea veni în țară fără știrea clerului ortodox și a boierilor. A trecut mult timp până să afle pr. Paroni despre cele petrecute la Roma. Între timp, susținut și de noul consul austriac din Iași, Lippa, pr. Paroni se îndreaptă către Superiorul Provincial al franciscanilor din Transilvania, pentru a aduce noi misionari în Moldova. Pentru serviciul lor, se angaja să plătească anual 100 de scuzi. Această convenție a fost făcută fără asentimentul Congregației *De Propaganda Fide* și a superiorului ordinului, iar urmările ei au tulburat multă vreme bunul mers al misiunii. Convenția a fost aprobată provizoriu de *Congregația De Propaganda Fide*, în decembrie 1826.

3. Perioada 1826-1838: conducerea misiunii sub prefecți apostolici

Situația politică din Moldova se schimbă. Influența turcească slăbește în favorul celei țariste, iar mitropolitul și boierii Divanului, simpatizanți ai Eteriei, revin la Iași. Mitropolitul Costache nu întârzie să scrie domnitorului Sturdza, cu cererea să nu mai tolereze nici un episcop catolic în Moldova. Ca urmare, în octombrie 1826, pr. Lippa primește o notă oficială în care i se comunică că nici un episcop nu va putea veni în țară fără știrea „patrioților indigeni”. De fapt, piedica cea mai mare o reprezenta tocmai protectoratul Austriei, pe care nu-l puteau suporta oficialitățile locale.

În acest mediu ostil, este numit în septembrie 1826 superior al misiunii *Iosif Gualtieri* (purtând titlul de pro-vizitator apostolic și pro-prefect al misiunii). Venind în Moldova, are de rezolvat grele probleme financiare la centrul misiunii, care acum era în pragul falimentului. După multe insistențe, primește un împrumut din partea Congregației *De Propaganda Fide*, cu care reuși să iasă puțin din datorii. În vizita canonică pe care o întreprinde în 1826-1827, Gualtieri revocă o serie din atribuțiile vicarilor forani (decani), dând mai multă libertate parohilor, în special în privința binărilor și celebrării căsătoriei.

Paroni, care acum se afla în Italia, află despre intervențiile noului episcop și, în cuvinte aspre, îi reproșează inițiativa, cerându-i să revină la dispozițiile date anterior de dânsul. El nu suporta ca altul să schimbe ceva, chiar dacă era clară superioritatea noilor inițiative. Din această cauză, conflictul se va prelungi până în august 1827.

³⁵⁹ IORGA N, *Studii și documente*, 208.

Viața catolică începuse să se desfășoare mai bine, iar directivele episcopului începuseră să-și arate eficacitatea. Însă, în 31 iulie 1827 izbucnește un mare incendiu care distruge palatul domnesc, cancelaria domnească, arhivele statului, mitropolia, biserica catolică și reședința misiunii, cu mai multe documente de arhivă, multe biserici ortodoxe precum și vreo 800 de case. I. Gualtieri consideră că este absolut necesar să pornească spre Apus după ajutoare, însă, când a sosit la Roma, a fost schimbat din oficiul pe care-l avea, fiind numit în septembrie 1827 vice-prefect al misiunii *Inocențiu Pamfili*, care fusese mai înainte 6 ani misionar în Moldova. El sosește aici la începutul anului următor și-l găsește pe pr. Landi luptându-se din greu cu greutățile și lipsurile din urma incendiului. În misiune mai rămăseseră doar 8 misionari pentru 42.000 de credincioși. Congregația *De Propaganda Fide* a înțeles situația și a trimis încă patru misionari, dintre care se va remarca Rafael Arduini.

În 1829, Pamfili începe vizitarea teritoriului misiunii, voind să vadă, printre altele, dacă credincioșii catolici nu suferă din cauza ocupației rusești. În relatarea pe care o va alcătui, observăm că ocupanții erau binevoitori, ba, mai mult, chiar erau nemulțumiți de faptul că atâtia catolici nu au un episcop în fruntea lor.

În misiune activau 14 preoți, existau 12 parohii și 137 de filiale și peste 41.000 de credincioși, împrăștiați în toată Moldova. Biserici erau numai în 46 de sate și erau dascăli numai în 39 dintre ele. Cu toate aceste condiții, pe care le credem prospere, Pamfili pleacă din misiune în 21 februarie 1831, lăsându-l provizoriu pe pr. Placidus Angeloni, căruia îi mai scrie o lungă scrisoare din Cernăuți, îndemnându-l să nu-l facă de rușine în postul pe care i l-a încredințat.

Acesta stă un an în misiune, după care este înlocuit cu Carol Magni, vizitator apostolic (1832-1835) și prefect al misiunii (1835-1838). Încă de la început, el se confruntă cu vechile probleme: starea financiară deficitară și lipsa de misionari. Misiunii franciscane din Transilvania nu putea să-i plătească cei 100 scuzi prevăzuți în contract pentru că nu-i avea; în locul lui, i-a plătit *De Propaganda Fide*, plus datoriile din ultimii trei ani. Voind să fie mai aproape de misionari, C. Magni își mută reședința la Săbăoani, gest care nu a plăcut nici misionarilor și nici superiorului ordinului.

O dificultate care va deveni mereu mai acută o ridicau misionarii înșiși veniți din Transilvania. Ei puteau fi schimbați cu greu din parohii, unde predicau și catehizau numai în ungurește pentru că, susțineau ei, populația nu înțelegea altă limbă. Magni, care vizitase toate comunitățile, era de părere contrară. Excepție făceau vreo trei sate. Ca urmare, episcopul declară limba română ca limbă oficială în cadrul ceremoniilor bisericesti. Tot el a înființat o școală elementară la Iași și una la Săbăoani, în aceasta din urmă predând el însuși³⁶⁰. Limba română vorbită de Magni îi impresionase pe fabulistul Alexandru Donici și pe Gheorghe Asachi.

³⁶⁰ PAL I., *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii, păstorii lor de veacuri*, Săbăoani 1942, 202. În privința școlilor catolicilor moldovenești, vezi și inițiativele dinainte: 189-202.

O piedică mare în calea activității sale a fost pusă de procuratorul misiunilor ordinului, Iosif Paroni, fratele episcopului. La insistențele lui, i s-a retras titlul de vizitator apostolic, fiind numit simplu prefect, suportând apoi unele dispoziții umilitoare din partea aceluiași procurator. În sfârșit, în mai 1838, este înlocuit cu Rafael Arduini, numit comisar al superiorului general și vizitator apostolic.

Ajuns în Moldova, Arduini hotărăște ca toți misionarii să facă exerciții spirituale. Își începe apoi vizita canonică, în timpul căreia este rugat de domnitorul Sturza să-i relateze modul de comportament boierilor stăpâni pe moșiile satelor catolice. Mai important de semnalat este însă conflictul privitor la limba maghiară și faptul că, în relatarea sa găsim numărul de 57.000 de credincioși catolici. Arduini s-a lovit de șovinismul maghiar și de scandalul pe care-l dădeau unii preoți veniți din Transilvania. Doi preoți filo-magiari, Könya și Lukoty, care nu voiau să plece din Moldova, deși *De Propaganda Fide* dispusese să fie scoși din parohiile lor, provocau multe necazuri episcopului. Ei ajung să se târguie și să pună condiții ipocrite lui Arduini. Lukoty a trecut apoi la religia ortodoxă și a stat vreo 9 luni la mănăstirea Neamțului. Scandalul acestor preoți și a altora a avut și va avea drept cauză principală sprijinul și asentimentul pe care și-l dădeau înaltele fețe bisericești și politice ale Ungariei. Cardinalul primat, Iosif Kapacsy, voia să ridice problema „persecutării” catolicilor din Moldova în dieta imperială din Pressburg, iar superiorul provincial din Transilvania îl îndemna mereu pe Pr. Alexandru Papp, capul misiunilor maghiari din Moldova, să nu uite sfânta hotărâre națională. Acest deziderat nu a fost uitat mult timp, spre scandalul și rușinea bisericilor catolice de aici.

În urma insistențelor consulului austriac Walemburg, și ca dovadă a meritelor episcopului Arduini, în mai 1839, Înalta Poartă dă mult râvnitul firman care garanta șederea pașnică a episcopului în Moldova. Garantându-i-se domiciliul și activitatea, Arduini și-a fructificat din plin calitățile de păstor. Mari au fost meritele lui pe tărâm pastoral și tot la fel de mari și în câmpul administrativ. Sub grija lui s-au ridicat bisericile din Galați, Bacău, Doftena, Comănești și Huși. Alături de ele, s-au construit multe case parohiale și școli catolice în Iași, Săbăoani, Călugăra, Galați, Grozești, Huși, Focșani și Vizantea. Aici predau învățători finanțați de bisericile respective. Multe ajutoare a primit episcopul de la o Asociație din Lyon³⁶¹. Tot sub grija lui, s-au tipărit 1.000 de abecedare românești, tot atâtea ungurești, latinești și germane și alte cărți pentru școlile misiunii³⁶².

În 1843, din cauza sănătății șubrede, Arduini se retrage în Sardinia, locul său natal. După plecarea lui Arduini spre București, mitropolitul ortodox Veniamin Costachi împreună cu câțiva boieri, trimit o notă domnitorului Mihail Sturza prin care protestau împotriva

³⁶¹ IORGA N., *Studii și documente*, 219.

³⁶² Un abecedar românesc, cu litere chirilice, se păstrează în biblioteca Institutului Teologic Romano-Catolic din Iași. El ne oferă metode de predare ale limbii române în aceste școli populare. Se învățau de pe „Bucoave” noțiunile elementare de citire și de gramatică, apoi, se făcea aplicația pe textele bisericești ale cărților liturgice.

episcopului catolic, neadmițând decât o ședere de cel mult 40 de zile. Nota va rămâne neanalizată, ba chiar episcopii ortodocși de Roman și Huși împreună cu majoritatea clerului și boierilor nu au sprijinit protestul mitropolitului Veniamin Costachi, trecându-se astfel și peste ultimul protest împotriva exercitării funcțiunii episcopale în Moldova.³⁶³

Episcopul Arduini este primul episcop latin care primește firmanul turcesc de pașnică ședere în Moldova la 4 mai 1839. Pentru a îmbunătăți starea economică a misiunii a reușit să obțină unele ajutoare de la Operele Pontificale din Lyon. În timpul păstoririi sale s-au ridicat biserici la Galați, Bacău, Dofteana, Comănești și Huși, case parohiale și chiar școli.³⁶⁴ La sfârșitul relatării despre vizita misiunii din anul 1841, episcopul cere să fie înlocuit însă este sfătuit să mai aștepte. La insistențele sale de a părăsi misiunea, papa îi permite să lipsească din misiune jumătate de an pentru a-și îngriji sănătatea. La 23 august 1842 pleacă spre Roma, după ce l-a numit ca Vicar General pe părintele Antonio de Stefano. La 30 ianuarie 1843 este transferat la cererea regelui Sardiniei într-o episcopie vacantă din orașul său natal Alghero, unde se va stinge din viață la 12 noiembrie 1863.³⁶⁵

În locul episcopului Arduini, Sfânta Congregație De Propaganda Fide va alege la 20 martie 1843 pe părintele *Paul Sardi*, iar papa Grigore al XVI-lea îl va numi la 26 martie 1843, episcop titular de Vereea – astăzi orașul Stara Zagora din Bulgaria.³⁶⁶ Din partea lui, Arduini se va interesa mereu de viața misiunii.

Primul lucru pe care l-a făcut Sardi în Moldova a fost acela de a stabili un centru parohial la Botoșani, unde trăiau 30 de familii catolice. Domnitorul i-a dat aprobare pentru construcția bisericii, un ajutor bănesc și loc pentru cimitir. El va reîmpărți teritoriul Vicariatului Apostolic în patru protopopiate districtuale: Iași, Siret, Bistrița și Troțuș.

Trecem peste conflictul unguresc care se actualizează (era menționat de cardinalul primat al Ungariei)³⁶⁷ și ne oprim la o problemă oarecum nouă printre preocupările mai importante ale misiunii: *misionari sau cler autohton?* Problema a ridicat-o Sardi, dar, pe lângă marile avantaje pe care le-ar fi adus un seminar local, au apărut și multe obiecții și nedumeriri. Se pune problema: cine va păstori în cazul în care ordinul nu va mai avea posibilitatea să trimită noi misionari din Italia? Și, în acest caz, era neapărată nevoie de preoți locali? Punând această problemă, Sardi a început să fie bănuit că nu nutrește cele mai bune simțăminte față de ordinul său.

Conducerea ordinului franciscan făcea eforturi și sacrificii mari pentru a trimite noi misionari în Moldova. Creșterea rapidă a populației catolice cerea dublarea numărului misionarilor. Conducerea ordinului se temea ca nu cumva preoții locali care se vor forma să nu favorizeze propriile familii și rude, să nu aibă anumite preferințe sau să pună condiții. Un

³⁶³ GABOR, I., *Ierarhia catolică a Moldovei*, vol.III, 54 (manuscris).

³⁶⁴ DESPINESCU, A., *Scurt istoric al Bisericii Catolice din Moldova*, ITRC, Iași 1995, 44.

³⁶⁵ GABOR, I., *o.c.*, 54.

³⁶⁶ TOCĂNEL, P., *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, vol.III, partea I, 331.

³⁶⁷ IORGA, N., *Studii și documente*, 221-224. Ni se redă schimbul de scrisori dintre Sardi și Kapacsy.

caz tipic îl reprezintă cel al preotului autohton Francisc Cagno, din Săbăoani, care nu a fost lăsat să activeze în Moldova, deși Sardi l-a cerut în repetate rânduri, pentru că, afirma procuratorul ordinului, fiind moldovean, nu era prudent să vină aici. Cu toate împotririile și bănuielile neîntemeiate, *De Propaganda Fide* a sugerat în câteva rânduri ideea de a se sonda atitudinile forțelor diriguitoare, atunci când s-ar fi pus problema ridicării unui cler local. Sardi își urmează ideea, înființând la Iași un mic seminar în care se formau șase candidați, întreținuți din fondurile episcopului și din cele venite de la Lyon. În 1847 studiau în micul seminar 12 elevi și lucrurile ar fi mers din ce în ce mai bine dacă nu ar fi venit revoluția, care a răsturnat multe din planurile episcopului. Din acest seminar, a ieșit preot Gheorghe Bauer.

4. Starea misiunii

Cele 12 centre parohiale nu mai puteau face față noilor cerințe ale pastorației. Boierii chemau mereu noi catolici care să le lucreze moșiile și, ca să-i lege de glie, le construiau biserici, formându-se astfel, în jurul lor, noi sate. Episcopul Sardi a găsit că este mai bine să împartă teritoriul misiunii în patru protopopiate, iar această împărțire va rămâne până după ultimul război mondial, dovedindu-și astfel eficacitatea.

A) Vicariatul foran Iași: vicar Anton De Stefano. Cuprindea parohiile:

<i>Răducăneni</i> , cu 2 filiale: paroh Anton De Stefano	678 catolici;
<i>Iași</i> : paroh Eugen Zapolski	2118 catolici;
<i>Horlești</i> , cu 5 filiale: paroh Iosif Clementis	429 catolici;
<i>Huși</i> , cu 6 filiale: paroh Bonaventura Brayda	2079 catolici;
<i>Focșani</i> , cu 13 filiale: paroh Ioan Holzknect	1079 catolici;
<i>Galați</i> : paroh Iosif Toppia	307 catolici;
<i>Botoșani</i> , cu 6 filiale: paroh Ioan Dornseiffer	444 catolici;

B) Vicariatul foran de Siret: vicar Augustin Melis. Cuprindea parohiile:

<i>Săbăoani</i> , cu 7 filiale: paroh Augustin Melis	4272 catolici;
<i>Adjudeni</i> , cu 14 filiale: paroh Carmil Ceraluo	3696 catolici;
<i>Răchiteni</i> , cu 11 filiale: paroh Filip Attardo	1968 catolici;
<i>Hălăucești</i> , cu 18 filiale: paroh Francisc Pellegrini	3793 catolici;

C) Vicariatul foran de Bistrița: vicar Anton Accardo. Cuprindea parohiile:

<i>Călugăra</i> , cu 8 filiale: paroh Anton Accardo	2864 catolici;
---	----------------

CAP. AL V-LEA: VICARIATUL APOSTOLIC AL MOLDOVEI (1818-1884)

<i>Fărăoani</i> , cu 1 filială: paroh Anton Finta	2729 catolici;
<i>Cleja</i> , cu 8 filiale: paroh Inocențiu Petraș	2338 catolici;
<i>Valea Seacă</i> , cu 1 filială: paroh Stanislau Zamoyski	2024 catolici;
<i>Prăjești</i> , cu 9 filiale: paroh Angelus Orsini	2072 catolici;
<i>Văleni</i> , cu 11 filiale: paroh Cornel Konya	3169 catolici;
<i>Bacău</i> , cu 6 filiale: paroh Bernardin Amantini	1143 catolici;

D) Vicariatul foran de Trotuș: vicar Mihai Filuszek

Trotuș, cu 7 filiale: paroh Mihai Filuszek	1513 catolici;
Grozești, cu 10 filiale: paroh Nicolae Vissani	2389 catolici;
Pustiana, cu 26 filiale: paroh Cozma Funtak	2588 catolici;

Total – 21 parohii, 89 filiale, 43.688 credincioși.

În timpul lui, s-au pus bazele multor centre parohiale și s-au construit majoritatea bisericilor din satele catolice vechi și din alte orașe.

Botoșani, de exemplu, este parohie înființată în 1843. Construcția bisericii a fost începută în 1845 și terminată mai târziu. La 4 noiembrie 1844 s-au încheiat lucrările la Biserica din Galați. S-a construit micul seminar din Iași, situat lângă catedrală. La Huși, a voit să refacă biserica, dar s-a opus episcopul ortodox. În perioada 1845-1847, s-a construit biserica din Focșani. În 1845 s-a deschis parohia din Răducăneni, iar boierul N. Sturza a donat terenul pentru biserică, casă parohială și cimitir. Tot Sardi a organizat comunitatea catolică din Fălticeni, în timpul vizitei pastorale din 1845. În 29 septembrie 1843 a binecuvântat noua biserică din Săbăoani. În noiembrie 1844 a sfințit actuala biserică din Bacău. În iunie 1846 a cumpărat casă și teren pentru biserică și cimitir la Roman. Variata și rodnică activitate a episcopului Sardi s-a încheiat la 19 noiembrie 1848, zi în care a murit din cauza febrei hepatice pe care o contractase în cursul unei vizite pastorale.

În locul său, *De Propaganda Fide* a numit în august 1849 pe fostul comisar general pentru disciplină călugărească a misionarilor din Moldova, *Anton De Stefano* (1848-1859). El activa aici din 1833, desfășurându-și munca apostolică mai ales în regiunea Huși-Răducăneni. Vestea numirii lui nu a mai provocat ca în trecut atâtea opoziții din partea clerului ortodox, nici nu s-a mai făcut aluzie la poziția pe care o avea cancelaria otomană.

Noul episcop, ca și antecesorul său, a dovedit din plin că, cu puțină libertate din partea autorităților locale, se pot realiza lucruri importante pentru binele spiritual și material al credincioșilor. A restaurat bisericile vechi din Cotnari, Hălăucești, Călugăra, Valea Seacă și a terminat de construit casele parohiale din Oțeleni, Focșani și Botoșani. Casele parohiale din Talpa, Buruienești, Sagna și Călugăra s-au construit tot în timpul său. La Butea, cu toată împotrivirea boierului local, a deschis centrul parohial, numind primul paroh în persoana lui

Angelus Orsini. A mai deschis apoi centre parohiale la Talpa și Dărmănești. Misiunea susținea cu banii proprii școlile din Iași, Huși, Săbăoani, Galați și Petrești. În cadrul lor, predau misionarii împreună cu alți profesori laici, învățând copiii să scrie și să citească; pe lângă aceasta, se mai învăța și catehismul. După legea civilă din 1859, în aceste școli se învăța și limba română, ca disciplină obligatorie. Mari au fost realizările lui pe plan administrativ, dar și mai mari au fost cele literar-religioase. Acestea i-au adus mari satisfacții, însă și multe necazuri și opoziții din partea clerului ortodox.

În 1848, a tipărit la Brașov *Katechismul creștinesc pentru junimea de religie romano-catolică, alcătuit de părintele Antonius De Stefano din Ordinul Minorilor Conventuali și Misionaru Apostolicu în Principatul Moldavei* (Brașov 1848) (în 80, 92 p). La început are următoarea dedicație: „Katechismul creștinesc pentru daco-romano-catolici și, mai ales, pentru acei ce frecventează școalele”. Acest catehism se aseamănă mult cu ceea ce avem astăzi, cu catehismul prescurtat, însă a fost oprit la vama din Roman, în urma intervenției mitropolitului Moldovei, Meletie Brandamur, care a descoperit un exemplar din multele pe care episcopul le împărțise deja. Motivul reținerii s-a presupus a fi dedicația, considerată a fi incriminatoare. S-a propus secretariatului de Stat al Moldovei decuparea acestei dedicații în prezența șefului oficiului de vamă din Roman și răspândirea lui numai în rândul catolicilor ce frecventau școlile lor confesionale, urmând ca mitropolia să vegheze ca aceste catehisme să nu intre în școlile ortodoxe. Secretariatul de Stat a primit propunerea și, astfel, catehismul a pătruns în mijlocul catolicilor moldoveni.

S-a mai editat *Calea Crucii, ascultarea Sfintei Liturghii și metoda de a face o cuvîntoasă mărturisire și spre a lua cu vrednicie Sfânta Comunicătură, pentru junimea romano-catolică, compus de pr. Anton De Stefano, din ordinul Minorilor Conventuali și Provizoriu Apostolic Misiunei Romano-catolică în Principatul Moldovei* (Brașov 1849) (în 80, 68 p).

În 1851, când De Stefano era plecat la Roma, mitropolitul Sofronie Miclescu a reluat problema scoaterii din circulație a celor două cărți publicate de episcop. Pentru aceasta, a înaintat domnitorului Grigore Ghica o notă de protest, afirmând că cele două cărți conțineau elemente contrare dogmelor religiei ortodoxe și constituiau un motiv de diviziune între credincioșii catolici și cei ortodocși.

Șeful oficiului de cenzură, A. Sihleanu, a prezentat și el un raport, arătând că toate cărțile au urmat dispozițiile date în 1848 de către domnitor. Katehismul catolic a suferit decuparea dedicației, iar despre Calea Crucii, revizorul Codrescu afirmă că este conformă cu regulile cenzurii și nu are nimic împotriva dogmelor religiei ortodoxe. Ca atare, a fost lăsată în circulație, pentru uzul strict al credincioșilor catolici. Nu se știe dacă domnitorul a urmat dorința mitropolitului.

Katechismul creștinesc pentru junimea romano-catolică, iar mai ales pentru cei în vârstă, compus de Preasfințitul și Venerabilul D. D. Antonio de Stefano din Ordinul

CAP. AL V-LEA: VICARIATUL APOSTOLIC AL MOLDOVEI (1818-1884)

Minorilor Conventuali ai Sf. Francisc din Assisi, episcop de Benden în Epiru, cavaler ordinului Sfântului Mormânt, Vizitatoriu și Prefectu Apostolicu Misiunei Romano-catolice în Principatul Moldovei, Liovu 1857, în 80, 208 pagini, este o nouă carte scrisă de A. Stefano. Este deosebit de catehismul de mai sus și cuprinde explicarea tuturor sărbătorilor mai importante; dă informații despre ziua morților, sfinții Patroni, dedicarea Bisericii, binecuvântarea clopotelor și a apei, diferite învățături și meditații despre judecata universală, despre Anticrist și Biserică.

Acest catehism a fost întrebuințat în Moldova, ca text diecezan, până în 1885. Congregația *De Propaganda Fide*, dându-și seama de importanța acestei lucrări, a propus superiorului general al Ordinului Franciscan ca manuscrisul să fie analizat cu grijă pentru a fi tipărit ca text oficial. Însă, când superiorul general a primit această indicație, opera era în mare parte tipărită la Lemberg.

Explicațiuni Evanghelice pentru toate duminicile de peste an, spre conducerea credincioșilor romano-catolici ai lui Isus pe calea moralului și a veșniciei mântuirii, scrise în limba română numai pentru trebuința locuitorilor de religie Romano-Catolică din Principatul, de iubitorul de Dumnezeu D.D. Antonio de Stefano din Ordinul Minorilor Conventuali ai Sfântului Francisc de Assisi, Episcop Romano-catolic din Principatul Moldovei, Cavaler al Ordinului Sf. Mormânt și al Coroanei de Fier, I, Iași 1858, în 80,336 pag.; II, Iași 1852, în 80, 268 pag. Este o altă carte ce cuprinde predicile compuse de episcop în limba română în două volume. Ambele volume au la început următoarea declarație: „Publicate pentru întâia oară cu învoirea Onorabilului Minister al Cultului și Instrucției publice sub a cărui cenzură trecând, s-au găsit a fi necuprinzătoare de idei contra religiei domnitoare și a legilor țării!”

Alte cărți tipărite pe timpul episcopului D. Stefano sunt:

a) *Catehismul elementar pentru tinerii romano-catolici din voia și porunca Preasfântului Iosef Saladari, din Ordinul Minorilor Conventuali ai Sfântului Francisc de Assisi, Episcop de Marcopol și Misiei Romano-Catolice în Moldova, Vizitator Apostolicu*, Iași 1866;

b) *Învățătură creștină ce se învață în Biserica din Cornii - Unguri în toate duminicile înainte de Vecernii, împărțite în 18 capitole*, Huși 1874, în 160, 36 pag., fără autor;

c) *Rugăciuni către Dumnezeu și Imnuri Sacre compuse în limba română pentru Misiunea din România de Excelența sa Episcop Antonio de Stefano, din Ordinul Minorilor Conventuali ai Sfântului Francisc din Assisi, fostul Vicar Apostolicu în țara aceea*, Napoli 1886, în 80, 128 pag.

Sau episcopul a început să uite limba română, ori nu a găsit în Italia caractere corespunzătoare limbii române, cert este că limba este prea alterată în comparație cu

scrierile anterioare. Probabil nu a fost cine să-i corecteze greșelile, avantaj de care se bucura când era în Moldova³⁶⁸.

Ne găsim într-o perioadă de radicale transformări politice, economice, culturale. Abia trecuse revoluția din 1848 și iată că acum mișcările unioniste și separatiste erau în fierbere. Divanurile ad-hoc căutau prin toate colțurile Munteniei și Moldovei cetățeni demni care să reprezinte pe cei mulți în alegeri. Însă, regulamentul de alegere din 1857, îi excludea pe catolici din rândul participanților la vot. Avem un caz la Săbăoani, unde bunicul episcopului Mihai Robu nu era acceptat în adunarea ad-hoc de către ispravnicul din Roman și de protopopul ortodox pe motiv că era catolic. Când însă era vorba de datorii, nu se făcea deosebire. Atunci s-a ridicat omul politic Mihail Kogălniceanu, care, în urma discuțiilor avute cu De Stefano, a apărat magistral drepturile catolicilor, încheindu-și astfel discursul: „Cerem drepturi de la comisia de la Paris, să dăm drepturi!”³⁶⁹. Cuprinzând cu o privire situația politică a timpului vedem că războiul din Crimeea (1853), Tratatul de la Paris din 30 aprilie 1856 ce a pus sfârșit protectoratului rus și a redat Moldovei, Basarabia meridională ce fusese anexată Rusiei în 1812, toate aceste frământări au pus amprenta pe evoluția bisericii române. Misionarii catolici nu aveau încă drepturi egale cu cei ortodocși, în privința răspîndirii credinței, căsătoriile mixte nu erau recunoscute de stat decât dacă partea catolică se convertea la ortodoxism, principii din Moldova nu permisese o ierarhie catolică și recunoșteau doar un Prefect sau Vicar apostolic. Viitorul ministru, Kogălniceanu, va propune ca misionarii catolici să primească un salariu, să fie susținuți în aceeași măsură ca și cei ortodocși, să fie ajutați în construirea de școli și seminarii.

De Stefano era într-o poziție destul de delicată, deoarece Austria, protectoarea catolicilor, era de partea poziției antiunioniste, iar De Stefano și catolicii moldoveni de partea cealaltă. Drept rezultat, au început să circule informații cum că misionarii ar fi agenți ai austrieilor și vor să aducă în țară un domn străin de neam și de religie strămoșească. Cu toate acestea, este sigur că episcopul a contribuit, într-o măsură deloc neglijabilă, la victoria partidei unioniste. Alături de aceste preocupări politice ce frământau țara, existau și dintre aceia care să aibă cu totul alte preocupări cum ar fi, spre exemplu, să reclame mereu la Roma lipsurile, de multe ori de neînălțurat, care erau puse pe seama inactivității episcopului. După o mulțime de astfel de rapoarte, Congregația numește, în aprilie 1858, un vizitator apostolic general, în persoana superiorului provincial din Orient, *Iosif Tomassi* (1859-1864). Relatarea acestuia despre starea misiunii este dintre cele mai importante și mai complete. Este împărțită în cinci părți:

1. Cele patru vicariate ale misiunii;
2. Persoanele cu o slujire deosebită în dieceză:

³⁶⁸ I. GABOR, *Ierarhia catolică a Moldovei*, 73-75.

³⁶⁹ P. TOCĂNEL, *La missione*, 445-469.

CAP. AL V-LEA: VICARIATUL APOSTOLIC AL MOLDOVEI (1818-1884)

2.1. Vicarii forani nu-și îndeplineau misiunea, nu-i corijau pe preoții care nu-și făceau datoria, nu le trimiteau acestora dispozițiile episcopului și nici nu se ocupau de dascăli.

2.2. Parohul era în localitate autoritate religioasă și laică. El era judecătorul și împărțitorul dreptății, pedepsind și recompensând după merite.

2.3. Dascălul avea dreptul să-și îndeplinească slujba, după ce absolvă școala de dascăli din Săbăoani și după ce primea o notă specială de la episcop. El se ocupa cu cântul în biserică, cu catehizarea și cu recitarea rugăciunilor în diferite ocazii. În timpul vizitei lui Tomassi erau 40 de elevi la Săbăoani.

2.4. În afară de aceștia, mai erau: feciori de biserică, vătaful și clopotarul. Dintre toți, vicarul foran, vătaful și feciorii de biserică nu erau retribuiți de popor, considerându-se că era suficientă cinstea ce li se dădea.;

3. În misiune existau atunci 23 de misionari. Despre cei maghiari, are de spus cuvinte grele;

4. În cea de-a patra parte, se analizează conflictul pe care-l generau preoții maghiari, care pretindeau că limba lor trebuie să fie singura limbă liturgică în misiune ba, mai mult, îi opreau pe credincioși de a vorbi românește. Ei se certau mereu cu misionarii italieni, slăbind coeziunea în cler și scandalizând pe credincioși. Tomassi scrie: „...Dacă s-ar cere aici părerea mea, aș putea-o da fără să mă îndoiesc o clipă, deoarece în această privință am făcut cercetări amănunțite. Pot să mă bucur de a fi în stare să spun, fără prejudecată de naționalitate, că, neexcluzând limba ungurească folositoare, totuși, limba cea dintâi în această misiune este cea moldovenească...”³⁷⁰

5. În această ultimă parte, sunt redată unele dintre abaterile grave ale misionarilor, în special ale celor maghiari. Autorul relatării concludă că misiunea poate merge mai departe așa cum este, cu condiția să fie schimbat De Stefano, pentru că era prea puțin energic, ceea ce nu era într-un tot adevărat.

În ianuarie 1859, după ce asistase la declararea solemnă a lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Moldovei, De Stefano este chemat la Roma pentru a analiza împreună cu prefectul Congregației *De Propaganda Fide* unele măsuri ce trebuiau să fie luate pentru binele misiunii. La Roma, lui De Stefano i se cereau mereu explicații despre problemele misiunii, administrație, datorii, misionari etc. Văzându-se depășit de complexitatea situațiilor, episcopul cere să fie eliberat din acest post. Cererea i se împlinește în noiembrie 1859.

În Moldova, pe lângă faptul că majoritatea misionarilor deplângeau plecarea episcopului, mai circulau o serie de zvonuri, cu privire la amestecul guvernului în viața misiunii. În

³⁷⁰ GABOR I., *Ierarhia catolică a Moldovei*, 87; SNAGOV D.I., *Le Saint Siège et la Roumanie moderne 1850-1866*, Roma 1982, 340-388.

realitate, toate porneau în urma intervențiilor primului ministru Kogălniceanu în favoarea catolicilor, pentru care voia drepturi egale cu credincioșii ortodocși. Iar intenția nemărturisită a acestor intervenții era îndepărtarea protectoratului austriac. Acum intervine primul ministru și pentru înființarea unui seminar catolic, mai întâi la Săbăoani și apoi la Iași, iar după câțiva ani, în anul 1864, fără discuții preliminare, domnitorul Cuza dă un decret pentru înființarea unui seminar pentru catolicii de peste Milcov³⁷¹.

În forma lui, acest decret cuprindea multe ingerințe ale guvernului în viața seminarului și, ca atare, autoritățile bisericești au făcut ca el să rămână numai un proiect. Sănătatea lui Tomassi se șubrezea mereu și, după ce a făcut o dare de seamă despre administrația sa de la Iași, probabil în iarna anului 1864, a părăsit Moldova, lăsând toate în grija pr. Eugen Zapolski.

La Roma, a început să se urgenteze problema numirii unui episcop, mai ales că se zvonea că guvernul român voiește să încheie un concordat cu Vaticanul, pentru a îndepărta intervențiile puterii protectoare. Domnitorul Al. I. Cuza dorea mult acest concordat și, pe lângă motivele politice pe care le avea, nu poate fi tăgăduită nici bunăvoința lui pe plan religios.

Nu peste mult timp, în martie 1864, a fost numit noul episcop, *Iosif Salandari* (1864-1873), cu titlul de vizitator apostolic. El a sosit în Moldova spre sfârșitul anului, aducând cu sine și trei misionari. Menționăm că la Roma se luaseră măsuri serioase pentru ca misionarii ce vor veni aici să știe deja limba română. În timpul cât gira interesele misiunii Zapolski, discuțiile și preparativele referitoare la concordat păreau a fi în ultimile stadii. Deja Scaunul apostolic își expusese punctele de vedere, iar domnitorul Cuza încredințase lui Kogălniceanu și secretarului său, Bagliot, misiunea de a discuta cu Salandari și cu episcopul de la București, Plyum, toate problemele concordatului. Însă, în timpul discuțiilor, au început să apară complicații din ce în ce mai mari, aceasta întâmplându-se din cauză că guvernării nu aveau idei clare referitoare la adevărata libertate a cultului. Au urmat apoi contradicțiile dintre domnitor și adversarii săi politici, la care s-a adăugat și demonstrația antiunionistă de la Iași, condusă de mitropolitul Calinic Milcescu și, în consecință, lovitura de stat din 11 februarie 1866, iar toate proiectele au rămas fără rezultat.

Salandari mai are meritul de a fi reușit să aducă la Iași călugărițele sioniste din Paris, care vor lucra cu succes în învățământ. Institutul *Notre Dame de Sion* a fost fondat în martie 1866, într-un imobil din apropierea actualei biserici catolice. După doi ani, institutul a fost mutat în casele familiei Balș, unde a funcționat până la desființarea lui, în 1948. Pe parcurs, institutul și-a mărit spațiul locativ. Programul studiilor era ca al unui liceu. La orele de religie, era folosit catehismul mic explicat și o bună parte din învățăturile religioase cuprinse în *Catehismul Perseverenței, adică expunerea istorică, dogmatică, morală, liturgică,*

³⁷¹ MONITORUL OFICIAL, octombrie 1864, care publică decretul domnesc nr. 1400.

apologetică, filosofică și socială a religiei de la originea lumii până în zilele noastre, de G. Gaume. Alături de formarea religioasă, elevele și elevii institutului își însușeau o frumoasă pregătire în multe din sectoarele practice ale vieții.

În octombrie 1867, s-a deschis și la Galați o școală condusă tot de călugărițele sioniste. Școala a fost deschisă de pr. Daniel Pietrobono, un adevărat exemplu de păstor, stimat de toată lumea și propus în mai multe rânduri la conducerea misiunii. Cu tot rolul binefăcător pe care l-au jucat aceste institute, cu toate rezultatele excepționale pe care le dădeau, invidia autorităților ortodoxe locale au stârnit valuri de calomnii la adresa lor. Însă, aceste institute s-au impus și au trecut cu bine peste toate vitregiile timpului și ale oamenilor, datorită înaltei lor ținute morale și intelectuale. Aceste calități au făcut ca ele să fie frecventate atât de tineretul familiilor înstărite, cât și de cei săraci, generozitatea lor de a-i primi pe toții fiind într-adevăr evanghelică. Cu timpul, Institutul din Iași s-a extins, alăturându-și un orfelinat, un externat, iar, mai târziu, un curs preparator liceal³⁷². Trebuie menționată și existența școlii parohiale, ce a funcționat în perioada 1867-1948.

În acest timp, revine iar o problemă veche, ridicată de oameni noi, printre care și conflictul provocat de rectorul Seminarului central din Budapesta, canonicul Mihai Kubinski. El vine în Moldova în 1868, împreună cu cinci „țuriști” (patru preoți maghiari și un avocat), pentru a colinda satele catolice cu gândul de a iniția un proiect de seminar în care să se formeze preoți de limbă maghiară. Intențiile lor au fost dejucate și s-au întors înapoi în Transilvania, unde au publicat după doi ani, un studiu despre itinerariul lor prin Moldova³⁷³.

Merită să fie notate eforturile episcopului Salandari pentru susținerea celor două institute și pentru deschiderea unui seminar, în care să se formeze cler autohton diecezan. A muncit până la ultima suflare, luptându-se din plin cu greutățile pastorale, cu lipsa de preoți și înfruntând curajos atacurile unor ortodocși, care nu puteau vedea cu ochi buni cele două institute ale călugărițelor. În acest climat, a murit în seara zilei de 29 decembrie 1873, lăsând o frumoasă amintire în mintea și inima celor care l-au cunoscut. Mormântul lui se află în catedrala din Iași.

Din martie până în decembrie 1874, a funcționat ca vizitator apostolic al Moldovei *Anton Grasselli*, expert în probleme orientale, pentru care motiv a fost transferat de la Iași. Lui îi datorăm înființarea la Iași a unui noviciat pentru frații laici. În timp ce prin decretul din decembrie 1874, Grasselli era transferat la Constantinopol, cardinalii îl propun pe Ludovic Marangoni ca succesor la conducerea misiunii moldovene. La 21 decembrie 1874, papa Pius al IX-lea îl numește pe *Ludovic Marangoni* vizitator apostolic al Moldovei cu titlul de episcop de Gortina. Acesta conduce aproape trei ani misiunea (1874 - 1877), timp în care nu

³⁷² Mai multe amănunte vezi în articolul: „Activitatea Institutului „Notre Dame de Sion”, în *Lcr*, 3(1941), Iași 1866-1940, 46-48.

³⁷³ VESZELY, IMETS, KOVACS, *Utazása Moldva-Oláhhonban*, I-II, Târgu-Mureș 1870.

se petrec evenimente deosebite. El continuă operele începute de Salandari, având de înfruntat aceleași piedici din partea ierarhiei ortodoxe. Trei capi ai conducerii se ridică împotriva surorilor sioniste: Leon Eraclide, deputat în parlament; Titu Maiorescu, ministrul cultelor și noul mitropolit al Moldovei, Iosif Naniescu. În viața internă a misiunii, menționăm moartea tragică a pr. Petru Barbera, ucis în Valea Seacă de tâlhari.

Următorul vizitator apostolic, *Fidel Dehm* (1878-1880), a nemulțumit la începutul activității sale pe catolici și alte autorități, prin intervențiile arbitrare pe care le-a făcut la Iași și Galați. El voia să restrângă în centrul misiunii spațiul locativ al călugărițelor, pentru a aduce pe Frații Școlilor Creștine, de origine germană, care să se ocupe tot cu învățământul. O altă nemulțumire a fost provocată de înlocuirea vechiului spiritual al călugărițelor din Iași, Nicolae Iosif Camilli. Ulterior, a poruncit călugărițelor să predea elevelor în germană și tot aceeași limbă să o folosească și în pastorație. La Galați, l-a înlocuit pe parohul și duhovnicul călugărițelor, Daniel Pietrobono, cu preotul Adolf Müller. Nu peste mult timp, episcopul va mai face o imprudență. El va permite fostului canonic M. Kubinski, acum episcop auxiliar al cardinalului primat al Ungariei, să vină în Moldova cu intenția de a întări aici poziția maghiară, care câștigase oarecare teren, întrucât Dehm înființase o școală elementară la Dărmănești și intenționa să mai deschidă și altele în localitățile în care se vorbea ungurește. Ajutoarele pentru aceste școli veneau chiar de la societatea misionară *Sfântul Ladislau*, din Budapesta, societate care era condusă de Kubinski. Dehm va sprijini proiectele și, în discuțiile pe care le va purta în curând cu superiorul general al ordinului, cu care se va întâlni la Lemberg, va relua aceleași intenții ale lui Kubinski. Însă aici, superiorul îl va convinge să-și prezinte singur demisia, ceea ce a și făcut, în septembrie 1880.

Din mărturiile misionarilor, cunoaștem că acest episcop avea multe calități, un zel arzător pentru binele Bisericii, însă atitudinea lui filo-germană i-a ridicat împotrivă clerul și credincioșii, trebuind să plece din misiune. Acum nu se mai pune problema intervenției Austriei în numirea episcopului, deoarece aceasta intrase în conflict cu guvernul român, care începuse deja să-și câștige autonomia față de puterile străine. În această orientare se încadra și tendința mai veche a guvernului de a înființa dieceze cu conducere locală și de a încheia apoi un concordat cu Sfântul Scaun.

După multe discuții și zvonuri bizare, dintre care merită menționate faptul că ordinul franciscan urma să fie înlăturat din Moldova, iar provincia urma să treacă sub conducerea episcopului din București Felix Paoli, în august 1881 a fost numit ca vizitator apostolic *Nicolae Iosif Camilli* (1881-1884). Acesta era misionar în Moldova din 1874. În noua funcție, a ajuns în misiune în martie anul următor și-și începe cu zel și hotărâre munca apostolică, în care s-a confruntat, încă de la început, cu greutățile cauzate de numărul insuficient al misionarilor³⁷⁴. La 4 septembrie 1881, papa Leon al XII-lea îl numește episcop

³⁷⁴ Pentru perioada 1874-1884, au fost folosite, în primul rând, lucrările: I. GABOR, *Ierarhia catolică a Moldovei*, II: *Episcopia de Bacău* (manuscris) (1970); III *Vicariatul catolic al Moldovei și Episcopia*

CAP. AL V-LEA: VICARIATUL APOSTOLIC AL MOLDOVEI (1818-1884)

titular de Mosynopolis (oraș la Marea Neagră, în Asia Mică) și vizitator apostolic al Moldovei. La primirea numirii, Camilli este nehotărât, însă la scurt timp sfătuit de părinții Pietrobono și Matei acceptă și pleacă la Roma, unde la 4 decembrie 1881 va fi consacrat episcop.

Imediat după consacrare va trimite misionarilor din Moldova o scrisoare pastorală cerându-le să fie adevărați apostoli. Aceasta va fi prima din numeroasele scrisori pe care le va trimite episcopul de-a lungul activității sale pastorale. Camilli se va întoarce în Moldova abia în martie 1882, iar un an mai târziu, în 1883 va face vizita de prezentare regelui Carol I. Întors de la Roma, în august 1883 discută cu arhiepiscopul Paoli de la București posibilitatea divizării celor două misiuni spre a forma o a treia episcopie cu sediul la Galați, care să fie încredințată franciscanilor. Însă proiectul acestei de-a treia episcopie va eșua datorită numărului mic de credincioși catolici prezenți în această zonă.

Masivele transformări din viața bisericească au fost însoțite permanent de problemele unui sfârșit de secolul tulbure în ce privește politica internă și transformările din plan social. Reforma agrară din 1864 și legea împrumutării stabilea ca fiecare preot să primească opt fâlcă și jumătate de pământ, în raport cu numărul de credincioși, însă cumulul de funcții era diminuat, preotul nu mai era și judecător al satului sau educator, îndeplinind doar funcția sa de preot. La fel Legea învățământului din 1864, prin care devenea obligatoriu studiul primar de patru ani, era un lucru benefic, mai ales că exista de acum posibilitatea predării religiei în școli, lucru la care misionarii și-au adus un mare aport.

catolică de Iași (manuscris) (1974); P. TOCĂNEL, *Storia della chiesa cattolica in Romania*, I, Padova 1960; II, Padova 1965.

**EPISCOPIA DE BACĂU
(1607 - 1818)**

Lista episcopilor de Bacău:

Episcopul Ieronim Arsengo	1607 -1610
Episcopul Valerian Lubieniecki	1611 -1617
Episcopul Adam Goski	1618 -1626
Episcopul Gabriel Fredro	1627 -1631
Episcopul Ioan Zamoyski	1633 -1649
Episcopul Matei Kurski	1651 -1661
Episcopul Ștefan Rudzinski	1662 -1675
Episcopul Iacob Górecki	1678 -1679
Episcopul Iacob Dluski	1681 -1693
Episcopul Amandus Cieszajko	1694 -1698
Episcopul Stanislau Bieganski	1698 -1709
Episcopul Ioan Lubieniecki	1711 -1714
Episcopul Adrian Skrzetuski	1715
Episcopul Iozafat Parysowicz	1717 -1732
Episcopul Toma Zaleski	1732
Episcopul Raimund Jezierski	1737 -1782
Episcopul Petru Karwosiecki	1782 -1789
Scaun episcopal vacant	1789 -1808
Episcopul Bonaventura Carenzi	1808 -1814
Episcopul Bonaventura Berardi	1815 -1818

**VICARIATUL APOSTOLIC AL MOLDOVEI
(1818 - 1884)**

Episcopul Ioan-Filip Paroni	1818 - 1825
Episcopul Bonaventura Zabberoni	1825 - 1826

Misiunea condusă de prefecti apostolici (1826 – 1838) și de episcopi (1838-1884)

Pr.Prefect Iosif Gualtieri	1826-1827
Pr.Prefect Inocentius Pamfilli	1827-1829
Pr.Prefect Carol Magni	1832-1835
Episcopul Petru-Rafail Arduini	1838-1843
Episcopul Paul Sardi	1843-1848
Episcopul Antonio De Stefano	1848-1859
Pr.Vizitator General Iosif Tomassi	1859-1864
Episcopul Iosif Salandari	1864-1873
Episcopul Anton Grasselli	1874
Episcopul Ludovic Marangoni	1874-1877
Episcopul Fidelis Dehm	1878 -1880
Episcopul Nicolae-Iosif Camilli	1881- 27.VI. 1884

BIBLIOGRAFIE

*** *Istoria toleranței religioase în România*, București 1868.

*** *Plângerea către Domnie a Mitropolitului Veniamin și a celorlalți ierarhi din Moldova pentru infiltrarea unor agenți catolici ai Romei în Biserica ortodoxă a Moldovei*, Iași 1820.

*** "Însemnări asupra călătoriei P.A. Gegö în Moldova din anul 1836", în *Buletinul Societății geografice române*, 13(1892) 56-73.

BARIȚIU G., „Idei despre unu regulamentu pentru clerul Moldovei. Memorialu adresatu fostului ministru de cultura Dimitri Sturza”, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 22 (1859) 32, 245-247; 253-255.

BĂNESCU N., „O misiune a lui Miron Pompiliu (în chestia misionarilor unguri printre ceangăi), în *Convorbiri literare*, 43 (1909) 133-135.

BRĂTIANU I. C., *La situation religieuse en roumanie. Letre B Monsieur le Directeur de l'opinion nationale*, Paris 1866.

BULAT T. G., „Biserica romano-catolică la începutul veacului al XIX-lea”, în *Arhivele Basarabiei*, 13(1936) 225-231.

FAMIN C., *Histoire de la rivalite et du protectorat des églises chretiennes en Orient*, Paris 1953.

FRATIMAN I., „O scrisoare a episcopului de Huși Meletie contra propagandei romano-catolice în Moldova”, în *Revista istorică*, 4(1918) 147-149.

FROLLO G.L., „O explorație la arhiva de stat și la Biblioteca Națională din Veneția. Raport adresat către Dl. Dimitri Sturza, ministru de externe”, în *Convorbiri literare*, 17(1884) 405-415.

GABOR I., *Lupta de la Săbăoani din 23 aprilie 1831 dintre săteni și armata țaristă (La introducerea Regulamentului Organic) (manuscris)*.

GAZDARU D., „O relațiune italiană despre focul din Iași”, în *Arhiva*, (1934) 118-121.

GUIKAV., „Extracte și analize din cartea *In Moldova a lui Eduard Greiner*”, în *Convorbiri literare*, 46(1912) 147-158; 677-686; 1205-1220.

HAȘDEU B. P., „Armenii în România”, în *Revista nouă*, 3(1890-1891) 128-135.

IORGA N., „La France dans le Sud-Est de l'Europe”, în *Revue historique de Sud-Est Européen*, 13(1936) 21-68.

KAUFMANN J., *Două propuneri inedite și oportune și apel la românii de toate riturile*, Iași 1879.

MANGRA V., „Roma și Biserica românilor”, în *Biserica ortodoxă română*, 7(1883) 5, 290-294; 8, 516-527.

CAP. AL V-LEA: VICARIATUL APOSTOLIC AL MOLDOVEI (1818-1884)

MELCHISEDEC, *Papismul și starea actuală a bisericii ortodoxe române în regatul României*, București 1883.

Monitorul oficial, octombrie 1864, care cuprinde decretul domnitorului Cuza pentru înființarea unui seminar pentru românii de peste Milcov.

NISTOR I., „Reîntoarcerea ceangăilor husiți la catolicism și numărul lor în Moldova la 1807”, în *Codrul Cosminului*, 10(1936-1939) 501 - 503.

PĂCURARIU M., „Încercările de propaganda romano-catolică în Țara Românească și în Moldova în secolul al XIX-lea”, în *Studii teologice*, 10(1958) 424-439.

RĂZNOVEANU N., *Exposé de la situation religieuse dans les Principautés Unites*, Cernăuți 1865.

CAPITOLUL AL VI-LEA

EPISCOPIA DE IAȘI

Comunitatea catolică din capitala Moldovei este atestată din timpuri foarte vechi; era formată din negustori sau meșteșugari. Anaforaua veliților boieri ai Divanului Cnejeii Moldovei îl informează pe domnitorul Matei Ghica despre vechimea bisericii catolice din Iași:

Noi, luminate Doamne, știm că de când ne-am pomenit, am apucat avînd ei biserică aici în Iași și au tot avut pînă ce prin mulțimea anilor s-au surpat,...acum de vreme ce ei iarăși cu rugăminte cer de la măriia ta această voe și măriia ta ne întrebi de iaste cu cali ca să li se dea această voe. Care le aceasta noi, luminate Doamne, știm că nu de când ne-am pomenit noi după cum mai sus am zis, au avut biserică, ci încă din descălicătoarea țării din zilele altor luminați răposată domni au avut ei biserică aici la Iași....

Iași, 18 septembrie 1753.

1. Înființarea și evoluția Episcopiei de Iași în perioada 1884-1944

Pentru a înțelege mai bine marele eveniment, respectiv înființarea Episcopiei Catolice de Iași, vom analiza succint antecedentele și contextul religios și politic din țară. Abia în mai 1883, s-a aflat în Moldova că papa Leon XIII, cu breva din 27 aprilie 1883, a suprimat fostul Vicariat Apostolic al Valahiei și l-a transformat în episcopie de sine stătătoare, iar episcopul Paoli a fost numit arhiepiscop catolic de București, înființându-se astfel Arhiepiscopia Romano-Catolică de București. Îndată, a început panica. Se credea că Moldova va fi afiliată Bucureștiului, iar ordinul franciscan va fi scos din țară. Mai mult s-au alarmat autoritățile ortodoxe, aflând de tratativele guvernului român cu Scaunul Apostolic al Romei. Episcopul Melchisedec Ștefănescu, de la Roman, și Iosif Naniescu, de la Iași, au devenit foarte vigilenți, pentru a nu se întâmpla și la Iași ceea ce s-a petrecut la București. În ședința sinodului din 17 mai 1883, episcopul Melchisedec a citit renumita lui lucrare: *Papismul și starea actuală a Bisericii ortodoxe române în Regatul României*. Convingându-se de siguranța poziției în care se aflau, autoritățile s-au mai liniștit. Problemele au devenit publice, iar ziarele tipăreau des articole pentru a ține lumea la curent cu evoluția dezbaterilor. Pe lângă aceasta, au mai intervenit și partidele liberale, care se împotriveau regelui și partidului care avea poziția fruntașă. Din cauza tuturor acestor agitații, la care pot fi adăugate și intrigile Austro-Ungariei, s-a suspendat semnarea concordatului cu Vaticanul.

În acest timp, episcopul Nicolae I. Camilli era la Roma, unde informa Sfântul Scaun despre starea misiunii și despre aspectele vieții politice. Întors în țară, el a luat legătura cu Ignățiu Paoli pentru a se înființa a treia episcopie, cu sediul la Galați, ceea ce nemulțumea profund pe franciscani, care-și vedeau periclitată poziția lor, ei, care de șase secole activau pe aceste meleaguri. Nu peste mult timp, această problemă s-a clasat. Franciscanii mai aveau încă un motiv de a fi nemulțumiți: cunoșteau intenția episcopului de a înființa un seminar diecezan. Ordinul nu era de acord, fiindcă vedea că nu existau condiții necesare pentru a deschide și, mai ales, pentru a susține această instituție. Episcopul însă credea că ordinul se împotrivește planurilor sale; Camilli mai amintea conducerii ordinului că pasionaștii de la București sunt oricând gata pentru a trimite misionari pregătiți în Moldova.

Poziția adoptată de Nicolae Camilli și, mai ales, modul său de exprimare au stârnit perplexitate și consternare printre misionari. Acestora nu le convenea nici sistemul nou de administrație a bunurilor misiunii, în sensul că toate trebuiau să intre în contul misiunii, desființându-se administrația individuală a fiecărui paroh a bunurilor parohiei. În proiectul episcopului Camilli, aceste bunuri trebuiau folosite pentru deschiderea unui seminar, pentru întreținerea clericilor misiunii, pentru construirea unei case de odihnă, pentru ajutorarea parohiilor sărace. În august 1883, proiectul a fost aprobat *De Propaganda Fide*. Pentru misionarii veniți înainte de 1882, mai era tolerat încă vechiul sistem de administrație.

Tratativele dintre guvernul român și Vatican, relative la înființarea Episcopiei de Iași, ne sunt necunoscute. Guvernul nu mai voia ca autoritățile ortodoxe să se pună iar în alertă; ele nu înțelegeau că guvernul țării intenționa o desprindere totală de sub tutela puterilor protectoare și nu o protejare expresă a catolicismului de la noi.

Leon al XIII-lea, cu scrisoarea apostolică *Quae in cristiani nominis incrementum*, din 27 iunie 1884, desființează Vicariatul Apostolic al Moldovei, ridicându-l la rangul de episcopie: Episcopia Romano-Catolică de Iași, iar pe episcopul Nicolae Camilli (1884 - 1894) l-a eliberat de titlul „episcop de Mosynopolis” și l-a numit „episcop de Iași”. Cu acest eveniment, putem afirma că începe perioada istoriei moderne a catolicismului moldovean.

Noul episcop știa prea bine că era un pionier al vieții catolice moderne în Moldova, având misiunea de a organiza o dieceză care să facă cinste Bisericii din România. Dieceza avea 244 de localități, în care locuiau 62.000 de catolici, sluiți de 37 de misionari. În multe locuri, preotul nu ajungea decât de trei sau patru ori pe an, iar mulți preoți erau bătrâni sau bolnavi.

Singura perspectivă îmbucurătoare o reprezenta formarea clerului autohton. Aceasta era condiția *sine qua non* a vieții diecezei, iar a forma cler autohton însemna retragerea franciscanilor. De aceea, episcopul va duce în secret tratative cu conducerea ordinului iezuit, pentru a fi trimiși la Iași preoți profesori. După doi ani de discuții, de corespondență, de speranțe și temeri, el ajunge la un acord cu ordinul iezuit. Cunosând preferințele guvernului român, cere călugări italieni. Vicarul general al ordinului, A. Anderledy, îi promite ajutoare, apoi se scuză că nu-i poate îndeplini dorința. Episcopul Camilli ia atunci legătura cu Papa

Leon al XIII-lea, care îl îndrumă spre superiorul provincial al Galiției³⁷⁵. Corespondența dintre Camilli și superiorul iezuit al Galiției, proiectul de convenție, alături de amendamentele survenite, avizul *Propagandei* și al Papei, toate acestea au format *Pactum inter Illum ac Reverendisimum Episcopum Iasiensem et Praepositum Provinciae Galicinae Societatis Jesu*, semnat la 1 august 1885, de către episcopul Camilli și provincialul Societății lui Isus, Henri Jackowski.

În urma convenției făcute, la începutul anului școlar 1885-1886, patru preoți iezuiți erau deja la Iași, ocupându-se de școala parohială. Abia în decembrie 1885, scrie Camilli lui Anderledy, exprimându-și recunoștința sa împreună cu regretul de a nu fi primit iezuiți italieni.

În școala parohială a băieților, iezuiții munceau cu râvnă și cu rezultate frumoase. După anul „de probă”, fără vreo dispoziție specială din partea Congregației *De Propaganda Fide*, în 29 septembrie 1886, episcopul Camilli deschide Seminarul diecezan din Iași, pe care-l pune sub patronajul sfântului Iosif. Începutul era modest: doar trei elevi care, după zece ani, au fost sfințiți preoți. Până la demisia sa voluntară de la conducerea diecezei, din 1894, au fost primiți în seminar 23 de elevi, dintre care au ajuns preoți 13³⁷⁶. Pentru a susține seminarul și școala parohială, episcopul a făcut călătorii dificile și umiltoare prin diferite țări ale Europei.

În 1885, Patriarhia ecumenică de Constantinopol a recunoscut autocefalia Bisericii Ortodoxe românești. În anii 1886-1887, a avut loc în presă o polemică de mari proporții între Biserica Catolică locală și cea Ortodoxă. Discuțiile le-au început confrății ortodocși, care erau nemulțumiți pentru faptul că autoritățile catolice nu le permiteau accesul în institutele catolice din Iași și Galați, unde ei voiau să predea ore de catehism³⁷⁷.

S-au redeschis apoi discuțiile dogmatice privind învățăturile fundamentale creștine și deosebiri doctrinale dintre confesiunile catolică și ortodoxă³⁷⁸ și, deoarece discuțiile au avut marea calitate de a fi libere și publice, foloasele au fost reciproce.

La aceste evenimente, mai adăugăm și o nouă tentativă maghiară de expansiune în Moldova. Este vorba despre aceeași încercare nedemnă și rușinoasă, bazată pe niște argumente de care *De Propaganda Fide* era plictisită. De un secol, se susținea că, dacă nu se trimit mai mulți misionari maghiari, catolicii din Moldova își vor pierde credința, fenomen ce întârzia să-și facă simțită prezența.

După ce în presă s-au mai rărit articolele polemice, pe agenda de lucru a lui Nicolae Camilli a revenit înființarea unui for de conducere, organizare și supraveghere a activităților călugărești ale misionarilor. Pentru aceasta, se propunea înființarea unei a doua episcopii, care să fie păstorită de franciscani. Aceasta s-a realizat pentru moment și doar juridic, la Galați, în septembrie 1890. Se mai propunea diviziunea episcopiei în două zone (în cea de

³⁷⁵ GABOR I., *Clerul indigen catolic din Moldova* (manuscris), 68-71.

³⁷⁶ GABOR I., *Clerul indigen catolic din Moldova* (manuscris), 136-141.

³⁷⁷ În curând, clerul ortodox va avea acces în institute.

³⁷⁸ NERSET M., *Pravoslavia română față de dreapta credință*, Cernăuți 1886.

sud să activeze franciscanii), sau diviziunea teritoriului diecezei în reședințe parohiale, într-o parte din ele urmând să slujească numai misionari franciscani.

Superiorii ordinului au cerut preotului Daniel Pietrobono să le trimită o relatare despre condițiile economice ale fiecărei reședințe parohiale unde ar putea sta cel puțin doi misionari și unde s-ar putea introduce astfel viața comunitară. Din relatare, cunoaștem următoarele parohii care îndeplineau aceste condiții: Huși, Săbăoani, Butea, Hălăucești, Adjudeni sau Tămășeni, Bacău, Prăjești, Fărăoani, Târgu Trotuș și Galați. În urma relației lui Pietrobono, Congregația *De Propaganda Fide* și-a însușit planul de diviziune, iar ca ministru provincial a fost numit Pietrobono.

Atunci, văzând până unde au avansat lucrurile, episcopul Camilli și-a dat demisia în mai 1894, lăsându-l ca administrator apostolic pe pr. Caietan Liverotti, care activase cu succes în misiune mai bine de 38 de ani. Într-un raport al episcopului Nicolae Iosif Camilli datat la anul 1890 și trimis celor de la Bruxelles care l-au susținut în munca sa, statistica arată că în Moldova erau aproximativ 65.000 de catolici, într-un teritoriu ce cuprindea două milioane de locuitori. Dintre ei 300.000 de mii erau evrei, 40.000 protestanți, iar restul ortodocși. Existau 26 de parohii cu 23 de preoți, iar patru parohii erau vacante. Printre catolicii din Moldova nu se găseau nici aristocrați, nici burghezi, nici persoane din clasele înalte ale societății. Din cauza numărului mic de preoți, o mare parte dintre catolici trăiau fără îngrijire spirituală. În Moldova era nevoie de mai mulți preoți, era necesară înființarea unor parohii noi, trebuiau fondate școli noi, unul sau mai multe colegii. Dar din cauza sărăciei, acestea nu se puteau realiza.”³⁷⁹ O statistică a misionarilor iezuiți care activau pe teritoriu arată că numărul catolicilor din toată Moldova se ridica la 63.000-dintre care „vreo 55.000 de localnici și vreo 10.000 de peregrini;” ei erau deserviți de 30 de preoți din Ordinul Franciscanilor Măsurători Conventuali, majoritatea fiind străini, trei născându-se în Moldova; în Moldova erau 26 de parohii cu 37 de biserici de piatră, 60 din lemn și 15 capele.³⁸⁰ Părăsind orașul Iași, a lăsat în urma sa o serie de regrete, mai ales în rîndul celor care l-au cunoscut îndeaproape. Conducătorii României la acea perioadă „îl decora cu Ordinul Coroanei României, iar organele ministeriale *Timpul* și *Independence Roumaine* îl laudau mult pe fostul episcop al Iașilor pentru întemeierea seminarului”³⁸¹

În ianuarie 1895, a fost numit episcop de Iași *Dominic Jaquet* (1895 - 1903), elvețian de origine, iar la data numirii era superior al mănăstirii franciscane din Fribourg și profesor la universitatea din localitate. Ajuns la Iași, el a înființat un consiliu episcopal, format din cinci preoți care să-și dea votul în problemele importante ale diecezei. În primăvara aceluiași an, și-a început vizita canonică, constatând că preoții sunt la înălțime iar credincioșii ascultători.

În iulie, îi adună la Bacău pe toți franciscanii, în număr de 24, pentru a fixa limitele noii provincii a ordinului lor. S-a convenit reducerea reședințelor lor la zece, împreună cu filialele lor: Săbăoani, Adjudeni, Hălăucești, Galați, Prăjești, Bacău, Luizi-Călugăra,

³⁷⁹ Cf. AITRC Iași, dosarul 1/1890, f.122.

³⁸⁰ Cf. Archiwum Prow. Malopolskiej din Cracovia (=APM Cracovia), doc.701, f.9.

³⁸¹ „Din trecutul seminarului”, în *Volumfestiv...o.c.*, 23.

Fărăoani, Târgu Trotuș și Butea. Congregația *De Propaganda Fide* a aprobat noua provincie regulată, cu patronul Sfântul Iosif. La 26 iulie 1895, a fost dat decretul de înființare. Simțindu-se încă lipsa preoților, parohiile rămase în grija episcopului diecezan au fost păstorite tot de preoți franciscani și iezuiți.

Episcopul a introdus apoi în dieceză conferințele decanale, în care se rezolvau problemele administrative, pastorale și morale ale diecezei. Pentru seminar, Jaquet a reușit să obțină de la guvernul român un ajutor de 10.000 lei anual, sumă cu care reușea să achite datoriile cele mai urgente. Între realizările episcopului, se numără, la loc de frunte, deschiderea *Seminarului Franciscan* de la Hălăucești. Aici, în 1897, părintele Iosif Corradini ridicase clădirea seminarului, lângă biserica din localitate. Deschiderea oficială a noului seminar s-a făcut în anul 1898. Întreținerea seminarului și a elevilor se făcea cu ajutoarele date de popor și de parohiile franciscane. Din 1899 până la primul război mondial, statul a acordat o subvenție bănească importantă, care apoi s-a suprimat din motive necunoscute. De la înființare până în 1942, au fost sfințiți 62 preoți franciscani. Pentru ce s-a mai înființat acest seminar, când exista deja Seminarul diecezan din Iași?

Înființarea însă a seminarului franciscan e mult mai folositoare decât aceea a unei simple mănăstiri. Franciscanii nu au poruncit în regula Ordinului lor numai o viață de contemplație, ci și una de activitate, în folosul semenilor. Viața lor cuprinde și viața preotului de mir și viața călugărului contemplativ³⁸².

La bază, a stat intenția de a se întoarce la creștinismul monahal al primelor veacuri, plini de râvnă, de renunțare în favoarea trăirii personale a sfaturilor evanghelice, pentru o răspândire mai convingătoare a Evangheliei. Tot la Hălăucești, episcopul a deschis școala de dascăli, care funcționase mai înainte la Săbăoani și câtva timp la Butea, sub conducerea Pr. Corradini. Cursurile, inițial, fuseseră de doi ani, dar, apoi, s-au dublat, pentru o mai bună pregătire a dascălilor și pentru a închide calea dascălilor ce veneau din Transilvania. Școala și-a construit o clădire proprie, care astăzi este folosită ca centru parohial.

O altă realizare, în pas cu cerințele vremii, a constituit-o deschiderea *Institutului Cipariu*. Cu acest gimnaziu, pe care Jaquet intenționa să-l transforme în liceu, se dorea completarea pentru băieți a ceea ce aveau călugărițele sioniste pentru fete la Iași și Galați. Imobilul institutului a fost la început o clădire cu două nivele, în apropiere de călugărițele sioniste din Iași. Ministrul cultelor, Take Ionescu, i-a eliberat autorizația de funcționare în iulie 1895, iar în septembrie s-au început cursurile în noul institut. Începutul a fost neînsemnat: rector era pr. Iosif Malinovski, prefect de studii, Matei Uliu, administrator, teologul Ioan Poglut, iar profesori erau alți patru studenți teologi. Aceștia aveau, la început, 14 elevi din familiile avute ale orașului. Faptul că aici predau studenți teologi i-a atras multe critici din partea autorităților civile și ecleziastice, iar episcopul a fost nevoit să-i trimită la specializare în Elveția. Imobilul a devenit insuficient și, în primii ani ai secolului al XX-lea, s-a început clădirea unui nou local, pe dealul Copoului, unde a funcționat și funcționează Institutul

³⁸² PAL I., *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii, păstorii lor de veacuri*, 220. Vezi și paginile anterioare.

Teologic Romano-Catolic „Sf. Iosif”. Această construcție a fost gata numai în doi ani, iar cursurile anului 1903-1904 trebuiau să se deschidă în noua clădire, dar cu plecarea episcopului, în iulie 1903, s-a întrerupt orice activitate și, abia în 1908, clădirea a început să fie folosită de elevii seminarului diecezan.

Tânărul cler diecezan nu a înțeles suficient de bine ideile clarvăzătoare ale episcopului și nici folosul ecumenic al relațiilor cu familia regală (pe Carol I reușise să-l reconcilieze cu Biserica catolică în urma căsătoriei sale cu o luterană). De aceea, Jaquet demisionează pașnic în martie 1903, lăsând dieceza în grija preotului *Iosif Malinovski* (30 iulie 1903 - 30 august 1904), unul dintre cei care l-au acuzat cel mai mult de a fi prea liberal, din care cauză dieceza căzuse în delăsare spirituală.

Pr. Malinovski, polonez de origine, din Cordon (lângă Roman), a fost un bun scriitor bisericesc, asemănător la caracter și în vederi cu episcopul Nicolae Camilli, căruia i-a compus scrisorile pastorale și toate decretele și cu care a trasat liniile fundamentale în organizarea noii dieceze. Tot el a compus și regulamentul seminarului. Ajungând la conducere, noul administrator apostolic se grăbește să pună în practică sistemul administrației bunurilor parohiale propus de Camilli, sistem prin care orice sursă de venit intra în contul parohial, iar orice ban nefolosit în interese parohiale trebuia trimis la centru.

În august 1904, s-a reîntors la cârma diecezei episcopul *Nicolae Iosif Camilli* (1904-1915), care a lăudat interimatul lui I. Malinovski și l-a numit vicarul său general. Revenind în Moldova, episcopul cere într-o scrisoare-program ceea ce ceruse de fapt și mai înainte: de la credincioși ascultare de îndemnurile și sfaturile preoților, iar de la aceștia din urmă, dăruire totală în munca lor. În încheiere, avem o pagină splendidă de educație civică:

„... eu vreau ca toți credincioșii mei să-și iubească cum se cuvine patria lor română, dacă sunt indigeni, sau să respecte și să păzească datoriile ospitalității române, dacă sunt străini. Să păzească aceștia din urmă și dragostea și obiceiurile patriei lor, precum e datoria lor, dar să nu pretindă a introduce uzuri ale lor și obiceiuri în bisericile mele, nici să încerce a exercita vreo influență în țara ospitalieră a României”³⁸³.

Din acest fragment, se vede clarviziunea episcopului. Diversitatea catolicilor, mai ales la orașe, ca și pretențiile lor de a fi sluiți în limba proprie, cauzau mari dificultăți preoților și diecezei. De exemplu, la Iași existau atunci catolici aparținând la opt naționalități. Pentru a nu-i supăra pe unii sau pe alții, unii preoți renunțaseră la a mai predica, ceea ce le-a atras vii reproșuri din partea episcopului. El a luat hotărârea energică, pe care și-a impus-o, ca peste tot să se slujească numai în românește, pentru a fi îndepărtată denumirea de *străini* dată unor catolici, ca și pentru mai marele lor folos spiritual.

Secundat de Iosif Malinovski, episcopul Nicolae Camilli a perfecționat organizarea diecezei. Teritoriul a fost împărțit în patru decanate, punând în fruntea fiecăruia un protopop care, printre alte datorii, le avea și pe următoarele: să vegheze la respectarea disciplinei bisericești de către preoți și credincioși; să asigure uniformitatea cultului în decanate; să

³⁸³ CAMILLI N.I., *Epistola pastorală*, București 1904, 14-15.

insiste pentru dezrădăcinarea abuzurilor; să se intereseze mai îndeaproape de situația dascălilor și să-i examineze etc.

Parohiile erau împărțite astfel:

1. Decanatul de Iași cuprindea parohiile: Iași, Botoșani, Galați, Horlești, Huși, Ismail și Pașcani;

2. Decanatul de Siret: Adjudeni, Bîrgăoani, Butea, Gherăiești, Hălăucești, Oțeleni, Răchiteni, Săbăoani și Tămășeni;

3. Decanatul de Bistrița: Bacău, Luizi-Călugăra, Cleja, Fărăoani, Prăjești, Valea Seacă și Văleni;

4. Decanatul de Trotuș: Dărmănești, Focșani, Grozești, Pustiana și Târgul Trotuș.

Camilli aprecia climatul favorabil în care se desfășura viața catolică din România, precum și ajutorul pe care-l dădea guvernul pentru Biserica catolică. Iar catolicii au știut totdeauna să fie cetățeni buni, de multe ori exemplari.

Printre grijile ce le aveau decanii, fuseseră menționați și dascălii. Aceștia aveau mare rol în viața religioasă și chiar laică a diecezei. În localitățile izolate, ei erau aceia care botezau, care conduceau rugăciunile, care-i învățau pe copii și pe tineri catehismul, care se rugau la capul muribunzilor și-i conduceau la mormânt³⁸⁴. Datoriile lor cereau o pregătire adecvată și au fost consemnate eforturile episcopilor pentru susținerea unor școli în care să fie formați. Din școala de la Hălăucești, au ieșit dascăli buni, demni de a reprezenta parohul în învățământul creștinesc, în unele funcțiuni sacre și chiar în relațiile cu autoritățile civile. În 1908, I. Malinovski a tipărit un manual, din care apare cu claritate importanța pe care ei o aveau în viața bisericii locale³⁸⁵.

Relațiile episcopului cu noul cler diecezan au fost încordate încă de la început. El se aștepta să găsească preoți după concepția sa, dar, negăsindu-i, i-a acuzat pe profesorii iezuiți că nu au știut să-i formeze. Voia cu prea multă insistență ca toți să fie ca dânsul: hotărâți, uneori până la intransigență. Preoții iezuiți au înțeles atunci că trebuie să se retragă. În zadar a căutat episcopul preoții profesori pe care-i dorea. Un timp a trebuit să se mulțumească cu tinerii preoți ridicați din seminarul diecezan. Episcopul cerea prea mult de la un seminar încă în formare.

În raporturile cu franciscanii, notăm că episcopul nu a voit și nu va voi să existe această provincie regulată, acest *stat în stat*, care îngreunează, spunea el, activitatea diecezei. S-au analizat și reanalizat condițiile și drepturile diecezei și ale provinciei franciscane, în timp ce aceste eforturi puteau fi folosite puțin altfel³⁸⁶.

În 1913, vicarul său general, Iosif Malinovski, este lovit de paralizie, iar episcopul, bolnav de rinichi, se descurcă greu singur. Însă nu s-a cruțat. „Chiar în dimineața zilei de 30 decembrie 1915, când și-a dat obștescul sfârșit, gândul lui zbura la muncă și spunea

³⁸⁴ TOCĂNEL P., *Storia della chiesa cattolica in Romania*, Edizioni Messagero, Padova 1965, 781.

³⁸⁵ MALINOVSKI I., *Manuahul dascălului catolic*, Iași, 1908.

³⁸⁶ GABOR I., *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii, păstorii lor de veacuri*, 181-185.

servitorilor să-l îmbrace că avea de lucru”³⁸⁷. Mormântul lui se află în biserica catedrală, alături de alți păstori ai acestor meleaguri.

Din ianuarie 1916 până în aprilie 1920, conducerea diecezei a rămas în grija administratorului apostolic *Ulderio Cipolloni*. El a trebuit să vadă cum se închid porțile seminarului, iar pe seminariști plecând pe front. Ulterior, rând pe rând, va plânge moartea unora dintre ei, căzuți la datorie pentru apărarea pământului strămoșesc.

Primul război mondial a lăsat pe drumuri mulți copii orfani de tată. Aceștia au trezit în inima preoților locali sentimente adânci de compasiune și hotărâre energetică de a-i ajuta. Alexandru Mattas, parohul de Hălăucești, împreună cu șeful gării locale, Petru Soroceanu, i-au strâns pe acești orfani într-o casă închiriată, hrănindu-i și îmbrăcându-i din ajutoarele și pomenile strânse din satele învecinate. S-au găsit îndată și multe tinere generoase, care au venit în preajma orfelinatului, punând bazele unei congregații de surori franciscane. În 1919, au venit patru călugărițe franciscane italiene, care au preluat conducerea orfelinatului și îndrumarea noii congregații.

Două dintre ele au plecat la Huși, căci și aici s-a deschis un orfelinat pentru băieți, un rol important în deschiderea și susținerea acestuia avându-l credinciosul Ilie Romila. Grija acestui orfelinat a trecut în seama pr. Iosif Tălmăcel, care, după doi ani, încredințează conducerea acestuia pr. Daniel Hampel.

Acești orfani frecventau clasele primare ale Statului, iar cei mai capabili aveau posibilitatea de a ocupa mai târziu posturi importante, mai ales în învățământ. La Huși, băieții învățau croitoria, lemnăria, lăcătușerie etc. Patru dintre cei de aici au ajuns preoți.

Nu peste mult timp, s-au ridicat clădiri noi, durabile, care au făcut din cele două orfelinate opere caritabile de valoare, susținute cu multe jertfe de preoți și credincioși³⁸⁸. Fiind o fire pașnică, Cipolloni nu a avut incidente cu preoții locali, atât doar că-i considera pe unii „mândri” în sentimentele lor naționale.

În luna aprilie 1920, este numit noul episcop de Iași, *Alexandru Theodor Cisar* (1920-1924), care activase 12 ani la Craiova și în alte localități din Țara Românească. Ajuns la Iași, redeschide cursurile seminarului, întrerupte din cauza războiului. Pe plan diecezan, intențiile lui erau de a crea un climat favorabil, pacificator între preoții diecezei, între diecezani și regulari, uitându-se controverselor trecute, și, în al doilea rând, de a contribui la ștergerea ororilor războiului.

Un an mai târziu, la 9 mai 1921, a fost creat Partidul Comunist Român, însă efectele nocive, distrugătoare ale ideologiei acestui partid aveau să se simtă abia după terminarea celui de-al doilea război mondial, când s-a instaurat dictatura comunistă atee.

Prin decretul Congregației *De Propaganda Fide* din 25 iunie 1921, se adaugă la teritoriul diecezei de Iași parohiile din Basarabia, defalcate de la episcopia de Tiraspol, ca o consecință a delimitărilor teritoriale ce au avut loc la sfârșitul primului război mondial.

În aprilie 1922, pentru a fi în conformitate cu întreaga lume catolică, episcopul introduce

³⁸⁷ CIPOLLONI U., *Cuvântare funeabră la înmormântarea Î.P.S. arh. Ep. Camilli*, Iași 1916, 12.

³⁸⁸ „Orfelinatul nostru de fete din Hălăucești”, în *Viața consacrată*, 11(1923), 169-172.

în dieceză calendarul nou; acest calendar va fi adoptat oficial de întreaga Românie doi ani mai târziu. Statistica din 1922 ne arată că dieceza avea 244 localități, în care numărul catolicilor era de peste 100.000. Ei erau răspândiți pe o suprafață de 94.000 km² și erau sluiți de 53 preoți. Un paroh avea cinci-opt biserici, alții îngrijeau până la 18 comunități catolice. Multe biserici erau vechi sau afectate de război și intemperii. Anul următor, primește de la Roma 100.000 de lire italiene pentru bisericile din Grozești, Slănic Moldova și Emmental (Basarabia).

La început, **provincia franciscană** și-a avut noviciatul la Hălăucești. Din 1923, el s-a mutat la mănăstirea din Săbăoani, al cărei clădire s-a mărit în 1925, prin grija Pr. Anton Bișoc. Seminariștii franciscani, care după noviciat făceau jurământul de statornicie și aveau terminate cursurile gimnaziale și liceale, erau trimiși la Roma pentru a studia filosofia și teologia, iar apoi urmau să fie sfințiți preoți. La începutul anului școlar 1924-1925, a început să funcționeze *Seminarul franciscan de grad superior* din Luizi-Călugăra. După 7 ani, timp în care cursurile se țineau în casa parohială, s-a început construirea unui nou sediu, lângă cel vechi, acesta din urmă fiind și el restaurat. Noul corp de clădire a fost gata la 23 octombrie 1932, spre bucuria întregului popor adunat la sărbătoare și, începând cu a doua zi, cursurile filosofice și teologice se vor ține în noua clădire. Până în 1948, au fost sfințiți 46 de franciscani minori conventuali. Toți cei care au frecventat gimnaziul-liceu inaugurat în toamna anului 1936, cât și Colegiul Luizi-Călugăra recunosc unanim meritul avut de pr. Iosif Pall. „Opera principală de care este legat numele pr. Pall, este biserica parohială înălțată la Luizi-Călugăra (...) depășind toate obstacolele, de-a lungul unui laborios drum, în 1936, biserica era gata pentru a-și primi credincioșii. În 14 septembrie 1936 a fost celebrată prima liturghie. În 4 aprilie 1937, Mons. Mihai Robu, episcop de Iași, consacra nouă preoți conventuali, formați la Seminarul local. În 1943, același episcop consacra biserica, cu altarul principal și alte două altare laterale.”³⁸⁹ Mereu în rugăciune pentru unitatea bisericii, franciscanii Provinciei Sf. Iosif au primit prin decretul de la 12 noiembrie 1929 al Sf. Congregații, misiunea de a celebra în rit bizantin, din dorința apropierii de biserica greco-catolică. Doi preoți și patru călugări au făcut trecerea și au primit parohii pentru a sluji în acest rit. Misionarii au primit cu entuziasm această sarcină.” Prin sarcina pr. Gârleanu și a pr. I. Ladan în satul Valea Mare a fost construită o biserică, iar misiunile populare au avut un mare succes în rîndul credincioșilor. A fost o ocazie bună de a fonda Terțiarilor franciscani și Miliția Imaculatei, cât și alte organizații de pietate.(...) datorită roadelor credinței lor, în 4 octombrie 1930, s-a deschis un colegiu cu șase seminariști.”³⁹⁰ Provincia Sf. Iosif din Moldova și-a asumat și munca misionară din Basarabia, un vast teritoriu cu mulți catolici de origine poloneză. ”Misiunea a fost deschisă de pr. G. Bok, al cărui câmp de acțiune cuprindea 165 de sate, vizitate periodic, unde se celebra Sf. liturghie, cu anunțul Cuvîntului divin și cu administrarea sacramentelor.”³⁹¹

³⁸⁹ ROSSETTI F., *Una dolce amicizia*, Siena 1981, 123.

³⁹⁰ Idem *nota* 370, 126.

³⁹¹ Cfr. C.O. XI, 1938, p.332. Apud *nota* 371, 126.

Retrăgându-se arhiepiscopul Raimund Netzhammer de la conducerea Arhiepiscopiei de București, episcopul Cisar îi ia locul (iulie 1924), fiind în același timp administrator apostolic de Iași, până la numirea primului episcop dintre catolicii moldoveni, *Mihai Robu* (1925-1944)³⁹².

El scrie în 1928 *Propagandei* că în Moldova există aproximativ 100.000 catolici, repartizați în 78 de parohii, slujite de 29 de preoți diecezani și 19 franciscani, fiecăruia revenindu-i mai bine de 2000 de suflete. În seminarul teologic, erau 40 de elevi și 17 studenți.

În 1929, va fi ratificat concordatul dintre România și Sfântul Scaun³⁹³, iar după un an, vor fi alăturate Moldovei parohiile catolice din Bucovina, ce aparținuseră de Arhidieceza de Lemberg. Provincia în care erau aceste parohii fusese cedată Austriei de către turci în 1775. După schematismul din 1909, ea cuprindea trei decanate: Cernăuți, cu 11 parohii; Rădăuți, cu 10 parohii și Suceava, cu 9 parohii³⁹⁴.

În timpul acestui pașnic episcop, Biserica catolică din Moldova a luat un avânt fără precedent. Viața spirituală a credincioșilor și a clerului era în floare. Pe tot cuprinsul diezezei se ridicau noi și frumoase biserici, se tipăreau cărți, totul devenea minunat, iar în spatele acestor aspecte îmbucurătoare se ridicau, fără a alarma pe cineva, germenii unor situații imprevizibile. În 1944, episcopul va muri în refugiu la Beiuș, iar peste câțiva ani, Biserica locală se va vedea față în față cu o situație fără precedent, adică se va confrunta dur cu ideologia și sistemul politic comunist.

2. Seminarul „Sf. Iosif” din Iași

2.1 1886-1906: 20 de ani sub conducerea Societății lui Isus

În 1882, episcopul Nicolae Camilli examinează problema seminarului la Roma împreună cu ministrul general al ordinului franciscan Soldatich, cu gândul de a ridica un colegiu-noviciat. Intervin apoi unele neînțelegeri între Camilli și conducerea ordinului, care renunță să mai colaboreze cu noul episcop. Cu mari sacrificii, episcopul de Iași deschide seminarul diezezan la 29 septembrie 1886 și-l pune sub patronajul Sfântului Iosif.

Încă de la întemeiere, formarea spirituală și intelectuală a seminariștilor este încredințată preoților iezuiți din provincia Galiția, care l-au condus, într-o primă perioadă, până în 1906. Clădirea seminarului era cea de lângă catedrală, legată de palatul episcopal. Rector a fost numit pr. Francisc Xaveriu Habeni, iar prefect, pr. Augustin Wagner, care încep cursurile cu trei seminariști: Emil și Iuliu Swirski și Matei Ulivi. În cursul primului an școlar, au mai

³⁹² GABOR A., *Omagiu P. S. Sale Mons. Mihai Robu cu ocaziunea numirii și consacrării sale întru episcop de Iași. Acte și fapte*, Iași 1925.

³⁹³ „Ratificarea Concordatului – 25 mai 1929”, în *Sentinelă catolică*, 6-7(1929), 1-8.

³⁹⁴ „Biserica catolică din Bucovina”, în *Lcr* 2(1919), 28-30.

venit încă șapte: Emil Begej, Iuliu Weber, Iosif Duchodny, Iosif Letange, Carol Rist, Iuliu Abeska și I. Borowetz. În primul an a funcționat deci cu zece seminariști.

Cursul anului 1887-1888 a început cu noii veniți, care s-au alăturat celor prezenți dinainte, formând o singură clasă cu 14 elevi, dintre care numai doi au ajuns preoți. La 30 iunie 1887, sosește la Iași preotul Felix Wiercinski, ca profesor și prefect al seminarului. Din cei primiți în anul 1888-1889, a ajuns preot doar Gh. Istoceanu. În anii următori, intervin mai multe schimbări de profesori, iar următorul an de cursuri este admis abia în 1894. În această perioadă, sosesc trei preoți francezi – Albert Payen, Augustin Belloir și Goguyer – și doi polonezi – Iosif Wasilewski și Francisc Janik.

Cursul din 1894 era format din 15 candidați, dintre care au ajuns preoți Mihai Robu, Ioan Bogleș, Mihai Dumea, Anton Romila, Alexandru Jasinki, Gheorghe Anton, Iosif și Wilhelm Clofanda, Anton Mărghit și Grigore Enariu. Tot în acest an, la 20 noiembrie, au fost sfințiți de episcopul Camilli primii nouă subdiaconi ai seminarului: Petru Pal, I. și E. Swirski, C. Rist, I. Weber, I. Latange, D. Ulivi, I. Borowetz și E. Begej. La 7 august 1894, moare Habeni, și în locul lui este numit F. Wiercinski.

Toate cheltuielile pentru întreținerea și funcționarea seminarului erau suportate de episcopie, deoarece majoritatea seminariștilor, provenind din medii sărace, nu aveau posibilitatea să se întrețină singuri. Pentru a face față unor asemenea dificultăți, episcopul Camilli face, în 1890, o lungă și umiltoare călătorie prin diferite state ale Europei: Italia, Franța, Belgia, Germania și Austria, în vederea strângerii de ajutoare bănești. Mulți, mai ales cei săraci, l-au ajutat din puținul lor; alții, în schimb, l-au considerat un înșelător. El însuși ne mărturisește:

„...În mijlocul acestor mângâieri, am trebuit de asemenea să sufăr mult și să plâng, fiindcă n-au fost puțini cei ce m-au alungat cu cuvinte aspre și insulte urâte și nici n-au lipsit dintre aceia care s-au purtat cu mine ca și cu un înșelător. Dar eu, cu ajutorul harului dumnezeiesc, am suferit toate, mulțumit de a aduna ceva bani pentru iubiții mei seminariști, mulțumit de a putea urma înaintea cu o faptă bună începută așa de bine...”³⁹⁵.

Revenind în dieceză, deseori se adresa credincioșilor, rugându-i să sprijine seminarul, pentru că „întrânsul sunt formați... preoții noștri cei viitori, români în patria lor română”³⁹⁶. Iată principiul călăuzitor al vrednicului episcop:

„...Acum, ca principiu călăuzitor, am voit întotdeauna și voiesc să formez un cler indigen, nu numai pentru că aceasta e voința Sfântului Părinte, dar mai ales pentru motivul că numai acesta ne poate salva; numai așa nu ni se va putea reproșa în față: sunteți niște străini. Deci: afară cu străinii, chiar și cu cei născuți în România, cum e de exemplu pr. Malinowski, care totdeauna va fi considerat un polonez, nesimțind românește, deși este născut în România...”³⁹⁷.

³⁹⁵ CAMILLI N., *Actele pastorale*, II, Iași 1814, 254.

³⁹⁶ CAMILLI N., *Actele pastorale*, II, 257.

³⁹⁷ Arhiva seminarului de Iași, *Dosarul Seminarului*, 4, 30: Ciorna scrisorii trimisă din Bruxelles rectorului Habeni la 26.06.1890.

La 25 ianuarie 1895, este primit cu solemnitate și bucurie noul episcop, Dominic Jaquet³⁹⁸. El a clădit actuala clădire de pe Copou, în perioada 1901-1904, cu intenția de a funcționa aici gimnaziul Timotei Cipariu, care trebuia să se transforme în liceu, plan ce nu s-a realizat. Preoții ieziuiți din Iași au deschis *Școala Apostolică*, în care au intrat doar 12 elevi. Această școală s-a închis peste câțiva ani. Unul din motivele principale ale închiderii ei l-a constituit faptul că ieziuiții au lucrat în neconcordanță cu episcopul local³⁹⁹.

În septembrie 1895, este sfințit primul preot al seminarului, Petru Pal, iar în ianuarie anul următor, al doilea preot moldovean, Diomede Ulivi. În acești ani, și-au terminat studiile la Iași și patru bucureșteni: Francisc Tornáy, Francisc Sirucek, Francisc Schmgielski, Engelbert Romeder.

În primăvara anului 1897 sunt hirotoniți I. Poglut, I. Letange, E. Swirski și C. Rist. Pentru următorul an școlar notăm că au plecat unii din profesori, sosind alții în schimb: Hüpner, Alexandru Mohl. La 17 august, același an, părăsește România rectorul seminarului, Wiercinski, și este înlocuit cu F. Janik. În octombrie regele Carol I și regina vizitează seminarul, rămânând plăcut impresionată și mirați în același timp, deoarece se așteptau să audă nu glasuri românești, ci ungurești, după cum circulau păreri din țară⁴⁰⁰. La sfârșitul acestui an și în primele luni ale celui următor, au fost hirotoniți I. Abeska, I. Borowetz, M. Kulpa, Pilch, I. Swirski și E. Begej. În septembrie, Petru Pal pleacă la Roma pentru doctorat și, tot în aceeași lună, își ia doctoratul la Iași Diomede Ulivi. În toamna anului următor, pleacă la Roma teologii Hildebrand Frolo⁴⁰¹ și Gheorghe Istoceanu, pentru a-și termina studiile. La 16 decembrie 1903, vine la Iași episcopul N. I. Camilli, numirea din partea papei venindu-i în august 1904. El însuși reia vechea formă de păstorire, formă pe care și-o expune clar într-o scrisoare pastorală: cere dăruire de la preoți, ascultare de la credincioși, și de la toți pace și bună înțelegere⁴⁰².

Renunțarea la sine însuși, spirit de jertfă apostolică și dăruire totală cauzei lui Cristos. Acestea sunt coordonatele fundamentale ale spiritualității catolice moldovenești; aceste calități le cere episcopul de la seminariști.

„...Acesta fu unicul scop când, la 29 septembrie 1886, am întemeiat seminarul din Iași pentru formarea clerului diecezan indigen. Nădăjduiesc că aceia, care au ieșit deja preoți din acel seminar, păstrează încă duhul de lepădare de sine și de jertfă, de care dădeau dovadă așa de bine când, plecând din Iași și din Eparhie la 5 decembrie 1894, îi lăsai studenți în Teologie. Desigur că nimeni dintre ei nu va fi uitat, că eu nu le-am ascuns niciodată trebuința acestui duh de lepădare de sine și de jertfă, fără de care este cu neputință o viață cu adevărat preoțească și apostolică. Sper că fiecare dintre ei să-și amintească că, pe

³⁹⁸ A fost și profesor de literatură creștină la universitatea natală și profesor de istorie bisericească la Colegiul franciscan din Roma.

³⁹⁹ NECULAES D., *Latinitatea bisericii românești*, Săbăoani 1940, 94.

⁴⁰⁰ *Vizita regelui Carol I la seminarul din Iași*, în „Almanahul Presa Bună”, Iași 1994, 48-49.

⁴⁰¹ Nu a ajuns preot, dar are publicații catolice.

⁴⁰² DESPINESCU A., *L'activité pastorale de Nicola Giuseppe Camilli. Premier évêque de Iassy-Roumanie* (Extras din teza de doctorat), Roma 1960, 31.

timpul primului meu episcopat la Iași, eu însumi le-am zis și le-am repetat de atâtea ori: «Fiilor, dacă n-ați intrat și nu rămâneți în acest seminar numai și numai pentru gloria lui Dumnezeu și mântuirea sufletelor, ieșiți îndată din seminar. Aici trebuie să rămână numai aceia care au intrat *non propter esum sed propter Iesum* (nu pentru mâncare ci pentru Isus)»⁴⁰³.

Referitor la *Colegiul Cipariu*, episcopul Nicolae Iosif Camilli nu aluat o hotărâre istorico-culturală prea înțeleaptă. În 1906, el decide să îl închidă. La început, conducerea episcopiei s-a gândit să mute aici seminarul. Dar, probabil că apropierea prea mare de parcul Copou, cu ispitele pe care le-ar fi adus acesta în sufletele seminariștilor, l-a făcut să renunțe la acest plan, terenul actualului parc fiind donat de Prefectura Misiunii la 23 aprilie 1835, în folosul public al orașului⁴⁰⁴.

În octombrie 1906, sunt trimiși pentru studii, la Insbruck, seminariștii Anton Gabor și Maximilian Weber, iar, o lună mai târziu, sunt sfințiți preoți G. Enariu, A. Romila, W. și I. Clofanda, G. Anton, M. Dumea, A. Mărghit, I. Bogleș, A. Jasinski, excepție făcând M. Robu, care nu avea vârsta canonică cerută și care va fi sfințit în aprilie, anul următor. Noii hirotoniți, plecând în pastorația diecezei, lasă seminarul gol. Chiar în ziua hirotonirii seminariștilor, preoții iezuiți se pregătesc de plecare înapoi în Galiția. La începutul lui decembrie, pleacă ultimul iezuit, pr. Ioan Zatkiewicz. Cu plecarea lui, se încheie o perioadă de 20 de ani de activitate rodnică și în același timp dificilă a devotaților preoți profesori din Ordinul Societății lui Isus.

⁴⁰³ CAMILLI I., *Epistolă apostolică cu care anunță apropiata lui sosire în Eparhia sa*, București 1904, 11.

⁴⁰⁴ Arhiva Episcopiei de Iași, documentele 606-608; în luna mai 1835. Departamentul treburilor dinlăuntru mulțumește Prefecturii Apostolice pentru donație.

2.2 1907-1930: Seminarul sub conducerea preoților diecezeni

După plecarea părinților iezuiți, seminarul a fost încredințat preoților diecezeni moldoveni care, în martie 1907, primesc un grup de 34 de seminaristi, dintre care au urcat treptele altarului numai patru: Dumitru Romila, Gheorghe Petz, Dumitru Andrieș și Ioan Ghergu. Cursurile încep tot în vechea clădire, însă, în vara acestui an, seminarul se mută pe Copou, în clădirea construită de Jaquet. Superiori și profesori erau: Diomedea Ulivi, M. Robu, M. Dumea și Gh. Anton.

Între anii 1910-1912, seminarul a fost încredințat preoților misionari ai Sfântului Vincențiu de Paul⁴⁰⁵. Rector este numit Eugen Gérmond, care însă demisionează în decembrie 1910, rămânând vice-rector D. Ulivi⁴⁰⁶. În iulie 1911, se întoarce de la studii Anton Gabor, și este numit profesor în locul lui D. Ulivi, care pleacă în S.U.A. Rector este Grigore Enariu, care va rămâne la conducere până în 1918. În anul următor, se întoarce Ioan Ferentz, căruia i se încredințează catedra de filosofie. În timpul conducerii părinților misionari, au mai fost primiți 21 de seminaristi, dintre care au ajuns să fie hirotoniți Ioan Mărtinaș, Oreste Tușinski, Iosif Ghiuzan și Francisc Hoiden. În anul școlar 1914-1915, au studiat la Iași și frații franciscani Gh. Lenghen, Giurgi Carmil și Anton Tălmăcel.

Pe data de 14 august 1916, România declară război Austro-Ungariei, cursurile încetează, iar clădirea este folosită ca spital militar până în 1918. Dintre seminaristii de atunci, unii au plecat acasă, neavând vârsta cerută pentru a fi înrolați, iar alții au fost folosiți pe front la Crucea Roșie. Pe data de 10 septembrie 1918, Ministerul de Război închiriază clădirea seminarului, contra sumei de 180.000 de lei, pentru a fi folosită de Marele Stat Major al Armatei. Însă, în octombrie același an, clădirea era ocupată de Universitatea din Iași pentru căminul de studenți, numit „Căminul latin”. Deși contractul cu Universitatea a fost pe un timp destul de limitat, ea nu a respectat condițiile prevăzute de el, creând dificultăți episcopiei.

La 31 octombrie 1918, cursurile se redeschid în vechea clădire de lângă Episcopie. Rector era G. Enariu, iar profesori M. Robu, I. Ferentz și A. Gabor. Aceștia se ocupau cu formarea a opt seminaristi din cursul filosofic. În 1919, seminarul nu a mai funcționat, seminaristii fiind trimiși în Italia, la Roma, Sarzano și Genova.

În 1920 a fost numit episcop de Iași A. Cisar, fost preot și profesor la școlile catolice din București. Imediat după sfințirea sa ca episcop, prima grijă a fost redeschiderea seminarului, fapt realizat la 18 octombrie 1920. Cursurile se țineau tot în clădirea de lângă Episcopie, cea de pe Copou fiind ocupată de studenții Universității. Rector a fost numit, pentru a doua oară,

⁴⁰⁵ Camilli cere superiorului general din Constantinopol preoți, preferându-i pe italieni și francezi. Dacă nu are disponibili astfel de preoți, atunci poate trimite și chinezi... numai să nu fie polonezi sau unguri - Arhiva Episcopiei de Iași, Dosarul Seminarului, 4, 63.

⁴⁰⁶ Ulivi D. a descoperit un act prin care Pepin cel Scurt cedează papei un teritoriu luat de la longobarzi. Documentul îi poartă numele: *Fragmentum Ulivianum*, totuși critica istorică se îndoiește de autenticitatea acestuia.

D. Ulivi, paroh de Iași și duhovnic la *Congregația Notre Dame de Sion*. Prefect de studii și disciplină era M. Robu, secretar episcopal. Au fost admiși 11 seminariști, dintre care au ajuns preoți Petru Pleșca, Anton Trifaș și Iosif Szurgot.

În 1922-1923, sunt primiți 30 de elevi, dintre care doar nouă au fost hirotoniți: Martin Pârțac, Anton Petz, Carol Söhn, Gaspar Bachmeier, Andrei Petru, Albert Weber, Iosif Hartinger, Ernest Haik și Constantin Hausner. În octombrie 1923, Diomide Ulivi pleacă la Cracovia, rămânând în locul său ca vicerector și prefect Gh. Petz. Pentru anii școlari 1923-1924 și 1925-1926, au fost profesori M. Robu, Gh. Petz, A. Andrieș, A. Gabor și Bronislau Falewski. Dintre seminariștii care au fost primiți după război până în 1923, unii au plecat să-și termine studiile în Italia, alții, în Franța sau Germania.

Seminarul se redeschide în 1927, iar noul episcop, Mihai Robu, îl cheamă înapoi pe Ulivi, numindu-l, pentru a treia oară, rector (1927-1930). Pentru acest an școlar, remarcăm prezența a doi profesori laici. În octombrie 1927, au fost primiți 57 de candidați, dintre care 17 aparțineau Arhiepiscopiei de București. Tot în acest an, episcopul Robu are o întrevedere cu rectorul Universității pentru retrocedarea clădirii de pe Copou. S-a căzut de acord ca localul să mai fie lăsat Universității până în 1928, contra sumei de 360.000 de lei. După multe insistențe, Universitatea predă clădirea la 26 octombrie 1929, prin adresa 126.425/27.9.1929 a Ministerului Instrucțiunii Publice. În noiembrie, s-a început transportul lucrurilor seminarului de lângă episcopie în imobilul în care va funcționa până după cutremurul din 1977. În vara anului 1930, seminariștii bucureșteni vor părăsi definitiv Iașul.

2.3 1930-1939: Seminarul a doua oară în grija Societății lui Isus

În iulie 1930, sosește noul rector, F. Wiercinski. Pentru anul școlar 1930-1931, au fost admiși 20 de elevi în clasa IV și 40 pentru clasa I. În decembrie 1931, au venit în seminar primele trei călugărițe din *Familia Mariei* și, în curând, vor mai veni încă două. Toate se vor ocupa cu bucătăria și cu alte munci pe lângă seminar. În iulie 1932, Wiercinski părăsește din nou seminarul, îndreptându-se spre Mittelsteine (Germania). Fusese cel mai bun profesor, predând latina, religia, istoria, geografia și germana. Toate revenirile lui la Iași vor aprinde multe speranțe în inimi, iar plecările lui lăsau totdeauna o atmosferă de adâncă întristare. A fost un model de trăire creștinească și de preot-păstor și profesor; a fost iubit de toți și a rămas în inimile credincioșilor din 16 țări ale Europei, în câte a avut posibilitatea să slujească. A fost înlocuit cu Stefan Iacubek, fost profesor la Seminarul din Alba Iulia. El a rămas până în 1934, când îi urmează Alfons Schinke (1935-1938). În toamna aceluiași an, vor pleca la Roma 3 studenți în filosofie, pentru a învăța teologia la Congregația *De Propaganda Fide*. Aici se mai aflau încă trei, din 1932. În octombrie 1935 moare medicul seminarului Iosif Frey care, din 1897, se îngrijea de sănătatea preoților și a seminaristilor. În februarie 1936, moare apostolul presei catolice din Moldova, Anton Gabor, lăsând în urma lui un Institut de editură și o revistă în plină înflorire.

Toamna anului 1936 a fost înfrumusețată cu sărbătorirea semicentenarului seminarului. Într-o perioadă de 50 de ani, au pășit pragul seminarului 150 de înscriși, și au plecat în Moldova ca preoți 46. Este un număr destul de mare, dacă luăm în considerație greutatea atât de mari cu care a fost confruntată încă de la început existența seminarului, la care, să nu uităm, se adaugă vitregiile timpurilor.

Mai notăm că, în 1934, seminaristii au reușit să scoată o revistă numită *Legiunea mariană*, ce apărea lunar, apoi bilunar. Ea a avut o existență de numai câțiva ani. Chiar dacă a fost efemeră, „a lăsat în urmă o fărâmbă de curaj și un exemplu de jertfă și colaborare pentru generația ce le va lua locul”⁴⁰⁷.

Anul 1939 aduce un eveniment unic în istoria seminarului: hirotonirea a 33 de clerici, 23 la Iași, iar ceilalți 10 în diferite alte orașe din Europa sau localități din Moldova. Cei din Moldova au fost sfințiți în capela *Institutului Notre Dame* din Iași, de către episcopul Robu. El este prototipul episcopului catolic moldovean. S-a distins printr-o bunătate sufletească deosebită, printr-o credință de nezdruccinat și o pietate edificatoare. Sub cârja lui episcopală dieceza și seminarul au prosperat foarte mult.

La începutul anului școlar 1939-1940, este numit rector Marcu Glaser. În 1942 este sfințit episcop, iar conducerea seminarului este preluată de Petru Pleșca (1942-1946), sfințit episcop în decembrie 1965. În timpul războiului, respectiv anul 1944, seminaristii sunt nevoiți să se refugieze la Beiuș, sub grija episcopului Traian Frențiu. În 1945 rectorul Pleșca redeschide cursurile seminariale în clădirea școlii primare a parohiei din Iași, aflată pe

⁴⁰⁷ „Revista noastră”, în AA.VV., *Volum festiv*, Iași 1939, 73-74.

strada cu numele Max Wexler. În august 1946, pr. Anton Trifaș preia conducerea seminarului, până în 1948. Perioada aceasta a fost foarte grea, atât pentru seminar, cât și pentru dieceză. Flagelul războiului lăsase urme adânci. Cu mari sacrificii se începe refacerea seminarului de pe Copou, incendiat și avariat de bombardamentele aviației americane din noaptea de 5 spre 6 iunie 1944. În vara anului 1948, se reușește să se construiască acoperișul clădirii. Totodată, se lucra și la amenajarea vechiului seminar de lângă catedrală. În această stare se afla Seminarul, atât cel de pe Copou, cât și cel de lângă episcopie, când au fost naționalizate ambele clădiri, conform cu legea comunistă din 4 august 1948, lege care aducea o reformă generală a învățământului, prin care se urmărea o marginalizare totală a Bisericii și activităților ei. În această situație de excepție, cursurile încetează până între anii 1953-1954, când seminariștii moldoveni pleacă la Alba Iulia, pentru o perioadă de patru ani⁴⁰⁸. După această perioadă, Seminarul din Iași-Copou a fost redobândit.

⁴⁰⁸ FERENȚ E., *Aspecte din istoricul și activitatea Institutului teologic romano-catolic de grad universitar, secția română, din Iași (1886-1974)*, Iași 1974; I. GABOR, *Clerul indigen catolic din Moldova*, 41-104.

3. Gimnaziul franciscan

La sfârșitul anului școlar 1900-1901, s-a închis *Institutul Cipariu*. De acum, Biserica locală nu mai avea nici o școală secundară pentru băieți.

În toamna anului 1935, pr. Iosif Pal a prezentat o cerere Ministerului Instrucțiunilor Publice, solicitându-i aprobarea pentru deschiderea unui gimnaziu. Printre altele, el spunea:

a) La început, gimnaziul va avea numai clasa I și a II-a, alcătuite în mare parte din seminariști, și, ca imobil, va fi folosită tot clădirea Seminarului din Hălăucești.

b) Gimnaziul se deschide pentru populația catolică din Moldova, care nu va avea posibilități să-și susțină copiii la gimnaziile din orașe.

c) Numai acest gimnaziu poate împiedica internarea copiilor catolici în școlile maghiare din Ardeal, unde sunt admiși fără să plătească nimic.

În 22 septembrie 1936, Ministerul a aprobat înființarea acestui gimnaziu, care a trecut în grija pr. Mihai Dămoc. Programa de studii era predată atât de preoți franciscani cât și de profesori laici.

În anul următor, s-au adunat la Hălăucești 12 preoți franciscani care, sub conducerea lui Iosif Pal, au luat hotărârea de a construi un local propriu al gimnaziului. Cu această ocazie, pr. Pal a spus, printre altele:

„Schimbările prin care trece societatea noastră de azi nu ne pot lăsa pe noi, slujitori ai altarului, în nesimțire. Trăim alte timpuri, alți oameni, altă cultură. Dacă, până în prezent, aci în Moldova am putut fi mulțumiți cu creștini catolici oameni simpli, lipsiți de cultură cărturărească mai temeinică, azi, mulți dintre ei caută cultură mai înaltă, noi trebuie să le înlesnim calea, dar cea mai sigură nu poate fi decât aceea de a ne angaja noi înșine să le-o dăm, ferindu-i de pericolul necredinței, în care s-ar pune departe de Biserică. Să nu ne amăgim. Dacă noi nu vom deschide școli secundare pentru elevi catolici, vom pierde pe toți intelectualii care vor ieși din sânul poporului nostru. Vor fi pierduți pentru Biserică, fiindcă luminându-se în cunoștințele profane și neavând o egală instrucție religioasă în credința catolică, ori o vor pierde pe cea căpătată în copilărie, ori, cel puțin, vor rămâne indiferenți, ceea ce e tot una cu o credință moartă...”⁴⁰⁹.

Preoții de față au înțeles necesitatea acestui gimnaziu și, cu toate jertfele pe care le cerea o asemenea instituție, ei au votat următoarele puncte:

1. Continuarea studiilor conform programului de Stat;
2. Școala de dascăli va fi transformată în internat și vor fi admiși elevi pentru încă o clasă;
3. Se vor strânge ajutoare din parohii;
4. La Hălăucești, se va construi un nou edificiu, exclusiv pentru gimnaziu, anexat seminarului.

La 29 iunie 1938, episcopul Robu, în cadrul unei frumoase ceremonii, a binecuvântat piatra de fundament a noului edificiu, care a fost un „focar de lumină, o școală în care credința e baza educației, o catedrală a virtuților creștinești... unde fiii vor învăța apărarea hotarelor României”⁴¹⁰. În anul următor, 1939, noua clădire a fost dată în folosință, cu toate că nici în 1942 nu erau terminate toate instalațiile. Lucrările s-au ținut sub supravegherea pr. Mihai Dămoc, care a ținut și corespondența cu autoritățile civile. În 1939, Ministerul Instrucțiunii Publice a acordat acestui gimnaziu dreptul la publicitate.

⁴⁰⁹ PAL I., *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii, păstorii lor de veacuri*, 228.

⁴¹⁰ PAL I., *Originea catolicilor din Moldova*, 230.

4. Presa catolică din Moldova între anii 1913-1944

Condițiile deosebite în care au trăit catolicii din Moldova au făcut ca foarte târziu tiparul să-și arate din plin foloasele în rândul acestor credincioși. Încercările unor misionari italieni, din secolele XVII-XVIII, au dat rezultate slabe. Totuși, trebuie amintit Vito Piluzio și Anton de Stefano. După acesta din urmă, vor mai fi tipărite, prin grija altor episcopi și preoți, diferite cărți absolut necesare în slujirile religioase și în educația spirituală a preoților și credincioșilor, aceștia din urmă fiind însă mai toți analfabeți.

Apariția revistelor catolice în Moldova este o consecință firească a progresului pe care îl înregistrează Biserica locală în a doua parte a secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea. Propaganda și sistemul politic și ideologic ateist instaurat și în România după al doilea război mondial a anihilat existența lor. În acest rânduri rezumative, analizăm evoluția și orientările generale ale revistelor, în ordinea importanței lor. Cu siguranță, din cele prezentate în continuare, transpar multe probleme și realități proprii catolicismului moldovean.

4.1. Lumina creștinului

4.1.1. Din viața revistei

Pr. Anton Gabor, întors de la Innsbruck cu gândul măreț de a sluji Biserica prin scris, scoate la Iași în 1913 revista *Lumina creștinului*, ca al 45-lea organ al Apostolatului rugăciunii. În alcătuirea ei, era secundat de de pr. Mihai Robu, viitorul episcop, iar peste un an se va alătura și epigramistul și poetul religios „Zacheu” – pr. Dumitru Andrieș.

Revista este primită cu multă bunăvoință atât de credincioși, cât și de oficialitățile bisericești: N. I. Camilli, R. Netzhammer, arhiepiscop de București (1905-1924). În 1915, publicația primește binecuvântarea papei Benedict al XV-lea, cu care ocazie se precizează încă o dată scopul ei principal: cultul Inimii lui Isus.

Tot în acești primi ani, se mai adaugă noi colaboratori: pr. N. Cancel, pr. Ioan Ferent, R. Souran. Din august 1916 până în ianuarie 1919, revista își întrerupe activitatea din cauza războiului. În acest ultim an, se publică proiectul de statut al *Societății catolice Presa Bună* proiect care organizează și sistematizează activitatea personalului angrenat în această societate. Din ea făceau parte preoții D. Ulivi, Mihai Robu, Anton Romila și Anton Gabor.

Aria de receptivitate a evenimentelor timpului a fost încă de la început destul de mare: acțiunea catolică, activitățile pentru promovarea păcii, evenimentele religioase din Vatican și întreaga lume, greco-catolicii, viața locală, problemele pe care le ridicau unele orientări filosofice și sociale greșite.

Pentru a aduce lumină în ultimile probleme enunțate, atât pentru acuzatori, cât și pentru acuzați, pr. A. Gabor scoate, în 1921, *Sentinela catolică*, ca supliment al revistei *Lumina creștinului*. Ea apărea lunar, în patru pagini, în format de ziar, și se dezbăteau probleme diverse: concordatul României cu Sfântul Scaun, divorțul, schismele, Biserica catolică în lumina adevărului etc. În 1935, *Sentinela catolică*, care între timp își schimbase denumirea în *Dacia creștină*, face fuziune cu *Farul nou* (1934-1944), din București, dând acestui ziar religios posibilitatea să se dezvolte mai bine.

Anul 1924 aduce o noutate îmbucurătoare: se formează *Biblioteca Presa Bună*, în care se vor publica numeroase cărți și broșuri, multe din ele fiind traduceri din opera scriitorului Cristofor von Schmidt. În 1926, episcopia cumpără un aparat de tipărit propriu. Tot în acest an se încep lucrările pentru construirea *Institutului Presa Bună*, lucrări care se termină în octombrie același an. Din comitetul de inițiativă făceau parte preoții: Gh. Petz, B. Falewski, A. Gabor, M. Robu, D. Romila, D. Andrieș și I. Ghiuzan. Acest institut este pus sub patronajul Sfintei Tereza a Pruncului Isus. Pentru acoperirea cheltuielilor, pr. Anton Gabor va merge din sat în sat, adunând atât bani cât și cereale. Noul institut își publică un regulament de funcționare, din care putem constata că, la acea dată, era cel important institut catolic de editură din țară. În 1930, sosește din Germania încă o mașină de tipărit, ușurându-se munca și dând astfel posibilitatea de a se mări numărul cărților publicate. Tot datorită eforturilor pr. A. Gabor, s-a înființat la Chișinău (în 1935) o tipografie catolică, cu literă românească și rusească. Ea purta același nume, *Presa Bună*, fiind ca și cea a Moldovei o instituție de cultură creștină și română.

În februarie 1936, moare acest om providențial al scrisului catolic moldovean, pr. Anton Gabor. Următorul redactor, pr. Petru Pal (1936-1938), intenționează să urmeze întru totul linia înaintașului, dar nu reușește întocmai. În perioada 1939-1941, director responsabil este pr. Constantin Hausner, care va publica aici numeroase poezii. În această perioadă, un rol important îl va avea și preotul Iosif Bălan. Poeziile lui, de structură filosofico-religioasă, sunt la fel de reușite ca și ale lui Ion Gârleanu și Iosif Cojocaru. Între anii 1941-1944, revista este în grija preotului Dumitru Herghelegiu. El publică acum mai multe articole și cântece. Deși suntem în plin război, revista își mărește paginația și calitatea articolelor, revenind la nivelul la care era în timpul cât trăia pr. Anton Gabor.

În ultimii ani ai revistei, apar nume noi de colaboratori: Emanoil Florens, Zoe Hașdeu, Charlotte Sibi, pr. Ioan Mărtinaș, pr. Iacob Ferent, diaconul greco-catolic Iosif Naghiu. În primăvara anului 1944, tipografia ia drumul refugiului în Transilvania, din cauza războiului, și nu se mai întoarce. O problemă cu care a fost confruntată mereu revista a fost neglijența multor abonați în a-și plăti abonamentul, care era destul de ieftin. Notăm că și pr. Ioan Mărtinaș a scos la Iași o revistă, *Revista noastră*, care a apărut doar un an (1932).

4.1.2. Teme, orientări, răspunsuri la problemele timpului

Trebuie precizat de la început faptul că nici o publicație nu și-a propus să urmeze în metoda de lucru vreo revistă de specialitate. Toate au intenționat să informeze și să formeze *multilateral* pe catolicul moldovean. Scopul lor îl completa pe cel al preotului de la amvon: învățarea adevărilor fundamentale ale credinței, modul de a trăi aceste adevăruri, relațiile cu semenii, știri din Biserică și din întreaga lume etc. Exemplele de sfinți sunt prezente în toate numerele. În ceea ce privește timpul liturgic, nu se are în vedere o viziune teologică profundă, ci de ansamblu. Redăm în continuare teme care vor să fie ilustrative pentru întreg conținutul revistei:

a. *Apostolatul rugăciunii* pornește de la convingerea că oricine voiește să fie urmașul lui Cristos, trebuie să fie un apostol, în sfera și împrejurările în care trăiește, cu mijloacele pe care le are. Nu trebuie să ne mulțumim numai cu mântuirea noastră; trebuie să lucrăm și la mântuirea altora. Cum? Luând cunoștință de necesitățile spirituale și chiar materiale ale celorlalți. După rugăciunea de dimineață, să ofere totul lui Isus, prin mâinile Sfintei Fecioare, după intențiile prescrise de papa și de directorul diecezan al acestui apostolat. Astfel, această intenție a apostolatului rugăciunii sfințește și dă o orientare precisă tuturor faptelor omului. Promotorii acestui apostolat au avut grijă să arate mereu credincioșilor pentru cât de multe lucruri este nevoie de rugăciune și de faptele lor bune, iar pentru aceasta au folosit multe pagini ale revistei.

b. *Crucea – semnul mântuirii noastre*. Ne plecăm genunchii, inima și întreaga noastră ființă în fața acestui semn care ne însoțește de la leagăn până la mormânt.

Am crescut la umbra crucii; prin ea am învățat să ne fie dragă viața și să acceptăm senini și împăcați orice ni s-ar întâmpla. Din belșugul sângelui ei au crescut acești creștini, acești români. Ea a dat sens și valoare faptelor știute și neștiute ale preoților și credincioșilor de aici și de pretutindeni. Ea va rămâne semnul credinței acestui popor.

c. *Curăția*: rodul puterii lui Dumnezeu, al învingerii de sine, izvorul unei păci binefăcătoare, cauza multor binecuvântări temporale, a tăriei sufletești, exemplu pentru alții, mângâiere la vârstă înaintată, garanția mântuirii, mirajul atâtor tinere din Moldova, printre care și Veronica Antal din Nisiporești, martiră a curăției, asemenea Sfintei Maria Goretti.

d. *Din Biserica locală*. Anual se publica *Starea actuală a diecezei*, în care, de-a lungul câtorva pagini, se făcea un bilanț al realizărilor: construcții de biserici, roade spirituale, alte opere de binefacere, amenajări ale cimitirelor etc. Se alăturau în diferite numere informații despre vizite pastorale și alte evenimente religioase locale. Nu lipsea nici relatarea unor aspecte negative.

e. *Traduceri din Cristofor von Schmidt și Francisc Spirago*. Schmidt este scriitorul străin cel mai cunoscut la noi. Îl secundează Spirago cu pildele lui. Scrierile lui sunt povestiri

moralizatoare, pline de ambient popular, de oameni buni ce se simt bine numai în sânul naturii, la țară. Majoritatea traducerilor le-a făcut pr. Bronislau Falewski. Ele au avut o adâncă înrâurire asupra catolicilor moldoveni. Nu au apărut prea mult în reviste; au fost menționați aici pentru popularitatea de care s-au bucurat broșurile în care li s-au publicat povestirile.

f. *Domnia păcii, a dreptății și a cuvântului.* Revista a cunoscut conflicte și zăngănitul armelor, care au tulburat liniștea și pacea lumii. Ea era conștientă de rolul ei, și anume acela de a fi mesageră a păcii și a adevărului. Astfel, și-a spus cuvântul: Împărăția lui Cristos, Biserica, aduce lumii adevărata pace, pe însuși Cristos. Bunele relații între popoare încep prin reconcilierea fiecăruia cu Dumnezeu. Evanghelia este autentică și absolut necesară bază pentru clădirea unei păci durabile. E bine atât pentru conducătorii popoarelor, cât și pentru supușii lor, să ia aminte la aceste adevăruri. Pentru a-i atenționa pe cititori de pericolul comunist, era prezentă și o rubrică „Din raiul bolșevic” în care se prezentau succint diferite idei și cazuri negative din lumea comunistă condusă de Moscova. Ca o contracarare a acestei lumi, era elogiată figura și activitatea generalului spaniol Francisco Franco.

4.2. Viața

4.2.1. Din *viața* revistei.

În localitățile catolice de pe valea râurilor Siret, Moldova și Trotuș, localități pline de vitalitate, adevărate exemple de trăire creștină, se simțea nevoia unei reviste care să le slujească credința și viața lor simplă, sinceră, profund evanghelică și, în același timp, bine ancorată în istorie, și să promoveze limba română.

Venit de la Roma cu aceleași gânduri ca și pr. Anton Gabor, de la Innsbruck, pr. Iosif Tălmăcel, ajutat de pr. Grațian Carpati, scoate la Săboani, în 1913, revista *Viața*, care, la început era doar un buletin al parohiei din localitate. Publicația voia să cuprindă tot ceea ce privește pe un creștin adevărat și cetățean bun în viața de toate zilele. Încă din primele numere, se stabilesc principalii colaboratori: preoții I. Tălmăcel, Bonaventura Morariu, Dominic Neculăeș, Ion Gârleanu, G. Carpati. Tipografia în care se tipărea publicația purta firma: *frații Rothenberg – Roman*.

Pr. Carpati se ocupă mai mult cu problemele parohiei, iar I. Tălmăcel scria istorioare pline de vervă despre viața de la țară; la acestea se adăugau poezii religioase în stil popular moldovenesc. În curând, se alătură și pr. Ulderic Cipolloni, care publică o serie de conferințe catehetice. Revista intră în atenția maselor largi de cititori și a oficialităților ecleziastice; toți o primesc cu bucurie. Totodată, se ivește o problemă: care va fi poziția ei, avangardistă sau conservatoare? Se dă răspunsul, valabil pentru totdeauna; trebuie să se adreseze acestui popor, cu simplitate, într-o limbă curată românească, potrivit cunoștințelor și aspirațiilor sale.

De la început până în septembrie 1914, revista apare la Săbăoani, apoi la Răducăneni și Hălăucești. În iunie 1916, își întrerupe activitatea până în septembrie 1918, când re apare la Huși; în 1920, își are sediul la Bacău și, ulterior, la Fărăoani. În 1921, revine la Hălăucești. În toți acești ani, ea și-a urmat cu fidelitate redactorul și sufletul ei: pr. I. Tălmăcel, în toate locurile unde era trimis de conducerea provinciei. Începând cu anul 1924, *Viața* se tipărește în propria tipografie, înzestrată cu 1.000 de kg. litere de text, corp 6, 8, 10, 12. Toate muncile manuale au fost încredințate fraților laici franciscani, care se vor descurca foarte bine.

Printre preocupările revistei din acești ani, se pot enumera: explicarea vieții eroice a misionarilor, vieți de sfinți, subiecte despre și cu franciscani, pilde și sfaturi practice pentru viața de familie, pentru muncile agricole, reguli de igienă corporală și a locuințelor, cronici despre sărbători și evenimente religioase etc. Tot în această perioadă, începe să apară din ce în ce mai des numele unui alt valoros colaborator: pr. Anton Bișoc. Ca și *Lumina creștinului*, și *Viața* se interesează de țările de misiuni din Africa și Extremul Orient. Pentru promovarea misiunilor, pr. Ion Gârleanu a scos o revistă la fel de scurtă ca durată ca și „Revista noastră” scoasă de pr. I. Mărtinaș: *Micul misionar*. Începând cu 1929, apare și un

supliment al revistei *Cruciada noastră misionară*, care însă, nu peste mult timp, n-a mai făcut fuziune cu vreun alt ziar, cum făcuse *Dacia creștină*, ci a încetat să mai apară.

În 1930, redactor este pr. Ioan Ladan. În timpul lui, se face o nereușită încercare de a se muta tipografia la Bacău, pentru a profita de unele înlesniri pe care le oferea orașul. Însă, în mai 1932, revista este nevoită să se întoarcă la viața liniștită de la țară, la Săbăoani, unde era și mănăstirea franciscanilor. De acum și până la sfârșit, adică până în 1944, ea a funcționat aici. În 1936, datorită eforturilor pr. Alois Herciu, se mai cumpără o mașină de tipărit. După Ladan, redactori au mai fost preoții A. Bișoc și A. Herciu. În martie 1944, *Viața* apare la Săbăoani, iar numărul combinat aprilie-mai la Beiuș. Războiul și-a spus cuvântul, ducând revista în exil și apoi în neexistență.

Ca și *Lumina creștinului*, și *Viața* a avut probleme cu neachitarea abonamentelor. În existența ei de câteva decenii, a dat Moldovei catolice peste opt mii de pagini de îndrumare creștină și civică. Ambele publicații au scos anual câte un almanah, în care erau tipărite articole și poezii ce nu difereau mult ca stil și conținut de ceea ce se publica în reviste. Aceste almanahuri aveau o calitate în plus: grafica excelentă. Ele au apărut până în 1948, după 1944 fiind tipărite la diferite tipografii.

4.2.2. Din conținutul revistei

Principalele teme care puteau fi extrase din paginile revistei *Viața* sunt:

a. *Adevăruri de credință în pilde și asemănări*

Numai acele articole captivează pe cititori care dezvoltă, în pilde atrăgătoare, adevărurile religiei. Aceste pagini au servit preoților ca material pentru predici, iar pentru credincioși au reprezentat o lectură edificatoare. Pentru catehizarea maselor, în special a copiilor și tinerilor, pr. Iosif Tălmăcel a scris diferite broșuri, articole, poezii populare, gustate cu multă plăcere de credincioși.

b. *Sfântul Francisc și spiritul franciscan*

Acest sfânt era pentru colaboratorii revistei, pentru toți franciscanii, un model și un ideal slujit până la sacrificiu, cântat cu toate puterile sufletului și talentului lor. Spațiile acordate lui, spiritului său de rugăciune, de jertfă, de comuniune cu Dumnezeu și cu natura le întreceau pe toate celelalte. Și limbajul revistei a primit influențe franciscane: *conștiință serafică, jertfă serafică, zâmbet serafic, tipografie serafică etc.* S-au scris multe despre el și în afara revistei.

c. *Sfânta Fecioară*

Chipul ei exprimă reculegerea, iubirea, comuniunea cu Dumnezeu Cristos, Fiul ei. În luna mai, luna florilor, articolele, poeziile aveau acel aer primăvăratec, proaspăt, parfumat al

florilor, vecine în semnificația și simbolul lor cu Maria, care este cea mai aproape de Dumnezeu. Luna octombrie este luna rozariului, a strânsului recoltelor, a mulțumirii și satisfacțiilor, toate fiind puse sub patronajul mamei cerești. Ea este mama bună, grijulie la care aleargă acești preoți franciscani, la care sunt învățați și cititorii să apeleze oricând, cu toată încrederea. În ultimii ani ai revistei apăruse o rubrică, susținută în permanență de un oarecare Marianus. Se numea *Armata Maicii Domnului*, și cuprindea aproximativ două pagini.

d. *Viața de familie și cea de pe câmp; sfaturi pentru sănătate*

Pr. A. Bișoc și, mai ales, pr. I. Tălmăcel au pătruns ca nimeni alții în sufletul țăranilor noștri, le-au descoperit calitățile, le-au văzut lipsurile și defectele. Pentru a-i sluji, s-au coborât la nivelul lor și, cu dragoste părintească, i-au ghidat, cât au putut și s-au priceput, spre o viață mai creștinească, mai în ton cu cerințele timpurilor. Despre căsătorie și toate problemele legate de ea a scris pr. A. Bișoc. I. Tălmăcel i-a învățat pe oameni să privească viața mai senini, să muncească cu mai multă voie bună, să creadă că munca lor are scopuri și foloase mai mari decât cele materiale. Le-a explicat apoi cum să-și apere credința lor simplă și atât de minunată, autentică. Nu puține au fost paginile rezervate sănătății și igienei populației. Vedem, așadar, că revista nu și-a trădat niciodată scopul propus de la început: să expună tot ce privește pe un creștin adevărat și pe un cetățean bun în viața de zi cu zi, de aici, din Moldova.

4.3. Curierul parohiei catolice din Galați

Preocupările lui sunt mai restrânse decât ale celor două publicații analizate mai sus. Trebuie să notăm însă că s-a scris mai mult despre lecturile biblice din unele duminici, ceea ce nu s-a făcut în revistele de Iași și Săbăoani. La acestea, adăugăm și multele pagini consacrate problemelor ridicate de indiferența religioasă, ce începea să-și facă tot mai mult loc în sufletele credincioșilor de aici. Această publicație se adresa unei comunități cosmopolite, ale cărei cerințe erau tot mai mari decât ale catolicilor din centrul Moldovei.

4.3.1. Din viața curierului

Primul număr este scos în iunie 1925, de către parohul locului, pr. Ulderic Cipolloni. Este primit cu entuziasm de credincioși, iar numărul abonaților crește mereu. Calitatea articolelor este destul de ridicată încă de la început și nu se vor observa fluctuații mari pe parcurs. Aceasta se datorează, în primul rând, faptului că majoritatea articolelor erau traduceri sau prelucrări din autori străini. În 1927, moare Cipolloni, iar noul paroh, pr. Bonaventura Morariu, urmează îndeaproape linia înaintașului. În decembrie 1930, noul redactor, pr. Ioan Duma, întrerupe apariția curierului, din cauza muncii strict parohiale, care nu-i lăsa timp

pentru „alte ocupațiuni”, cum se exprimă dânsul.

4.3.2. Indicații de conținut

Expunem aici ceea ce credem că este mai puțin traducere și compilare:

a. *Ideile lui Teodor* (august 1927-decembrie 1930)

Folosind metoda originală a analogiei, preotul îi explică lui Teodor (cititorului) unele probleme teologice. Așa sunt: Misterul Sfintei Treimi, ce trebuie admis, căci e real așa cum sunt reale o mulțime de mistere ale științei; copiii trebuie botezați în necunoștință de cauză, așa cum ferim pe cineva de un accident, chiar dacă este în necunoștință de cauză; Biserica a declarat dogma Neprihănitei Zămisliri, căci așa a voit Dumnezeu, să o ferească de păcatul strămoșesc; primatul papei apare clar din textele biblice; este explicată apoi necesitatea religiei, problema evoluționismului (autorul a intrat într-un domeniu străin), necesitatea pocăinței pentru iertarea păcatelor, a jertfelor pentru înaintarea pe calea perfecțiunii, foloasele pe care le aduce Sfânta Liturghie etc.

b. *Păcatul modern* (decembrie 1928-februarie 1930)

Rubrica este susținută de pr. I. Duma. Astăzi, în timpul vitezei, al înstrăinării oamenilor, avem de-a face cu libertinajul și, ca o consecință firească a lui, cu avorturile. Pe parcursul a mai multe numere, autorul conturează un portret tragic, dar real al omului stăpânit de patima necurăției. Statul și Biserica au datoria de a promova moralitatea, folosindu-se de toate mijloacele ce le stau la dispoziție.

c. *Jos cu moda deșănțată* (august 1929 - decembrie 1930)

Generația tânără își poate găsi aici o lectură instructivă, dar poate prea moralizatoare și care riscă să confunde conținutul cu forma. Nu lipsesc nici articolele despre Sfântul Anton și Sfântul Francisc; curierul a fost editat doar de franciscani.

4.4. Aurora franciscană

Încă înainte de 1900, s-a introdus și la noi Ordinul al III-lea franciscan: terțiarilor. El promova o viață de sfințenie mai ridicată în rândul credincioșilor laici, căsătoriți, angrenați în muncile lor specifice. Pentru dânsii, se simțea nevoia unui îndrumător sigur, bine conturat. Începând din septembrie 1918, pr. Iosif Tălmăcel publică curierul terțiarilor franciscani din România: *Aurora franciscană*. Programul lui era următorul: în primele pagini se va scrie despre toate problemele care privesc acest ordin; vor urma câteva idei pentru o scurtă meditație, viața unui sfânt franciscan, iar ultimele pagini vor fi rezervate

ultimelor știri și sfaturi practice.

La început, curierul avea forma unui mic ziar, cu patru pagini, apoi și-a modificat forma, și-a mărit paginația, însă conținutul a mers pe aceeași schemă. A apărut la Huși, apoi, în 1920, s-a mutat la Fărăoani, unde își întrerupe activitatea. În anul următor, reappare în format de revistă, și-și continuă existența până în februarie 1927, când încetează. Reappare abia în martie 1938, pentru a înceta definitiv, ca și celelalte publicații, în primăvara anului 1944. Această revistă a fost lucrată aproape în întregime de pr. I. Tălmăcel.

5. Dieceza de Iași în perioada 1944-1984

5.1 Dieceza de Iași

Cuprinde județele din Moldova, fiind înființată, așa cum am prezentat deja, în anul 1884. Numărul credincioșilor, ce s-au declarat în marea lor majoritate români, este de circa 250.000. Cu o suprafață de 46.378 km² pe cuprinsul a opt județe (Botoșani, Suceava, Iași, Neamț, Vaslui, Bacău, Galați, Vrancea), cu o populație de 4.680.955 de locuitori, din care 5,2% sunt catolici. Conform recensământului din anul 2002, în județele Moldovei s-au declarat catolici 243.710 persoane, dintre care aproape 50 % locuiesc în județul Bacău, aproximativ 43 % în județele Neamț și Iași, iar 7 % în celelalte județe. Menționăm faptul că fenomenul migrațional al tinerilor peste hotarele țării contribuie destul de mult la instabilitatea acestor date statistice oficiale.

Teritoriul diecezei este împărțit în zece decanate, cu 137 parohii: Iași, Siret, Bucovina, Roman, Bacău, Traian, Troțuș, Piatra, Focșani. Pe teritoriul diecezei funcționează 32 ordine și congregații călugărești, printre care menționăm: Provincia Fraților Minori Conventuali (franciscanii), Frații Minori Capucini, Frații Augustinieni Asumpționiști, Surorile Oblate Asumpționiste Misionare, Frații Școlilor Creștine, Misionarele Carității, etc.

5.2 Perioada 1944-1989

Cu moartea episcopului Mihai Robu, intrăm în a treia perioadă contemporană a Diecezei de Iași. Această perioadă de patru decenii își are specificul ei, purtând amprente prefacerilor politico-sociale și ideologice atee care au avut loc în țara noastră după cel de-al doilea război mondial. Înainte de a se refugia în Moldova, episcopul Robu a delegat pe preotul Anton Trifaș să aibă grijă de parohiile din Decanatul Iașului, iar pe pr. Grigore Enariu, în calitate de vicar general, de Moldova de centru și de sud.

La sfârșitul anului 1944, Sfântul Scaun a numit ca administrator apostolic pentru dieceza de Iași pe monseniorul *Marcu Glaser*, episcop titular de Casaropolis. Acesta a avut misiunea grea de a reface viața bisericească destrămată mai ales în ultimul război mondial. Cursurile seminarului diecezan nu s-au putut redeschide la Iași decât în toamna anului 1945, în casele de lângă episcopie. Totodată, a inițiat acțiunea de restaurare a clădirii Seminarului de pe Copou.

La 30 octombrie 1947, papa Pius al XII-lea numește ca episcop de Iași pe monseniorul *Anton Durcovici*, rectorul seminarului arhiepiscopal din București, care s-a evidențiat pe parcursul a 37 de ani de viață preotească în toate sectoarele activității preoțești. Este

consacrat la 5 aprilie 1948 la București, iar la 14 aprilie, este înscăunat în biserica catedrală din Iași⁴¹¹. Începutul păstoririi episcopului Anton Durcovici coincide cu anul începutului marilor reforme politice și social-economice din țara noastră, reforme catastrofale pentru cultură și religie, în primul rând. Într-un climat de ostilitate fățișă față de Biserica Catolică, episcopul Durcovici a întreprins acțiunea istovitoare a vizitării canonice a diecezei, însuflindu-i cu viața sa sfântă și cuvântul Evangheliei inimile enoriașilor catolici din sate și orașe. Datorită impasului în relațiile diplomatice dintre guvernul Republicii Populare Române și Vatican, prin denunțarea Concordatului din 1929 și plecarea nunțiului papal din țară, episcopul Durcovici, ca de altfel și ceilalți episcopi catolici de aici, cu greu și-a putut continua activitatea până în anul 1949, când este arestat și apoi trimis la închisoare la Sighetul Marmăției, unde va muri ca martir în 1951.

În asemenea împrejurări, Sfântul Scaun a dat facultăți speciale, extraordinare, în virtutea cărora viața bisericească a urmat să fie dirijată de către locuitori de episcopi (ordinarii substituiți). După ce, în această calitate, au girat Dieceza de Iași în mod succesiv preoții Gheorghe Peț, parohul de Butea, iar apoi preotul Wilhelm Clofanda, parohul din Botoșani, în februarie 1951, această misiune i-a revenit preotului Petru Pleșca, paroh de Grozești-Bacău. A fost recunoscut în această calitate de Ministrul Cultelor la 27 aprilie 1951.

Ținând cont de noua legislație republicană în domeniul cultelor religioase, monseniorul Petru Pleșca, iar din 16 decembrie 1965 *episcopul Petru Pleșca*, titular de Voli, a desfășurat o activitate rodnică timp de 26 de ani (1951-1977) pe tărâmul vieții bisericești catolice, concretizată în următoarele realizări:

a) Trimiterea și întreținerea, pentru completare de studii, la Institutul Teologic romano-catolic din Alba Iulia între anii 1952-1956, a unui număr de 41 de studenți teologi, dintre care 19 au fost hirotoniți în anii 1952, 1953 și 1954, iar ceilalți, în anii imediat următori. Tot la Alba Iulia, au început în acești ani 1952-1956, cursurile seminarului mic un număr de 50 de elevi din Moldova, cursuri pe care le-au continuat apoi la Iași.

b) Redobândirea în toamna anului 1956 a edificiului fostului seminar diecezan, care a devenit Institutul Teologic romano-catolic și Școala romano-catolică de Cantori, secția română, Iași. Până în anul centenarului 1984, aici au urmat cursurile seminariale și teologice peste 200 de elevi și studenți, ajungând să fie hirotoniți în perioada 1956-1984 mai multe promoții de preoți, 114 pentru dieceza de Iași și 31 pentru Arhiepiscopia de București. Dintre aceștia, începând cu 1973, nouă au putut pleca la studii de specializare în universitățile pontificale din Roma, pentru a deveni cadre didactice de bază în Institutul Teologic de grad universitar din Iași.

c) Deschiderea multor parohii; Episcopul Petru Pleșca se poate mândri cu această realizare. Pe timpul păstoririi sale, numărul parohiilor s-a dublat, ajungând la 69. Le menționăm pe cele înființate în acest timp: Săveni și Berzunți, în 1951; Iugani, Valea Mare, Frumoasa, Mărgineni și Ploscuțeni, în 1953; Bălușești, în 1955; Onești, în 1956; N.

⁴¹¹ MĂRTINAȘ I., G.BACHMEIER, *Bine ați venit stăpâne*. Acte, cuvântări și însemnări omagiale la consacrarea și înscăunarea Excelenței Sale Mons. Dr. Anton Durcovici, ca episcop catolic de Iași, Iași 1948.

Bălcescu, Nisiporești și Rotunda, în 1957; Moinești, în 1959; Șcheia, Arini (Găiceana), Bijghir (Satu Nou), Cireșoaia, Coman, Florești, Gh. Doja, Poiana Negri, Satu Nou (Pârgărești), Schineni, Slobozia- Bâra, Ștefan cel Mare (Prlea) și Traian- Bacău, în 1968; Bălțați, Focuri, Somușca și Traian-Neamț, în 1969; Mircești, în 1970; Călugăreni, în 1975. Ridicarea atâtor promoții de noi preoți a făcut posibilă deschiderea de noi parohii.

d) Ridicarea de biserici noi, monumentale ca acelea din Tămășeni, N. Bălcescu, Mărgineni, Șcheia și, mai cu seamă, cea în stil neogotic din Adjudeni, cea mai mare din Moldova.

Editarea anuală a calendarului de perete, în tiraj din ce în ce mai mare, a catehismului și a cărților de rugăciuni în mai multe rânduri, liturghierul roman și textele necesare pentru introducerea reformei liturgice, în strânsă colaborare cu Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, se înscriu și ele la loc de cinste în această păstorire. Un rol important în editarea cărților liturgice și a altor cărți de pietate l-a avut părintele Ioan Ciuraru, un apostol al scrierilor catolice care trebuie cunoscut și apreciat mai mult decât s-a făcut pînă acum. După moartea episcopului Petru Pleșca, la 19 martie 1977, în virtutea dispozițiilor extraordinare ale Sfântului Scaun, timp de un an a girat administrația diecezei de Iași pr. *Andrei Gherguț*, în calitate de *ordinarius substitutus*.

La 21 februarie 1978, Papa Paul al VI-lea numește cu decretul Sfintei Congregații a episcopilor pe preotul *Petru Gherghel* ca *ordinarius ad nutum Sanctae Sedis cum munere Administratoris Apostolicis* al Episcopiei de Iași. A fost instalat în 4 aprilie 1978.

De păstorirea sa atentă se leagă următoarele realizări:

a) Ridicarea clădirii noi, moderne a Institutului Teologic și restructurarea vechiului edificiu, avariat grav la cutremurul din 4 martie 1977.

b) Deschiderea de noi parohii: Sascut, în 1978; Vizantea, în 1981; Barați și Mogoșești, în 1982.

c) Ridicarea bisericilor noi din Butea și Mircești.

d) Hirotonirea a trei promoții de preoți, în total 67; 1979 = 26; 1983 = 17; 1984 = 24.

e) Trimiterea mai multor preoți, pentru specializare în studii teologice, la universitățile pontificale din Roma.

f) Trimiterea altor preoți pentru pastorație în diferite parohii din Europa sau SUA.

g) Participarea, pe data de 30 octombrie 1983, împreună cu 30 de preoți, la beatificarea moldoveanului Ieremia Valahul.

h) Frecvente vizite pastorale, însoțite de administrarea Sfântului Mir.

i) Prezența activă la toate problemele diezane.⁴¹²

Referitor la împărțirea administrativ-teritorială a diecezei în anul 1984, situația era următoarea: Existau 84 parohii și 119 filiale, repartizate în două protopopiate: de Iași și de Bacău. La sfârșitul anului 1983, numărul total al familiilor catolice era de 61.789, cuprinzând 242.407 suflete. La acest număr, ar trebui adăugați și cei plecați, din motive de

⁴¹²Cfr: A. DESPINESCU, *Viața catolică în Moldova 1884-1984*, în AA. VV., *Momente din istoria bisericii locale* (manuscris), Iași 1984, 16-20.

serviciu, în alte localități ale țării, neincluși în statistici, și care, de altfel, erau destul de mulți.

Anii dinainte de 1989 sunt pentru întreaga țară din ce în ce mai greu de suportat, din toate punctele de vedere. Duritatea politică a regimului comunist ateu, persecutor violent al Bisericii Catolice în perioada 1948-1964, organism de control sever și limitare a activităților religioase în perioada următoare, toate acestea au făcut ca păstorirea Mons. Petru Gherghel și a tuturor preoților să fie destul de anevoioase. Modalitățile de desfășurare a muncii pastorale, ca și întreaga activitate a Bisericii Catolice din acești ultimi ani ai dictaturii comuniste necesită încă un studiu atent, bazat pe documente, în parte accesibile, în parte încă ținute secrete de organisme și persoane politice interesate să nu se afle adevărul.

5.3 Perioada 1989-2005, statistici și dezvoltare la nivel diecezan

Căderea regimului ceaușit după lovitură de stat din luna decembrie a anului 1989 a însemnat declanșarea, într-un ambient confuz ideologic și instabil din punct de vedere democratic, a unei noi epoci istorice ale cărei contururi se percep doar în acești ultimi ani, adică după mai bine de un deceniu.

Perioada contemporană reprezintă un timp când întreaga viață catolică diecezană a luat un nou avânt: a fost reorganizată dieceza, s-a reluat învățământul religios în școli, s-au înființat diferite instituții sociale, și-a putut relua activitatea Seminarul Franciscan. Sediul acestei instituții s-a fixat la Roman, unde funcționează și astăzi, în paralel, atât Seminarul cât și Institutul Franciscan *Sf. Francisc de Assisi* aprobate prin Sentința nr. 18/16.03.1990 a Judecătorei Roman. Pe lângă Seminarul diecezan și cel franciscan, în urma venirii mai multor ordine și congregații catolice în Moldova s-au înființat și alte seminarii: Seminarul de la Onești al Fraților Minori Capucini „Fericitul Ieremia Valahul”, Casa de formare a Fraților Augustinieni Asumpționiști de la Mărgineni (Bacău), Casa de formare a Misionarilor Cuvântului Divin, care a funcționat la Roman, iar în prezent la Traian (Neamț).

La sfârșitul anului 1998 Episcopia Catolică de Iași cuprindea în cele nouă decanate, cu 135 de parohii și 212 filiale, 77.860 familii cu 267.739 de credincioși. În dieceză activau 191 de preoți diecezani și 62 de preoți călugări. În 1998 au fost hirotoniți 19 preoți și 21 de diaconi. În dieceză activau și 135 de călugări și 389 de călugărițe. În Institutul Teologic Romano-Catolic diecezan din Iași se pregăteau peste 200 de seminariști, dintre care 20 erau la studii, iar în Seminarul liceal din Bacău erau 137 de elevi. În institutele teologice călugărești erau peste 300 de studenți, dintre care aproape 100 erau la studii, iar în seminariile aferente aproximativ 275 de elevi. În anul 1998 Dieceza de Iași a crescut cu aproximativ 1.000 de suflete: au fost botezați 3.031 de copii sub 1 an și 19 persoane mai mari de 7 ani. Au primit prima sfântă împărtășanie 4.436 de persoane și au fost miruite 6.621. Pe teritoriul Diecezei de Iași s-au oficiat 1.290 de căsătorii între catolici și 116 mixte. Tot în același an au trecut la cele veșnice 2.092 de persoane. Dintre instituțiile care se ocupă de buna funcționare a episcopiei le menționăm pe cele mai importante: Curia Diecezană, Tribunalul Bisericesc, Consiliul Prezbiteral, Consultoriul Diecezan, Comisia pentru Pregătirea Marelui Jubileu al Anului 2000, Comisia pentru Cler.

Dintre institutele și seminariile care funcționează în dieceză amintim: Institutul Teologic „Sfântul Iosif” din Iași, Seminarul Teologic „Sfântul Iosif” din Bacău, Institutul și Seminarul Teologic Franciscan din Roman, Seminarul Liceal Teologic Capucin „Fericitul Ieremia Valahul” din Onești, Facultatea de Teologie Romano-Catolică din cadrul Universității „Al.I.Cuza” din Iași, Liceul Catolic „Sfântul Anton” din Bacău, Școala de Cântăreți Bisericești din Iași, Liceul Catolic „Sf. Tereza Pruncului Isus” din cadrul Școlii Normale Superioare „Vasile Lupu” din Iași, casele de copii și grădinițele din Șerbănești-Bacău, Adjudeni și Săbăoani, Orfelinatul din Iași, spitalul din Barticești, centrele *Caritas* din Iași, Bacău, Pașcani și Roman, farmacia catolică, casele de odihnă de la Slănic Moldova și Sărata-Băi, *Organizația Kolping*, Asociația Medicilor Catolici, Acțiunea Catolică „Sfântul Iosif”, asociațiile de tineri și copii diecezane, *Serviciul de Ajutor Maltez*, redacțiile publicațiilor catolice diecezane și parohiale.⁴¹³

La începutul anului 2004, Episcopia Catolică de Iași cuprindea în cele zece decanate, cu 126 de parohii (117 administrate de clerul diecezan și nouă administrate de preoții franciscani), un număr de 79.980 familii, cu 258.913 de credincioși. În dieceză activau peste 220 de preoți diecezani și peste 100 de preoți călugări, dintre care 25 au fost hirotoniți în anul 2003. În afară de aceștia, aproximativ 50 de preoți activau în alte dieceze. În dieceză activau 66 de călugări și 467 de călugărițe. În Institutul Teologic Romano-Catolic diecezan din Iași se pregăteau 171 de seminariști, dintre care opt erau la studii în străinătate, iar în Seminarul liceal din Bacău erau 107 de elevi. În institutele teologice călugărești erau 91 de studenți, iar în seminariile aferente 242 elevi. În pofida fenomenului migrației, în anul 2003, Dieceza de Iași a crescut cu aproximativ 200 de suflete: au fost botezați 2.420 de copii sub un an și 16 persoane mai mari de 7 ani. Au primit prima sfântă Împărtășanie 3.985 de copii și au fost miruiți 2.827. Pe teritoriul Diecezei de Iași s-au oficiat 1.495 de căsătorii obișnuite și 123 mixte. Tot în acest an au trecut la cele veșnice 2.484 de persoane.

Dintre instituțiile care reglementează buna funcționare a episcopiei amintim: Curia diecezană, Tribunalul bisericesc, Consiliul prezbiteral, Consultoriul diecezan, Comisia pentru cler, Comisia liturgică, Comisia biblică, Departamentul de Cercetare științifică, Academia „Sfântul Augustin”, Oficiul pentru cateheză, Centrul misionar diecezan, Sinodul diecezan etc.

Pe teritoriul Diecezei de Iași funcționează 15 grădinițe patronate de unele congregații călugărești, șase licee și școli profesionale, o facultate de teologie și două școli postliceale patronate de episcopie. Sub auspiciile Episcopiei Romano-Catolice de Iași își desfășoară activitatea peste 35 de institute de binefacere: un spital, 18 dispensare și centre de îngrijire, două azile de bătrâni, zece orfelinate, trei centre social-caritative și două centre culturale⁴¹⁴.

⁴¹³ *** „*Almanahul Presa Bună*”, Iași 1999, 247-257.

⁴¹⁴ Date centralizate de Editura „*Presa Bună*” Iași, în urma chestionarelor trimise de instituțiile bisericești din Dieceza de Iași, la finele anului 2003.

6. Frații Școlilor Creștine, o comunitate cu tradiție

Fondată în 1680 de Sfântul Ioan de la Salle, au drept carismă principală educația tineretului și evanghelizarea creștină. Prezența lor în România începând cu anul 1861, s-a fructificat prin operele realizate: în 1904 au deschis o școală primară la Craiova, apoi un gimnaziu; la Brăila s-au ocupat de școala primară catolică de băieți, iar la Satu Mare au deschis, în 1922, o școală cu predare în limba maghiară. La 1 august 1948 se aflau pe teritoriul țării noastre patru comunități în care activau 38 de frați (bruderi). Decretul dat la acel an a desființat toate ordinele religioase cu scop educativ, deci implicit și comunitățile lor. În Dieceza de Iași au început activitatea în anul 1989, la Seminarul *Sf. Iosif*, unde unul dintre ei preda limba germană. În anul 1991 mai vin trei călugări din Spania (Francisc Martin, Jesus Sagredo și Jose Luis Miro) pentru a învăța limba română. Anul următor, comunitatea lor se mărește cu încă trei persoane, Antonio Perera, Angel Menacho și Antxon Andueza, care se vor stabili în zona Romanului, punând bazele unor comunități la Gherăiești și Pildești, predând ore de religie și cursuri de limbă engleză sau spaniolă. Odată cu mărirea și consolidarea comunității lor, au primit din partea Diecezei de Iași, în toamna anului 1993, două ha de pământ în vederea construirii unei case în parohia Pildești. Casa „La Salle”, care va servi ca reședință comunitară pentru frații prezenți în Pildești, dar și pentru formarea candidaților care își manifestă dorința de a deveni membri ai acestei congregații, a fost terminată în vara anului 1998 și a fost sfințită de episcopul Petru Gherghel și inaugurată oficial la 25 octombrie 1999.”⁴¹⁵

7. Activitatea preoților iezuiți în Iași între anii 1993-2005

După lovitura de stat și revolta populară din luna decembrie a anului 1989, reprezentanții regimului democratic care s-a instaurat în România au abrogat legile promulgate de Statul comunist în anul 1948, prin care a fost desființată Biserica Greco-Catolică, și legile prin care Statul și-a impus controlul riguros asupra desfășurării actelor de cult de către Bisericile Creștine din România.

În anul 1990, Papa Ioan Paul al II-lea a reînființat ierarhia catolică de ambele rituri din România. Monseniorul Petru Gherghel, care a condus Dieceza de Iași începând cu anul 1978, în calitate de Administrator Apostolic, a fost numit Episcop de Iași la 14 martie 1990 și a fost consacrat la 1 mai de către Cardinalul Angelo Sodano.

Întreaga viață diecezană a luat un nou avânt în toate domeniile: reorganizarea diecezană, desfășurarea studiilor teologice, presa creștină, învățământul religios în școli, diverse acțiuni

⁴¹⁵ APC PILDEȘTI, dosar 1/ 1998, f. 96; Pliantul *Sfințirea Casei La Salle* din Pildești. Sfânta Liturghie Pontificală; *** „Știați că...?”, în *Glasul din Pildești*, nr. 42 (octombrie 1998), Pildești 1998, 11, Apud MORARU ALOIS, *Pildești-monografie istorică*, Ed. Presa Bună, Iași 2002, 278.

caritative de asistență socială. Mai multe Ordine călugărești și Institute de viață consacrată au deschis pe teritoriul Diecezei de Iași, cu aprobarea Episcopului Petru Gherghel, oratorii, orfeline, spitale, grădinițe, case pentru cultivarea vocațiilor la viața consacrată.

În anul 1993, a venit în Iași pr. Tadeusz Rostworowski pentru a pune bazele unei comunități iezuite⁴¹⁶. Între anii 1993-1996, a locuit la Episcopie, iar în septembrie același an a cumpărat o casă pe strada Ghica Vodă din Iași. Aici, împreună cu frații călugări Alexandru Vedinaș și Virgil Hazu, au format o comunitate iezuită. Începutul activității pastorale a fost modest. Tinerii au fost cei care s-au bucurat primii de experiența pedagogică și pastorală a pr. Tadeusz Rostworowski. La întâlnirile organizate la Episcopie, au venit treptat tot mai mulți tineri. Temele de meditație propuse, ca și modul în care se discutau diversele probleme specifice tinerilor, i-au determinat pe studenții catolici de la Institutul Agronomic de pe Copou să organizeze întâlniri săptămânale cu pr. Tadeusz Rostworowski. De o atenție deosebită din partea comunității iezuite se bucură și bolnavii și copiii orfani, care sunt vizitați periodic.

Episcopul Petru Gherghel l-a cooptat pe pr. Tadeusz Rostworowski în corpul profesoral al Institutului Teologic Romano-Catolic, ca profesor de Filosofie și Istoria Filosofiei și ca spiritual al studenților teologi.

Începând cu anul 1997, au intrat, ca scolastici, în comunitatea iezuită următorii studenți: în anul 1997 – Vasile Tofan și Gabriel Bogatu; în anul 1998 – Claudiu Ciubotariu și Claudiu Ionel Mikloș; în anul 1999 – Marius Dobre, în anul 2000 – Marius Boroș, Lucian Lechintan și Vincențiu Rahău. În anul 1998, a venit la Iași pr. Jerzy Brzoska. Tot în acest an, a început construcția unei case, care a fost numită *Centru cultural-spiritual Xaverianum*. Piatra de temelie a fost sfințită la 8 iulie 1998. În luna mai 2000, comunitatea s-a mutat în noua casă. Acest lucru a permis lărgirea sferei activității pastorale. La 3 octombrie 2000, casa a fost sfințită de Episcopul Petru Gherghel.

În casa *Xaverianum* se organizează în fiecare zi de miercuri întâlniri spirituale cu studenții catolici din Institutul Agronomic; duminica seara se întrunesc tineri de diferite confesiuni pentru o oră de rugăciune ecumenică; tot duminica, se întâlnesc și membrii grupului Scout. Preoții iezuiți colaborează intens cu surorile congregației *Notre Dame de Sion*, cu *Frații Școlilor Creștine*, cu celelalte congregații care își desfășoară activitatea în Iași, dar și cu preoții parohiilor ieșene.

PREOȚII MISIONARI IEZUIȚI CARE AU ACTIVAT ÎN COMUNITATEA CATOLICĂ DIN IAȘI

1. Pr. Paolo BEKE (1644-1650)
2. Pr. Deszi MARTIN (1645)
3. Pr. Stanislau SZCZYTNICKI (1650)
4. Pr. BIENECKI (1650)
5. Pr. BASZIEWICZ (1650)
6. Pr. Paolo ULANOWSKI (1663)

⁴¹⁶ L. GREZBIEN, *Encyklopedia Wiedzy o Jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, Wydawnictwo Wam, Krakow 1996, 246.

7. Pr. Adamo WARALK O WICZ (1664-1672)
8. Pr. Martin KIERNOZYCKI (1707-1714; 1721-1729)
9. Pr. ZLOWSKI (1707)
10. Pr. Cazimir TWARDOSCHLEBOWICZ (1714-1717)
11. Pr. Giuseppe BIELICKI (1729-1735)
12. Pr. Gasparo NIEZOL YNSKI (1729-1735)
13. Pr. REGARSKI (1735-1740)
14. Pr. Tomaso KOZICKI (1735-1740)
15. Pr. Andrea PATAI (1743-1745)
16. Pr. Giorgio SZEGEDI (1743-1745)
17. Pr. Carlo PETERFI (1743-1745)
18. Pr. Francesco PARZECHOWISKI (1745-1747)
19. Pr. Giuseppe WROBLEWSKI (1745-1746)
20. Pr. Matteo CWYNAROWICZ (1746-1765)
21. Pr. Adalberto SYMANOWSKI (1747-1759)
22. Pr. Michele PIOTROWSKI (1765-1768)
23. Pr. Alessandro ZALESKI (1765-1768)
24. Pr. Giuseppe SASIMOWSKI (1765-1768; 1770-1772)
25. Pr. Jerzy BRSOSKA (1998-)
26. Pr. Robert WIECEK (2000-2001)

**PREOȚII MISIONARI IEZUIȚI
CARE AU ACTIVAT ÎN SEMINARUL DIN IAȘI**

1. Pr. Francisc Xaveriu HABENI (1885-1895)
2. Pr. Victor KALABIS (1885)
3. Pr. Augustin WAGNER (1886-1887 ; 1900-1904)
4. Pr. Ernest HERDEN (1886)
5. Pr. Felix WIERCINSKI (1887-1903; 1930-1932)
6. Pr. ZUBANIK (1887)
7. Pr. Albert PAYEN (1890)
8. Pr. Augustin BELLOIR (1890)
9. Pr. GOGUYER (1890)
10. Pr. Iosif WASILIEWSKI (1890-1905)
11. Pr. Francisc JANIK (1890-1895)
12. Pr. HUPNER (1898)
13. Pr. Alexandru MOHL (1898)
14. Pr. Albert BAUDISS (1905-1906)
15. Pr. Ioan ZATKIEWIECZ (1906)
16. Pr. Alexandru POP (1930)
17. Pr. Alexandru HORVATH (1930)
18. Pr. Ștefan JAKUBEK (1932)
19. Pr. Alfons SCHINKE (1935-1938)

CAP. AL VI-LEA: EPISCOPIA DE IAȘI

20. Pr. Florentin IDOATE (193 8-1939)

21. Pr. Tadeusz ROSTWOROWSKI (1993-2005).

8. Sinodul Diecezan

Tot din viața Bisericii din Moldova trebuie să amintim evenimentele contemporane, care ajută la dezvoltarea și consolidarea spirituală a comunității de credincioși. În locul de întâlnire a factorului uman cu cel divin, cu extremă atenția la problemele omului contemporan, la schimbările economice, sociale și politice ale societății, a început la Iași, la 8 decembrie 2001, Sinodul diecezan, având ca moto „Duc în altum! (*Înaintează în larg!*)”, care s-a încheiat la 8 decembrie 2004. Emblema Sinodului a fost constituită din imaginea unei bărci în care se află câțiva apostoli, printre care și Petru, căruia Cristos îi spune: *Duc in altum*.

Din ziua de 8 decembrie 2001 a început un timp în care Biserica Catolică din Moldova s-a întrebat ce trebuie să facă pentru ca drumul de credință să crească; a încercat o analiză și a căutat răspunsuri la problemele de astăzi, mai ales după schimbările majore (sociale, culturale etc.) care au intervenit după anul 1989. Un asemenea eveniment, însă de proporții mult mai reduse și cu efecte mult mai mici, s-a mai desfășurat în Moldova la 6 noiembrie 1642, la Cotnari, și altul în perioada 27 aprilie – 1 mai 1663, la Bacău.

Lucrările acestui Sinodului s-au desfășurat în trei faze:

1. În prima fază s-au adunat sugestiile făcute de preoți și reprezentanții parohiilor, de decanate, institute de viață consacrată, asociații și diferite organisme diecezane și de persoane particulare;
2. În faza a doua s-au definitivat temele (17 la număr) care au fost elaborate de comisii speciale. Acestea au fost transmise înapoi pentru aprofundare;
3. În faza a treia propunerile comisiilor au fost examinate și evaluate pentru a fi propuse adunării sinodale pentru aprobarea definitivă. Deciziile adunării vor avea putere de obligativitate cu promulgarea din partea episcopului și vor fi imediat obiect de studiu și de aplicare în parohii.

Deciziile vor fi legate de analiza vieții și a realității Bisericii din Dieceza de Iași; adaptarea legilor și normelor universale la dieceză; descoperirea metodelor de adoptat în activitatea pastorală; înlăturarea dificultăților apostolatului și conducerii; stimularea operelor și inițiativelor cu caracter general; corectarea greșelilor cu privire la credință și morală. Astfel, în toate parohiile din Moldova, în ziua de 9 decembrie 2001, a început pregătirea pentru înțelegerea rolului Sinodului din partea credincioșilor. Această pregătire s-a făcut pe baza unor cateheze, având tema: „Biserica, noul popor al lui Dumnezeu, este trimisă în misiune la oamenii de astăzi”. Cele 49 de teme au fost expuse pe rând, în special în cadrul predicii duminicale. Apoi, începând cu 28 octombrie 2002, un grup mai mare de preoți, persoane consacrate și laici (126 de comisii parohiale) au tratat 17 teme legate de familie, laici, liturghie, cateheză, sacrameinte, formare, educație și școală, mass-media, caritate, misiuni, ecumenism. Cele 17 teme au fost cuprinse în schema teologico-pastorală de lucru numită *Lineamenta*.⁴¹⁷

⁴¹⁷ *Lineamenta* – „linii diriguitoare”. Este vorba de scheme de reflecție teologico-pastorale care abordează teme din viața Bisericii și a misiunii sale în lume. Schemele sunt gândite și redactate ca note de reflecție, de folosit ca stimulente pentru examinarea situației după criteriile opticii creștine și ca invitație de a face propuneri concrete, operative pe plan pastoral.

În perioada mai-octombrie 2004, temele au fost reluate în fiecare parohie, într-un fel de rezumat, pentru a fi informați toți credincioșii. În același timp au fost vizite pastorale începând cu ianuarie 2003 și misiuni populare în perioada octombrie 2003 – martie 2004.

Sugestiile venite din parohii la care au lucrat aproape 4.000 de persoane (preoți, persoane consacrate și laici) au fost structurate în patru părți mari:

- 1) Trei slujiri fundamentale;
- 2) Forme de trăire ale vieții creștine;
- 3) Prezența Bisericii în educația și formarea oamenilor;
- 4) Viața și misiunea Bisericii.

Temele constituite în cele patru arii tematice constituie documentul numit *Instrumentum laboris* (Instrumentul de lucru)⁴¹⁸. Acesta a fost prezentat și analizat în cadrul adunărilor sinodale din zilele de 9, 17, 25 noiembrie și 2 decembrie 2004. Parcursul acestui sinod a fost structurat astfel: la 28 decembrie 2002 s-a promulgat prin decret episcopal schema teologico-pastorală și s-au confirmat comisiile sinodale parohiale. Numărul membrilor comisiilor sinodale parohiale a fost la data comunicării 3.921, comisii în alcătuirea cărora erau preoții, persoanele consacrate și credincioșii laici aleși din cadrul parohiilor. Pe parcursul anului 2003 s-au întrunit comisiile sinodale parohiale în ritmul stabilit de natura fiecărei teme și cum a fost sugerat de comisia de redactare a fiecărui text.

S-a stabilit ca fiecare comisie parohială să trimită un proces-verbal asupra desfășurării lucrărilor în comisie, cu indicarea sugestiilor și propunerilor pentru fazele următoare de pregătire a Sinodului.

La 31 martie 2004 s-a întrunit Comisia de Pregătire a Sinodului împreună cu Consiliul Prezbiteral pentru a analiza stadiul pregătirii Sinodului. Imediat după încheierea dezbaterilor din comisiile sinodale parohiale, s-au stabilit cateheze cu caracter recapitulativ în toate parohiile, pentru toate categoriile de credincioși până în ziua de 24 octombrie 2004. Tot la această întâlnire s-a prezentat și s-a discutat proiectul de Regulament pentru adunarea sinodală și schița schemei de lucru, *Instrumentum laboris*, precum și proiectul de desfășurare a sesiunilor sinodale.

La 5 octombrie 2004 s-a întrunit Comisia de Pregătire a Sinodului: s-au prezentat forma finală a Regulamentului adunării sinodale, schema în forma finală: *Instrumentum laboris*, s-a stabilit constituirea adunării sinodale, a organismelor sinodale (moderatorii, relatorii, secretariatul, comisiile de specialitate, comisia juridică), s-a stabilit agenda de desfășurare a Sinodului pentru cele patru sesiuni plenare (9 noiembrie – deschiderea, 17, 25 noiembrie 2004 și 2 decembrie 2004 – sesiuni generale, iar încheierea pentru ziua de 8 decembrie 2004).

La 7 octombrie 2004 PS Petru Gherghel a dat decretul de convocare a adunării sinodale pentru ziua de 9 noiembrie 2004; tot la această dată s-au numit prin decret episcopal toate organismele Sinodului diecezan. În ziua de 30 octombrie 2004 s-au întrunit moderatorii și relatorii sinodali pentru discutarea metodologiei de lucru din timpul sesiunilor sinodale.

După mai multe etape și colaborări comune, Sinodul Diecezei de Iași, care a fost convocat la 8 decembrie 2001, s-a închis în mod oficial în ziua de 8 decembrie 2004, solemnitatea Neprihănitei Zămisliri. Închiderea solemnă a avut loc în cadrul unei sfinte Liturghii concelebrate în catedrala romano-catolică din Iași, fiind prezidată de PS Petru Gherghel. Rolul laicilor, căsătoria și familia, educația catolică în școală, pastorația tinerilor

⁴¹⁸ *Instrumentum laboris* este un document care conține o sinteză a rezultatelor dezbaterilor care au avut loc în cadrul comisiilor sinodale parohiale. Documentul reflectă mai mult așteptările, propunerile și experiențele exprimate în parohii, și nu atât rezultatele de analiză ale situației ecleziale și sociale elaborate de experți.

și a copiilor, impactul cu mass-media, catehizarea, liturgia, caritatea, preoții, călugării, misiunile, ecumenismul, emigranții, au reprezentat teme majore analizate în cadrul Sinodului. Membrii sinodali au făcut propuneri importante pentru mersul înainte al Bisericii din Moldova. Deciziile adunării sinodale se vor transforma în norme și recomandări. Acestea vor fi semnate și promulgate de către episcopul Diecezei de Iași, urmând a fi aplicate în viața creștinilor diecezei.

În această realitate complexă care ne înconjoară, Biserica demonstrează, ca și instituție, dar și ca autoritate în viața creștinului, că spiritul anilor de trăire creștină este viu, iar prin documentele emise, invită încă odată la implicare și responsabilitate în problemele secolului nostru.

9. Păstorii diecezei de Iași (1884-2005)

Episcopul Nicolae Iosif Camilli (27 iunie 1884 – 10 mai 1894)

Pr. Caietan Liverotti (10 mai 1894 – 8 ianuarie 1895) – administrator apostolic

Episcopul Dominic Jaquet (8 ianuarie 1895 – 30 iulie 1903)

Pr. Iosif Malinovski (30 iulie 1903 – 30 august 1904) – administrator apostolic

Arhiep. Nicolae Iosif Camilli (30 august 1904 – 30 decembrie 1915)

Pr. Ulderico Cipolloni (30 ianuarie 1916 – 22 aprilie 1920) – administrator apostolic

Episcopul Alexandru Theodor Cisar (22 aprilie 1920 – 5 iulie 1925)

Episcopul Mihai Robu (5 iulie 1925 – 27 septembrie 1944)

Episcopul Marcu Glaser (18 octombrie 1944 – 30 octombrie 1947) – administrator apostolic

Episcopul Anton Durcovici (30 octombrie 1947 – 26 iunie 1949)

Episcopul Marcu Glaser (26 iunie 1949 – 25 mai 1950) – administrator apostolic

Pr. Gheorghe Peț (25 mai 1950 – 15 noiembrie 1950) – *ordinarius substitutus*

Pr. Wilhelm Clofanda (15 noiembrie 1950 – 8 martie 1951) – *ordinarius substitutus*

Pr. Petru Pleșca (11 martie 1951 – 16 decembrie 1965) – *ordinarius substitutus*

Episcopul Petru Pleșca (16 decembrie 1965 – 19 martie 1977)

Pr. Andrei Gherguț (19 martie 1977 – 21 februarie 1978) – *ordinarius substitutus*

Mons. Petru Gherghel (21 februarie 1978 – 14 martie 1990) – administrator apostolic

Episcopul Petru Gherghel (de la 14 martie 1990)

Episcopul Aurel Percă (de la 29 septembrie 1999) – episcop auxiliar

2.4.1. Episcopul Nicolae Iosif Camilli

S-a născut la Monte Rubbiano-Marche, în Italia, la 23 aprilie 1840. După școala elementară și complementară a intrat în mănăstirea franciscanilor conventuali din localitatea natală, iar apoi în cea din Osimo, unde a depus la 3 aprilie 1857, profesiunea religioasă solemnă. Și-a continuat studiile în Mănăstirea din Recanati și la Ascoli-Piceno, unde a fost hirotonit preot la 4 decembrie 1863. Timp de șapte ani a slujit comunitatea natală, după care a dorit să vină în Moldova. Între timp s-a pregătit și a activat într-o altă parohie din Italia. La 3 aprilie 1873 a venit în Moldova, unde a lucrat timp de opt ani ca preot misionar în orașul Iași. A activat ca duhovnic și capelan al călugărițelor de la "Notre Dame de Sion" și s-a ocupat de catehizarea elevilor de la școala călugărițelor. La 16 septembrie 1881, papa Leon al XIII-lea îl numește episcop titular de Mosynopolis și vizitator apostolic al Moldovei, iar apoi - prin înființarea Episcopiei Romano-Catolice de Iași -, la 27 iunie 1884, episcop titular de Iași. Principalele obiective ale episcopatului său au fost: deschiderea unui seminar în vederea formării clerului indigen (Iași, 29 septembrie 1886), editarea unui catehism, ridicarea de noi biserici, strânsa legătură cu Scaunul Apostolic, orientarea pietății credincioșilor către sfânta Fecioară Maria prin recitarea sfântului Rozariu, vizita canonică pastorală regulată etc. În urma unor neînțelegeri cu clerul franciscan, la 10 mai 1894, episcopul Camilli a demisionat de la conducerea Diecezei de Iași și a mers la Roma.

La 25 decembrie 1895 a fost numit episcop in partibus de Gadara, iar la 25 februarie 1901 papa Leon al XIII-lea îi acordă titlul onorific de "arhiepiscop de Tomis". După plecarea din Moldova a episcopului Dominic Jaquet papa Pius al X-lea îi încredințează pentru a doua oară conducerea Episcopiei de Iași, la 30 august 1904. Revenind la conducerea Diecezei de Iași, la 16 decembrie 1904, arhiepiscopul Camilli a continuat cu râvna care l-a însuflețit întotdeauna activitatea pastorală, evidențiindu-se printr-o bună organizare a protopopiatelor și parohiilor, prin admiterea, formarea și funcționarea dascălilor catolici, prin ordonarea corespondenței bisericești și a arhivelor parohiale etc. Arhiepiscopul Camilli a trecut la cele veșnice în ziua de 30 decembrie 1915 și a fost înmormântat în catedrala „Adormirea Maicii Domnului” din Iași.

2.4.2. Pr. Caietan Liverotti

S-a născut la Loro-Boleano, în Italia, la 9 septembrie 1840. A studiat în seminariile franciscane din Italia și a fost sfințit preot la 29 ianuarie 1864. După hirotonire a fost trimis misionar în Moldova (3 octombrie 1864), unde a activat timp de 38 de ani la Văleni și Săbăoani. Fiind vicar general al episcopului Camilli, după demisia acestuia, la 10 mai 1894, a fost numit administrator apostolic al Diecezei de Iași, misiune pe care a îndeplinit-o până

la 8 ianuarie 1895. În aceste luni a dus la împlinire deciziile neîmplinite ale episcopului Camilli, a reușit să aplaneze "divergențele" privind administrația unor parohii și a vegheat la bunul mers al seminarului.

După numirea episcopului Dominic Jaquet ca titular al Episcopiei de Iași (8 ianuarie 1895), părintele Liverotti a fost numit vicar general onorific, continuând să activeze la Săbăoani. Această perioadă (1895-1902) este plină de realizări. „Părintele Găitan”, cum îi ziceau enoriașii, a ridicat bisericile din Săbăoani, Pildești și Corhana. Pentru realizarea acestor ctitorii și-a jertfit atât banii pe care i-a obținut din vânzarea moștenirii familiale, cât și viața. A murit la 26 iulie 1902 și a fost înmormântat în biserica monumentală pe care a construit-o la Săbăoani.

2.4.3. Episcopul Dominic Jaquet

S-a născut la Grelley, în Elveția, la 31 octombrie 1843. A fost sfințit preot diecezan în anul 1866. Primii ani de preoție îi trăiește în Parohia Cerneux-Pequignet fiind și profesor la Colegiul „Sfântul Mihai” din aceeași localitate. După 16 ani de pastorație intră în Ordinul Franciscan Conventual, fiind numit secretar și asistent al superiorului provincial. În scurt timp este numit profesor la Universitatea din Fribourg. Zelul și capacitatea sa au atras atenția contemporanilor, dar și a Sfântului Scaun, care, după demisia episcopului Camilli, îl numește episcop de Iași la 8 ianuarie 1895. A fost consacrat la Roma în ziua de 10 martie 1895. Venind în Moldova și-a ales drept colaboratori pe preotul Daniel Pietrobono, pe care l-a numit vicar general, și pe părintele Iosif Malinovski, pe care l-a numit secretar. Printre obiectivele sale principale a fost și înființarea Provinciei Franciscane, fapt consemnat la 15 iulie 1895.

Fiind un episcop cu perspective pastorale și academice de o deschidere deosebită, în vara anului 1897 a înființat Seminarul Franciscan de la Hălăucești, la 15 septembrie 1895 a deschis Colegiul "Cipariu" din Iași, în 1901 începe construirea edificiului Seminarului de pe Copou (Iași), a deschis Școala Sistematică de la Hălăucești, pentru pregătirea dascălilor din Moldova, și Școala Apostolică, o casă pentru candidații Societății lui Isus etc. Trebuie să amintim, de asemenea, meritele deosebite ale episcopului Jaquet în privința redeschiderii problemei Concordatului dintre Sfântul Scaun și Statul Român, alcătuind chiar un proiect de concordat în 16 articole, reabilitarea bisericească a regelui Carol I (la 24 noiembrie 1896) etc. Proiectele și înfăptuirile episcopului Jaquet nu au fost înțelese nici chiar de colaboratorii cei mai apropiați. Din această cauză a demisionat de la conducerea Episcopiei de Iași la 31 martie 1903, demisie aprobată de Sfântul Scaun abia la 30 iulie 1903. S-a retras apoi în Elveția, unde a fost numit arhiepiscop titular de Salamina, predând literatura creștină la Universitatea din Fribourg până în anul 1908, când a fost chemat la Roma în Colegiul Internațional al Ordinului Franciscan. În anul 1924 s-a întors în Fribourg, unde a murit în ziua de 3 februarie 1931.

2.4.4. Pr. Iosif Malinovski

S-a născut la 11 februarie 1857 în satul Cordon, lângă Roman, unde părinții săi, polonezi de origine, administrau moșia din localitate. A urmat studiile teologice la Innsbruck, unde a fost hirotonit preot la 26 iulie 1881. După un an, la 22 septembrie 1882, s-a întors în Moldova și a lucrat în diferite parohii, dar după înființarea Episcopiei de Iași a fost numit secretar al episcopilor Camilli și Jaquet. În această perioadă s-a remarcat prin intransigența și râvna pe care o manifesta față de respectarea legilor și a disciplinei bisericești. Astfel, a fost sfetnicul cel mai de seamă al episcopului Camilli, pe care l-a ajutat în redactarea scrisorilor pastorale. Personal, a compus și tipărit *Catehismul pentru adulți*, *Istoria sacră*, *Călăuza creștinului*, *Manualul dascălului catolic*, iar alte lucrări valoroase au rămas doar în manuscrise. După aprobarea demisiei episcopului Dominic Jaquet (30 iulie 1903) i-a fost încredințată conducerea episcopiei, în calitate de administrator apostolic „ad beneplacitum Sanctae Sedis”. Prin circulara nr. 290, din 7 iunie 1904, părintele Malinovski a făcut cunoscut preoților diecezeni obligațiile clericale pe care le-au luat înainte de hirotonire, în special cele privind sistemul de administrare colectivă a bunurilor parohiale. Acest lucru i-a plăcut și episcopului Camilli când a revenit în țară, fapt pentru care l-a numit vicar general, muncind mult la organizarea diecezei. În 1913 părintele Malinovski s-a îmbolnăvit și a plecat în Polonia pentru îngrijire medicală, însă boala i s-a agravat și a murit la Cracovia în ziua de 15 august 1916.

2.4.5. Pr. Ulderic Cipolloni

S-a născut la Recanatti, în Italia, la 10 mai 1868. După ce a absolvit studiile în seminarii franciscane din Italia, a fost hirotonit preot în anul 1892. În anul următor a fost trimis misionar în Moldova, activând la Galați și în Seminarul Franciscan din Hălăucești. Fiind rector al acestui seminar, a îndeplinit timp de câțiva ani și misiunea de superior provincial al preoților franciscani din Moldova. În anul 1913 a fost numit vicar general al arhiepiscopului Camilli, iar din 1914 a fost superior general al Ordinului. Venind la Iași, în această calitate a permis seminariștilor de la Seminarul Franciscan din Hălăucești să studieze în seminarul diecezan. După moartea arhiepiscopului Camilli, din cauza primului război mondial, Sfântul Scaun amână numirea unui episcop titular de Iași. În acest context părintelui Ulderic Cipolloni îi este încredințată conducerea diecezei în calitate de administrator apostolic, la 30 ianuarie 1916.

După terminarea războiului, a făcut eforturi mari pentru a deschide două orfeline, în care au fost primiți orfani catolici, unul la Hălăucești și celălalt la Huși. Totodată, i-a îndemnat pe preoții și credincioșii catolici să ridice monumente în cinstea celor care au

murit pe front. Părintele Cipolloni a intervenit cu succes și pentru îmbunătățirea condițiilor de trai ale preoților de origine etnică germană și maghiară din cadrul Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București deportați în lagărele din Moldova. Un merit aparte îl are în ceea ce privește dezvoltarea spiritului rugăciunii în dieceză, fiind autorul cărții *Calea cerului*. După venirea arhiepiscopului Alexandru Theodor Cisar (22 aprilie 1920), părintele Cipolloni a fost numit paroh la Huși, iar în 1922 la Galați. Aici a murit la 3 aprilie 1927 și a fost înmormântat în cripta preoților din cimitirul orașului.

2.4.6. Episcopul Alexandru Theodor Cisar

S-a născut la 21 octombrie 1880 în București. Din 1892 a urmat cursurile Seminarului din București, iar în 1899 a fost trimis la Roma pentru studii, unde a fost sfințit preot la 6 iunie 1903 în Colegiul *De Propaganda Fide*. Întorcându-se în țară, a fost numit secretar al arhiepiscopului de București, Mons. Francisc Xaveriu Hornstein, după care a fost numit prefect de studii la Seminarul diecezan din capitală. După o scurtă perioadă de pastorație în parohiile Bărăția și Craiova, în ianuarie 1918 a fost numit director al Școlii Sfântul Andrei din București, funcție pe care o deținea și în momentul în care a primit numirea episcopală, la 22 aprilie 1920.

A fost consacrat în catedrala din București la 15 august 1920 și a fost instalat în catedrala din Iași la 22 august 1920. Încă de la începutul activității sale ca episcop de Iași, Mons. Cisar s-a îngrijit să redeschidă cursurile Seminarului din Iași, întrerupte din cauza războiului. Lui i se datorează și introducerea în Dieceza de Iași a calendarului nou, intrat oficial în vigoare în România doi ani mai târziu. Un eveniment important al activității sale a fost încorporarea în teritoriul Diecezei de Iași, în 1921, a parohiilor din Basarabia.

După retragerea arhiepiscopului Netzhammer de la conducerea Arhidiecezei de București, în iulie 1924, episcopul Cisar a fost transferat la București în calitate de administrator diecezan. La 12 decembrie 1924 a fost numit arhiepiscop de București și administrator apostolic ad interim al Episcopiei de Iași, până la 5 iulie 1925, când a fost numit episcopul Mihai Robu. Păstorirea sa la București a durat până în 1948 când s-a retras de la conducerea arhiepiscopiei, fiind numit episcop de Nicopolis. În perioada 1949-1953 i s-a fixat domiciliu obligatoriu la Mănăstirea franciscană din Orăștie, de unde, în octombrie 1952 și iunie 1953, cu aprobare specială din partea statului comunist s-a putut deplasa la Alba-Iulia pentru hirotoniri de preoți. Spre sfârșitul anului 1953 i s-a îngăduit să se întoarcă la București, unde a decedat la 7 ianuarie 1954 și a fost înmormântat în capela catolică a cimitirului Bellu.

2.4.7. Episcopul Mihai Robu

S-a născut la Săbăoani, jud. Neamț, la 10 aprilie 1884. Clasele primare le-a urmat în satul natal, iar în toamna anului 1894 a intrat în Seminarul din Iași. A primit hirotonirea diaconală la 19 noiembrie 1906, iar pe cea sacerdotală la 7 aprilie 1907. Chiar înainte de fi sfințit preot Mihai Robu fusese numit prefect pentru seminariștii din Iași, la 10 ianuarie 1907, funcție pe care a exercitat-o câțiva ani și după prezbiterat. În perioada primului război mondial, când seminarul a fost închis, a activat ca paroh la Văleni, Faraoani și Bacău. În anul 1920 a fost numit secretar al episcopului Alexandru Theodor Cisar, activând totodată ca prefect și profesor în Seminarul din Iași, redeschis la 18 octombrie același an. În iunie 1922 a fost numit paroh de Horlești. În acest timp a colaborat activ la revista „Lumina creștinului” și a fost capelan la Mănăstirea „Notre Dame de Sion” din Iași. La 5 iulie 1925 a fost numit episcop de Iași de papa Pius al XI-lea, iar la 20 septembrie același an a fost consacrat de episcopul Cisar în capela *Notre Dame de Sion* din Iași.

Dintre activitățile cu care s-a remarcat amintim: ridicarea a numeroase biserici, grija deosebită pentru seminar, multe vizite canonice însoțite de administrarea sfântului Mir, susținerea presei catolice, ocrotirea celor greu încercați în timpul celui de-al doilea război mondial etc. La 19 martie 1944 a celebrat ultima sfântă Liturghie în Seminarul din Iași, deoarece, din cauza operațiunilor militare din Moldova, episcopul a fost nevoit să se refugieze împreună cu seminariștii la Beiuș. Înainte de a pleca, episcopul Robu i-a delegat pe preoții Anton Trifaș și Grigore Enariu să aibă grijă de parohiile din dieceză.

Din cauza represiunilor armatelor germane și ungare, la mijlocul lunii septembrie 1944, episcopul Robu a fost nevoit să se retragă în munți, unde contractează o dublă pneumonie, în urma căreia a murit la 27 septembrie 1944. A fost înmormântat vineri, 29 septembrie 1944, în cimitirul din Beiuș, iar în 1964 osemintele sale au fost aduse la Iași și reînhumate în catedrala Adormirea Maicii Domnului.

2.4.8. Episcopul Marcu Glaser

S-a născut la 25 aprilie 1880 în colonia Landau, din Ucraina, într-o familie germană deportată în sudul Rusiei țariste. A studiat în Seminarul din Saratov și apoi în Colegiul Germanicum din Roma, unde și-a luat doctoratul în filosofie și teologie. În ziua de 24 iunie 1905 a fost sfințit preot la Minsk. Între 1907 și 1916 a fost vicerector și profesor de dogmatică la Seminarul din Saratov și canonic al bisericii catedrale din aceeași localitate. În 1916 a fost transferat ca paroh de Chișinău și protopop al Basarabiei. Datorită activității sale deosebite, la 5 februarie 1924 a fost numit camerier papal, iar la 31 octombrie 1930 a fost înscris între prelații Sfântului Scaun. La 1 septembrie 1939 a fost numit rector al Seminarului din Iași, iar la 26 iulie 1942 a fost numit superior al Misiunii Catolice din Transnistria, cu reședința la Odessa. În această calitate a fost consacrat episcop la 25 iulie 1943. Din cauza luptelor de pe frontul de est episcopul Glaser s-a refugiat în România, iar Sfântul Scaun a considerat oportună, pentru moment, numirea sa ca administrator apostolic

al Diecezei de Iași (de la 18 octombrie 1944 până la reglementarea situației), desemnându-l ca episcop titular de Caesaropolis.

Dânsul a avut misiunea grea de a reface viața bisericească din Moldova, mult afectată în timpul războiului. În toamna anului 1945 a reușit să redeschidă Seminarul din Iași, însă în clădirile de pe lângă episcopie, deoarece clădirea de pe Copou era în mare parte distrusă. Episcopul Glaser a rămas în fruntea Diecezei de Iași până la numirea episcopului Anton Durcovici, după care a fost ales vicar general al acestuia. După arestarea episcopului Durcovici (26 iunie 1949), chiar dacă situația politică era nefavorabilă, episcopul Marcu Glaser a preluat conducerea Diecezei de Iași în aceeași calitate, de administrator apostolic. Atitudinea lui a displicut autorităților comuniste, motiv pentru care în luna mai 1950 i s-a emis mandat de arestare. Această veste l-a afectat atât de mult încât în urma unui atac de cord, a murit la 25 mai același an și a fost înmormântat în cimitirul Eternitatea din Iași.

2.4.9 Episcopul Anton Durcovici

S-a născut la 17 mai 1888 în Bad Deutsch-Altenburg, în Austria. La vârsta de șase ani a venit la Iași, unde a frecventat cursurile Școlii Elementare a Parohiei Catolice. S-a transferat apoi la o școală din Ploiești și apoi la București, unde s-a înscris ca seminarist la Liceul Sfântul Iosif (1898-1906). La 30 octombrie 1906 a fost trimis la Roma pentru a-și continua studiile teologice la Colegiul *De Propaganda Fide* (1906-1911). După ce a fost sfințit preot la 24 septembrie 1910, în bazilica Sfântul Ioan din Lateran, s-a reîntors în țară, la 29 iulie 1911, a fost mai mulți ani profesor și a activat la Parohiile din Tulcea, Târgoviște și Giurgiu.

După primul război mondial părintele Anton Durcovici a ocupat diferite funcții în cadrul Arhidiecezei de București: vicar general al Mitropoliei de București, rector și profesor la Seminarul Teologic din București și canonic al aceleiași arhidieceze. În înțelegere cu Înaltul Guvern al României și conform Concordatului încheiat între Sfântul Scaun și Statul Român, papa Pius al XII-lea, la 30 octombrie 1947, l-a numit episcop de Iași. A fost consacrat la 5 aprilie 1948 de nunțitul apostolic Gerald Patrik O'Hara și înscăunat în catedrala din Iași la 14 aprilie același an.

În timpul scurtei sale păstoriri a Diecezei de Iași, episcopul Durcovici a desfășurat o activitate pastorală istovitoare, vizitând parohiile din Moldova și însuflețind cu viața sa sfântă inimile enoriașilor săi. Din cauza întreruperii relațiilor diplomatice dintre Guvernul României și Sfântul Scaun, prin denunțarea Concordatului din 1929, episcopul Durcovici a avut multe de îndurat din partea regimului comunist. La 26 iunie 1949, în timp ce mergea spre Popești-Leordeni pentru a administra taina sfântului Mir, a fost arestat de Securitate și închis la București, Jilava și apoi la Sighetu Marmăției, unde a murit ca martir al credinței la 10 decembrie 1951. Mormântul său, ca și al altor episcopi greco-catolici și personalități laice, nu se cunoaște. Este cunoscut doar „Cimitirul săracilor” de la marginea acestui oraș, locul unde au fost înmormântați în clandestinitate unii dintre cei mai mari fii ai acestei țări,

considerați atunci cei mai periculoși dușmani ai țării și ai noului regim comunist ateu.

2.4.10 Pr. Gheorghe Peț

S-a născut la 14 aprilie 1894 în orașul Hârlău, într-o familie cu 16 copii, dintre care doi au ajuns preoți. A intrat în Seminarul din Iași la 14 mai 1907, iar după primul război mondial a fost trimis la Roma în Colegiul *De Propaganda Fide*. Aici a fost sfințit preot la 17 decembrie 1921. Întors în țară, a fost numit profesor la Seminarul din Iași, unde a activat timp de șapte ani, iar apoi a fost numit paroh de Gherăești. În 1933 a fost transferat ca paroh de Butea. Iscușița și prudența de care a dat dovadă a făcut să fie stimat de confracții săi și să fie ales consilier episcopal și decan. O dată cu instaurarea deplină a regimului comunist în 1948, și denunțarea unilaterală a Concordatului de către același regim, Biserica a fost supusă unei cenzuri severe. Structurile bisericești au fost lovite cumplit. În această situație foarte grea, Sfântul Scaun a intervenit cu instrucțiuni speciale, jurisdicția diecezei fiind încredințată unor locuitori de episcop, sub denumirea de *ordinarius substitutus*. În această calitate, părintele Gheorghe Peț a condus Dieceza de Iași de la moartea episcopului Marcu Glaser (25 mai 1950) și până la arestarea sa. După eliberarea din închisoare, în 1955, a revenit la Butea, unde a stat și după pensionare. Aici a murit în ziua de 20 martie 1974, fiind înmormântat în cimitirul parohial. A fost un exemplu de păstor, demn în toate acțiunile sale, care a știut să-și păstreze încrederea în Domnul și seninătatea sufletească chiar și în cele mai mari dificultăți.

2.4.11. Pr. Wilhelm Clofanda

S-a născut la Gherăești în anul 1883. Studiile primare le-a făcut în localitatea natală, după care a intrat la 24 august 1894, în Seminarul diecezan din Iași. După absolvirea seminarului a fost sfințit preot la Iași în ziua de 26 noiembrie 1906. În afară de perioada 1907-1909, când a fost paroh de Tămășeni, toată activitatea preoțească și-a desfășurat-o la Botoșani, unde a murit în ziua de 23 martie 1969. După arestarea părintelui Gheorghe Peț, părintele Wilhelm Clofanda a condus Dieceza de Iași în calitate de *ordinarius substitutus* până la 8 martie 1951 când a fost arestat. A fost închis în închisorile de la Sighet și la Canal. După eliberare a revenit la Botoșani, unde după o lungă suferință a trecut la cele veșnice, în ziua de 23 martie 1969.

2.4.12. Episcopul Petru Pleșca

S-a născut la 5 februarie 1905 la Fântânele Vechi, județul Iași. A studiat în seminariile

din Iași și București, după care a fost trimis să-și continue formarea teologică în Colegiul Bringole-Salle din Genova (Italia), unde a fost hirotonit preot la 30 mai 1931. Întors în țară, a fost numit paroh de Bârgăuani, iar apoi la Grozești (Oituz). Între 1942 și 1946 i-a fost încredințată conducerea Seminarului din Iași, într-o perioadă foarte grea datorată războiului și refugiului la Beiuș. În 1946 a revenit la Grozești, iar după arestarea celor doi ordinarii substituiți - preoții Gheorghe Peț și Wilhelm Clofanda -, la 11 martie 1951, a preluat conducerea Diecezei de Iași în calitate de ordinarius substitutus. În 1965, în ultimul an al lucrărilor Conciliului Vatican II, autoritățile comuniste române i-au permis deplasarea la Roma pentru a asista la conciliu în calitate de expert.

Cu această ocazie papa Paul al VI-lea a dispus să fie consacrat, la 16 decembrie 1965, episcop titular de Voli in partibus pentru facilitarea hirotonirii absolvenților Institutului Teologic Romano-Catolic din Iași, care până la acea dată erau obligați să se deplaseze pentru hirotonire la Alba-Iulia, întrucât episcopul Marton Aron era singurul în „libertate”. În cei 26 de ani de păstorire a diecezei, episcopul Petru Pleșca a reușit să ofere seminariștilor perseverenți în vocație posibilitatea de a-și continua formarea preoțească la Institutul Teologic din Alba-Iulia (1952-1956), a redobândit clădirea Seminarului din Iași, la 3 octombrie 1956, a deschis 29 de parohii noi, a binecuvântat construirea unor biserici, a obținut burse de studiu pentru preoți etc. A murit subit în ziua de 19 martie 1977. În mormântarea a avut loc la Grozești-Oituz, unde a fost paroh aproape 30 de ani, spre diferență de ceilalți episcopi, care au fost înmormântați la Iași.

2.4.13. Pr. Andrei Gherguț

S-a născut la 17 octombrie 1916 în Cleja, județul Bacău. După absolvirea Seminarului din Iași a urmat cursurile teologice la Colegiul „De Propaganda Fide” din Roma, unde a fost sfințit preot la 3 iunie 1939. Reîntors în țară, a activat ca vicar în parohiile Pustiana, Valea Seacă și Văleni. În 1942 a fost numit paroh de Valea Seacă, unde a fost arestat la 19 iulie 1949 și condamnat la doi ani închisoare. Detenția a fost executată în penitenciarele din Iași, Bacău, Galați, Canal și Gherla. După eliberare a activat ca vicar la Grozești-Oituz, iar din noiembrie 1960 a fost numit profesor la Institutul Teologic din Iași, predând teologia morală și istoria Bisericii. La 1 noiembrie 1970 a fost numit vicar parohial la Rădăuți, după care a fost transferat la Gherăești, Tămășeni și Grozești-Oituz. Din 1975 a fost vicar general al episcopului Petru Pleșca. După moartea episcopului, în virtutea dispozițiilor extraordinare anterioare ale Sfântului Scaun, părintele Andrei Gherguț a activat ca ordinarius substitutus al Diecezei de Iași, funcție pe care a îndeplinit-o până la 21 februarie 1978. S-a pensionat apoi pentru limită de vârstă și a activat în parohiile Oituz și Mogoșești-Siret. În 1999 s-a stabilit la Poiana Micului, unde a murit în ziua de 29 ianuarie 2000.

2.4.14. Episcopul Petru Gherghel

S-a născut la 28 iunie 1940 în localitatea Gherăești, județul Neamț. După terminarea școlii generale în satul natal, a intrat în Seminarul Catolic din Iași. La 29 iunie 1965 a fost hirotonit preot la Alba-Iulia de către episcopul Marton Aron. Primul loc de apostolat a fost parohia Barticești, în care a activat până în 1967, când a fost transferat la Rădăuți. La 1 noiembrie 1970 a fost numit profesor la Seminarul diecezan din Iași, iar în martie 1975 a fost numit rector al acestui seminar. La 21 februarie 1978 papa Paul al VI-lea l-a numit printr-un decret al Sfintei Congregații a Episcopilor „ordinarius ad nutum Sanctae Sedis cum munere administratoris apostolicis” al Episcopiei de Iași. Instalarea a avut loc la 4 aprilie 1978. În timpul păstoririi ca administrator apostolic (21 februarie 1978 - 14 martie 1990) s-au ridicat numeroase biserici, s-a ridicat moderna clădire a Seminarului din Iași, s-au deschis numeroase parohii noi, au fost hirotoniți aproape 150 de preoți, au fost trimiși mai mulți preoți la studii în străinătate, s-au făcut numeroase vizite pastorale etc.

Lovitura de stat de la sfârșitul anului 1989 a deschis un orizont nou de reorganizare bisericească și de propășire spirituală. Astfel, la 14 martie 1990, papa Ioan Paul al II-lea l-a ales și l-a numit pe Mons. Petru Gherghel episcop de Iași. Consacrarea a fost oficiată la Seminarul din Iași, la 1 mai același an, de către cardinalul Angelo Sodano, delegat al papei Ioan Paul al II-lea. După aceste evenimente, întreaga viață catolică diecezană a luat un nou avânt: a fost reorganizată dieceza, s-a reluat învățământul religios în școli, s-au înființat diferite instituții sociale, și-a putut relua activitatea Provincia și Seminarul Franciscan, s-au înființat centrele de formare de la Onești, Mărgineni, Traian (Nt), Huși, Prăjești etc, și-au reluat activitatea sau au apărut alte instituții bisericești. Episcopul Gherghel a inițiat sau sprijinit relații și colaborări cu nenumărate instituții bisericești din afara țării, în urma cărora au apărut și funcționează grădinițe, școli, dispensare, orfelinate, mănăstiri, centre sociale, etc, toate înfrumusețînd și dînd un nou suflu, un plus de vitalitate comunităților catolice din dieceza de Iași. De păstorie și întreaga activitate a acestui bun părinte se leagă multe alte inițiative și realități frumoase ale diecezei din rîndul căreia s-a ridicat și pe care o slujește cu multă înțelepciune, bunătate și răbdare.

2.4.15. Episcopul auxiliar Aurel Percă

S-a născut la 15 august 1951 la Săbăoani, județul Neamț. După absolvirea școlii elementare și a liceului în Săbăoani, în 1969 a intrat în Seminarul Catolic din Iași, pe care l-a absolvit în 1979. A fost hirotonit preot la 29 iunie 1979 la Iași, după care a fost numit vicar în Parohia Bacău. În noiembrie 1980 a fost trimis pentru studii de specializare la Roma, unde a obținut licența în teologia orientală, la Institutul Pontifical Oriental, și în teologie morală, la Academia Alfonsiană. În 1985 a revenit în țară și a fost numit

cancellarius la Ordinariatul de Iași și în același timp profesor de teologie morală și patrologie la Institutul Teologic Romano-Catolic „Sfântul Iosif” din Iași. Între 1989 și 1994 a fost rector al Seminarului din Iași.

La 1 august 1994, Mons. Aurel Percă a fost numit vicar general al Episcopiei Romano-Catolice de Iași, continuând să predea teologia morală la Institutul Teologic. În această perioadă l-a susținut pe episcopul Petru Gherghel atât în activitatea pastorală internă, cât și în relațiile cu diferite asociații și organizații din străinătate. În ziua de 29 septembrie 1999, Sfântul Părinte papa Ioan Paul al II-lea l-a numit episcop auxiliar pentru Dieceza de Iași, primind titlul canonic de episcop titular de Mauriana. Consacrarea episcopală a avut loc în catedrala nouă din Iași la 8 decembrie 1999, episcopi consacrați fiind: PS Petru Gherghel, episcop de Iași, ÎPS Jean Claude Périsset nunțiu apostolic în România, și ÎPS dr. Ioan Robu, arhiepiscop mitropolit de București. Ca episcop auxiliar, printre multe alte misiuni, o are și pe cea de responsabil cu învățământul religios nu numai în dieceza de Iași, ci și în cadrul Conferinței Episcopilor Catolici din România.

10. „Istoria prezentului” – cuvânt de încheiere

Istoria, chiar dacă studiază și prezintă „sine ira et studio” ceea ce a fost, ea nu este un muzeu de antichități, ci o realitate vie a trecutului care plăsmuiește prezentul, propulsându-l în mod inteligent spre viitor. Hazardul nu aparține și nu determină cursul istoriei. În acest sens, istoria micilor episcopii din Moldova, care cronologic au apus demult, vorbesc totuși astăzi prin realitățile multicolore etnic și lingvistic din nordul Moldovei. În pofida unor tendințe de omogenizare, de uniformizare naționalistă românească, micile comunități sau instituții numite episcopii de origini etnice diferite, voite de autorități politice și religioase limitrofe Moldovei, ne vorbesc de universalitatea Bisericii Catolice care pune mai presus de toate persoana și credința ei în Dumnezeu; ne vorbesc de o Biserică ce trece dincolo de barierele naționale, etnice și lingvistice. În acest sens, micile episcopii din trecut pot fi considerate ca niște avanposturi ale casei comune europene în care să-și dea mâna oameni de etnii și religii diferite.

Episcopia de Bacău, transferată cu sediul la Iași, este precursora episcopiei de Iași, chiar dacă și în trecut și astăzi numărul cel mai mare al catolicilor din Moldova este în județul Bacău. Și în acest caz, istoria acestei episcopii are de spus ceva important prezentului. Pentru episcopia de Iași, marii ei cititori N.I. Camilli, Mihai Robu și Petru Gherghel rămân de o extremă actualitate în multe privințe, iar cunoașterea activității acestor episcopi este absolut necesară pentru o bună înțelegere a prezentului și pentru a nu smulge sau ignora ceea ce alții au sădit și făcut să crească cu atâtea eforturi și sacrificii.

Din punct de vedere istoric, cenzura impusă bisericii, piedicile puse de guverne și tratate, de alianțe și interese meschine din perioada comunistă, s-au dovedit neputincioase în fața harului. Ce altceva a putut susține zecile de martiri tăcuți, de misionari neștiuți, de laici anonimi, ce au muncit și au contribuit, nu la dezvoltarea unei instituții numită „biserică”, ci la o „casă comună”, cum se dovedește a fi astăzi. Și dacă această carte despre Istoria Bisericii Catolice din Moldova va vedea lumina tiparului, acest lucru se datorează, lor, celor care au „scris” istoria prin propriile lor vieți. Dincolo de propaganda politică, religioasă, ideologică, legată de o comunitate sau alta, se cere mai mult: acel spirit și dorință de a cunoaște adevărul despre rădăcinile propriei credințe, a ști cine suntem și care ne este trecutul, tocmai pentru a nu repeta greșelile existente în negura istoriei, inerente unei înaintări, totul din sincera dorință de face lumină, de a spune adevărul și de a trăi în adevăr, de exemplu, referitor la originea etnică a unor minorități catolice din Moldova, precum cea a ceangăilor, rămași, avem impresia, cei mai fideli Bisericii Catolice din spațiul moldovean.

Istoria nu doar comunică date și informații statistice, ea are datoria de a relata cele întâmplate, de a împlini un act de fidelitate și onestitate față de cititorul interesat; iar consumatorul de publicații istorice are datoria de a înțelege și analiza neconcordanțe inerente strecurate din lipsă de informații, sau de izvoare clare. Aceasta am încercat să

CAP. AL VI-LEA: EPISCOPIA DE IAȘI

transmitem prin rîndurile acestei lucrări: „Istoria Bisericii Catolice din Moldova”; a existat, există și este vie și lucrătoare, harnică; ea își scrie acum *istoria la prezent*.

14 octombrie 2005

BIBLIOGRAFIE

- *** *Almanahul Presa Bună*, 1994 Vizita regelui Carol I la seminarul din Iași.
- *** *Arhiva seminarului de Iași*, Dosarul Seminarului.
- *** *Lcr 2(1919)*, Biserica Catolică din Bucovina.
- *** *Sentinela catolică*, 6-7(1929), Ratificarea Concordatului – 25 mai 1929.
- *** *Viața consacrată*, 11(1923), „Orfelinatul nostru de fete din Hălăucești”.
- CAMILLI N.I., *Epistolă apostolică cu care anunță apropiata lui sosire în Eparhia sa*, București, 1904.
- CAMILLI N.I., *Actele pastorale, II*, Iași 1814.
- CAMILLI N.I., *Epistola pastorală*, București 1904.
- CIPOLLONI U., *Cuvântare funebră la înmormântarea Î.P.S. arh. Ep. Camilli*, Iași 1916.
- DESPINESCU A., „Viața catolică în Moldova 1884-1984”, în AA. VV., *Momente din istoria bisericii locale* (manuscris), Iași 1984.
- DUMEA E., *Cărți și reviste catolice în Moldova*, Ed. Sapiientia, Iași 2002.
- FERENȚ E., *Aspecte din istoricul și activitatea Institutului teologic romano-catolic de grad universitar, secția română, din Iași (1886-1974)*, Iași 1974 (manuscris).
- GABOR A., *Omagiu P. S. Sale Mons. Mihai Robu cu ocaziunea numirii și consacrării sale întru episcop de Iași- Acte și fapte*, Iași 1925.
- GABOR I., *Clerul indigen catolic din Moldova* (manuscris), 68-71.
- MALINOVSKI I., *Manualul dascălului catolic*, Iași 1908.
- MĂRTINAȘ I., G.Bachmeier, *Bine ați venit stăpâne. Acte, cuvântări și însemnări omagiale la consacrarea și înscăunarea Excelenței Sale Mons. Dr. Anton Durcovici, ca episcop catolic de Iași*, Iași 1948.
- NARGHIU I. E., „Cărți religioase românești scrise de italieni în Moldova”, în *Studii italiene* 10 (1943)
- NECULAES D., *Latinitatea bisericii românești*, Săbăoani 1940.
- NERSET M., *Pravoslavia română față de dreapta credință*, Cernăuți.
- PAL I., *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii, păstorii lor de veacuri*, Săbăoani 1942.
- „Revista noastră”, în AA.VV., *Volum festiv*, Iași 1939.
- TOCĂNEL P., *Storia della chiesa cattolica in Romania*, Edizioni Messagero, Padova 1965.

PERIODICE:

Aurora franciscană, Huși 1918-1920; 1921-1927; 1938-1944.

Curierul parohiei catolice din Galați, Galați 1925-1930.

Lumina creștinului, Iași 1913-1916; 1919-1944.

Sentinela catolică, Iași 1921-1934.

Viața, Săbăoani 1913-1916; 1918-1944.